

אוניברסיטת תל-אביב

הפקולטה למדעי החברה ע"ש גרשון גורדון

התכנית ללימודי ביטחון

האם מדינות לומדות מניסיון העבר?

כיצד התמיכה האמריקאית במוג'אהדין האפגניים (1979-1989) והשלכותיה

משפיעות על התמיכה האמריקאית בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים?

חיבור זה הוגש כעבודת גמר לקראת התואר

"מוסמך אוניברסיטה" - מ.א.

באוניברסיטת תל-אביב

על ידי:

דורון פלדמן

העבודה הוכנה בהדרכת:

ד"ר אור הוניג

ספטמבר 2017

אוניברסיטת תל-אביב

הפקולטה למדעי החברה ע"ש גרשון גורדון

התכנית ללימודי ביטחון

האם מדינות לומדות מניסיון העבר?

כיצד התמיכה האמריקאית במוג'אהדין האפגניים (1979-1989) והשלכותיה

משפיעות על התמיכה האמריקאית בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים?

חיבור זה הוגש כעבודת גמר לקראת התואר

"מוסמך אוניברסיטה" - מ.א.

באוניברסיטת תל-אביב

על ידי:

דורון פלדמן

העבודה הוכנה בהדרכת:

ד"ר אור הוניג

ספטמבר 2017

תוכן עניינים

6.....	תקציר
8.....	מבוא
.....	הטענה התיאורטית
15.....	פרק 1: תיאוריות בולטות מתחום הלמידה מניסיון העבר בתחום קבלת ההחלטות.....
26.....	פרק 2: מתודולוגיה.....
26.....	2.1 הטיעון המרכזי.....
29.....	2.2 הגדרת משתני המחקר.....
33.....	2.3 מערך המחקר.....
.....	חלק ראשון - האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה במוג'אהדין האפגניים.....
38.....	פרק 3: הרקע ההיסטורי למעורבות האמריקאית באפגניסטן (1979-1989).....
42.....	3.1 הפלישה הסובייטית לאפגניסטן.....
43.....	3.1.1 תכנית החימוש החשאית של ה-CIA-קווים לדמותה.....
46.....	3.1.2 חימוש המוג'אהדין באמצעי לחימה.....
46.....	3.1.3 הסלמת תכנית החימוש החשאית.....
48.....	3.1.4 הנסיגה הסובייטית מאפגניסטן.....
49.....	3.1.5 ההשלכות הגיאופוליטיות של נסיגת והתפרקות ברה"מ.....
52.....	3.1.6 התבססות האסלאם הקיצוני באפגניסטן.....
53.....	3.2 המוג'אהדין.....

55.....	3.2.1 הגוש האסלאמיסטי
57.....	3.2.2 המתנדבים הערבים
58.....	3.2.3 הגוש המסורתי-לאומי
59.....	פרק 4: האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה במוג'אהדין האפגניים
59.....	4.1 תמיכה דיפרנציאלית
61.....	4.1.1 גולבודין חכמתיאר
63.....	4.1.2 עבדורב ראסול סייף
65.....	4.1.3 יונס ח'ליס, ג'ללודין חקאני ועבדול חאק
67.....	4.1.4 בורנודין רבאני ואחמד שייח מסעוד
68.....	4.1.5 סיכום עד כאן
70.....	4.2 המדינות השותפות
71.....	4.2.1 מעורבות ה-ISI במאבק כנגד הסובייטים
74.....	4.2.2 מעורבות ה-GID במאבק כנגד הסובייטים
78.....	4.2.3 סיכום עד כאן
	חלק שני-השלכות אסטרטגיות התמיכה האמריקאית במוג'אהדין האפגניים
80.....	פרק 5: התפתחות הג'יהאד העולמי וצריבת חוויית העבר של ה-CIA וארה"ב
80.....	5.1 השלכות הכיבוש והנסיגה הסובייטית מאפגניסטן
83.....	5.2 פנייה למאבק כנגד ארה"ב והמערב
84.....	5.3 התחדדות האיום בראי ה-CIA
87.....	5.4 סיכום עד כאן

88.....5.5 וועדות החקירה לאירועי מתקפת הטרור של ה-11 בספטמבר 2001.....

חלק שלישי-האסטרטגיה האמריקאית לאור הניסיון האמריקאי מאפגניסטן...

91.....**פרק 6: האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים בסוריה**.....

91.....6.1 הרקע ההיסטורי למעורבות האמריקאית בסוריה.....

91.....6.1.1 סוריה טרם האביב הערבי.....

94.....6.1.2 עידן בשאר אל-אסד.....

96.....6.1.3 האביב הערבי בסוריה-מלחמת אזרחים.....

99.....6.2 המורדים הסורים.....

104.....**האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים בסוריה**.....

104.....6.3 ניטור זהות הקליינט.....

108.....6.3.1 סיכום עד כאן.....

109.....6.4 הגבלה ובקרת אמצעי לחימה.....

114.....6.4.1 סיכום עד כאן.....

116.....6.5 המדינות השותפות.....

121.....6.5.1 סיכום עד כאן.....

פרק 7: האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים בלוב

123.....7.1 הרקע ההיסטורי למעורבות האמריקאית בלוב.....

123.....7.1.1 לוב טרם האביב הערבי.....

125.....7.1.2 שלטון מועמר קדאפי.....

128.....7.1.3 האביב הערבי בלוב-מלחמת אזרחים.....

130.....7.1.4 לוב בתקופת פוסט משטר קדאפי.....

132.....7.2 המורדים הלובים.....

135.....**האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים בלוב**.....

135.....7.3 ניטור זהות הקליינט.....

140.....	7.3.1 סיכום עד כאן.....
142.....	7.4 הגבלה ובקרת אמצעי לחימה.....
145.....	7.4.1 סיכום עד כאן.....
147.....	7.5 המדינות השותפות.....
149.....	7.5.1 סיכום עד כאן.....

פרק 8: האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים במחוז סיסטאן

ובלוצ'יסטן

151.....	8.1 הרקע ההיסטורי למעורבות האמריקאית במחוז סיסטאן ובלוצ'יסטן.....
153.....	8.1.1 חבל סיסטאן ובלוצ'יסטן.....
157.....	8.2 המורדים הבלוצ'ים.....
157.....	8.2.1 ארגון ג'ונדאללה.....
160.....	האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים במחוז סיסטאן ובלוצ'יסטן.....
160.....	8.3 ניטור זהות הקליינט.....
162.....	8.3.1 סיכום עד כאן.....
162.....	8.4 הגבלה ובקרת אמצעי לחימה.....
165.....	8.4.1 סיכום עד כאן.....
165.....	8.5 המדינות השותפות.....
167.....	8.5.1 סיכום עד כאן.....
168.....	דיון ומסקנות-והאם ובאיזו מידה ניסיון העבר נלקח בחשבון?.....
181.....	סיכום.....
183.....	ביבליוגרפיה.....
209.....	תקציר העבודה בשפה האנגלית.....
211.....	שער העבודה בשפה האנגלית.....

תקציר

בבוקר יום שלישי, ה-11 בספטמבר 2001, הוכה העולם בתדהמה. 19 טרוריסטים השתלטו על ארבעה מטוסי נוסעים אזרחיים אמריקאים שעשו את דרכם ליעדים שונים ברחבי ארצות הברית. שניים מן המטוסים, הוסקו על ידי חוטפיהם אל שני בנייני התאומים במרכז הסחר העולמי בניו יורק, וקרסו כעבור זמן מה. המטוס השלישי הוסק על מבנה מטה מחלקת ההגנה האמריקאית, הפנטגון. המטוס הרביעי התרסק בפנסילבניה (Pennsylvania). במתקפת הטרור הגדולה בהיסטוריה, מצאו את מותם כ-3,000 איש לפחות. בנוסף, הביטחון והכלכלה העולמיים חוו פגיעה משמעותית. הגורם אשר נחשד בתכנון ובהוצאתה לפועל של המתקפה, היה ארגון הטרור האסלאמיסטי-סוני קיצוני, אל-קאעידה (Al-Qaeda), אשר הוקם בשנת 1988 על אדמת אפגניסטן, על ידי אוסאמה בן לאדן (Osama Bin Laden). נשיאה של ארצות הברית (להלן ארה"ב) דאז, ג'ורג' וו. בוש (George W. Bush), הצהיר מיד לאחר המתקפה כי: "מעתה ארצות הברית ניצבת במלחמה מול אויב חדש ובלתי מוכר" ("9/11 and the road to", n.d.). כתגובה למתקפה, פלשה ארה"ב באוקטובר 2001 לאפגניסטן ובמרץ 2003 לעיראק (Blix 2013). זרעי הפורענות של מתקפת הטרור הגדולה בהיסטוריה נזרעו מוקדם יותר, במהלך המלחמה החשאית של ה-CIA בסובייטים באפגניסטן, בין השנים 1979-1989. במסגרת עבודת מחקר זו תיבחן השאלה האם מדינות מפיקות לקחים מניסיון העבר בתחום קבלת ההחלטות במדיניות חוץ וביטחון. במוקד המחקר תעמוד סוגיית אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים והשלכותיה. בעזרת מקרי המבחן שייבחנו; סוריה (2011-2017), לוב (2011) ומחוז סיסטאן ובלוצ'יסטן (2007-2010), ייעשה ניסיון לענות על השאלה, האם הממשלים האמריקאים הפיקו לקחים כתוצאה מהתמיכה האמריקאית בכוחות המוג'אהדין האפגניים (1979-1989) והשלכותיה? קרי, בעבודה ייבחן האם ובאיזו מידה ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן נלקח בחשבון במערך השיקולים האסטרטגיים של הבחירה לתמוך בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. כחלק מכך, במחקר ייעשה ניסיון לברר אפוא, האם הממשלים האמריקאים הפיקו לקחים כתוצאה מהניסיון הטרומתי של ארה"ב מאפגניסטן? במידה וכן, אילו לקחים הופקו? האם הלקחים יושמו בפועל? אם לא יושמו, מדוע?

על מנת לנסות לספק הסבר אפשרי לסוגיה, אסתמך במחקר על תיאוריית הלמידה הארגונית (Organization Learning), הנגזרת מתחום תהליכי למידת מדיניות (Policy Learning) (Process).

השערת המחקר שתיבחן במהלך המחקר, היא שמדינות ייטו להימנע מחזרה על טעויות העבר, על ידי הפקת ויישום לקחים מניסיון העבר, בדומה להנחות התיאורטיות של תיאוריית הלמידה הארגונית. לכן, השערת מחקר זה הינה שצריבת חוויית העבר האמריקאית של המאבק החשאי בסובייטים והשלכותיו, תוביל לאימוץ אסטרטגיה זהירה, מוגבלת ומבוקרת יותר ביחס לתמיכה בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. עם זאת, לטענתי ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן איננו נלקח בחשבון בהכרח באופן מלא במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים בהחלטה של הממשלים האמריקאים לתמוך בארגוני המורדים. זאת לאור שיקולים אסטרטגיים, אילוצים והנסיבות המשתנות אשר עשויים לעצב במידה רבה לא פחות את אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני המורדים.

מבוא

מטרת עבודת מחקר זו הינה לבחון האם מדינות מפיקות לקחים מניסיון העבר בתחום קבלת ההחלטות במדיניות חוץ וביטחון. על מנת לבחון סוגיה זו, המחקר יתמקד באסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. המאבק החשאי באפגניסטן כנגד הסובייטים, בין השנים 1979-1989, שכלל תמיכה בארגונים אסלאמיסטים-סונים, המוג'אהדין האפגניים, גרר השלכות משמעותיות הן בטווח הקצר והארוך. במהלך מלחמה זו, תמכה ארצות הברית באופן חשאי, באמצעות ארגון הביון האמריקאי, ה-CIA, בשיתוף פעולה של מספר מדינות הבולטות מהן פקיסטן וסעודיה, בארגוני מורדים אסלאמיסטים שהתנגדו לנוכחות ולהשפעה הסובייטית באפגניסטן.

מלחמת הג'יהאד שניהלו המוג'אהדין, הייתה מבין הגורמים שהשפיעו על החלטת הממשל הסובייטי לסגת מאדמת אפגניסטן בשנת 1989. תבוסת כוח מעצמתי וכובש, כפי שהיא נתפשה בידי פעילי המוג'אהדין והעולם המוסלמי בכלל, היוותה אבן דרך בהתפתחות תנועת האסלאם הקיצוני במזרח התיכון ובעולם. עם נסיגת הסובייטים מאדמת אפגניסטן, על רקע האנרכיה המתגברת במדינה, החריפו הפעילים האסלאמיסטים שהגדילו את מספרם במהלך המלחמה, את הרטוריקה הקיצונית שלהם. כחלק מכך, הפכו ארה"ב ובעלות בריתה, הערביות והמערביות כאחד, למטרה של פעילי האסלאם הקיצוני. על כן, החל מסוף שנות ה-80 ובמהלך של שנות ה-90, ביצעו פעילי האסלאם הקיצוני פעולות טרור רצחניות כנגד ארה"ב ובעלות בריתה, ששיאן במתקפת הטרור של ה-11 בספטמבר 2001. אף על פי כן, הממשלים האמריקאים לא חדלו לשתף פעולה עם ארגונים אסלאמיסטים-סונים ברחבי המזרח התיכון.

לאור האמור לעיל, קיים צורך לברר האם ובאיזו מידה נלקח בחשבון ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן במערך השיקולים האסטרטגיים של הבחירה האמריקאית לתמוך בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. כחלק מכך, במחקר נעשה ניסיון לברר אפוא, האם הממשלים האמריקאים הפיקו לקחים כתוצאה מהניסיון הטרואומתי האמריקאי מאפגניסטן? במידה וכן, אילו לקחים הופקו? האם הלקחים יושמו בפועל? אם לא יושמו, מדוע? מכאן, שאלת המחקר

הינה, כיצד השפיעו אסטרטגיית הממשל האמריקאי בתמיכה במוג'אהדין האפגניים (1979-1989) והשלכותיה, על האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים? כאמור, במוקד מחקר זה, ייעשה ניסיון לענות על השאלה, האם ובאיזו מידה נלקח בחשבון ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן במערך השיקולים האסטרטגיים של הבחירה האמריקאית לתמוך בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. קרי, האם הממשלים האמריקאים הפיקו ויישמו לקחים כתוצאה מהתמיכה האמריקאית בכוחות המוג'אהדין האפגניים והשלכותיה. על מנת לנסות לספק הסבר אפשרי לסוגיה, אסתמך על תיאוריית הלמידה הארגונית (Organization Learning), הנגזרת מתחום תהליכי למידת מדיניות (Policy Learning Process). ככל שניתן, ייעשה מאמץ לבחון את הסוגיה מתוך נקודת המבט האמריקאית ובאופן ספציפי של ה-CIA. לצורך בחינת הסוגיה, המחקר יתמקד בשלושה מקרי מבחן בהם הממשלים האמריקאים תמכו בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים:

1. תמיכת ממשלי אובמה וטראמפ בארגוני המורדים בסוריה בין השנים 2011-2017.
2. תמיכת ממשל אובמה בארגוני המורדים שפעלו כנגד משטר קדאפי בלוב בשנת 2011.
3. תמיכת ממשלי בוש ואובמה בארגון ג'ונדאללה הבלוצי, במחוז סיסתאן ובלוצ'יסטן שבאיראן בין השנים 2007-2010.

בכל שלושת מקרי המבחן, מדובר במדינות מזרח תיכוניות. כמו כן, בכלם מדובר בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים שנתמכו או נתמכים על ידי הממשל האמריקאי באופן חשאי, בדומה לתקופה בה תמך הממשל האמריקאי בכוחות המוג'אהדין באפגניסטן באמצעות ה-CIA. מקרי המבחן של סוריה ולוב מהווים מקרים בהם התערבות ממשל אובמה נעשתה על רקע התרחשותן של מלחמות אזרחים. מטרת התערבות הממשל שם הייתה לסייע מבחינה מדינית, צבאית וכלכלית לכוחות מורדים אסלאמיסטים-סונים שחתרו להשתלט על השלטון במדינה. מבחינה זו, מקרה המבחן של מחוז סיסתאן ובלוצ'יסטן הינו יוצא דופן. שכן, חברת הממשל האמריקאי לג'ונדאללה באיראן לא התרחשה על רקע מלחמת אזרחים. במקרה זה, ממשל בוש התערב על מנת ללחוץ את המשטר האיראני להפסיק את מאמציו לפתח נשק גרעיני ולנסות לכפות שינוי משטר. בכל אחד ממקרי המבחן, הבחינה נשענה על עדויותיהם,

זיכרונותיהם וניסיונם של אנשי CIA והממשל האמריקאי וכן על חיבורים של חוקרים מהתחום. כמו כן, נעשתה התבוננות אמפירית על האסטרטגיה האמריקאית במקרי המבחן הנזכרים לעיל, תוך הניסיון לבודד ככל האפשר, מתוך ההקשר הנרחב, את סוגיית התמיכה האמריקאית בארגוני המורדים.

השערת המחקר שתיבחן במהלך המחקר, היא שמדינות ייטו להימנע מחזרה על טעויות העבר, על ידי הפקת לקחים מניסיון העבר, בדומה להנחות התיאורטיות של תיאוריית הלמידה הארגונית. על פי ג'רביס, תהליך למידה ארגוני מתקיים כאשר הנחות המוצא של בעלי תפקידים בארגון מושפעות מאירועי עבר משמעותיים. לדידו, אירועי עבר משמעותיים עשויים להשפיע על התנהלות הארגון במגוון דרכים. למשל, בהתנהלות השגרתית של הארגון ובבחירת קווי היסוד שלו. לטענתם של בנט והולט, תהליכי למידה מההיסטוריה עשויים להוביל לשינויי מדיניות ואף לשינויים פרדיגמטיים בקרב ארגון או במדינה. לאירועי עבר ישנו פוטנציאל להשפיע על תהליך קבלת ההחלטות ועל אימוץ מדיניות מסוימת. עם זאת, על רקע האילוצים והנסיבות המשתנות בזירה הבינלאומית, מדינות עשויות להיתקל באתגרים ליישום הלקחים שנלמדו. כלומר, ניסיון העבר איננו נלקח בחשבון במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים בכל מקרה באשר הוא. זאת בדומה לטענתם של נוישדט ומיי, המסבירים כי מקבלי החלטות מתקשים להימנע מחזרה על כישלונות העבר, בשל מאפייניה המורכבים של הזירה הבינלאומית והבעיות הנגזרות ממנה, שאינן יכולות להיפתר בפתרון פשוט (May and Neustadt 1986). לכן, השערת מחקר זה הייתה כי צריבת חוויית העבר האמריקאית של המאבק החשאי בסובייטים והשלכותיו, תוביל לאימוץ אסטרטגיה זהירה, מוגבלת ומבוקרת יותר ביחס לתמיכה בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. עם זאת, לטענתי ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן איננו נלקח בחשבון בהכרח באופן מלא במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים בהחלטה של הממשלים האמריקאים לתמוך בארגוני המורדים. זאת לאור שיקולים אסטרטגיים, אילוצים והנסיבות המשתנות אשר עשויים לעצב במידה רבה לא פחות את אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני המורדים.

כאמור, על פי השערת המחקר, בזמן המלחמה הקרה, עת נוהל המאבק החשאי באפגניסטן כנגד הסובייטים (1979-1989), תמך הממשל האמריקאי בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. ה-CIA שהופקד על ניהול המאבק החשאי, פעל בשלושה מאמצים עיקריים:

1. לתמוך בכוחות המוג'אהדין היעילים ביותר, מבלי להתחשב בתפישות האידאולוגיות שלהם. לכן ה-CIA העביר את חלקו הארי של הסיוע לכוחות המוג'אהדין שצידדו באידאולוגיה הקיצונית ביותר והתברר כי היו היעילים ביותר מבחינת הארגון, במקום לכוחות המתונים שהיו פחות יעילים בעיני אנשיו. היקף שיתופי הפעולה של ה-CIA עם המוג'אהדין הקיצוניים נמשך והתרחב במהלך השנים 1979-1989, למרות החששות שהתגברו בקרב חלק מאנשי הארגון והממשל האמריקאי סביב הדבר. זאת משום שמטרת העל של המעורבות האמריקאית הייתה להביא לפגיעה משמעותית ככל האפשר בכוחות הסובייטים.

2. לגבש קואליציה בינלאומית בשיתוף פעולה עם שחקנים מדינתיים במאמצי התמיכה האמריקאית במוג'אהדין. כחלק מכך, ה-CIA שיתף פעולה עם ה-ISI וה-GID, על רקע אינטרסים אסטרטגיים משותפים, לצד האילוצים והנסיבות. ברם, שני האחרונים הניחו את היסודות להתפתחות אידאולוגיית האסלאם הקיצוני מבית האחים המוסלמים בקרב המגויסים למאבק כנגד הסובייטים, והעולם המוסלמי בכלל.

3. לחמש, לאמן ולהכווין את כוחות המוג'אהדין על מנת לאפשר להם להתמודד עם האימפריה הסובייטית. שיתופי הפעולה של ארגוני הביון עם כוחות המוג'אהדין היו ממושכים ורחבים בהיקפם, כך שאפשרו למוג'אהדין לעמוד בפני עוצמתם העדיפה של הסובייטים ולהתיש אותם במשך עשור. לתפישתם של כוחות המוג'אהדין, הם היו הגורם שהביס את האימפריה הסובייטית והוביל להתפרקותה (אף שהדבר איננו מקובל במחקר). ההשלכות התודעתיות של מאבק של כוח אסלאמיסטי נחות כנגד כוח מעצמתי כובש, יצרו את התנאים בטווח הרחוק, להתפתחות תנועות האסלאם הקיצוני ולהפניית המאבק כנגד מדינות המערב ובראשן ארה"ב. על רקע האסטרטגיה האמריקאית שננקטה באפגניסטן בשנים האמורות והשלכותיה השליליות על הביטחון הלאומי האמריקאי והביטחון הקולקטיבי העולמי, ניתן היה לצפות, בהתאם

לתיאוריית הלמידה הארגונית, שהממשלים האמריקאים יפיקו לקחים ויימנעו מחזרה על טעויות העבר בסוגיית התמיכה האמריקאית בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. השערת המחקר נועדה להעמיד תיאוריה זו למבחן. כלומר על פי זאת, הממשלים האמריקאים יחתרו:

1. לשתף פעולה עם מורדים אסלאמיסטים מתונים מבחינה אידאולוגית, שאינם עוינים את מדינות המערב. לכן הנחתי היא שהממשל האמריקאי יפעל לנטר ולאפיין לעומק את זהויותיהם ומקורות נאמנויותיהם של המורדים עימם מתקיימים שיתופי פעולה, בטרם יתקיימו שיתופי פעולה בין הצדדים. זאת בניגוד לתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים, אז האמריקאים תמכו במורדים מבלי להתחשב בתפישותיהם האידאולוגיות.

2. להימנע ככל האפשר, משיתוף פעולה עם שחקנים מדינתיים רבים, על מנת לנסות לנהל בקרה עצמית על תהליך התמיכה וההכשרה האמריקאים של המורדים. בפרט, הציפייה היא להימנעות משיתוף פעולה עם שחקנים המקדמים אידאולוגיות אנטי-מערביות וקיצוניות בניגוד לתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים, אז ה-CIA שיתף פעולה עם ארגוני הביון הפקיסטנים והסעודים. אלו מצד אחד שיתפו פעולה עם ארגון הביון האמריקאי. מצד שני, תמכו הם בתנועות מוג'אהדין אנטי-מערביות.

3. לתמוך במורדים באמצעי לחימה באופן מוגבל ומבוקר, כך שלא יתאפשר להם להתמודד או להכריע את המערכה באופן חד משמעי. כיוצא בזאת, ייווצר מצב של איזון כוחות בין הצדדים. כמו כן, תימנע זליגת אמצעי לחימה לידיהם של מורדים אסלאמיסטים קיצונים. זאת בניגוד לתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים, אז נתמכו המוג'אהדין האפגניים באופן שאפשר להם להתמודד לכל הפחות עם עוצמתם העדיפה של הסובייטים.

תרומתו של מחקר זה עשויה להתבטא במספר רבדים; ראשית, קיימת חשיבות לבחון האם מדינות אכן לומדות ומפיקות לקחים מההיסטוריה בתחומי מדיניות החוץ והביטחון ברמת המדינה. כחלק מכך, ניתוח מקרי המבחן יתבצע ברמת המדינה, זאת בניגוד למרבית התיאוריות הבולטות בתחום המנתחות את תהליך קבלת ההחלטות ברמת הפרט, ומכאן החידוש התיאורטי במחקר זה. שנית, המחקר יציע בחינה חדשנית של האסטרטגיה

האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. קרי, כל אחד ממקרי המבחן בהם אדון ואעסוק במהלך המחקר דומים מבחינת מאפייניהם. זאת בניגוד למחקרי עבר שהתמקדו באסטרטגיית התמיכה של ארה"ב בארגוני מורדים שאינם אסלאמיסטים-סונים, או לחלופין בארגונים בהם תמכה ארה"ב כחלק ממלחמתה בטרור העולמי (Counter-Terrorism). העיסוק במקרי המבחן האמורים יאפשר לבחון האם ובאיזו מידה התמיכה האמריקאית במוג'אהדין האפגניים והשלכותיה עדיין מהוות גורם אינטגרלי המעצב את אסטרטגיית המעורבות האמריקאית במשברים בינלאומיים. שלישית, המחקר עשוי להציע ולו באופן מצומצם, אינדיקציה להשלכות האפשריות של שיתוף פעולה של שחקנים מדינתיים עם שחקנים בלתי מדינתיים אסלאמיסטים, בבחינת עשה ואל תעשה.

על מנת לבחון את השערת המחקר, תחילה אפרט את מתודולוגיית המחקר. כחלק מכך, אתאר את התיאוריות הבולטות במחקר מתחום הלמידה והפקת הלקחים מניסיון העבר בנושא מדיניות החוץ והביטחון. לאחר מכן, אפרט את מערך המחקר ואת שיטת החקירה. אגדיר את משתני המחקר ואת מגבלות המחקר. לאחר החלק המתודולוגי, יחולק המחקר לשלושה חלקים עיקריים:

1. בחלק הראשון של המחקר, אתאר את האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני המוג'אהדין האפגניים בין השנים 1979-1989. בחלק זה, יתוארו האמצעים והשיטות בהם נקט ה-CIA על מנת לתמוך במוג'אהדין האפגניים במאבק כנגד ברית המועצות.
2. בחלק השני של המחקר, יתוארו ההשלכות וההשפעות של אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני המוג'אהדין האפגניים על הממשלים האמריקאים וה-CIA. כחלק מכך, אתאר תופעת התחדדות איום האסלאם הסוני הקיצוני במהלך שנות ה-90 ואילך באופן כללי ובראי ה-CIA ואנשיו. כמו כן, יובאו עיקרי מסקנות וועדות החקירה לחקר אירועי מתקפת הטרור של ה-11 בספטמבר 2001, בהתייחס לתפקוד ה-CIA וקהילת המודיעין האמריקאית. אירועים אלה צרבו את הטרומה של הממשלים האמריקאים וה-CIA סביב שיתופי הפעולה עם ארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים.

3. בחלק השלישי של המחקר, אנתח אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בשלושת מקרי המבחן הנידונים לאור ניסיון העבר האמריקאי של התמיכה האמריקאית במוג'אהדין האפגניים. כלומר, בחלק זה של המחקר ייעשה ניסיון לבחון האם ובאיזו מידה ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן נלקח בחשבון במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים, אל מול הצרכים, המטרות, הנסיבות והאילוצים השונים. קרי, בחלק זה ייעשה ניסיון לבחון האם יישום לקחי העבר של ארה"ב מאפגניסטן אכן מתבצע.

הטענה התיאורטית

פרק 1: תיאוריות בולטות מתחום הלמידה מניסיון העבר בתחום קבלת ההחלטות

מדוע ובאילו אופנים נעזרים מקבלי החלטות בהיסטוריה בתהליך קבלת החלטות?

מקבלי ההחלטות נוטים לעשות להסתמך על מקרי עבר היסטוריים לצורך התמודדות ופתרון סוגיות בנות זמנם, מתחומי הביטחון הלאומי ומדיניות החוץ. רוברט ג'רביס (Robert Jervis), טוען כי אירועי מפתח היסטוריים שהתרחשו בעבר בזירה הבינלאומית, משפיעים על פרשנותם של מקבלי ההחלטות, כך שהם יכולים ללמוד ולהסיק מהם לקראת התמודדות עם אירועים עתידיים (Jervis 1976). סי.פי אנקרסן (C.P. Ankersen) מחזק טענה זו. לדידו, בני אדם זקוקים להקשר לפעולתם. על כן, כאשר מקבלי החלטות מתמודדים עם סוגיות מתחומי צבא וממשל, הם מסתמכים על ההיסטוריה. לטענתו, מקבלי החלטות מתחומי צבא וממשל סבורים שהם חסרי ניסיון במילוי תפקידם, בשל תקופת כהונתם הקצרה יחסית על פי רוב. לפיכך, ההיסטוריה מהווה כלי מדריך יעיל עבורם (Ankersen 1998). יעקב וורצברגר (Yaacob Vertzberger), מחזק אף הוא טענות אלו. על פיו, מקבלי ההחלטות אינם מוכשרים דיים על מנת להתמודד עם המורכבות ואי הוודאות של המערכת הבינלאומית. על כן, נוטים הם לעשות שימוש בהיסטוריה ככלי עזר, משום שהדבר פונקציונלי, נוח, שגרתי ומקובל מבחינה חברתית (Yaacob Vertzberger 1990).

ג'ק לוי (Jack Levy), מגדיר את תהליך הלמידה מההיסטוריה כשינוי של אמונות, או התפתחות של אמונות, יכולות או פרוצדורות, כתוצאה מלמידה ופרשנות של ניסיונו של האינדיבידואל. עם זאת, לדידו, למידה מן ההיסטוריה איננה בהכרח מובילה לשינוי מדיניות ולהבנה טובה יותר של העולם (Levy 1994, 283). ב.א. גולדסמית' (B.E. Glodsmith), מגדיר את תהליך הלמידה כהשפעות של ניסיון העבר על תפיסותיהם של אינדיבידואלים בנושאי מדיניות חוץ (Goldsmith 2003, 239). מרגרט מקמילאן (Margaret MacMillan) טוענת, כי פרשנותם של מקבלי ההחלטות אודות ההיסטוריה היא למעשה הסיפור שהם

מספרים לעצמם על זהותם האינדיבידואלית. כלומר, בראש ובראשונה, ההיסטוריה מסייעת להגדיר את הזהות האינדיבידואלית של מקבלי החלטות (MacMillan 2009).

ג'רביס מונה שלושה עוגנים ביחס לתהליך קבלת החלטות של מנהיגים באמצעות למידה מניסיון העבר (Jervis 1976):

1. הדרך באמצעותה מקבלי החלטות לומדים מההיסטוריה, מהו התהליך אשר באמצעותו מקבלי החלטות מפיקים לקחים מאירועי עבר.

2. מאילו אירועי עבר מקבלי החלטות למדים יותר מכל, לאילו סוגי אירועי עבר ההשפעה המשמעותית ביותר.

3. מהם הלקחים הכלליים הנלמדים.

כריסטופר המר (Christopher Hemmer), המתבסס בספרו על הספרות הקיימת בנושא קבלת החלטות בהתבסס על ניסיון העבר, מונה את סוגי האירועים המשפיעים ביותר על תהליך הלמידה מההיסטוריה של מנהיגים (Hemmer 2000, 6):

1. אירועים שהתרחשו בסמוך למועד קבלת החלטה.

2. אירועים שאירעו בשלבים הראשונים של הקריירה הפוליטית של מקבל החלטות.

3. אירועים המשלבים רגש ומייצרים השפעות משמעותיות על מקבל החלטה או על המדינה.

הול בראנדס ו-ג'רמי סורי (Jeremi Brands and Hal Suri), מרחיבים טענות אלו וסבורים כי ניסיון אישי, היסטוריה אינדיבידואלית של הפרט וההבנה ההיסטורית שלו, מהווים גורמים נוספים המעצבים את תהליך קבלת החלטות. כמו כן, הם מדגישים את הנקודה כי התנסויות מן העבר משפיעות על האופן שבו מנהיגים מפרשים אירועי ההווה (Brands and Suri 2016). בדומה לטענותיהם, לדידם של רי'צארד נוישטדט (Richard Neustadt) וארנסט מיי (Ernest May), ניסיון ישיר ועקיף של מנהיגים יכול לשפר משמעותית את יכולת קבלת החלטות שלהם (Schnaars 1987). נרטיביים, סמלים ומטאפורות היסטוריות, מהווים גם הם גורמים

המשפיעים על תהליך עיצוב המדיניות. עם זאת, ההיסטוריה לעולם לא מספקת תשובה אחת כנונה לבעיה מסוימת (Brands and Suri 2016).

השימוש באנלוגיות היסטוריות ועכשוויות

על פי ג'רביס, מקבלי ההחלטות נוטים לעשות שימוש באירועי עבר כאנלוגיה לאירועים עכשוויים (Jervis 1976). האנלוגיות מאפשרות למקבלי ההחלטות להצדיק את הדעות הקדומות והנחות המוצא שלהם. כלומר, אנלוגיות מעצימות את ההעדפות והאמונות הקיימות בקרב מקבלי ההחלטות (Jervis 1976, 217). בנוסף טוען ג'רביס, כי אירועים בינלאומיים היסטוריים מספקים למקבלי ההחלטות מגוון נרחב של אפשרויות לפעולה. בכך, הם מהווים כלי המסייע להם להבין את המציאות באופן מיטבי (Jervis 1976, 217). פ.ד. מילר (P.D. Miller), מחזק טענה זו בכך שטוען כי אנלוגיות מסייעות למקבלי ההחלטות להגדיר את המצב הקיים, לספק דרכי פעולה אפשריים, להעריך את הסכנות, את סיכויי ההצלחה והמוסריות של אפשרויות הפעולה העומדות בפניהם (Miller 2016, 453). לדעת בראנדס וסורי, לשימוש באנלוגיות בנושאי מדיניות חוץ משקל רב (Brands and Suri 2016). לעומת זאת, ג'יימס לי ריי (James Lee Ray) סבור שתהליכי קבלת החלטות בתחום מדיניות החוץ מושפעים במידה פחותה מתקדימים היסטוריים ואנלוגיות. ברם, ריי טוען שהשימוש באנלוגיות טומן בחובו יתרונות. לדידו, אנלוגיות עשויות לספק רמזים אודות השלכות שליליות שעלולות להיגרם כתוצאה ממדיניות נבחרת (Ray 2011, 3-4). וורצברגר טוען בהמשך לכך כי הצדקה לפעולה נעשית באמצעות אנלוגיה, מקרי עבר דומים ומטאפורות. לדידו, שימוש באנלוגיה הינו דפוס פעולה אנושי המאפיין את חיי השגרה של האדם. זאת למרות שההיסטוריה מספקת רק באופן נדיר אנלוגיות זהות לחלוטין למקרי הווה (Vertzberger 1990).

יואן פונג (Yuen Foong) סבור, שאנלוגיות היסטוריות משמשות עבור מקבלי ההחלטות כמכשיר אבחוני המשרת מספר מטרות (Foong 1992):

1. אנלוגיות מסייעות להגדיר את המצב עימו מתמודד מקבל ההחלטות.
2. אנלוגיות מסייעות בהגדרת הסכנות וההשלכות האפשריות.

3. אנלוגיות מספקות 'מרשם' (דרך פעולה או פתרון אפשרי).
 4. אנלוגיות מסייעות לפתח אלטרנטיבות חלופיות על ידי ניבוי סיכויי ההצלחה של מדיניות מסוימת.
 5. אנלוגיות מסייעות בהערכת ההצדקה המוסרית של המדיניות הנבחרת.
 6. אנלוגיות מאותתות לגבי סיכונים אסוציאטיביים הנקשרים למדיניות הנבחרת.
- על פי המר, ישנם שלושה גורמים המשפיעים על בחירת סוגי האנלוגיות על ידי מקבלי ההחלטות, לצורך התמודדות עם סוגיות בתחום מדיניות החוץ (Hemmer 2000, 15):
1. היכרותו של מקבל ההחלטה עם ההיסטוריה (למשל: אירועים בעלי משמעות רגשית, אירועים בעלי השפעה שהתרחשו בתחילת הקריירה).
 2. תפישתו של מקבל ההחלטות אודות איומים קיימים בזירה המקומית והבינלאומית.
 3. אמונה כי מה שעבד בהצלחה בעבר, נכון גם למצב העכשווי.

מודלים נוספים לשימוש בהיסטוריה בתחום קבלת ההחלטות

וורצברגר מרחיב את המימד התיאורטי אודות הסתמכות מנהיגים על ההיסטוריה בתחום קבלת ההחלטות. וורצברגר מציע מודל לתהליך הנחלק לארבעה שלבים. במסגרתו, מקבלי ההחלטות נעזרים במידע מן העבר על מנת לאפיין את המצב הנתון ולקבל החלטות בהתאם. וורצברגר מגדיר מידע היסטורי ושימוש בו בשלושה אופנים במסגרת התהליך המוצע: שימוש במטאפורה, אנלוגיה, או אקסטרפולציה. להלן ארבעת שלבי התהליך המוצע (Vertzberger 1990):

1. הגדרת המצב - הכרת מאפייני המערכת הבינלאומית והשחקנים הפועלים בה.
2. תיחום - הכרה במעמד ובתפקיד של השחקן במערכת הבינלאומית.
3. בחירת אסטרטגיה - חשיבה אודות רעיונות וכיוונים אפשריים במטרה להתמודד בדרך היעילה ביותר עם הבעיה הנתונה.
4. הצדקת האסטרטגיה - שכנוע יתר המשתתפים מבית ומחוץ אודות נחיצותה של המדיניות הספציפית שנבחרה.

אס. פי. שנאארס (S.P Schnaars) במאמרו המבקר את ספרו של נוישדט משנת 1987, מציע שלוש הנחות כלליות אשר עשויות לשפר את תהליך קבלת ההחלטות של מנהיגים בהסתמך על אירועי עבר היסטוריים:

1. על מקבל ההחלטות לתחום על גבי לוח את המצב הנתון לשלוש עמודות: מה ידוע, מה לא ברור לחלוטין ומהי הנחת המוצא לגבי המצב.
2. על מקבל ההחלטה לרשום בשתי עמודות את הדומה והשונה בין המצב העכשווי לבין הדוגמא ההיסטורית (אנלוגיה).
3. על מקבל ההחלטות לנהוג במקרה כסוגיה היסטורית אפרירי. על מקבל ההחלטות לדעת לספר את הסיפור העכשווי, מה עומד מאחוריו ולשאל את השאלות המתאימות (Schnaars 1987).

וויליאם אינבודן (William Inboden) במאמרו, מספק זווית תיאורטית נוספת להסתמכותם של מקבלי ההחלטות על היסטוריה. על פיו, בתודעתם של מקבלי ההחלטות, ההיסטוריה יכולה לשחק תפקיד בכמה מובנים, מעבר להיותה תחום מחקרי המתאר את נחלת אירועי העבר. ההיסטוריה כפי שהיא מובנת ונמצאת בראשם של מקבלי ההחלטות, נחלקת לארבעה סוגים: ניסיון (Experience), זיכרון (Memory), מסורת (Tradition) ולמידה (Study) (Inboden 2014, 296, 315). טענתו היא כי מקבלי ההחלטות עושים שלושה שימושים בהיסטוריה בתהליך קבלת ההחלטות בנושא ביטחון לאומי. הראשון, לטובת יכולת ניבוי (Predictive), כלומר, ניסיון לחזות באמצעות ההיסטוריה מה יהיו ההשלכות העתידיות של המדיניות. השני, הנחייתי (Prescriptive), הניסיון להסתמך על מה שנעשה בעבר, לטובת ניסוח מדיניות עכשווית. השלישי, אקזיסטנציאלי (Existential), שימוש בהיסטוריה לטובת הגדרת הזהות האינדיבידואלית של מקבלי ההחלטות והאומה כולה (Inboden 2014, 297-298).

מי לומד? מה נלמד? מהן ההשלכות של הלמידה? - למידה ארגונית

למידה ארגונית (Organization Learning) מרחיבה את רמת הניתוח, מרמת הפרט, אל הרמה הארגונית, ממשלתית, מדינתית. הלמידה הארגונית מתייחסת לתחום הפקת לקחים מן

העבר ברמה הארגונית. על פי ג'רביס, במקרים בהם הנחות המוצא של מספר חברי ארגון מושפעות כתוצאה מאירוע מסוים (שהתרחש בעבר), ניתן להגדיר זאת כתהליך למידה ארגוני. הלקחים שמופקים ברמה הארגונית יכולים לבוא לידי ביטוי באמצעות כתיבת מדריכים, חוקים ואפילו בשפה (טרמינולוגיה) הארגונית היומיומית. הצלחות וכישלונות מן העבר עשויים להשתקף בקווי היסוד ובהתנהלותו השגרתית של הארגון. הצלחה מן העבר מחזקת את חברי הארגון שתמכו והובילו את המדיניות המוצלחת. כישלון עבר, מחליש את אלו שתמכו בדרך שהובילה אליו, בעוד מנגד הדבר מחזק את אלו שסיפקו נקודות מבט שונות (Jervis 1976).

בנט והולט (Bennet and Howlett) במאמרם, טוענים כי קיים קשר בין תהליכי למידה לשינוי במדיניות. הם סבורים כי מדינות נוטות לשנות מדיניות עקב למידה, אולם הן למדות במגוון דרכים, היוצרות שוני בתוצאות. המחברים מציגים מודל הכולל שלושה סוגים של תהליכי למידת מדיניות, אשר מובילים לשינויים במדיניות וכן לשינוי בתוצאות: למידה ממשלתית, הפקת לקחים ולמידה חברתית (Bennet and Howlett 1992, 291). בהמשך לכך, שני החוקרים מתמקדים בשאלות מי לומד? מה נלמד? ומהן ההשלכות של הלמידה? החוקרים אינם מספקים מענה חד משמעי לשאלות אלה. באשר לשאלה מי לומד? לדידם ישנן תיאוריות המתמקדות בתהליכי למידה של פוליטיקאים ופקידי מדינה רשמיים מדרג בכיר. תיאוריות אחרות, מכלילות תהליכי למידה באופן נרחב יותר, במסגרת התפתחות תהליך חברתי, הכולל את מרבית השחקנים בחברה. ביחס לשאלת תהליך הלמידה (כלומר, מה נלמד?), לדידם ניתן לראותו כתהליך של צבירת ידע אודות מדיניות, תהליך למידה ככלי, או תהליך למידה כהצבת מטרות מדיניות ותכנון תכניות (או כל שלוש הגורמים יחדיו). לבסוף, בנושא שאלת השפעות תהליכי למידה על שינוי מדיניות של ממשלות וארגונים כתוצאה מלמידה, הדעות בקרב הספרות האקדמית חלוקות. חלק מן התיאוריות מצביעות על שינויים ארגוניים שחלים כתוצאה מלמידה מההיסטוריה, אחרות מצביעות על שינויים פרדיגמטיים. תיאוריות נוספות מצביעות על האופן שבו בעיות בנושאי מדיניות יתפשו בעתיד, וכפועל יוצא של כך, אילו סוגי מדיניות יועדפו, ואילו לא (Bennet and Howlett 1992, 288-289).

האם מקבלי ההחלטות אכן למדים מטעויות העבר?

מרבית העיסוק המחקרי סביב הסתמכותם של מקבלי ההחלטות על ההיסטוריה בתחומי קבלת החלטות, מתמקד בהשפעות השליליות של התהליך (Inboden 2014, 293). ג'ק לוי סבור שמקבלי ההחלטות מנסים באופן תמידי להימנע מכישלונות העבר (Levy 1994, 279). ג'רביס מחזק טענה זו בכך שטוען שמקבלי ההחלטות ייטו להימנע מאימוץ מדיניות כושלת מהעבר הקרוב. לפיכך, מקבלי ההחלטות ייטו לאמץ מדיניות מנוגדת לזו שנכשלה (Jervis 1976). בהמשך לכך, נוישדט ומיי מסבירים כי מקבלי ההחלטות מתקשים להימנע מכישלונות בשל אופייה של הזירה הבינלאומית והבעיות המורכבות הנגזרות ממנה, שאינן יכולות להיפתר בפתרון פשוט, נכון, על פי מדריך (May and Neustadt 1986).

אנקרסן, מחזק את הקו המטיל ספק ביעילותם של תהליכי הלמידה מן ההיסטוריה בתחומי קבלת ההחלטות. לדידו, אנו נוטים להניח שמנהיגים לומדים מההיסטוריה הקרובה והרחוקה, לצד למידה מההיסטוריה האישית והעקיפה. עם זאת, לדידו, מקבלי ההחלטות עשויים לעשות שימוש מוטעה בהיסטוריה. במקום שזו תסייע להם לקבל החלטה, הם מתאימים אותה לאג'נדה שלהם. לטענתו, ההיסטוריה מהווה מיתוס בחלקה מצד אחד. מצד שני, ההיסטוריה משמשת ככלי להבניה חברתית. כלומר, ההיסטוריה איננה מתארת את מה שאירע בעבר, אלא את מה שמתואר על ידי היסטוריונים. לדידו, על מקבלי ההחלטות שלא להיסחף בעיוורון אחר אירועי העבר, עליהם להטיל ספק ולבקרם. שכן, ההיסטוריה הינה סובייקטיבית ולכן קיים צורך לתהות אודות אמיתותיה (Ankersen 1998).

כפי שהובהר עד כה, הסתייעותם של מקבלי ההחלטות באנלוגיות היסטוריות מהווה כלי פרודוקטיבי במסגרת תהליך קבלת ההחלטות בנושאי מדיניות חוץ (Hemmer 2000, 3). עם זאת, אנלוגיות נועדו להפחית בעיות מורכבות ולפשטן, אולם, הן עשויות דווקא לעוות את הבעיה עוד יותר ולהקשות על מציאת פתרון (May and Neustadt 1986). על כן, הסקה של מנהיגים מאנלוגיות מן העבר איננה מבטיחה הצלחה וודאית ביחס לסוגיות מן הווה. השימוש בכלי זה עשוי לשכנע את מקבלי ההחלטות מצד אחד, אך עשוי להטעותם מצד שני (Brands

and Suri 2016). אף על פי כן, הגם שמקבלי ההחלטות מדברים רבות על אנלוגיות היסטוריות, אין הדבר אומר שהן משפיעות באופן סיסטמתי ועקבי על תהליכי קבלת ההחלטות (Ray 2011, 4).

מגבלה עיקרית בהסתמכותם של מקבלי החלטות על אנלוגיה היסטורית, היא שלא כל האנלוגיות ההיסטוריות משפיעות במידה זהה על מקבלי ההחלטות. בהמשך לכך, למרות שקיים מגוון נרחב של אנלוגיות היסטוריות למקרה מסוים, מקבלי ההחלטות נוטים להפיק לקחים מן ההיסטוריה מתוך אוסף מצומצם של מקרים (Hemmer 2000, 6). על כן, מקבלי ההחלטות נכשלים בכך שאינם בוחנים מגוון רחב של אנלוגיות, לפני שהם בוחרים באנלוגיה שלדעתם תבהיר את המצב הנוכחי בצורה הטובה ביותר (Jervis 1976, 281-282). לדעת נוישדט ומיי, מקור הבעיה הוא שמקבלי ההחלטות אינם מכירים את ההיסטוריה, ולו ההיסטוריה הקרובה על מנת שיוכלו להפיק ממנה לקחים כראוי (Schnaars 1987). מנגד, אינבודן טוען, כי חרף העובדה שמקבלי החלטות נוטים להסתמך על ההיסטוריה במגוון דרכים, בפועל הם עושים שימוש לרעה בהיסטוריה, כתוצאה משיפוט ופרשנות שגויים (Inobden 2014, 291, 315). ג'רביס, מרחיב טענה זו בכך שטוען שמקבלי ההחלטות נוטים להינעל על הסברים פשוטים ומובנים הניתנים לעיכול (Jervis 1976). על כן, לעיתים, כאשר הם פונים לבצע אנלוגיה, הם נוטים להיאחז בדבר הראשון שעולה לראשם (May 1973). בסופו של דבר, ההסברים הפשוטים עשויים דווקא להזיק כמדריכים לפעולה עתידית (Jervis 1976, 230).

מיי מדגיש אף הוא את סוגיית פרשנות ההיסטוריה. לטענתו, מעצבי מדיניות חוץ מושפעים לרוב מאמונות אודות מה שההיסטוריה מלמדת או מזהירה מפניו. לדידו, מקבלי ההחלטות יכולים לעשות שימוש מוטעה בלקחים מן העבר. הם מאמינים שרק אם יוכלו לזהות סיטואציה מהעבר שדומה לסיטואציה מההווה, הם יוכלו לדעת בדיוק כיצד הדברים יתרחשו בעתיד, ובכך לקבל החלטות בהתאם. מיי טוען שמקבלי ההחלטות אינם בוחנים אפשרויות נוספות לעומק. הם אפילו לא עוצרים לנתח את המקרה, לבחון האם הוא מתאים למקרה העכשווי, או אפילו לשאול באילו נסיבות הדברים עלולים להשתבש בהמשך. בהמשך לכך, לטענתו, קיימת הנחה

בקרב מקבלי ההחלטות שהדברים מתפתחים באופן ליניארי מהווה לעתיד, דבר שעלול להתברר כהנחה שגויה (May 1973). ג'רביס, ממשיך קו זה וטוען שההיסטוריה עשויה להוות כלי פרודוקטיבי ללמידה מאירועי עבר, מקבלי ההחלטות נדרשים להפיק לקחים מאירועים מן העבר בכוחות עצמם. כלומר, הלקחים אינם בהכרח צפים מעל פני השטח וקלים לאיתור. על כן, בהסתייעות במקרי עבר, מצד אחד, מקבלי ההחלטות צריכים להימנע מפרשנות צרה מידי של אירועים היסטוריים וטראומתיים, ומפרשנות רחבה מידי מצד שני. שכן, באופן זה, עשוי להיווצר מצב בו מקבלי ההחלטות יהיו רגישים מידי למידע אשר נקלט אצלם. עם זאת, יש לציין כי לעיתים, תהליך הלמידה איננו מתבצע באופן מודע לחלוטין על ידי מקבלי ההחלטות (Jervis 1976).

ג'רביס, מונה ארבע בעיות מרכזיות הנגזרות כתוצאה מהסתמכותם של מקבלי ההחלטות על מקרי עבר היסטוריים (Jervis 1976):

1. מקבלי ההחלטות נוטים לסווג את המצב העכשווי בהתאם למצב מוכר, על אף היותו שונה במאפייניו. הדבר עשוי להוביל לקבלת החלטות טובה יותר, אך מנגד גם לקושי בהליך קבלת ההחלטות, בהינתן מאפייני המצב העכשווי.
 2. מקבלי ההחלטות עשויים להעריך באופן מוגזם איומים ושחקנים במערכת הבינלאומית.
 3. מקבלי ההחלטות יטו להימנע מאימוץ מדיניות שנכשלה בעבר הקרוב וייטו לאמץ מדיניות מנוגדת לזו שנכשלה, אף שאינה בהכרח מתאימה למצב הנוכחי.
 4. מקבלי ההחלטות יטו לאמץ מדיניות מוצלחת מן העבר למקבץ נרחב של מקרים עתידיים. עם זאת, היעדר מודעות מספקת של מקבלי ההחלטות לגורמים שהובילו להצלחתה בניסיונות של מקרה העבר, עלולים להביא להערכת יתר של מדיניות זו.
- פטריק יוטון (Patrick Houghton), מציין מגבלה נוספת בהסתמכות על מקרי עבר היסטוריים, ובאופן ספציפי על אנלוגיות. במחקרו, סבור יוטון שמקבלי ההחלטות נוטים לשאול את השאלה "מה הדבר מזכיר לי?". לדידו, האדם מתאפיין בכך שהוא מנסה להבין את העולם באמצעות

הסברים אנלוגיים. כפועל יוצא של כך, הסתמכותם של מקבלי ההחלטות על אנלוגיות מן העבר בסוגיות של מדיניות החוץ, שאין להן תקדים בהיסטוריה, עלולה לעורר בעיות ואתגרים בתהליך קבלת ההחלטות. סוגיות אלו, מכונות במאמרו כסוגיות חדשות (Novel Foreign Policy Situations). קרי, משבר, בעיה, או סיטואציה שאיננה מוכרת מן העבר. במקרים בהם מקבלי ההחלטות נאלצים להתמודד עם סיטואציות בלתי מוכרות מן העבר, הם מתקשים להסתמך על אנלוגיות היסטוריות לסיטואציות מסוג זה. עם זאת, מקבלי ההחלטות ייטו בכל זאת לעשות שימוש באנלוגיות במקרים אלה וזהו המקור לבעיה. על כן, במקרים בהם מקבלי ההחלטות יתקלו במצבים חדשים, הם יבחרו באחת משתי האופציות הבאות, או שתיהן יחדיו (Houghton 1996, 525-526):

1. הם ישתמשו באנלוגיות באופן חלקי וינסו למצוא תקדימים שונים ממקרי עבר רבים (ייבצעו מעין מלאכת הרכבת פאזל).

2. הם יחתרו לבצע אנלוגיה בין המקרה העכשווי לבין מקרה 'מועדף' מן העבר. המחבר מציין כי במסגרת זאת, תהליך קבלת ההחלטות ייהפך למסורבל.

כפי שהובהר בפרק זה, הספרות התיאורטית בנושא תהליכי קבלת החלטות בתחומי מדיניות חוץ וביטחון, מתמקדת בעיקר ברמת הניתוח של הפרט. עם זאת, בשנים האחרונות החלו להתפרסם מחקרים אשר בחנו את האינטראקציות שבין הסוכן למבנה, כולל התמקדות בתהליכי למידה בינלאומיים (International Learning). קרי, תהליכי למידה ברמת המדינה ובין מדינות וממשלות (Harnisch 2012, 47-48). ההנחה היא שמדינות כשחקן המרכזי יכולות ללמוד מפרשנות של פעולות קודמות וניסיון העבר, בכדי להתמודד עם סוגיות מההווה (Bennet and Howlett 1992, 276).

סבורני כי יש מקום להעמיק את הדיון התיאורטי ברמת הניתוח של הארגון. זאת על אף כי לא ניתן להתעלם מגורם האינדיבידואל באופן מוחלט. לפיכך, במסגרת מחקר זה, ברצוני להתמקד ברמת הניתוח של הארגון, קרי המדינה. לכן, מחקר זה מחדש מבחינה זו, בכך שיציע לענות על השאלה הכללית, האם מדינות לומדות ומפיקות לקחים מניסיון העבר

בתחום קבלת ההחלטות במדיניות חוץ וביטחון? כאמור, במהלך המחקר אנסה לבחון את סוגיית אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים והשלכותיה. בעזרת מקרי המבחן שייבחנו; סוריה (2011-2017), לוב (2011) ומחוז סיסתאן ובלוצ'יסטן (2007-2010), ייעשה ניסיון לענות על השאלה, האם הממשלים האמריקאים הפיקו לקחים כתוצאה מהתמיכה האמריקאית בכוחות המוג'אהדין האפגניים (1979-1989) והשלכותיה? קרי, בעבודה אבחן האם ובאיזו מידה נלקח בחשבון ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן במערך השיקולים האסטרטגיים של הבחירה האמריקאית לתמוך בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים, זאת ביחס להשפעת גורמים אחרים דוגמת שיקולים אסטרטגיים, אידאולוגיים, אינטרסים, והנסיבות והאילוצים השונים. כחלק מכך, במחקר ייעשה ניסיון לברר אפוא, האם הממשלים האמריקאים הפיקו לקחים כתוצאה מהניסיון הטראומתי של ארה"ב מאפגניסטן? במידה וכן, אילו לקחים הופקו? האם הלקחים יושמו בפועל? אם לא יושמו, מדוע?

פרק 2: מתודולוגיה

2.1 הטיעון המרכזי

על מנת לנסות לספק הסבר אפשרי להשערת המחקר, אסתמך כאמור במחקר על תיאוריית הלמידה הארגונית (Organization Learning), הנגזרת מתחום תהליכי למידת מדיניות (Policy Learning Process). כאמור, השערת המחקר היא שמדינות יטו להימנע מחזרה על טעויות העבר, על ידי הפקת לקחים מניסיון העבר, בדומה להנחות התיאורטיות של תיאוריית הלמידה הארגונית. על פי ג'רביס, תהליך למידה ארגוני מתקיים כאשר הנחות המוצא של בעלי תפקידים בארגון מושפעות מאירועי עבר משמעותיים. לדידו, אירועי עבר משמעותיים עשויים להשפיע על התנהלות הארגון במגוון דרכים. למשל, בהתנהלות השגרתית של הארגון ובבחירת קווי היסוד שלו. לטענתם של בנט והולט, תהליכי למידה מההיסטוריה עשויים להוביל לשינויי מדיניות ואף לשינויים פרדיגמטיים בקרב ארגון או במדינה. לאירועי עבר ישנו פוטנציאל להשפיע על תהליך קבלת ההחלטות ועל אימוץ מדיניות מסוימת. עם זאת, על רקע האילוצים והנסיבות המשתנות בזירה הבינלאומית, מדינות עשויות להיתקל באתגרים ליישום הלקחים שנלמדו. כלומר, ניסיון העבר איננו נלקח בחשבון במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים בכל מקרה באשר הוא. זאת בדומה לטענתם של נוישדט ומיי, המסבירים כי מקבלי החלטות מתקשים להימנע מחזרה על כישלונות העבר, בשל מאפייניה המורכבים של הזירה הבינלאומית והבעיות הנגזרות ממנה, שאינן יכולות להיפתר בפתרון פשוט (May and Neustadt 1986). לכן, השערת מחקר זה הינה שצריבת חוויית העבר האמריקאית של המאבק החשאי בסובייטים והשלכותיו, יובילו לאימוץ אסטרטגיה זהירה, מבוקרת ומוגבלת יותר ביחס לתמיכה האמריקאית בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. אף על פי כן, ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן איננו נלקח בחשבון בהכרח במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים של הממשלים האמריקאים לתמוך בארגוני המורדים. זאת לאור השיקולים האסטרטגיים, האילוצים והנסיבות המשתנות.

כאמור, על פי טענתי, בזמן המלחמה הקרה, עת נוהל המאבק החשאי באפגניסטן כנגד הסובייטים (1979-1989), תמך הממשל האמריקאי בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. ה-CIA שהופקד על ניהול המאבק החשאי, פעל בשלושה מאמצים עיקריים:

1. לתמוך בכוחות המוג'אהדין היעילים ביותר, מבלי להתחשב בתפישות האידאולוגיות שלהם. לכן ה-CIA העביר את חלקו הארי של הסיוע לכוחות המוג'אהדין שצידדו באידאולוגיה הקיצונית ביותר והתברר כי היו היעילים ביותר מבחינת הארגון, במקום לכוחות המתונים שהיו פחות יעילים בעיני אנשיו. היקף שיתופי הפעולה של ה-CIA עם המוג'אהדין הקיצוניים נמשך והתרחב במהלך השנים 1979-1989, למרות החששות שהתגברו בקרב חלק מאנשי הארגון והממשל האמריקאי סביב הדבר. זאת משום שמטרת העל של המעורבות האמריקאית הייתה להביא לפגיעה משמעותית ככל האפשר בכוחות הסובייטים.

2. לגבש קואליציה בינלאומית בשיתוף פעולה עם שחקנים מדינתיים במאמצי התמיכה האמריקאית במוג'אהדין. כחלק מכך, ה-CIA שיתף פעולה עם ה-ISI וה-GID, על רקע אינטרסים אסטרטגיים משותפים, לצד האילוצים והנסיבות. ברם, שני האחרונים הניחו את היסודות להתפתחות אידאולוגיית האסלאם הקיצוני מבית האחים המוסלמים בקרב המגויסים למאבק כנגד הסובייטים, והעולם המוסלמי בכלל.

3. לחמש, לאמן ולהכווין את כוחות המוג'אהדין על מנת לאפשר להם להתמודד עם האימפריה הסובייטית. שיתופי הפעולה של ארגוני הביון עם כוחות המוג'אהדין היו ממושכים ורחבים בהיקפם, כך שאפשרו למוג'אהדין לעמוד בפני עוצמתם העדיפה של הסובייטים ולהתיש אותם במשך עשור. לתפישתם של כוחות המוג'אהדין, הם היו הגורם שהביס את האימפריה הסובייטית והוביל להתפרקותה (אף שהדבר איננו מקובל במחקר). ההשלכות התודעתיות של מאבק של כוח אסלאמיסטי נחות כנגד כוח מעצמתי כובש, יצרו את התנאים בטווח הרחוק, להתפתחות תנועות האסלאם הקיצוני ולהפניית המאבק כנגד מדינות המערב ובראשן ארה"ב. על רקע האסטרטגיה האמריקאית שננקטה באפגניסטן בשנים האמורות והשלכותיה השליליות על הביטחון הלאומי האמריקאי והביטחון הקולקטיבי העולמי, ניתן היה לצפות, בהתאם

לתיאוריית הלמידה הארגונית, שהממשלים האמריקאים יפיקו לקחים ויימנעו מחזרה על טעויות העבר בסוגיית התמיכה האמריקאית בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. השערת המחקר נועדה להעמיד תיאוריה זו למבחן. כלומר על פי זאת, הממשלים האמריקאים יחתרו:

1. לשתף פעולה עם מורדים אסלאמיסטים מתונים מבחינה אידאולוגית, שאינם עוינים את מדינות המערב. לכן הנחתי היא שהממשל האמריקאי יפעל לנטר ולאפיין לעומק את זהויותיהם ומקורות נאמנויותיהם של המורדים עימם מתקיימים שיתופי פעולה, בטרם יתקיימו שיתופי פעולה בין הצדדים. זאת בניגוד לתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים, אז האמריקאים תמכו במורדים מבלי להתחשב בתפישותיהם האידאולוגיות.

2. להימנע ככל האפשר, משיתוף פעולה עם שחקנים מדינתיים רבים, על מנת לנסות לנהל בקרה עצמית על תהליך התמיכה וההכשרה האמריקאים של המורדים. בפרט, הציפייה היא להימנעות משיתוף פעולה עם שחקנים המקדמים אידאולוגיות אנטי-מערביות וקיצוניות בניגוד לתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים, אז ה-CIA שיתף פעולה עם ארגוני הביון הפקיסטנים והסעודים. אלו מצד אחד שיתפו פעולה עם ארגון הביון האמריקאי. מצד שני, תמכו הם בתנועות מוג'אהדין אנטי-מערביות.

3. לתמוך במורדים באמצעי לחימה באופן מוגבל ומבוקר, כך שלא יתאפשר להם להתמודד או להכריע את המערכה באופן חד משמעי. כיוצא בזאת, ייווצר מצב של איזון כוחות בין הצדדים. כמו כן, תימנע זליגת אמצעי לחימה לידיהם של מורדים אסלאמיסטים קיצונים. זאת בניגוד לתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים, אז נתמכו המוג'אהדין האפגניים באופן שאפשר להם להתמודד לכל הפחות עם עוצמתם העדיפה של הסובייטים.

2.2 הגדרת משתני המחקר

המשתנה הבלתי תלוי במחקר זה, הינו "האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה במוג'אהדין האפגניים והשלכותיה". המונח "אסטרטגיה" כולל הגדרות רבות; על פי באזיל לידל-הארט

(Basil Liddell Hart) אסטרטגיה הינה אומנות המצביא, קרי:

"אומנות השימוש בקרבות כאמצעי להשגת מטרת המלחמה".

כלומר, האסטרטגיה:

"מעצבת את תכנית המלחמה, מתווה את המהלך הרצוי למסעים השונים המהווים אותה וקובעת בדבר הקרבות שייערכו בכל אחד מהם" (לידל-הארט 1980, 327).

במחקר זה אסטרטגיית התמיכה האמריקאית במוג'אהדין האפגניים פירושה:

- קביעת הרציונל, היעדים והמטרות לתמיכה בקליינט.
- בחירת הקליינט שייתמך וחבירה להנהגה ומפקדי השטח.
- הכשרת הקליינט ללוחמת גרילה כנגד הסובייטים.
- חימוש הקליינט באמצעי תומכי לחימה, אמצעי לחימה קלים וכבדים, מימון כספי, אספקה של מידע מודיעיני.
- תכנון והכוונת הקרבות.
- חבירה למדינות שותפות על מנת להוציא לפועל את האסטרטגיה (קרי, חבירה ל-ISI ול-GID).

"מוג'אהדין", הכוונה לכוחות מורדים ברובם אפגניים אסלאמיסטים-סונים, מיעוטם שיעיים, אשר לחמו כנגד השלטון הפרו-סובייטי באפגניסטן בין השנים 1978-1989. חלקם פנה לעסוק בטרור אסלאמיסטי קיצוני לאחר נסיגת הסובייטים. הפירוש המילולי של המוג'אהדין הינו:

"חיילי האל הנלחמים מלחמת ג'יהאד למען אללה כנגד כופרים" (, Yousaf and Adkin 2001, 33).

כפי שאתאר במהלך העבודה, המוג'אהדין נחלקו לשבע תנועות עיקריות, בחלוקה לתנועות אסלאמיסטיות קיצונית מצד אחד, לתנועות לאומיות-מתונות-חילוניות מן הצד השני¹. על שורות התנועות הקיצוניות נמנו על פי רוב, "המתנדבים הערבים", "(Arabs Volunteers)". "המתנדבים הערבים", הכוונה לצעירים מוסלמים שגויסו בהתנדבות מרחבי העולם המוסלמי להיאבק במשטר הפרו-סובייטי, במהלך תקופת הכיבוש הסובייטית באפגניסטן.

במסגרת עבודת מחקר זו, המשתנה הבלתי תלוי מתבטא בשלושה ערכים: "תמיכה דיפרנציאלית", "המדינות השותפות למאבק", "השלכות תפישת ניצחון הג'יהאד על הסובייטים".

"תמיכה דיפרנציאלית"-הכוונה לאסטרטגיית התמיכה של ה-CIA בכוחות המוג'אהדין. בתקופת המאבק החשאי של הארגון בסובייטים, ה-CIA תמך בכוחות המוג'אהדין מבלי להתחשב בתפישות האידאולוגיות-דתיות שלהם. משום שמטרת העל של המעורבות האמריקאית הייתה אפוא להביא לפגיעה משמעותית בכוחות הסובייטים, ה-CIA העביר את החלק הארי של הסיוע לכוחות המוג'אהדין שציידו באידאולוגיה הקיצונית ביותר והתברר כי היו היעילים ביותר, במקום לכוחות המתונים שהיו פחות יעילים. כלומר, ככל שתנועות המוג'אהדין היו יעילות יותר, כך שיתופי הפעולה של ה-CIA איתן היו בהיקפים נרחבים יותר. ככל שהתברר שכוחות המוג'אהדין היו יעילים פחות, כך שיתופי הפעולה שהתקיימו עימם היו בסדרי גודל מצומצמים יותר. כלומר, המרכיב האידאולוגי-דתי של המוג'אהדין לא היווה גורם בהחלטת אנשי ה-CIA האם ובאיזו מידה לשתף עימם פעולה.

"המדינות השותפות למאבק"-הכוונה למדינות ולארגונים שנטלו חלק בתמיכה במוג'אהדין. בתקופת המאבק החשאי של ה-CIA כנגד הסובייטים, חברו מדינות רבות אל הארגון. המדינות הבולטות ששיתפו פעולה עם ארה"ב היו פקיסטן וסעודיה. ארגוני הביון של מדינות אלה, ארגון הביון הפקיסטני, ה-ISI וארגון הביון הסעודי, ה-GID, היו שחקני המפתח ששיתפו פעולה עם ה-CIA במאבק החשאי כנגד הסובייטים. שלושת ארגוני הביון, על אף המטרה המשותפת של

¹ עם זאת, כפי שאסביר בהמשך העבודה, על תנועות המוג'אהדין נמנו גם לוחמים ממוצא שיעי.

פגיעה באינטרס הסובייטי באפגניסטן ובאזור בכלל, פעלו כל אחד בנפרד על מנת לממש את האג'נדה שלו. לכן במסגרת זאת, ה-ISI וה-GID התבררו כגורמים בלתי מהימנים מבחינת הממשל האמריקאי. אלו, במקביל לשיתוף הפעולה עם ה-CIA פעלו להפיץ את אידאולוגיית האסלאם הקיצוני באפגניסטן ובאזור המזרח התיכון כולו.

"השלכות אסטרטגיות התמיכה האמריקאית במוג'אהדין האפגניים" - לתפישתם של המוג'אהדין, המאבק כנגד הסובייטים הסתיים בניצחון הג'יהאד², קרי ניצחון של כוח אסלאמיסטי צבאי נחות בעוצמתו על כוח מעצמתי עולמי, לא מוסלמי, מודרני וכובש העולה בעוצמתו על כוחות המוג'אהדין. תפישה זו הדהדה בקרב כוחות המוג'אהדין עצמם וכן בקרב העולם המוסלמי בכללותו. השפעת תהליך זה הובילה להתפתחות תנועות הג'יהאד והטרור באפגניסטן, במזרח התיכון ובעולם. אשר לאחר נסיגת הסובייטים אלו פנו כנגד מדינות המערב, בראשן ארה"ב. כלומר, שיתופי הפעולה שהתקיימו בין ארגוני הביון למוג'אהדין אפשרו להם להתמודד מול כוחות ברה"מ, ובכך נטעו בהם את התחושה לאחר נסיגתם מאדמת אפגניסטן, שביכולתם להתמודד גם עם ארה"ב והמערב. הכוונה היא גם למתקפת הטרור של ה-11 בספטמבר ולמסקנות וועדות החקירה לאירועי מתקפת הטרור של ה-11 בספטמבר, בהתייחס לתפקוד ה-CIA וקהילת המודיעין האמריקאית בתקופה שקדמה למתקפה.

המשתנה התלוי במחקר זה, הינו אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. ארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים, הכוונה לארגוני מורדים שפעלו כנגד המשטרים השולטים בסוריה, לוב ובמחוז סיסתאן ובלו'ציסטן בדרום איראן במטרה לבצע הפיכה שלטונית ולהשתלט על השלטון שם. בסוריה ובלוב ארגוני המורדים אינם מורכבים ממקשה אחת. במחוז סיסתאן ובלו'ציסטן, הכוונה לארגון ג'ונדאללה עליו ארחיב בהמשך

² בקרב המחקר ישנן מחלוקות בנוגע להגדרת המונח 'ג'יהאד'. אף על פי כן, המונח מזוהה לרוב כ"מלחמת קודש". בערבית נובע המונח משורש המילה 'to strive'. שורש המילה משמש בכדי לבטא מאמץ או מאבק, במטרה להשיג שלמות במשימות מאתגרות. לכן הג'יהאד מבטא יכולת עמידה, עמידות, מאמץ ומאבק בתנאים שאינם אופטימליים (Marranci 2006, 17-18; Burke 2015, 37).

עבודת המחקר. המשותף לארגוני המורדים האסלאמיסטים משלושת מקרי המבחן שייבחנו הינו שבכולם מדובר בארגוני מורדים המצדדים באידאולוגיית האסלאם הקיצוני הפוליטי, מבית מדרשה של תנועת האחים המוסלמית, או באידאולוגיה ג'יהאדיסטית, סלאפיסטית, ווהאביסטית, בחלקן או בכולן יחד. מצד שני, ארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים הכוונה היא גם לארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים מתונים התומכים בערכים דמוקרטים-ליברלים. שכן כפי שאבהיר במהלך המחקר, האבחנה בין ארגוני מורדים אסלאמיסטים קיצונים למתונים איננה חד משמעית.

בעבודה זו המשתנה התלוי מתבטא בשלושה ערכים: "ניטור זהות הקליינט", "המדינות השותפות למאבק" ו-"הגבלה ובקרת אמצעי לחימה".

"ניטור זהות הקליינט"-הכוונה למרכיב מתוך אסטרטגיית הממשל האמריקאי בתמיכה בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים בסוריה, לוב ובמחוז סיסתאן ובלוצ'יסטן. הכוונה היא לניסיון הממשל האמריקאי לעמוד על אופיים, זהויותיהם, מקורות נאמנותיהם והאידאולוגיה בה מצדדים המורדים בטרם החבירה אליהם.

"המדינות השותפות"-הכוונה למדינות ולארגונים אשר נטלו חלק במסגרת שיתופי הפעולה עם הממשל האמריקאי בתמיכה בארגוני המורדים האסלאמיסטים-סונים בסוריה, לוב ומחוז סיסתאן ובלוצ'יסטן. הכוונה מצד אחד למדינות מערביות כגון בריטניה, צרפת וישראל. מצד שני, הכוונה למדינות מזרח תיכוניות או צפון אפריקאיות דוגמת סעודיה, פקיסטן, קטאר, איחוד האמירויות הערביות, מצרים, תורכיה וסודאן אשר חלקן מקדמות את אידאולוגיית האסלאם הקיצוני.

"הגבלה ובקרת אמצעי לחימה"-הכוונה למרכיב מתוך אסטרטגיית הממשל האמריקאי בתמיכה בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים בסוריה, לוב ובמחוז סיסתאן ובלוצ'יסטן. הכוונה למניעת העברת אמצעי לחימה קטלניים ומתקדמים, דוגמת טילים נגד טנקים (נ"ט) וטילים נגד מטוסים (נ"מ), אשר עשויים לאפשר לכוחות המורדים לחולל שינוי במאזן הכוחות במסגרת המאבק כנגד המשטר השולט וכן להכריע את יתר ארגוני המורדים הפועלים בזירה. כמו כן, הכוונה

להעברת אמצעים לוגיסטיים תומכי לחימה ואמצעים בלתי קטלניים דוגמת סיוע הומינטרי, תרופות, ביגוד, מזון ואמצעי תקשורת. יתר על כן, הכוונה היא להעברת אמצעי לחימה קלים בהיקפים מצומצמים.

2.3 מערך המחקר

על מנת לנסות לעמוד על טיב הקשר בין המשתנים, אבחן שלושה מקרים:

1. תמיכת ממשלי אובמה וטראמפ בארגוני המורדים בסוריה בין השנים 2011-2017.
2. תמיכת ממשל אובמה בארגוני המורדים שפעלו כנגד משטר קדאפי בלוב בשנת 2011.
3. תמיכת ממשלי בוש ואובמה בארגון ג'ונדאללה הבלוצי, במחוז סיסטאן ובלוצ'יסטן שבאיראן בין השנים 2007-2010.

במהלך עבודה זו, אעשה שימוש בשיטת החקירה האיכותנית. מרבית המקורות עליהם אסתמך בעבודה זו, הינם מקורות גלויים ומשניים דוגמת מחקרים אקדמיים, ספרים, כתבות מאתרי אינטרנט מהעולם, בפרט מהעולם הערבי ואזור אסיה. כמו כן, אתבסס באופן מדוד על מקורות ראשוניים דוגמת דוחות רשמיים של ארגון הביון האמריקאי, ה-CIA, אשר פורסמו לאחרונה. בנוסף, אסתמך על מקורות אינטרנטיים המספקים עדויות בלתי מעובדות. החלק הראשון של העבודה, המשתנה הבלתי תלוי, יישען במידה רבה על ספרו של סטיב קול (Steve Coll) משנת 2004:

"Ghost Wars-The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001".

בספר זה המתבסס על מקורות ראשוניים ומשניים עדכניים, חקר קול לעומק את שיתופי הפעולה שהתקיימו בין אנשי ה-CIA, ה-ISI וה-GID לבין כוחות המוג'אהדין במסגרת המאבק כנגד הכוחות הסובייטים שפלשו לאפגניסטן בשנת 1979. ספרו של קול מספק נקודת מבט קרובה ומעמיקה על השיקולים האסטרטגיים שעיצבו את תכנית החימוש החשאית של המוג'אהדין. בנוסף, הספר מספק נקודת מבט מעמיקה למאפייני התכנית ולהשלכותיה קצרות הטווח וארוכות הטווח יחדיו. באופן זה, מתאר קול את הטעויות שנעשו על ידי הממשל

האמריקאי בתקופה האמורה. מטעויות אלה מצופה היה שממשלי בוש, אובמה וטראמפ יילמדו ויפיקו לקחים כדי להימנע על חזרה עליהן.

מבנה המחקר: כאמור, עד כה תואר החלק המתודולוגי של עבודת המחקר. על מנת לבחון את השערת המחקר, יחולק המחקר לשלושה חלקים עיקריים:

1. בחלק הראשון של המחקר, אתאר את האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני המוג'אהדין האפגניים בין השנים 1979-1989. בחלק זה, יתוארו האמצעים והשיטות בהם נקט ה-CIA על מנת לתמוך במוג'אהדין האפגניים במאבק כנגד ברית המועצות.
2. בחלק השני של המחקר, יתוארו ההשלכות וההשפעות של אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני המוג'אהדין האפגניים על הממשלים האמריקאים וה-CIA. כחלק מכך, אתאר תופעת התחדדות איום האסלאם הסוני הקיצוני במהלך שנות ה-90 ואילך באופן כללי ובראי ה-CIA ואנשיו. כמו כן, יובאו עיקרי מסקנות וועדות החקירה לחקר אירועי מתקפת הטרור של ה-11 בספטמבר 2001, בהתייחס לתפקוד ה-CIA וקהילת המודיעין האמריקאית. אירועים אלה צרבו את הטרואמה של הממשלים האמריקאים וה-CIA סביב שיתופי הפעולה עם ארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים.
3. בחלק השלישי של המחקר, אנתח אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בשלושת מקרי המבחן הנידונים לאור ניסיון העבר האמריקאי של התמיכה האמריקאית במוג'אהדין האפגניים. כלומר, בחלק זה של המחקר ייעשה ניסיון לבחון האם ובאיזו מידה ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן שוקלל במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים, אל מול הצרכים, המטרות, הנסיבות והאילוצים השונים. קרי, בחלק זה ייעשה ניסיון לבחון האם יישום לקחי העבר מאפגניסטן אכן מתבצע על ידי הממשל האמריקאי.

מגבלות המחקר:

1. מקרי המבחן של אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני המורדים באפגניסטן, לוב וסוריה הינם מקרי מבחן של מלחמות אזרחים, בהם השלטון המרכזי איננו מסוגל לממש את ריבונותו כהלכה, דבר שמזמין את מעורבותם של שחקנים בלתי מדינתיים ומדינתיים

המנסים לעצב את הסדר הפוליטי המקומי והאזורי מחדש. בניגוד למקרי מבחן אלו, מקרה המבחן של סיסטאן ובלוצ'יסטאן איננו מהווה דוגמה למלחמת אזרחים. מקרה זה מתאפיין במאבק חשאי של הממשל האמריקאי במטרה לערער את יציבות המשטר האיראני ולגבות ממנו מחיר בכדי לסכל את מאמציו לפתח נשק גרעיני.

2. תחלופת הממשלים האמריקאים-בתקופת המלחמה הקרה בזמן תמיכת הממשל האמריקאי בכוחות המוג'אהדין האפגניים (1979-1989), כיהנו בתפקיד שלושה נשיאים שונים. כמו כן, לתכנית היו שותפים רבים מקרב הקונגרס האמריקאי וקהילת המודיעין והביטחון האמריקאים, שכן התכנית נפרשה על פני טווח שנים נרחב. המעורבות האמריקאית במחוז סיסטאן ובלוצ'יסטאן (2007-2010) התרחשה בתקופת כהונתם של הנשיא בוש והופסקה ככל הנראה בתקופת כהונת ממשל אובמה. הנשיא אובמה אישר את המעורבות האמריקאית במלחמות האזרחים בלוב (2011) ובסוריה (2011-2016). כאמור, מלחמה זו גלשה לתוך תקופת כהונתו של הנשיא טראמפ (2017-). ניתן להניח כי תחלופת בעלי התפקידים השפיעה על אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני המורדים באופנים שונים. עם זאת כאמור, המחקר איננו שואף לבצע ניתוח מתוך מנקודת המבט של הפרט. בנוסף, המחקר איננו מתמקד באופן סיסטמטי בבחינת השפעות ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן על גופים מקרב הממשל האמריקאי דוגמת ה-CIA, הפנטגון, הבית הלבן וכדומה, אלא על ארה"ב כמכלול. מבחינה זו לכן, המחקר עשוי לספק הסבר מנקודת מבט אחת, אם כי שלא לספק את התמונה במלואה.

3. הגדרה חד משמעית של ארגוני מורדים האסלאמיסטים-סונים-לאור המספרים הגבוהים של ארגוני המורדים הפועלים בסוריה ולוב, קיים קושי להגדיר במחקר מי הם ארגוני המורדים האסלאמיסטים-סונים שנתמכים על ידי הממשל האמריקאי. שכן, האופוזיציות במקרי המבחן הינן הטרוגניות בהרכבן ואינן פועלות כמקשה אחת. יתר על כן, המורדים נטו להחליף נאמנויות במהלך מלחמות האזרחים. המורדים במקרי המבחן הנזכרים לעיל, נעים על הספקטרום האידאולוגי של מורדים אסלאמיסטים קיצונים ועד למורדים מתונים.

4. השפעותיהם של משתנים נוספים על האסטרטגיה האמריקאית-מחקר זה מתמקד בהשפעות המאבק החשאי כנגד הסובייטים (1979-1989) על האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. יש לשים את הדגש על כך שהאסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני המורדים בלוב הושפעה במידה שאיננה מבוטלת מאירועי האביב הערבי שקדמו לאירועים במדינה זו. קרי, אירועי האביב הערבי במצרים, תימן ובתוניסיה שהובילו להדחת השליטים בהן. הדבר דחף את משטר אובמה לצדד במדיניות של תמיכה בכוחות המתקוממים למען הדמוקרטיה בלוב. זאת בנוסף לתמיכה המסורתית של ארה"ב בגורמים המתקוממים למען מימוש ריבונותם. כיוצא בזאת, האסטרטגיה האמריקאית בסוריה הושפעה במידה רבה כתוצאה ממיטוט משטר קדאפי, והיעדר היציבות ששררה במדינה בתקופה שלאחר מכן. ייתכן והדבר מסביר את ההיסוס האמריקאי לתמוך במורדים המתונים באופן שיאפשר להם למוטט את משטר אסד.

ניתן להניח שאסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני המורדים במקרי המבחן בהם אדון, הושפעה במידה רבה כתוצאה מגורמים נוספים, דוגמת אלמנטים פסיכולוגיים של הנשיאים, שיקולים פנימיים, כלכליים, אידאולוגיים, נורמטיביים-מוסריים וכן שאיפת ממשל אובמה להפחית את היקף המעורבות של ארה"ב במזרח התיכון לאור הקשיים בהסדרת המצב הפוליטי באפגניסטן ובעיראק וההתמודדות עם שחקנים בלתי מדינתיים באזור. כלומר, במהלך המחקר יעלה קושי להצביע באופן וודאי האם ובאילו מצבים ניסיון העבר הטראומתי של המאבק החשאי האמריקאי בסובייטים והשלכותיו נלקח בחשבון במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים של ארה"ב לתמוך בארגוני המורדים האסלאמיסטים, ובאילו מצבים יהיו אלה שיקולים אחרים שהשפיעו.

5. מחקר זה איננו שואף להתמקד בנסיבות שהובילו לאביב הערבי, בהשלכותיו, בתהליכי הדמוקרטיזציה שניסו הממשלים האמריקאים לכפות במקרי המבחן הנדונים ובתוצאותיהם בטווח הקצר והארוך.

6. ייתכן ואין בנמצא בשלב זה מידע משמעותי נוסף אודות אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני המורדים במקרי המבחן בהם אתמקד במסגרת המחקר. באופן ספציפי, מספר

המקורות הראשוניים והמשניים הקיימים אודות מקרה המבחן של מחוז סיסתאן ובלוצ'יסטן הינו מצומצם בהשוואה ליתר מקרי המבחן שייבחנו במחקר. לפיכך, ניתוח שלושת מקרי המבחן לא יוכל להיעשות באופן זהה לחלוטין. כלומר, הדבר מהווה מגבלה מסוימת בביצוע המחקר.

חלק ראשון - האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה במוג'אהדין האפגניים

פרק 3: הרקע ההיסטורי למעורבות האמריקאית באפגניסטן (1979-1989)

אוכלוסיית אפגניסטן מנתה על פי ההערכות בשנת 2016 כ-33,332,025 תושבים (The World Factbook 2017[A]). אפגניסטן, הינה מדינה מעורבת מבחינת שפות, תרבויות ושבטים, אך האמונה הנפוצה בה הינה דת האסלאם. האסלאם באפגניסטן מהווה דרך חיים וקוד מוסרי לכל הקבוצות במדינה (Yousaf and Adkin 2001, 31). 99.7% מכלל תושבי המדינה הינם מוסלמים. על פי ההערכות 84.7%-89.7% מהם הינם סונים, בעוד ההערכה היא כי 10%-15% הינם שיעיים (The World Factbook 2017[A]). החברה האפגנית לרבות הזרם הסוני הדומיננטי, מפוצלת ומורכבת מקהילות וקבוצות אתניות ודתיות שונות (Yousaf and Adkin 2001, 31; Cohen 2014, 232). למרות שהחלוקה איננה דיכוטומית, בקירוב, ניתן לחלק את האפגניים לשתי קבוצות אתניות בולטות: מדרום וממזרח להרי ההינדו קוש (Hindu Kush) מתגוררים אנשי הקהילה הפשטונית (Pashtun). מצפון להרים שוכנים הטג'קים (Tajiks), הטורקומאנים (Turkomans) והאוזבקים (Uzbeks), הדוברים את שפת הדארי (Dari) שמקורה בשפה הפרסית (Yousaf and Adkin 2001, 31). עם זאת, החברה האפגנית מכילה בקרבה קבוצות אתניות נוספות דוגמת החזארה (Hazara), הבלוצ'ים (Baloch) ואחרים.

מיקומה האסטרטגי של אפגניסטן בין איראן, מרכז אסיה, ותת היבשת ההודית, הפך אותה למוקד משיכה עבור המעצמות העולמיות בעידן הפרה-מודרני והעידן המודרני (Jones 2010c, 3). על רקע הטרוגניות האוכלוסייה האפגנית והטופוגרפיה המורכבת של השטח, כוחות מעצמתיים כגון ממלכת מוקדון, האימפריה המוסלמית, האימפריה המונגולית ואחרים, נחלו קשיים בהתמודדות עם השבטים האפגניים המקומיים, וכינון שלטון מרכזי באזור (Jones 2010c, 5-6; Cohen 2014, 232). מבחינה זו, התקופה המודרנית איננה שונה. במהלך המאה ה-19, לחמו כוחות האימפריה הבריטית שתי מלחמות ברוטאליות באפגניסטן, במטרה לאזן את השפעת האימפריה הרוסית באזור. הבריטים היו אלה שסימנו את קו הגבול שהפריד

בינם לכוחות הרוסים, בנהר האמו-דריה (Amu Darya). הדבר עלה להם ביוקר רב מבחינת מספר האבדות שהסבו להם הכוחות האפגניים המקומיים שהתנגדו לנוכחותם (Jones 6-7, 2010c). בשנת 1919, פלשה בריטניה בפעם השלישית לאדמת אפגניסטן, ובהמשך שנה זו, בחודש אוגוסט, חתמה על חוזה רוולפינדי (Treaty of Rawalpindi), שהכיר בעצמאותה של אפגניסטן. בכך, נטלו הפשטונים³ את השליטה על הנהגת המדינה והטמיעו בה את תרבותם ושפתם. הדומיננטיות של אנשי הקבוצה האתנית במוסדות השלטון של המדינה קיימת גם בימים אלה (Jones 2010c, 7; "The Intricacy" 2017).

בשנת 1919, המלך עמנולה חאן (Amanullah Khan) אשר הוליך את המדינה לעצמאות מדינית מבריטניה, ניסה להצמיד את המדינה לכיוון של מודרניזציה וחילוניות על פי מודל הרפובליקה של מוסטפה קמאל אתאטורק (Mustafa Kemal Atatürk)⁴. נוכח מבנה החברה האפגנית וקשיי לגיטימציה מהם סבל חאן, יכולתו לממש את הרפורמות עמדו בסימן שאלה. חאן החזיק מעמד בשלטון עד שנת 1929, אז בוצעה הפיכה על ידי חביבוללה קאלאקאני (Habibullah Kalakani), מקרב העדה הטג'יקית, אשר עלה לשלטון והביא להפסקת תהליכי המודרניזציה (Jones 2010c, 8; Murtazashvili 2016, 45, 47). בחודשים הבאים הודח קאלאקאני על ידי מורדים פשטונים, אשר הצליחו להשיב את ההגמוניה הפשטונית להנהגת המדינה. בכך, התאפשר לשושלת דוראני (Durrani) לשוב לכס המלוכה שהוקמה מחדש ונקראה מאז שושלת מוסאהיבן (Musahiban). שושלת זו הצליחה לייצב את הסדר הפוליטי

³ הקבוצה הפשטונית הינה קבוצה אתנית שמקורה באזור מרכז אסיה. קבוצה זו הינה הקבוצה הגדולה ביותר באפגניסטן. אנשיה שלטו במדינה במשך 300 שנים טרם התהפכות השלטונית שאירעו בה במהלך המאה ה-20. כמו כן, מדובר בקבוצה השנייה בגודלה בפקיסטן, אשר אנשיה מונים שם כ-50 מיליון. הפשטונים דוברים את שפת הפשטו, הקרובה לשפה הפרסית. אחרים מהם דוברים את השפה הפרסית, שפת הדארי, או שפת האורדו (Urdu). מרבית הפשטונים הינם מוסלמים בדתם, כאשר מהם הרוב נמנה על הזרם הסוני של האסלאם, בעוד מעטים מהם נמנים על הזרם השיעי (Szczepanski 2016; Rashid 2001, 2).

⁴ נשיאה הראשון של הרפובליקה התורכית שקמה על חורבות האימפריה העות'מנית בשנת 1923. אתאטורק הוביל את מדינת הלאום החדשה לעצמאות מדינית המבוססת על חילוניות, קדמה ומודרנה, תוך ביטול סממני ומוסדות האימפריה הישנה (Wilson 2009, 224; Alaranta 2008, 115, 128; Burke 2004, 43).

ובמדינה ומשלה במשך חמישה עשורים, למן שנת 1929 ועד שנת 1978 (Jones 2010c,)
8; Murtazashvili 2016, 48).

הראשון מבין מנהיגי השושלת היה מוחמד נאדיר שאח' (Muhammad Nadir Shah) בעל אוריינטציה מערבית, אשר נרצח זמן קצר לאחר עלייתו לשלטון. מחליפו היה בנו בן ה-19, מוחמד זאהיר שאח' (Muhammad Zahir Shah), אשר שלט דה-פקטו במדינה במשך ארבעים ואחת שנים (Murtazashvili 2016, 48). אף על פי כן, קרובי משפחתו ניהלו את המדינה מאחורי הקלעים במשך מספר שנים, עד שמוחמד דאוד חאן (Mohammad Daud Khan), קרוב משפחתו, התמנה לתפקיד ראש הממשלה בשנת 1953. לבסוף, הצליח זאהיר שאח' לבסס את הלגיטימציה שלו עת השתלט על הממשלה בשנת 1963. מהלך זה אפשר לו להציע את המדינה לעידן חדש של מודרנה, חופש ודמוקרטיזציה. למעשה, בתקופת שלטונו, הצליח שאח' לכונן שלטון יציב משום שהשכיל לשמור על איזון מספק בין המסורת למודרנה. שאח' פעל לקדם תהליכי מודרניזציה באופן מדורג, תוך מתן אפשרות לקהילות המקומיות לשמור על האוטונומיה שלהן, על תרבותן תוך גביית אחוז מס שולי (Jones 2010c, 8)
50; Murtazashvili 2016, 50). בשנת 1973, בתמיכת הצבא האפגני, ביצע מוחמד דאוד חאן הפיכה וכונן משטר רפובליקני במקום משטר המלוכה (Blum 2004c, 339). ברקע הפיכה, עמד חוסר שביעות רצונו של דאוד חאן מקצב קידום תהליך המודרניזציה שביצע זאהיר שאח', כאשר ברקע המדינות השכנות, פקיסטן בפרט, החלו להתעצם. דאוד חאן חשש מהישארותה של אפגניסטן מאחור ועל כן כונן משטר מרכזי ואוטוקרטי באופיו, בניגוד לתקופת זאהיר שאח'. במטרה להתנער ממדיניותו של זאהיר שאח', כונן דאוד חאן ברית עם פלג הפרצ'אמי (Parchami) מקרב מפלגת ה-PDPA⁵, המפלגה הדמוקרטית של העם האפגני (People's

⁵ המפלגה נוסדה בשנת 1965 באפגניסטן על ידי נור מוחמד טאראקי. בשנת 1967 התפצלה המפלגה לשני זרמים המנוגדים זה לזה מבחינה אידאולוגית:

א. חאלק (Khalq), מפלגת ההמונים בהנהגת טאראקי, אשר תמכה בביצוע מהיר של מהפכה אלימה והחלפת שלטון באפגניסטן.

ב. פרצ'אמי (Parchami), מפלגת הדגל בהנהגת בבראק קרמאל (Barbrak Karmal), אשר דגלה בשינוי הדרגתי יותר לכיוון מדיניות של סוציאליזם (Jones 2010c, 13-14).

(Democratic Party of Afghanistan) שגובתה על ידי ברית המועצות (להלן ברה"מ) הקומוניסטית (Murtazashvili 2016, 51-52).

ב-27 באפריל 1978, נרצח מוחמד דאוד חאן על ידי פעילים קומוניסטיים, דבר שאפשר את השתלטותה של מפלגת ה-PDPA על השלטון במדינה באופן אבסולוטי. פעילי המפלגה תפסו את השלטון באופן אלים תוך שיתוף פעולה עם קציני הצבא האפגני, באירוע שמכונה "The Sawr (Taurus) Revoultion", או מהפכת אפריל 1978 (Cohen 2014, 231; Saikal 1978). ההגמוניה של שושלת מוסאהיבן הגיעה לקיצה במסגרת מהפכה זו, שבסיומה עלה אל השלטון נור מוחמד טאראקי (Noor Muhammad Taraki), שנעזר בסיוע טכני, כלכלי ודיפלומטי מטעם ברה"מ לטובת ביסוס שלטונו (Murtazashvili 2016, 53; Jones 2010c, 13; Saikal 2004, 195). השלטון הקומוניסטי באפגניסטן אשר שלט במדינה עד שנת 1992 (בווריאציות שונות), החל לכפות בכוח רפורמות כלכליות, חברתיות ודתיות, בעלות אוריינטציה סוציאליסטית, תוך התעלמות מהמבנה החברתי והדתי של החברה האפגנית. מדיניות זו הובילה לפרוץ מרי אזרחי של העם האפגני. המרד התפתח בהדרגה לכדי מלחמת אזרחים במדינה, כאשר במקביל התפתחו קרבות שליטה על הנהגת המפלגה בין שני הפלגים העיקריים של המפלגה הקומוניסטית: החלק והפרצ'אמי (Murtazashvili 2016, 232; Cohen 2014, 53). במסגרת זאת, באזורי הכפר השבטיים תוך התפשטות לערי אפגניסטן בהמשך, החלו להופיע כוחות אופוזיציה אסלאמיסטים חמושים אשר התנגדו לשלטון הקומוניסטי (בהם גם תנועות המוג'אהדין⁶). ככל שחלף הזמן, הצבא האפגני התמסס וקצב העריקות של חייליו לשורות המורדים החל לגבור (Cohen 2014, 231; Jones 2010c, 14-).

⁶ ראה הרחבת ערך זה בהמשך המחקר.

3.1 הפלישה הסובייטית לאפגניסטן

המצב המעורער במדינה היווה מקור לדאגה עבור הנהגת ברה"מ, אשר מנהיגיה חששו שמא הדברים יתגלגלו לכדי אובדן שליטה מוחלט ולנפילתה של אפגניסטן לידי הגוש המערבי בעיצומה של המלחמה הקרה. על רקע זה, ההנהגה הסובייטית לקחה בחשבון גם את ההתקרבות בין שכנותיה, פקיסטן וסין לארה"ב, כאשר האחרונה הגדילה את תקציב הביטחון, והובילה את ברית נאט"ו (NATO) לפריסת טילים בליסטיים בין יבשתיים על אדמת אירופה. לבסוף, החשש בקרב מנהיגי ברה"מ היה מתפוצת רגשי הקנאות הדתית האסלאמית אל אזורים בעלי אוכלוסייה מוסלמית בשטחי ברה"מ. החשש בקרב ההנהגה היה מחזרתו של תסריט דומה לזה שהתרחש במהפכה האסלאמית באיראן בשנת 1979 (Cohen 2014, 196; Saikal 2004, 232). בכדי להגן על האינטרס הסובייטי ולמנוע את קריסת המדינה האפגנית, הגדילה ברה"מ את הסיוע צבאי שהועבר למדינה, וכן החדירה לתוככי אפגניסטן סוכני KGB. בנוסף, שליט אפגניסטן, טאראקי, זומן להתייעצויות במוסקבה. אלא שעם חזרתו לאפגניסטן, הוא נעצר והוצא להורג על ידי סגנו, חאפיזוללה אמין (Hafizullah Amin). אמין, פשטוני במוצאו, נתפש בקרב ההנהגה הסובייטית כגורם בלתי מהימן ובעל נטייה מערבית. ההנהגה הסובייטית חשדה כי מדובר במזימה אמריקאית שנועדה להגדיל את ההשפעה המערבית בקרב האוכלוסייה הפשטונית בפקיסטן ואפגניסטן. לפיכך, ההנהגה הסובייטית פעלה להביא להדחתו של אמין מהשלטון במטרה להחליפו בבבראק קרמאל. לקרמאל, היו קשרים קרובים עם ה-KGB והוא נתפש על ידי ההנהגה הסובייטית כדמות אשר זוכה לתמיכה רבה בקרב מפלגת ה-PDPA (Jones 2010c, 16-17; Saikal 2004, 195).

במהלך חודש דצמבר 1979, יכולתה של מפלגת ה-PDPA להמשיך לשלוט עמדה בסימן שאלה. הממשל האפגני איבד שליטה באזורי הכפר לטובת כוחות המוג'אהדין ותומכיהם. כמחצית מכוחות הצבא נטשו את עמדותיהם. עריקים החלו להצטרף לכוחות ההתנגדות עם נשקיהם איתם. מבחינת מאזן הכוחות הצבאי, 40,000 לוחמי המוג'אהדין שפעלו מבסיסיהם בפקיסטן (אשר הקימה מחנות פליטים עבור נפגעי המלחמה ובכך התאפשר לגייסם ולהכשירם צבאית למלחמה באפגניסטן), השתוו כמעט בכוחם הצבאי לכוחו של צבא אפגניסטן. אמין,

חזר על בקשות קודמות להתערבות צבאית סובייטית ישירה (Saikal 2004, 194; Rashid), על פי אמין סייקל (Amin Saikal), על רקע המצב המתדרדר, ההנהגה הסובייטית נאלצה לבחון בין אחת משתי האפשרויות הבאות:

- א. התערבות צבאית ישירה באפגניסטן שתוביל להצלת הספינה הטובעת, ואף יותר מכך, תסייע בשמירה על ההשפעה והשליטה הסובייטיות במדינה.
- ב. השלמה עם כינונו של שלטון אסלאמי של כוחות המורדים.

ב-24 בדצמבר 1979, החלה פלישתה הצבאית של ברה"מ למדינה המרכז אסייתית. מטרתה של ברה"מ הייתה ללחום בכוחות האופוזיציה, להגן על המשטר הקומוניסטי במדינה ולהשיב את היציבות השלטונית והסדר בה (Cohen 2014, 231). מבחינת ההנהגה הסובייטית, האמצעי לעשות זאת היה בדרך של החלפת משטרו של אמין. בהקשר זה, נראה שלא במקרה, נהרג אמין על ידי כוחות מיוחדים של הצבא הסובייטי כשלושה ימים לאחר תחילת הפלישה. בברק קרמאל הומלך במקומו בעזרת הכידונים הסובייטים (Saikal 2004, 194-196).

3.1.1 תכנית החימוש החשאית של ה-CIA-קווים לדמותה

התגובה האמריקאית לפלישת ברה"מ לא איחרה להגיע. למעשה עוד בטרם החלה פלישת ברה"מ לאדמת אפגניסטן, פתח ארגון ה-CIA בתכנית חימוש חשאית לתמיכה בכוחות המוג'אהדין. תכנית החימוש החשאית של ה-CIA נפרסה על פני תקופה של 10 שנים, ואף יותר מכך אם מתחשבים גם בתקופה שלאחר נסיגת הסובייטים, בה שיעורי המעורבות האמריקאית הצטמצמו (Coll 2004c, 227). במהלך העשור, התכנית עברה אבולוציה תוך השתנות המטרות, האסטרטגיות והאמצעים. תכנית החימוש החשאית אשר בתחילת דרכה נוהלה והוצאה לפועל באופן כמעט בלעדי על ידי אנשי ה-CIA, הפכה במרוצת הזמן למסועפת תוך מעורבות גופי ואנשי ממשל אמריקאים רבים⁷ וכן תוך מעורבות של מדינות זרות. התכנית

⁷ ה-CIA, המוסד הנשיאותי, המועצה הלאומית לביטחון לאומי, הפנטגון, הבית הלבן, מחלקת המדינה, הקונגרס האמריקאי וכי' (Coll 2004c).

החשאית נוהלה על ידי מספר רב של בעלי תפקידים אמריקאים⁸. לאינטראקציות בין הארגונים ובעלי התפקידים היו השפעות משמעותיות על תצורת תכנית החימוש החשאית ותוצאותיה (Coll 2004c, 164).

כאמור, הפלישה הסובייטית לאפגניסטן החלה ב-24 בדצמבר 1979, אולם על רקע האירועים שהתחוללו באפגניסטן, כבר ב-3 ביולי 1979 חתם הנשיא ג'ימי קארטר (Jimmy Carter), על צו נשיאותי חשאי המורה לסייע למתנגדי המשטר הפרו-סובייטי בעיר הבירה האפגנית, קאבול (Kabul) (Hashmi 2014). האחריות לניהול "התכנית האפגנית", הוטלה על בודדים מקרב ארגון הביון האמריקאי, ה-CIA. בשלב הראשוני, בהמלצת המועצה לביטחון לאומי, הוחלט על העברת סיוע בלתי קטלני לקבוצות המורדים האפגניות (המוג'אהדין) באופן חשאי. בשלב זה, תוקצב הפרויקט בסכום של \$500,000. התכנית התמקדה בביצוע קמפיין פרופגנדה אנטי-סובייטי על אדמת אפגניסטן במטרה להשפיע פסיכולוגית על הנהגת ברה"מ ולהביכה, תוך שימוש באמצעי תקשורת ורדיו. בנוסף, הוחלט על העברת סיוע הומניטרי וכספי

⁸ במהלך המאבק האנטי-סובייטי כיהנו שלושה נשיאים אמריקאים שונים-מהם אחד מן המפלגה הדמוקרטית ושניים מן המפלגה הרפובליקנית. שלושתם, אישרו באמצעות צווים נשיאותיים את פעילות ה-CIA באפגניסטן (Coll 2004c, 160, 89-90). וויליאם קייסי (William Casey), ראש ה-CIA למן שנת 1981 ועד מותו בדצמבר 1986, היה מהוגיה ותומכיה הנלהבים של התכנית החשאית (Coll 2004c, 89-90, 160). קייסי אשר תכנית החימוש עוצבה בצלמו ובדמותו, הצליח לרקום קשרים אינטימיים עם בכירי ה-ISI. כאמור, לארגון זה היה חלק מרכזי באסטרטגיית המעורבות כפי שאתאר בהמשך. למותו של קייסי הייתה השפעה שלילית על התיאום הבין ארגוני (Coll 2004c, 164). מפקדי תחנת ה-CIA שבאסלאמאבאד (פקיסטן) היוו דמויות מפתח נוספות במימוש התכנית החשאית ובאופייה. הווארד הארט (Howard Hart) שכהן כמפקד תחנת ה-CIA באסלאמאבאד בין השנים 1981-1984, פיקד בפועל תחת קייסי על התכנית החשאית בשנותיה הראשונות, והיה אחראי גם על הפן הלוגיסטי שלה (Coll 2004c, 57, 101). וויליאם פיקני (William Piekney) מונה לתפקיד בקיץ 1984 במקום הארט והמשיך את דרכו (Coll 2004c, 101). מילטון בירדן (Milton Bearden), החליף את פיקני בחודש יולי 1986. כניסתו לתפקיד בישרה את השינוי האסטרטגי שחל במטרות האסטרטגיות של התכנית, שכוונה להביא להכרעת הסובייטים (Coll 2004c, 147). גרי שרואן (Gary Schroen) מונה למפקד תחנת הארגון בקאבול, בירת אפגניסטן בשנת 1988. עם זאת, הוא נאלץ להמתין בתחנת ה-CIA שבאסלאמאבאד ולשתף פעולה עם צוות ה-CIA שפעל משם. שיתוף הפעולה נמשך עד שהתאפשר לפתוח מחדש את שגרירות ארה"ב שנסגרה עם פרוץ מלחמת האזרחים (Coll 2004c, 189).

למורדים האפגניים, אך לא אמצעי לוחמה בשלב זה. בכדי לפעול באופן חשאי, הסתייע ה-CIA בגורמי ביניים ממדינות זרות ברחבי העולם (הרחבה בהמשך המחקר) (Coll 2004c, 46).

מנגנון העברת הסיוע פעל כך שסוכני ה-CIA העבירו את הסיוע לאדמת פקיסטן, אל אנשי ארגון הביון הפקיסטני, ה-ISI (Inter Service Intelligence), אשר היה שחקן מרכזי במסגרת האינטראקציה הבין ארגונית וחימוש המוג'אהדין עוד בטרם המעורבות האמריקאית. ה-ISI היה אחראי לווסת את הסיוע אל כוחות המוג'אהדין האפגניים שלחמו בכוחות הפרו-סובייטיים.⁹ על הפרויקט ניצח באופן אישי שליט פקיסטן, הגנרל זיא-אל-חאק (General Zia-ul-Haq), שעלה לשלטון בשנת 1977 (Coll 2004c, 46; Burke 2004, 59). ככל שהתמשכה המערכה האנטי-סובייטית הפך ארגון הביון הסעודי, ה-GID (General Intelligence Department), גם הוא לשותף מרכזי של ה-CIA וה-ISI בתמיכה החשאית בקואליציית המוג'אהדין (Gerges Prince Turki al-) (2011, 47). הדמויות המובילות מטעם ה-GID היו הנסיך טורקי אל פייסל (Faisal) ואחמד באדיב (Ahmed Badeeb). באדיב, מונה על ידי המלך פאהד, שליט סעודיה באותן שנים, לתפקיד מנהל המבצעים של שירות המודיעין הסעודי, ועבד תחת טורקי אל פייסל שעמד בראש הארגון (Coll 2008c, 249).

בשלבם מתקדמים יותר של המערכה החשאית, אנשי צבא ומודיעין ממספר רב של מדינות היו מעורבים בתכנית החשאי וסייעו לתמוך בכוחות המוג'אהדין בצידוד לוגיסטי, אזרחי, רפואי וצבאי (Gunaratna 2002, 17-18). כמו כן, אלו, היו אחראים להקמת ותחזוק תשתיות אימון ולוחמה בהן הוכשרו לוחמי המוג'אהדין (Gunaratna 2002, 55; Coll 2004c, 103). כפי שאציג בהמשך המחקר, על אף האמור לעיל, במהלך המלחמה בסובייטים נוצרו קשרים ישירים בין ה-CIA למנהיגי ומפקדי כוחות המוג'אהדין (Coll 2004c, 151). לאור הטרוגניות החברה האפגנית והפיצול ששרר בקרב קואליציית המוג'אהדין ותומכיהם (פירוט בהמשך העבודה), האפשרות להשיג מטרה מדינית מוסכמת במהלך המלחמה ולאחריה הייתה מוגבלת (Yousaf and Adkin 2001).

⁹ פרק המשך יוקדש לטובת תצורת הסיוע ומבנה הקואליציה הבינלאומית שגיבשה ארה"ב למלחמה בסובייטים.

3.1.2 חימוש המוג'אהדין באמצעי לחימה

שנת 1981 היוותה אבן דרך משמעותית בתכנית החימוש החשאית. על פי צו נשיאותי שנחתם על ידי הנשיא רונלד רייגן (Ronald Reagan), והוגדר ברמת סיווג סודית ביותר, לראשונה אושר ל-CIA להעביר נשק קל (רובי סער) לכוחות המוג'אהדין. בשלב זה, המטרה שהוגדרה על ידי הנשיא האמריקאי, הייתה להעניש את הסובייטים על הפלישה ולגבות מהם מחיר יקר על כך. כמו כן, העברת הנשק נועדה לשלוח מסר הרתעתי אמריקאי לסובייטים, נוכח החשש האמריקאי מפני פלישה סובייטית נוספת לאחת ממדינות האזור (Coll 2004c, 58). חשוב לציין כי במרבית שלביה של המלחמה, מטרותיה המדיניות של ארה"ב היו מוגבלות וממוקדות. האמריקאים רצו לנקום על המהלומה שספגו מהסובייטים במלחמת וויאטנם הטראומתית. לכן מטרתם הייתה להקיז את דמם של הסובייטים ולא להביא להכרעתם (Randal 2005, 71). לפיכך, ניתן לומר כי בשלבים הראשונים של המלחמה החשאית בסובייטים המטרה הייתה (Coll 2004c, 55):

"...just go out there and kill Soviets, and take care of the Pakistanis and make them do whatever you need to make them do".

3.1.3 הסלמת תכנית החימוש החשאית

בשלבים מתקדמים יותר של המלחמה, משנת 1984 ואילך, הרציונל בקרב מפקדת ה-CIA החל להשתנות. בשלב זה, הוחלט שיש לגבות מחיר יקר יותר מהסובייטים על ידי ענישה משמעותית יותר שלהם. לשם כך, בקרב הממשל האמריקאי התקבעה ההבנה כי יש צורך לשתף פעולה עם גופי ממשל אמריקאים נוספים. הדבר הפך את ניהול התכנית החשאית למורכבת יותר, זאת על רקע מחלוקות שהתגלעו בין הגופים, לצד מחלוקות שהיו קיימות בלאו הכי בין אנשי ה-CIA סביב התכנית האפגנית (Coll 2004c, 125). בשנים 1984-1985 אכן חלה הסלמה באסטרטגיות ובמטרות תכנית החימוש החשאית. ההסלמה חלה על רקע החלטה שאושרה בקונגרס האמריקאי, במסגרתה הוחלט על הגדלת תקציב התכנית וכן על אספקת מערכות נשק מתקדמות יותר לכוחות המוג'אהדין. ההחלטה לחמש את המורדים האפגניים, לראשונה, בנשק מתקדם, נועדה לאפשר להם לנסות להכריע את הסובייטים ובכך לקדם את

המלחמה שלב אחד נוסף קדימה (Coll 2004c, 91-92). כפועל יוצא של כך, בשנת 1984 חלה עלייה חדה בתקצוב תכנית החימוש החשאית, כך שלקראת שנת 1985, תוקצב הפרויקט בכ-250 מיליון דולרים. בנוסף, באותן שנים התקבעו הבנות בין ה-GID וה-CIA כי סעודיה תשווה את הוצאותיה התקציביות של ארה"ב למלחמה. כלומר, החל משנת 1985 תקציב התכנית לתמיכה בכוחות המורדים האפגניים עמד על כ-500 מיליון דולרים בסך הכל (Coll 2004c, 102).

הגדלת התקציב התכתבה עם אישור התכנית החשאית, ה-NSDD 166¹⁰ בשנת 1985, אשר אפשרה את הסלמת המערכה. למעשה, בטווח הארוך משלב זה ועד נסיגת הסובייטים, התקציב שהוקצה לטובת תכנית החשאית הלך והאמיר. בטווח הקצר, החל משנת 1984 ואילך, הסלמת התכנית קיבלה ביטוי באספקת טכנולוגיות מתקדמות לכוחות המוג'אהדין (126-125 Coll 2004c). עם זאת, כחלק מהרחבת התכנית, בשנת 1987 נוהלה היא שלא באופן בלעדי על ידי אנשי ה-CIA, בניגוד למה שהתרחש בשנותיה הראשונות של התכנית. בשלב זה, לתכנית היו שותפים אנשי קונגרס אמריקאים, אנשי הפנטגון (מחלקת ההגנה האמריקאית), אנשי תקשורת ודיפלומטים וכו'. בסך הכל, בתכנית נטלו חלק למעלה מאלפי משתתפים (Coll 2004c, 164).

¹⁰ National Security Decision Directive 166 היה הבסיס החוקי שאפשר הרחבה משמעותית של התכנית האפגנית. העדכון של התכנית היווה נקודת מפנה במאבק כנגד הסובייטים. במסגרת זאת, היקפי המימון של התכנית גדלו באופן משמעותי. כמו כן, אמצעי הלחימה שהועברו וההכשרות שבוצעו השתכללו וכך גם יכולותיהם של המורדים. יתר על כן, לראשונה התאפשר לאנשי ה-CIA ליצור קשרים ישירים ולשתף פעולה מבחינה מודיעינית עם כוחות המוג'אהדין האפגניים (דבר שאפשר את הכוונתם בשדה הקרב). עם זאת כחלק מכך, איבד ה-CIA את המונופול על תכנית החימוש החשאית ונאלץ לשתף פעולה עם גופי ממשל נוספים בארה"ב.

3.1.4 הנסיגה הסובייטית מאפגניסטן

במהלך שנת 1986 בשל השימוש של הכוחות המיוחדים הסובייטים במסוקי קרב ודווקא על רקע הסלמת התכנית האפגנית, מתקפות המוג'אהדין על הסובייטים החלו לדעוך. החשש בקרב ה-CIA וה-ISI היה משינוי מאזן הכוחות לרעת המוג'אהדין (Coll 2004c, 148). אולם, עם הכנסת טילי הסטינגר (נשק נ"מ) לזירה, מאזן הכוחות השתנה פעם נוספת. השפעתו של הנשק התבררה כהרסנית ומוצלחת ברמה הטקטית (Coll 2004c, 149). שילוב הסטינגר הביא לצמצום הפער האסימטרי שהיה קיים בין המוג'אהדין לסובייטים. עם זאת, הסברה במחקר היא כי הסלמת התכנית האפגנית בשנים 1985-1986 ושילוב הסטינגר לא היוו את הקטליזטור לתבוסת הסובייטים, נסיגתם מאפגניסטן ופירוק האימפריה הסובייטית (Moore 2012, 331; Kuperman 1999, 262). החלטת הסובייטים לסגת מאדמת אפגניסטן התקבלה באופן רשמי בחודשים נובמבר-דצמבר 1986. המהלך הובל באופן אישי על ידי מיכאיל גורבצ'וב (Mikhail Gorbachev)¹¹, אשר מונה לתפקיד מזכ"ל המפלגה הקומוניסטית במהלך שנת 1985, במקומו של קונסטנטין צ'רניינקו (Konstantin Chernenko) שנפטר (Kuperman 1999, 251-252; Ewans 2002c, 164; Roy 2015, 172).

גורבצ'וב קבע כי נסיגה טוטלית של כוחות ברה"מ מאדמת אפגניסטן תבוצע בתוך 18 חודשים ולא יאוחר משנתיים (Coll 2004c, 160). במקביל, איבדה הנהגת ברה"מ את האמון בקרמאל, מנהיגה של אפגניסטן באותן שנים ובדצמבר 1986 החליפה אותו בד"ר מוחמד נאג'יבוללה (Muhammad Najibullah)¹². לאור החלטת ההנהגה הסובייטית על נסיגה מאפגניסטן, דרשו

¹¹ גורבצ'וב סבר שיש לסיים את המלחמה נוכח לחץ שהחל להיות מופעל על ידי אנשי צבא, ממשל ותקשורת (בזעיר אנפין) כנגד התמשכות המלחמה. יתר על כן, גורבצ'וב סבר שיש להתרכז בקידום רפורמות ותהליכי מודרניזציה בברה"מ. בנוסף, הוא ראה לנגד עיניו את חשיבות הדטאנט (הפשרת היחסים) בין העולם המערבי והמזרחי, וכן את האפשרות לחמם את היחסים עם סין (המדינות הפכו עוינות במהלך המלחמה הקרה). עם זאת, אין הדבר אומר שלא היו מתנגדים לקו שהוביל (Ewans 2002c, 165; Jones 2010c, 35-36).

¹² נאג'יבוללה נמנה על העדה הפשטונית, שימש כראש המשטרה החשאית שפעלה באפגניסטן במהלך שנות ה-80 (KhAD). נאג'יבוללה היה ידוע בברוטאליות שהפעיל כנגד מתנגדיו הפוליטיים באפגניסטן (Jones 2010c, 36; Roy 2015, 178).

הסובייטים מנאג'יבוללה לחזק את מעמדו הלגיטימי באפגניסטן. אף על פי כן, ניסיונו להביא לפיוס לאומי נכשל (Jones 2010c, 36). בנוסף, חשוב לציין כי לפני תחילת נסיגת ברה"מ מאפגניסטן, דרשה הנהגתה מן הקהילה הבינלאומית את הפסקת הסיוע החיצוני הצבאי לכוחות המוג'אהדין. רק לאחר שהנהגתה השתכנעה כי הקהילה הבינלאומית מתנגדת לפתרון הסוגיה האפגנית באמצעים של הפעלת כוח צבאי, הסכימה ברה"מ לתת את חסותה, ביחד עם ארה"ב, לקיום מו"מ בין ממשלות פקיסטן ואפגניסטן בג'נבה (Geneva) (שוויץ). בחודש אפריל 1988, הניב המו"מ הסכם דו צדדי, הסכם ג'נבה¹³, שסיים את הסכסוך המדיני סביב אפגניסטן (גראו וגראס 2005, 56-57). ב-15 בפברואר 1989, לאחר עשור של לחימה בין ברה"מ ותומכיה לבין כוחות המוג'אהדין ותומכיהם, השלימו כוחות הצבא האדום את הנסיגה מאדמת אפגניסטן (Murtazashvili 2016, 57-58; Jones 2010c, 37).

3.1.5 ההשלכות הגאופוליטיות של נסיגת והתפרקות ברה"מ

תוצאותיה של מלחמת האזרחים רבת השנים היו הרסניות בעבור הצדדים הלוחמים. מבחינת ברה"מ, מתוך 642,000 אנשי צבא וביטחון סובייטים¹⁴ ששהו באפגניסטן במהלך עשור (Roy 2015, 178), מספר האבדות מקרב הצבא הסובייטי עמד על 13,833 חיילים הרוגים ו-49,985 פצועים. עם זאת, המספרים האמיתיים ככל הנראה גבוהים יותר (גראו וגראס 2005, 199; Saikal 2004, 199). מבחינת ברה"מ, העלות הכספית של המלחמה הסכמה ב-60 מיליוני רובלים¹⁵. יתר על כן, מעמדה ויוקרתה במערכת הבינלאומית נפגעו באופן אנוש. הסברה בקרב המחקר היא כי מלחמה זו היוותה רק אחד מהגורמים שהובילו להתפרקות ברה"מ בסוף שנות ה-80 ותחילת שנות ה-90 (Ewans 2002c, 172). העם האפגני, סבל אף הוא במידה ניכרת מהמלחמה והשלכותיה. המלחמה התאפיינה בהפרות בוטות של זכויות אדם שבוצעו על ידי הצדדים הלוחמים כלפי האוכלוסייה האזרחית. החשש היה מהישנותם של מקרי טבח רבים. שיעורי הפליטות של העם האפגני היו עצומים, בעוד ששיעור תמותת האזרחים במלחמה עלה

¹³ המוג'אהדין לא היוו גורם במו"מ, אולם ההנחה היא כי הם יוצגו בידי פקיסטן וארה"ב (גראו וגראס 2005, 60).

¹⁴ מהם 525,000 חיילי הצבא האדום, 90,000 אנשי KGB ו-5,000 אנשי משרד הפנים הסובייטי (Roy 2015, 178).

¹⁵ על פי קאושיק רוי (Kaushik Roy) דובר היה ב-1-2% בלבד מתקציב ברה"מ (Roy 2015, 179).

על מיליון איש. המדינה האפגנית נותרה בלא יכולת תפקוד ממשית וסבלה ממשבר כלכלי קשה, מרבית עריה נחרבו, בעוד אזורי הספר מולאו בשדות מוקשים בלתי מסומנים (Ewans 2002c, 172).

מרגע נסיגתה של ברה"מ מאפגניסטן נוצר וואקום שלטוני שהפך את הזירה בה היו מעורבות מעצמות העל באופן אינטנסיבי קודם לכן, למגרש המשחקים הכמעט בלעדי של השחקנים האזוריים מצד אחד ולמוג'אהדין מצד שני. איראן, פקיסטן וסעודיה רצו לכונן ממשלה אפגנית שתבטיח את האינטרסים שלהן. במקביל, מאבק פוליטי אלים החל להתפתח בין כוחות המוג'אהדין עצמם על השליטה העתידית במדינה. הדבר האיץ את המשבר ששרר במדינה ואפשר את התפתחותה של מלחמת אזרחים חדשה החל משנת 1989 (Wright 2011, 183). במקביל לכך, המתנדבים הערבים (התייחסות בהמשך העבודה), המשיכו לזרום לתוככי אפגניסטן. ככוח צבאי ופוליטי שהלך וצבר תאוצה, מטרתם הייתה להמשיך ברדיפת ה"דוב הסובייטי". עם זאת, נוכחותם הסלימה את הקרבות שהתחוללו ביניהם לבין עצמם, וביניהם לבין כוחות הממשלה האפגנית הקומוניסטית (Wright 2011, 157-158). חשוב לציין כי מרבית המתנדבים הערבים עזבו את אדמת אפגניסטן. חלקם יצאו להילחם בקשמיר, קוסובו, בוסניה ובמקומות אחרים ברחבי העולם בהם התרחשו סכסוכים אתניים. אחרים מהם שבו למדינות מוצאם והתקבלו בהן באופן שלילי (Wright 2011, 185).¹⁶

באופן פרדוקסלי, עם נסיגת הסובייטים ולא לפני כן, העדיף הממשל האמריקאי את המשך שליטת ממשלת נאג'יבוללה באפגניסטן. הממשל חשש מכינון שלטון אסלאמיסטי קיצוני עם אוריינטציה פקיסטנית במדינה (Roy 2015, 180). עם זאת, מפלגת ה-PDPA לא הצליחה להמשיך להחזיק במושכות השלטון ללא התמיכה הסובייטית מעבר לשנת 1992.¹⁷ לאור זאת, תנועות המוג'אהדין מאזורי צפון ומערב אפגניסטן, שהתאגדו לכדי כוחות הברית הצפונית

¹⁶מדינות אלה ראו בהם גורמים קיצוניים עוד בטרם עברו לאפגניסטן במטרה להילחם כנגד הסובייטים (על כן, מדינות אלה עודדו אותם לעשות זאת, על מנת להיפטר מהם) (Wright 2011, 185).

¹⁷ עד נפילת שלטון נאג'יבוללה בשנת 1992, התמיכה הסובייטית השנתית בממשלתו עמדה על סך של 1.5 ביליון דולר אמריקאי (Roy 2015, 180).

(Northern Alliance)¹⁸ בהובלת אחמד שאח מסעוד (Ahmed Shah Massoud), ותנועתו של גולבודין חכמתיאר (Gulbuddin Hekmatyar)¹⁹, הגיעו להסכמה על חלוקת השליטה במדינה, לא לפני מרחץ דמים שהתרחש בין תומכיהם. לבסוף, הוסכם ביניהם על קיום רוטציה בתפקיד ראש הממשלה. אולם מיד לאחר החתימה על ההסכם, התנועות לא כיבדו אותו. בהיעדר גורם בינלאומי שיאכוף את ההסכמות, החלו תומכיהם להילחם מחדש על השליטה במדינה, במה שדרדר אותה למלחמת אזרחים נוספת בין השנים 1992-1996 (Murtazashvili 2016, 57-58; Wright 2011, 183; Roy 2015, 183).

בשלב זה הקהילה הבינלאומית וארה"ב בפרט היו מחוסרות עניין בסוגיה האפגנית (Roy 2015, 183). עם נסיגת הסובייטים מאפגניסטן, היקפי שיתופי הפעולה האמריקאים עם כוחות המוג'אהדין הצטמצמו וכמעט פסקו לחלוטין (Roy 2015, 180-181). ככל שנמשכה מלחמת האזרחים האפגנית, מדיניות הממשל האמריקאי וה-CIA הייתה להתמקד בבעיות ביטחוניות אחרות ברחבי העולם, ולהימנע מהמשך העמקת המעורבות בסוגיה האפגנית, ללא מציאת פתרון מדיני ממשי. מדיניות זו הייתה פועל יוצא של ניתוח האתגרים האחרים אשר ניצבו בפני ארה"ב ברחבי העולם דוגמת קריסת הקומוניזם ובעיות בהקצאת המשאבים הפדרלית. יתר על כן, לתפישת הממשל האמריקאי, אפגניסטן מרוחקת מבחינה פיזית. לכן, קריסתה השפיעה באופן ישיר על המדינות השכנות ולא על הביטחון הלאומי של ארה"ב (Coll 2004c, 264-265). במהלך שנות ה-90, ארה"ב הפסיקה לראות את הסוגיה האפגנית כחלק מהמאבק הדו קוטבי שתם. אולם במקביל לכך, הממשל וגופי המודיעין האמריקאים החלו להיחשף להתגברות תופעת הטרור העולמי. הפעילים האסלאמיסטים שפעלו באפגניסטן במהלך המלחמה כנגד הסובייטים נותרו עם הכשרה וניסיון צבאיים וכן עם נשק מתקדם. פעילים אלה, החלו להופיע ברחבי העולם נלחמים את מלחמת הקודש שלהם (Roy 2015, 184).

¹⁸ הברית נוסדה בשנת 1992 כאופוזיציה לממשלה הקומוניסטית בראשות הנשיא נאגיבוללה. השחקנים הבולטים שנמנו על הברית: הגנרל עבדול ראשיד דוסטום (General Abdul Rashid Dostum), ראש כוחות המיליציה לשעבר של נאגיבוללה, אחמד שייחי מסעוד ותנועה שיעית נוספת בשם Hizb-i-Wahadat (Ghufuran 2001, 466).

¹⁹ בהמשך המחקר אדון אודות מנהיגי תנועות אלה.

3.1.6 התבססות האסלאם הקיצוני באפגניסטן

הופעת אנשי ארגון הטליבאן²⁰ באפגניסטן החל משנת 1994 ואילך, הינה נגזרת נוספת של המצב הגאופוליטי שנוצר באפגניסטן בשנים שלאחר נסיגת הסובייטים. אנשי הארגון אשר מקורם מקרב העדה הפשטונית, צמחו באלפי מחנות הפליטים שהוקמו על גבול פקיסטן במהלך תקופת הכיבוש הסובייטית. במחנות אלה, התחנכו הפליטים בבתי ספר דתיים אסלאמיסטים (מדרסות) וכן הוכשרו שם ללוחמה כנגד הסובייטים. למן הופעתם בשנת 1994, הצליחו אנשי הטליבאן בהובלת המנהיג העליון שלהם, מולא מוחמד עומאר (Mullah Mohammed Omar), לבסס את מעמדם הפוליטי דה פקטו במדינה. יכולתם לעשות כן התאפשרה נוכח הצלחתם להביא ליציבות יחסית באזור קנדאהאר (Kandahar) ובאזורים הסמוכים לו, תוך שליטה באמצעים אלימים על נתיבי האספקה הלוגיסטיים (Rashid 2001, 1-2). הדבר זיכה אותם בגיבוי מצד מנהיגי העדה הפשטונית באפגניסטן, מתוך תקווה שהעדה ששלטה במדינה במשך 300 שנה, שושלת דוראני, תשוב לכס השלטון. מטרתם המוצהרת של אנשי הארגון עמדה בכפיפה אחת עם רצון זה. שכן, אנשי הטליבאן תמכו בהכתרתו של זאהיר שאח', המלך שגלה ברומא לשלטון, תוך כינון מדינה בעלת צביון אסלאמיסטי (Coll 2004c, 283; Rashid 2001, 2). אף על פי כן, אנשי הארגון כפו את חוקי השריעה האדוקים ביותר באזורי שליטתם (Rashid 2001, 2).

ככל שנוכחות ארגון הטליבאן בקנדאהאר גברה, כך התאפשר לארגון לפתוח במסע כיבושים נרחב ברחבי אפגניסטן. הטליבאן נתמך על ידי ה-ISI, דבר שסייע לו להשתלט על קאבול בשנת 1996 (Roy 2015, 195). מול הארגון ניצבה הברית הצפונית שכללה פעילי מוג'אהדין מתונים יותר. הברית, נתמכה על ידי מספר מדינות זרות שפעלו להדוף את הטליבאן. אף על פי כן, בתחילת שנת 2001 שלט הטליבאן ב-29 מתוך 31 המחוזות של אפגניסטן. בכל התקופה הזו ארה"ב גררה רגליים מהסוגיה האפגנית ושמה את מבטחה בבעלת בריתה, פקיסטן, כגורם שיבטיח יציבות ושלום באפגניסטן. אולם, העמדה האמריקאית השתנתה עם

²⁰ הסטודנטים של האסלאם, או "התרים אחר הידע" (Coll 2004c, 283).

חזרתו של אוסאמה בן לאדן²¹ לאפגניסטן בשנת 1996, לאחר שהות של מספר שנים בסעודיה, סודן ופקיסטן. בשנים בהן שהה מחוץ לאפגניסטן, פיתח בן לאדן במדינות אלה את רשת הטרור העולמית של אל-קאעידה. בשנת 1996 שב בן לאדן לאפגניסטן לאור איומים אמריקאים שהושמעו כלפי ממשלת סודן שסיפקה לו מקלט ותשתית לוגיסטית לפעול. בשלב זה כרתו הנהגת הטליבאן ובן לאדן ברית, במסגרתה הוענק לאחרון מקלט מדיני. הקרבה האידאולוגית, אחדות האינטרסים והמשאבים הכלכליים שעמדו לרשותו של בן לאדן, אפשרו את שיתוף הפעולה בין הצדדים (Roy 2015, 198; Cohen 2014, 202-203).

לאחר פיגועי הטרור שבוצעו בשגרירויות ארה"ב בטנזניה ובקניה בשנת 1998, בקרב הממשל האמריקאי עלה החשד למעורבות אל-קאעידה. למרות בקשות להסגירו, סרב הטליבאן לעשות כן. ב-11 בספטמבר 2001, אירעו פיגועי הטרור במרכז הסחר העולמי שבניו-יורק. על אף התוצאה הקשה והזעזוע שפקדו את ארה"ב והעולם כולו, אנשי הטליבאן התמידו בסירובם להסגיר את בן לאדן לידי ארה"ב. בתגובה לכך, פלשה ארה"ב לאפגניסטן ב-7 באוקטובר 2001 במטרה לחסל את תשתיות אל-קאעידה במדינה ולמוטט את שלטון הטליבאן. באופן זה, הונצחה מלחמת האזרחים המתחוללת במדינה (Roy 2015, 197-198).

3.2 המוג'אהדין

הפירוש המילולי של המילה מוג'אהדין הינו חיילי האל "הנלחמים למען אללה במלחמת ג'יהאד כנגד כופרים" (Yousaf and Adkin 2001, 33). מנהיגי ולוחמי המוג'אהדין אשר נמנו על תנועות המוג'אהדין, היו רובם מקרב הזרם הסוני של האסלאם.²² בקרב המחקר קיימת הסכמה על כך שמנהיגי ולוחמי המוג'אהדין האפגניים חולקו על ידי המודיעין הפקיסטני, ה-ISI, לשבע תנועות שהשתייכו לשני גושים עיקריים: גוש רדיקלי וגוש מתון²³. רק התנועות אשר

²¹ אוסאמה בן-לאדן, בן של איש עסקים סעודי המקורב למשפחת המלוכה הסעודית, ועבדאללה עזאם, איש דת ממוצא פלסטיני, היו מאלו שהגיעו מאזור המזרח התיכון לקחת חלק פעיל בג'יהאד האפגני (Springer 2011, 13).

²² במקביל לתנועות הסוניות שלחמו בסובייטים, פעלו באפגניסטן עוד חמש תנועות מוג'אהדין שיעיות (Cohen 2014, 238).

²³ על אף החלוקה המוצעת להלן, חשוב לציין כי היא איננה דיכוטומית לחלוטין.

הוכרו על ידי ה-ISI היו יכולות לשתף עימו פעולה. קרי, לקבל סיוע והכשרה צבאיים. זאת להבדיל ממספר נרחב של תנועות בלתי מוכרות אשר נאלצו לפעול באופן עצמאי. כפי שאסביר בהמשך העבודה, לקשריו הישירים של ה-ISI עם מנהיגי תנועות המוג'אהדין, הייתה השפעה ארוכת טווח על המצב הגיאוגרפי-פוליטי המקומי, האזורי והעולמי. כאמור, תנועות המוג'אהדין נחלקו לשני גושים עיקריים:

א. גוש אסלאמיסטי-רדיקלי אשר כלל ארבע תנועות מוג'אהדין.

ב. גוש מתון-מסורתי-לאומי אשר כלל שלוש תנועות מוג'אהדין.

שני הגושים הורכבו משבע תנועות פוליטיות אשר פעלו בנפרד אחת מן השנייה, זאת על רקע פערים אידאולוגיים, מחלוקות אישיות ואיבה ששררה בין אנשיהן. עד סוף שנת 1983, מפקדי השדה קיבלו אספקת נשק באופן ישיר ושוטף מה-ISI. ברם, ריבוי מפקדי השדה והקבוצות הלוחמות, לצד השחיתות ששררה בקרב תנועות המוג'אהדין הקשו על קיום מנגנון זה. למן שנת 1984, הצליחו אנשי ה-ISI להביא את התנועות לשתף פעולה באופן מוגבל, במסגרת ברית כוללת, על בסיס החלוקה הגושית שתוארה. תחת כל מנהיג של כל אחת מהתנועות פעלו מפקדי השטח. אלו נדרשו להשתייך לאחת מן התנועות על מנת לקבל סיוע בנשק, תחמושת ואימונים מה-ISI (Yousaf and Adkin 2001, 38-40). עם זאת, גם לאחר כינון הברית ולאורך תקופת המאבק כנגד הסובייטים, היכולת לתאם שיתופי פעולה בין תנועות המוג'אהדין ברמה הטקטית, האסטרטגית והמדינית נותרה מוגבלת, נוכח התהום העמוקה שהייתה קיימת בין התנועות (Yousaf and Adkin 2001, 42).

3.2.1 הגוש האסלאמיסטי

המנהיגים והלוחמים אשר נמנו על הגוש האסלאמיסטי צידדו באידאולוגיה אסלאמיסטית רדיקלית מבית היוצר של תנועת האחים המוסלמים²⁴. מנהיגי הגוש הרדיקלי ראו במאבקם

²⁴ תנועה אסלאמיסטית-סוניית, חברתית ופוליטית שהוקמה במצרים במהלך שנות ה-20 של המאה ה-20 כחלק מהמאבק כנגד השלטון הבריטי. התנועה נוסדה על ידי מורה בית ספר מצרי, חסן אל-בנה (Hassan al-Banna), אשר נחשב לאבי האסלאם הפוליטי המודרני ביחד עם אבו אל-אעלא מודודי (Abu'l-ala Maududi), אודותיו אפרט בעמוד

כנגד הסובייטים מאבק למען כינון חברה ומדינה תחת עקרונות וחוקי השריעה והאסלאם (Ewans 2002c, 155; Cohen 2014, 235). מקרב שורות הגוש האסלאמיסטי פעלו ארבע תנועות עיקריות, עליהן נמנו פעילים אשר צידדו באידאולוגיה אסלאמיסטית קיצונית (Ewans 2002c; Cohen 2014, 237-238):

1. 'התנועה האסלאמית', חזב-י אסלאמי גולבודין (Hezb-I Islami Gulbuddin), בהנהגת גולבודין חכמתיאר (Gulbuddin Hekmatyar).

2. תנועת 'האגודה האסלאמית', ג'מעית-י אסלאמי (Jami'at-I Islami), בהנהגת בורונדין רבאני (Burhanuddin Rabbani).

3. תנועת 'האיחוד האסלאמי לשחרור אפגניסטן', אתחאד-י אסלאמי אפגניסטן (Itehad-I Islami), בהנהגת עבדורב ראסול סייף (Abdurrab Rasul Sayyaf).

4. תנועת 'הליגה האסלאמית', חזב-י אסלאמי ח'ליס (Hezb-I Islami Khalis), בהנהגת מוחמד יונס ח'ליס (Mohammad Yunus Khalis).

הגוש האסלאמיסטי צמח על רקע התפתחות האסלאם הפוליטי באפגניסטן במהלך שנות ה-60. בתקופה זו האידאולוגיות השולטות בקרב המדינה והחברה האפגנית היו המרקסיזם והאסלאם, אשר החל לצמוח כאידאולוגיה דומיננטית באופן לעומתי למרקסיזם (Brown 2013, 36). על רקע השפעות חיצוניות שהחלו לחלחל אל המדינה, בעיקר אל הקמפוסים באוניברסיטאות השונות בהן נלמדו ונותחו האסלאם הפוליטי וכתביו, החלה להתפתח מלחמת אידאולוגיות בין תומכי האסלאם והמרקסיזם (Coll 2004c, 111). האוניברסיטה בקאבול נתמכה כלכלית על ידי אוניברסיטת אל-אזהר (al-Azhar) בקהיר. בכך התאפשרה החדרת

הבא. הקמת התנועה בראייתם של מקימיה, נועדה לאפשר את תיקון המדינה ובכך לאפשר למוסלמים להיות "מוסלמים טובים יותר" (Burke 2004, 48-49; Coll 2004c, 48-49). לאחר סיום הכיבוש הבריטי, הפכה התנועה לכוח אופוזיציוני למשטר המצרי ועל כן פעילותה נאסרה באופן ברוטאלי. מנהיגי התנועה נכלאו ועונו (Coll 2004c, 112; Burke 2004, 47). אף על פי כן, התנועה המשיכה להפיץ את משנתה במצרים וברחבי העולם וגייסה מיליוני תומכים לשורותיה (Burke 2004, 49).

אידאולוגיית תנועת האחים המוסלמים אל בין כותליה. הלימודים באוניברסיטת קאבול מוקדו בלימוד משנתו של סעיד קוטב (Sayyid Qutb)²⁵, הוגה דעות מקרב תנועת האחים המוסלמים, ואבו אל-אעלא מודודי (Abu'l-Ala Maududi), האב האידאולוגי של מפלגת Jamaat-I Islami²⁶ הפקיסטנית ואחד מאבות תנועת האחים המוסלמית. פעילות המפלגה השפיעה במידה ניכרת על התפתחות האסלאם הפוליטי באפגניסטן ועל צמיחתם העתידית של מנהיגי תנועות המוג'אהדין (Brown 2013, 37; Burke 2004, 66). מנהיגי התנועה העתידיים, מרצים ופעילים באוניברסיטת קאבול דאז, אשר הושפעו גם מכתביו של ולדימיר לבין (Vladimir Lenin), החלו לכוון את פעילותם הפוליטית בהשראת כתבים אלו ופעלו לבצע הפיכה אסלאמיסטית במדינה. לאחר הקמתה של מפלגת ה-PDPA בשנת 1965, הצהירו הם על כוונתם לפתוח בג'יהאד²⁷ במטרה להקים מדינה אסלאמית באפגניסטן. בשנת 1972,

²⁵ פעיל תנועת האחים המוסלמית, ניסה להוציא לפועל פעולת התנקשות כושלת במנהיג מצרים, ג'מאל עבדל נאצר (Gamal Abdel Nasser), במהלך שנות ה-50. קוטב נכלא והחל לחבר את משנתו הפוליטית אשר צידדה במהפכה אסלאמיסטית בסגנון לניניסטי. קוטב הצדיק פעילות מהפכנית אלימה כנגד הכופרים בדת האסלאם, וכן לצורך כיבוש השלטון. עמדתו הפוליטית התעצבה נוכח שהותו בארה"ב במהלך שנת 1948. במהלך שנה זו, נשלח קוטב על ידי שלטונות מצרים לארה"ב בכדי ללמוד על מערכת החינוך האמריקאית. אולם, קוטב ראה בארה"ב גורם מטריאליסטי בלתי טהור, מפלה מוסלמים ותומך בישראל. על כן סבר קוטב, שמשטרים דוגמת המשטר האמריקאי צריכים להיות מוחלפים, וקיים צורך לחולל שינוי חברתי בכפייה. לפיכך, על כל המוסלמים להצטרף למפלגת האל (Hezbollah). יתר על כן, קוטב ביקר מנהיגים מוסלמים אשר שלטו באמצעות אידאולוגיות לא מוסלמיות דוגמת הקפיטליזם והקומוניזם. לדידו יש לראות במנהיגים אלו כופרים, ולפתוח בג'יהאד מהפכני מולם. על אף שהוצא להורג על ידי שלטונות מצרים בשנת 1966, משנתו הפוליטית הפכה לכזה ראה וקדש ברחבי האוניברסיטאות בעולם המוסלמי, לרבות סעודיה ומצרים שהיוו כר פורה לצמיחת מנהיגי ארגון אל-קאעידה בהמשך. כאמור, משנה פוליטית זו שולבה באוניברסיטת קאבול. זה היה הרקע לצמיחת מנהיגי תנועות המוג'אהדין באפגניסטן (Coll 2004c, 112-113; Burke 2004, 47, 52).

²⁶ "מפלגת החברה האסלאמית", מפלגה פקיסטנית שצמחה מתוך תנועת האחים המוסלמים. במקור, משנתה האידאולוגית צידדה במאבק פוליטי-ג'יהאדיסטי בלתי אליים, לצורך השלטת מדינה אסלאמית ברשות האל (Coll 2004c, 112; Burke 2004, 50-51).

²⁷ בקרב המחקר ישנה מחלוקת אודות הגדרת המונח 'ג'יהאד'. אף על פי כן, המונח מזוהה כ"מלחמת קודש". בערבית נובע המונח משורש המילה 'to strive'. שורש המילה משמש בכדי לבטא מאמץ או מאבק, במטרה להשיג שלמות במשימות מאתגרות. לכן הג'יהאד מבטא יכולת עמידה, עמידות, מאמץ, מאבק בתנאים שאינם אופטימליים (Marranci 2006, 17-18; Burke 2015, 37).

הקימו את מפלגתם, Jamiat-I Islami Afghanistan (JIA), בהתבסס על האידאולוגיה של המפלגה התאומה הפקיסטנית (Brown 2013, 38).

על רקע החבירה החלקית של שליט אפגניסטן, מוחמד דאון חאן, אל הקומוניסטיים האפגניים בעת השתלטותו על השלטון בשנת 1973, המאבק האידאולוגי הוחרף. בתקופה זו לראשונה, החלה להתבסס תנועת התנגדות אסלאמיסטית חמושה שחתרה לפעול כנגד שלטונו של חאן. הדבר הוביל לרדיפת השלטונות האפגניים את מנהיגיה ופעיליה בהם מסעוד, חכמתיאר, רבאני ואחרים. אלו, 5,000 במספר בסך הכל, גלו לפקיסטן שם התקבלו בברכה על ידי השלטונות. בתחילה, על רקע החשש מתפוצת הקומוניזם אל פקיסטן, הצבא הפקיסטני העניק להם הכשרה צבאית ללוחמת גרילה. מטרת הפקיסטנים הייתה להגביר את השפעתה של פקיסטן באפגניסטן ואף להפיל את השלטון האפגני בעתיד (Coll 2004c, 114; Brown 2013, 44).

3.2.2 המתנדבים הערבים

המתנדבים האפגנים-ערבים (Afghan Arabs Volunteers), אשר אודותיהם ארחיב בהמשך המחקר, זרמו במספרים גדולים לאפגניסטן במהלך המאבק כנגד הסובייטים ואף לאחר נסיגתם מהמדינה. המתנדבים הערבים היו שחקן מרכזי נוסף במאבק כנגד הסובייטים. מבחינת תנועות המוג'אהדין, דובר היה במקור לגיוס כוח אדם נוסף. עם זאת, בינם לבין המוג'אהדין ניכרו הבדלים. מצד אחד, המתנדבים הערבים פעלו בראש ובראשונה בשם האסלאם, והושפעו במיוחד ממשנתו של שי'ח' עבדאללה עזאם (Abdallah Azzam)²⁸. על כן, הם התגייסו למען מלחמה כנגד המערב, ולא רק למלחמה כנגד המשטר האפגני אשר כפה

²⁸ מרצה ממוצא פלסטיני מאוניברסיטת ג'דה (Jedda), איש תנועת האחים המוסלמים והאב הרוחני של ארגון אל-קאעידה. עזאם קיבל היתר משלטונות סעודיה להיאבק באידאולוגיה הסוציאליסטית שרווחה במזרח התיכון במהלך שנות ה-60-70. עזאם היה האידאולוג שהשפיע יותר מכל על המתנדבים הערבים אותם גייס במרץ למאבק כנגד הסובייטים. בפסק הלכה שפרסם בשנת 1984, קבע עזאם כי חובתו של כל מוסלמי באשר הוא לקחת חלק בג'יהאד האפגני (Cohen 2014, 200; Brown 2013, 61-62; Burke 2004, 47). עזאם ובן-לאדן להם היו קשרים קרובים במהלך הפלישה הסובייטית לאפגניסטן, הקימו את ארגון MAK, Maktab al-Khidamat או Afghan Service Bureau, שהפך בסוף שנות ה-80 לארגון אל-קאעידה (Gunaratna 2002, 5, 20). עזאם נהרג כתוצאה ממטען שהוטמן במסגד בו התפלל בתפילת יום השישי בחודש נובמבר 1989 (Baker 2009).

את האג'נדה הקומוניסטית. מצד שני, כוח המתנדבים הערבים היווה מקור גיוס טבעי ונוח עבור תנועות המוג'אהדין לאור הסמיכות האידאולוגית שהייתה קיימת בין הצדדים (Cohen 2014, 235). המתנדבים הערבים היו בעיקרם צעירים מוסלמים אשר התגייסו במספרים נכבדים למערכה כנגד הסובייטים, במטרה להדגיש את נאמנותם ומסירותם לדת האסלאם. הבולטים מהם היה אוסאמה בן לאדן שנולד בסעודיה. לרוב, המתנדבים עברו בפקיסטן טרם הגעתם לאפגניסטן בכדי להתאמן וללמוד על המצב הפוליטי במדינה. השפעתו של בן לאדן התעצמה באופן משמעותי במהלך המלחמה, עת סייע בכספו ובפעילותו לכוחות המוג'אהדין (Cohen 2014, 200-201).

3.2.3 הגוש המסורתי-לאומי

שלוש התנועות הנוספות מתוך שבע תנועות המוג'אהדין נמנו על הגוש המסורתי-לאומי (גראו וגראס 2005, 81-82; Jones 2010c, 31). המנהיגים והלוחמים מקרב גוש זה ראו את המאבק כנגד הסובייטים כמאבק למען שחרורה הלאומי של אפגניסטן והשבת שלטון מונרכי חילוני. שלטון כזה לדידם, להבדיל מתומכי הגוש האסלאמיסטי, יועד לכבד את דת האסלאם, אך לא להחיל את חוקיה על החברה והמדינה (Ewans 2002c, 155; Cohen 2014, 235). המנהיגים והלוחמים אשר נמנו על גוש זה נתפשו כגורמים מתונים על יד האמריקאים ושותפיהם הפקיסטנים. באותה נשימה, הם נתפשו על ידם כבלתי יעילים מבחינה פוליטית וצבאית. על כן, מערכת היחסים ביניהם לבין הפקיסטנים (וכיוצא בזאת גם קשריהם של המוג'אהדין המתונים עם המתנדבים הערבים) היו עכורים. למרות שדובר בקבוצות מורדים מתונות ופרו מערביות באופן יחסי בהשוואה לקבוצות שנמנו על הגוש האסלאמיסטי, מנהיגיהן התקשו לקבל סיוע משמעותי מהאמריקאים (Ewans 2002c, 155-156).

פרק 4: האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה במוג'אהדין האפגניים

4.1 תמיכה דיפרנציאלית

במהלך פרק זה אנסה לטעון כי שיתופי הפעולה שהתקיימו בין ה-CIA לתנועות המוג'אהדין נקבעו בהתאם למידת הפוטנציאל של תנועות אלה לצבור הישגים טקטיים ואסטרטגיים בשדה הקרב בראי ה-CIA, קרי בהתאם למידת יעילותם הצבאית והפוליטית. כחלק מכך, קבוצות מורדים ומפקדים שהפגינו יכולות ויעילות בשדה הקרב-זכו לאמון מאנשי ה-CIA ובהתאם לכך, קיבלו אספקה נרחבת של נשק מתקדם, כספים, מידע מודיעיני ועוד. בנוסף, לוחמים אלה זכו לליווי ותיאום צמוד של ארגוני הביון. כפי שאטען במהלך פרק זה, מצד אחד התברר כי במהלך המאבק החשאי כנגד הסובייטים, כוחות המוג'אהדין היעילים יותר הזדהו עם עקרונות הג'יהאד והאסלאם הרדיקלי. לפיכך, המרכיב הזהותי-דתי-אידאולוגי של לוחמי המוג'אהדין לא היווה גורם בהחלטת ה-CIA לשתף עימם פעולה. מנגד, תנועות מוג'אהדין אשר כשלו בשדה הקרב, או נתפשו כבלתי אמינות על ידי ארגוני הביון, נתמכו לפיכך באופן מוגבל. לכן לדידי ניתן לומר שהתקיים מנגנון של תמיכה דיפרנציאלית בתנועות המוג'אהדין, בהתאם למידת יעילותן בשדה הקרב.

בשלבם הראשונים של מלחמת הג'יהאד האפגנית, מפקדת ה-CIA שבלאנגלי הנחתה את הווארד הארט, מפקד תחנת אסלאמאבאד בין השנים 1981-1984, לפגוע ככל הניתן בכוחות הסובייטים (Coll 2004c, 55):

"...just go out there and kill Soviets, and take care of the Pakistanis and make them do whatever you need to make them do".

הדבר שרת את מטרותיה האסטרטגיות של ארה"ב בחלק ניכר של שלבי המלחמה, שהיו ספציפיות ומוגבלות. בראי האמריקאים הייתה זו דרך לנקום על המהלומה שספגו מהסובייטים בוויאנטם. לכן מטרת ה-CIA הייתה להקיז את דמם של הסובייטים ולא להכריעם (Randal 2005, 71). הווארד הארט התווה את אסטרטגיית אספקת הנשק וחימוש כוחות המוג'אהדין. על פי קול, אספקת הנשק וחימוש הועברו למפקדים האפגנים בהתאם למידת הנחישות

שהפגינו בשדה הקרב מול הסובייטים, מבלי להתחשב באמונותיהם ובתפישותיהם הדתיות (Coll 2004c, 68). הלוחמים האפגנים הבינו זאת ולכן התאימו את המסרים שהועברו אל האמריקאים, כך שיתיישבו עם תפישת עולמם. בשנים אלו, מתוך התגבשות התפישה האמריקאית כי לא ניתן להכריע את הסובייטים, הרציונל היה להביא לפגיעה מתמשכת של כוחותיהם ולגבות מהם מחיר על פלישתם למדינה (Coll 2004c, 59-60, 68; Coll 2008c,) (247).

קול, מצטט בספרו קטע מתוך שיחה שהתקיימה בין הארט לבין סנטור דניאל פטריק מויניהאן (Daniel Patrick Moynihan) בה אומר הארט:

"Give us the tools and we will do the job".

שני ציטוטים נוספים מתוך ספרו של קול, של הארט, שופכים אף הם אור על האסטרטגיה האמריקאית בשנים הראשונות למלחמה:

"For many in the CIA the Afghan Jihad was about killing Soviets, first and last".

וכן:

"Guns for everyone!"

אמירות אלה מחזקת את טענתי כי אנשי ה-CIA לא התייחסו באופן מיוחד לזהותם של הלוחמים האפגניים שנתמכו על ידי הארגון (Coll 2004c, 59-60, 68). יתר על כן, כחלק מהוצאתה לפועל של התכנית החשאית, נחתו על אדמת פקיסטן מאמנים אמריקאים במטרה לאמן את כוחות המוג'אהדין במחנות ה-ISI. מאמנים אלה, אף שהמודיעין הפקיסטני ניסה למנוע זאת, באו במגע עם כוחות המוג'אהדין הקיצוניים ביותר. כך למשל, המאמנים באו במגע כזה או אחר עם חכמתיאר, ג'ולדין חקאני, סייף ורבאני. הדבר הבטיח שתנועותיהם יזכו להיקפי הסיוע הגדולים ביותר מבין יתר התנועות (Coll 2004c, 131).

בהמשך הפרק, אנסה לבחון את הטענה כי ה-CIA תמך בתנועות המוג'אהדין הקיצוניות ביותר בהיקף האיכות המשמעותיים ביותר של אמצעי הלחימה מבלי להתחשב בתפישותיהם.

4.1.1 גולבודין חכמתיאר

חכמתיאר, פשטוני במוצאו, נולד בשנת 1946 באפגניסטן, התחנך בבית הספר הצבאי של קאבול ולאחר מכן באוניברסיטה בעיר, בה רכש את מקצועו כמהנדס. חכמתיאר אשר הזדהה עם כתבי תנועת האחים המוסלמים בתקופת לימודיו, צידד בביצוע מהפכה אסלאמיסטית ונכלא בשנת 1972 על ידי שלטונות אפגניסטן, על רקע הפעילות החתרנית שקידם (Yousaf and Adkin 2001, 40; Jones 2010c, 32). מעמדו של חכמתיאר כמנהיג פוליטי באפגניסטן החל לנסוק על רקע המאבק האידאולוגי שהחל להתרחש במדינה במהלך שנות ה-70-60. חכמתיאר הקים את תנועתו, אשר התבססה על אנשי העדה הפשטונית בתקופת גלותו בפקיסטן בשנות ה-70. שם, פיתח קשרים קרובים עם ארגון ה-ISI. בכך, הפך לקליינט המקורב ביותר לארגון (Coll 2004c, 114; Saikal 2004, 204). בשיאה, מנתה תנועתו של חכמתיאר כ-800 אלף פעילים (רייט 2007, 113).

בראי ה-CIA וה-ISI, תנועתו של חכמתיאר נחשבה לקיצונית ביותר מבחינה אידאולוגית מבין קבוצות המוג'אהדין, אך גם לתנועה המאורגנת, בעלת המשאבים הרבים ביותר והאכזרית ביותר (Burke 2004, 69; Coll 2004c, 119). חכמתיאר, ראה בברה"מ וארה"ב ככוחות רשע זהים והתנגד עמוקות לאידאולוגיה הקומוניסטית והקפיטליסטית. הדבר המעניין הוא שחכמתיאר לא פעל להסתיר זאת בפני עמיתיו האמריקאים, על אף שיתופי הפעולה שהתקיימו ביניהם. כחלק מכך, במהלך המלחמה בסובייטים סרב חכמתיאר להיפגש עם הנשיא רייגן (Coll 2004c, 203). אף על פי כן, כאמור, מניתוח דוחות ה-CIA עולה כי חכמתיאר נתפש על ידי אנשי הארגון כקליינט האפקטיבי ביותר ביכולתו לגרום נזקים לכוחות סובייטים, זאת בהשוואה ליתר פעילי המוג'אהדין. בדוחות הארגון מתואר כי חכמתיאר, היה קרוב להקים כוח צבאי באיכות ובסדר גודל של צבא סדיר. קול מתאר כי ב-CIA היו נינוחים באופן יחסי מכך שחכמתיאר לפחות ידע מי הוא האויב (בהשוואה לתנועות מוג'אהדין אחרות). לפיכך, בקרב ה-CIA התקבעה הנחת העבודה כי הכוחות הרדיקליים היו הנחושים, המאורגנים והיעילים ביותר (Coll 2004c, 120, 146). למרות אחדות הדעות היחסית שהייתה קיימת בקרב אנשי ה-CIA, אזהרות חוזרות ונשנות אודות חכמתיאר הועברו על ידי אנליסטים מקרב הארגון.

אליהם, הצטרפו החל משנת 1986 בכירי הממשל הבריטי שהזהירו את האמריקאים. למרות זאת, הממשל האמריקאי וה-CIA התעלמו מאזהרות אלו ואפשרו העברת אמצעי לחימה לחכמיאר ואנשיו, בסכומים של מיליוני דולרים (Saikal 2004, 204; Coll 2004c, 165).

ס.ג. ג'ונס (S.G. Jones) מספק בספרו (עמ' 32) ציטוטים המחזקים את טענתו. הציטוטים מתארים כיצד נתפש חכמתיאר על ידי אנשי ה-CIA. כך למשל, מצטט ג'ונס את וויליאם פיקני:

"I would put my arms around Gulbuddin and we'd hug, you know, like brothers in combat and stuff, and his coal black eyes would look back at you, and you just knew that there that there was only one thing holding this team together and that was the Soviet Union".

מילטון בירדן תיאר את חכמתיאר באופן הבא:

... "the darkest of the Afghan leaders, the most Stalinist of the Peshawar Seven, insofar as he thought nothing of ordering an execution for a slight breach of party discipline... it would only be Gulbuddin Hekmatyar whom I would have to count as an enemy, and a dangerous one. And, Ironically, I would never be able to shake the allegations that the CIA had chosen this paranoid radical as its favorite, that we were providing this man who had directly insulted the President of the United States with more than his share of means to fight the Soviets".

שיתופי הפעולה עם חכמתיאר היו בסך הכל הסימפטום לאסטרטגיית ה-CIA של תמיכה ושיתוף פעולה עם גורמים רדיקליים. קול, מתאר בספרו כי בירדן אפילו דחק ב-ISI לספק אמצעי לחימה מתקדמים ביותר מן הבחינה הטכנולוגית (סטינגר ומילאן²⁹) למפקדים אסלאמיסטים רדיקליים ממוצא פשטוני. אלו לחמו לאורך גבול פקיסטן-אפגניסטן, שם הסובייטים הוציאו לפועל התקפות משמעותיות (Coll 2004c, 175).

המתנדבים הערבים נטו להצטרף לתנועתו של חכמתיאר במספרים גדולים. הדבר עורר את דאגתם של אנשי ה-CIA. עם זאת, בארגון לא הוחלט על נקיטת צעדים לשינוי מדיניות הארגון. בארגון ידעו על כך שחכמתיאר רקם שיתופי פעולה בשטח עם מתנדבים ערבים, אולם כאמור

²⁹ טילי נייט, נשק נגד טנקים.

לא פעלו כנגדו. כאמור, הסיבה העיקרית לכך נובעת משום שחכמתיאר פיקד על קבוצות הלוחמים היעילות ביותר, אשר מרביתן פעלו באזורים קריטיים להמשך המערכה כנגד הסובייטים, בסביבות הערים קאבול (Kabul) וחוסט (Khost). כמו כן, במהלך שנת 1989 ה-CIA המשיך במדיניות הזרמה של תמיכה כספית, נשק, מזון ועזרה הומניטרית לאזור פקטיה (Paktia), הצמוד לגבול עם אפגניסטן. בשטח זה, התקבצו המתנדבים הערבים והתעצמו במידה ניכרת. קול מסביר כי אנשי ה-CIA אף הגדילו לעשות ועודדו את הנסיך טורקי לפעול באופן דומה ולהגביר את היקפי ומימדי התמיכה בו (Coll 2004c, 201). התברר אפוא כי גם לאחר נסיגת הסובייטים מאדמת אפגניסטן בשנת 1989, שיתוף הפעולה בין ה-CIA לחכמתיאר, על אף היותו עוין את האמריקאים, לא פסק.

4.1.2 עבדורב ראסול סייף

עבדורב ראסול סייף, פשטוני במוצאו, היה מנהיגה של תנועה פשטונית קטנה יחסית שפעלה במהלך תקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים (Saikal 2004, 211). סייף פעל כקליינט שזוהה יותר מכל עם המשטר סעודי וקידם את הדוקטרינה הוואהבית³⁰ בשורות תנועות המוג'אהדין. בכך, פתח סייף ציר מקביל אך נפרד מה-ISI למלחמה בסובייטים. הציר החדש אפשר ל-GID ולאנשי דת עשירים מערב סעודית להשפיע על המתחולל בשדה הקרב (Coll 2004c, 83). במהלך המלחמה הקיים סייף ותחזק כמעט בכוחות עצמו, קבוצות לוחמי מוג'אהדין. בעשותו כן, נמנע סייף מלהתבסס על המבנה החברתי באפגניסטן. במקום זאת, הסתמך סייף באופן כמעט בלעדי על לוחמי מוג'אהדין שהגיעו מרקעים שונים, בהם המתנדבים הערבים (אשר מרביתם נמנו על תנועתו), תוך קיבוצם לקבוצות לוחמים שפעלו במסגרות

³⁰ דוקטרינה מבית היוצר של תיאולוג בשם מוחמד איבן עבד אל-וואהב (Mohammed ibn Abd al-Wahhab), אשר זכה למקלט משבט אל-סעוד בחצי הערב במהלך המאה ה-19. דובר בדוקטרינה מהפכנית אשר החלה להיות מופצת ברחבי העולם האסלאמי בתקופה זו. בבסיסה עומד הרעיון כי "האסלאם הטהור" נפגע כתוצאה מהמודרנה. לכן יש להשיב את האסלאם למקורותיו. המאמינים בדרכו סברו שמלחמת הג'יהאד מהווה את הדרך לגן העדן. עם הקמתה של סעודיה כמדינה עצמאית בשנת 1932, הוכרו מאמיניו כחלק מהממסד הדתי במדינה. בכך, האפשר להם להקים אוניברסיטאות, בתי ספר וארגונים בלתי מדינתיים שפעלו להפצת הדוקטרינה בסעודיה ומחוץ לה (Burke 2004, 42-).

הטרוגניות. סייף, היווה מוקד משיכה ללוחמים ולמתנדבים הערבים בפרט, על רקע האידאולוגיה בה צידד, משאביו הכספיים וכושר ארגונו (Burke 2004, 70-71). לסייף ולבורנודין רבאני (הרחבה בהמשך הפרק) היו קשרים קרובים לבן לאדן כבר מרגע הגעתו של האחרון לאפגניסטן (Burke 2004, 58). שיתוף הפעולה ביניהם התרחב, עת ביקש בן לאדן לבנות מחנה ייעודי להכשרת מתנדבים ערבים בשנת 1984, בשטח עליו חלשה תנועתו של סייף (Scheuer 2011, 61).

סייף, בדומה לחכמתיאר, נתפש בעיני ה-CIA וה-GID כמי שניחן בכישרון וכושר ארגון צבאי יוצאי דופן, על אף האידאולוגיה הרדיקלית בה צידד (Burke 2004, 70-71). הדבר מסביר את שיתופי הפעולה ההדדיים שהתקיימו בינו לבין אנשי ה-CIA (Coll 2004c, 131). המאמנים האמריקאים שהגיעו לאדמת פקיסטן על מנת להכשיר את כוחות המוג'אהדין במחנות האימון של ה-ISI, באו במגע עם אנשי תנועתו של סייף. כאמור, על פי קול, לבד תנועתו של סייף אשר פעיליה הוכשרו ללוחמה, דובר היה בתנועותיהם של חכמתיאר, רבאני וחקאני (Coll 2004c, 131).

על פי קול, בנקודת הזמן של אביב 1985, שיתופי הפעולה בין הממשל האמריקאי לסייף עלו מדרגה. משלחות מטעם הבית הלבן טסו לאפגניסטן על מנת להיפגש עימו באופן אישי (וכן עם חכמתיאר), על מנת לבחון אפשרות להרחיב את היקפי הסיוע לתנועותיהם. כלומר, ניתן להניח כי מעבר לקשרים העקיפים, התקיימו קשרים כאלו ואחרים בין אנשי ה-CIA לכוחותיו של סייף. ביחס למתנדבים הערבים, אשר מרביתם נמנו על תנועותיהם של סייף וחכמתיאר, טוען קול כי מצד אחד לא קיימות עדויות חד משמעיות אודות השאלה האם הממשל האמריקאי העביר אליהם נשק מתקדם. מן הצד השני, אין להוציא מכלל הנחה כי הממשל האמריקאי העביר אמצעי לחימה באופן ישיר למתנדבים הערבים, או לכל הפחות אפשר את הדבר (Coll 2008c, 286-287). אין כל ספק כי שיתופי הפעולה שהתקיימו בין סייף לבין ה-CIA היו בהיקפים גדולים, וזאת כאמור על רקע יעילותה הצבאית של תנועתו של סייף (Coll 2004c, 131).

4.1.3 יונס ח'ליס, ג'ללודין חקאני ועבדול חאק

לבד חכמתיאר, קיים ה-CIA קשרים צבאיים עם מפקדי ולוחמי מוג'אהדין נוספים אשר צידדו באידאולוגיה אסלאמיסטית רדיקלית מחד, והפגינו יכולות צבאיות יעילות בשדה הקרב מאידך. למשל, ה-CIA קיים קשרים עם ג'ללודין חקאני ועם עבדול חאק (Abdul Haq), אשר פעלו תחת תנועתו של יונס ח'ליס (Brown 2013, 28-29, Coll 2004c, 202). ח'ליס, פשטוני במוצאו אשר נולד במזרח אפגניסטן, צידד באידאולוגיית תנועת האחים המוסלמית ואף תרגם את כתביו של קוטב לשפת הדארי. בדומה ליתר מנהיגי תנועות המוג'אהדין, היה ח'ליס פעיל פוליטי בקרב אוניברסיטת קאבול (Brown 2013, 39). תנועתו של ח'ליס הוקמה כתוצאה ממחלוקות שהתגלעו בין תנועות המוג'אהדין השונות. בסופו של דבר, הצמיחה תנועתו מקרבה את ארגון הטליבאן (Cohen 2014, 238).

ג'ללודין חקאני (Jalaluddin Haqqani), פשטוני אף הוא במוצאו, נולד בשנת 1939 בכפר קטן בפקטיה. אזור זה מתאפיין בכך שבאופן היסטורי הצמיח מקרבו אופוזיציה לכוחות שניסו לכונן בו ריבונות. חקאני גדל במשפחה מאמינה שהייתה מבוססת למדיי מהבחינה הכלכלית, דבר שאפשר לאביו לשלוח אותו ללימודי דת מתקדמים בפקיסטן (Brown 2013, 28-29; Coll 2004c, 202). בשנת 1970, סיים חקאני את לימודי הדוקטורט בלימודי דת באפגניסטן (Brown 2013, 38).

במהלך המלחמה כנגד הסובייטים, פעל חקאני באופן בצמוד ובמקביל לשלושת ארגוני הביון, ה-CIA, ה-ISI וה-GID. חקאני פעל בטריטוריה הסמוכה (פקטיה) לאזורים בהם שכנו מחנות האימון של אוסאמה בן לאדן, איתו עמד חקאני בקשר קבוע (Coll 2004c, 202). חקאני, נתפש על ידי קציני ה-CIA שבאסלאמאבאד כאחד מהמפקדים המרשימים ביותר מקרב העדה הפשטונית. חקאני היה אחראי למימון של כמה מהמתנדבים הערבים הראשונים שהגיעו לאפגניסטן. כפועל יוצא של כך, ה-ISI וה-CIA הסתמכו עליו עת פעלו לשלב מערכות נשק וטקטיקות חדשות בשדה הקרב (תפקד בפועל כמעין מעבדת ניסויים עבורם). חקאני הועדף באופן מיוחד על ידי ארגונים אלה וקיבל לידי כמות נרחבת של אספקה ללחימה בכוחות הצבא

הסובייטים. לא רק זאת, ה-CIA אישר העברת חומרי איטום וחומרי בניה מסוגים שונים ל-ISI, וזאת במטרה לאפשר לחקאני לבנות מערות לאפסון תשתיות לוחמה (חומרים מסוג זה סופקו גם לחכמתיאר). בכך, הדבר שיפר את המוניטין של חקאני בקרב לוחמי המוג'אהדין. הדבר אפשר לו לגייס ולצייד מתנדבים ערבים רבים באזור פקטיה. לפיכך, קציני ה-CIA שפעלו מאסלאמאבאד ראו בו מפקד מוכח שמסוגל לקבץ כמות נרחבת של לוחמים ביחד, ובהתראה קצרה (Coll 2004c, 202). במהלך שנת 1986, מעמדו של חקאני שודרג אף יותר. לראשונה, הוא החל להיתמך על ידי ה-CIA באופן חשאי וישיר. הוא קיבל לחיקו מאות אלפי דולרים במזומן ישירות מקציני הארגון אשר פעלו בשלב זה באופן חשאי מאדמת פקיסטן, ללא תיווך של המודיעין הפקיסטני. לחקאני היו מספר מקורות אשר הזרימו לו כסף במזומן, אך על פי קול, ה-CIA העביר לו את סכומי הכסף הגדולים ביותר (Coll 2008c, 294). קול סבור שחקאני זכה לתמיכה וגיבוי מלאים מה-CIA. סדרת הפעולות שנקט ה-CIA ממחישות את טענתי כי חקאני זכה לתמיכה אך ורק בשל יעילותו (Coll 2004c, 202; Coll 2008c, 293).

עבדול חאק היה מפקד בדרג השטח אשר בדומה לחקאני, בינו לבין ה-CIA התפתחו רשת קשרים ישירה וחשאית ללא ידיעת ה-ISI וה-GID. בראי ה-CIA, חאק היה מפקד אמין שניתן לסמוך עליו (Coll 2004c, 87) במהלך המלחמה, נהג חאק לטוס לווינגטון על מנת לזכות בתמיכה פוליטית אמריקאית ולגבש לעצמו לובי בממשל האמריקאי. עם זאת, במהלך תקופה זו, התגלעו חילוקי דעות בינו לבין ה-CIA. חאק, גינה את שיתוף הפעולה האמריקאי עם ה-ISI משום שלדעתו הארגון ביצע מניפולציות בפוליטיקה האפגנית. הוא התנגד לכך שהג'יהאד האפגני ישרת את האינטרס הפקיסטני ודרש ייצוג הולם לאינטרס האפגני. בירדן, התנגד לתפישתו של חאק וראה בכך ניסיון לשפר את יחסי הציבור שלו. לכן הופסקו שיתופי הפעולה שהתקיימו. בנקודת זמן זו, נתפש חאק כמי שמבזבז זמן יקר במקום להתמקד בלחימה (Coll 2004c, 167). לאור זאת, ולאור האזכור המצומצם יחסית לו זכה חאק בספרות העוסקת בג'יהאד האפגני, ניתן לומר כי חאק נתפש כגורם בלתי אמין בקרב האמריקאים. על כן היקפי שיתוף הפעולה בין ה-CIA לחאק היו מצומצמים יחסית. הגישה האמריקאית כלפיו החלה

להשתנות רק לקראת ולאחר נסיגת הסובייטים, עם התגברות ההבנה של הסכנה הכרוכה בהשתלטות הכוחות האסלאמיסטים על אפגניסטן.

4.1.4 בורנודין רבאני ואחמד שייח מסעוד

בורנודין רבאני, טג'קי במוצאו, התחנך באוניברסיטת אל-אזהר שבקהיר בשנות ה-50, אז פיתח קשרים עם פעילי תנועת האחים המוסלמים. במהלך שנות ה-60-70, כיהן רבאני כפרופסור צעיר בפקולטה ללימודי השריעה באוניברסיטת קאבול, על רקע האווירה הפוליטית הטעונה באותה התקופה (Burke 2004, 66-67). במהלך המלחמה כנגד הסובייטים, קיבץ רבאני לחיקו כספים מתורמים פרטיים מסעודיה והעלה את קרנו באופן עצמאי בעיני קבוצות המורדים בשטח (Burke 2004c, 58, 70). תנועתו של רבאני הייתה הגדולה ביותר (לצד זו של חכמתיאר) ומנתה כ-800 אלף תומכים (רייט 2007, 113). עם התמשכות המלחמה בסובייטים, פיתח רבאני קשרים קרובים עם בן לאדן (Burke 2004 58).

אחמד שאח' מסעוד, פעל תחת הנהגתו של רבאני כמפקד הזרוע הצבאית של התנועה. מסעוד, גדל והתחנך על רקע אסלאמיסטי מיליטנטי בדמות אידאולוגיית תנועת האחים המוסלמים. בתקופה שקדמה לפלישת הסובייטים לאפגניסטן, רבאני פעל בשיתוף פעולה עם מסעוד וחכמתיאר במטרה לכונן שלטון אסלאמיסטי במדינה (Burke 2004, 203; Coll 2004c, 110; 70, 68). בדומה לחכמתיאר, מסעוד סבר שהמערכות הקפיטליסטיות והקומוניסטיות הינן מושחתות וראה בארה"ב וברה"מ שתי רשעיות שוות (Coll 2004c, 203). תנועותיהם של רבאני ומסעוד, בדומה לחכמתיאר ולוחמי מוג'אהדין אחרים, נתמכו על ידי ה-ISI במחנות האימון וההכשרה של המורדים האפגניים (Burke 2004, 68, 70). ניכר כי עמדת הממשל האמריקאי וה-CIA ביחס לרבאני ולמסעוד הייתה שנויה במחלוקת. מצד אחד, באופן פרדוקסלי, נתפש רבאני על ידיהם כגורם מתון יותר בהשוואה למנהיגי תנועות המוג'אהדין שהוזכרו עד עתה בפרק זה (Ewans 2002c, 156). מצד שני, תנועתו של רבאני זכתה לתמיכה וסיוע בממדים פחותים בהשוואה לתנועות הקיצוניות שתוארו (Burke 2004, 70; Ewans 2002c, 156).

סטיב קול מספק הסבר אפשרי לדבר. לטענתו, האמריקאים פיתחו קשרים ישירים עם תנועה זו ועם מסעוד באופן ספציפי. עם זאת, במהלך המלחמה התגבשה הערכה בקרב ה-CIA כי התנועה איננה מהווה גורם צבאי אמין. באופן ספציפי, ב-CIA הביעו סקפטיות מסוימת ביחס למסעוד (Coll 2004c, 151). על פי דוחות ה-CIA משנת 1986, מסעוד נתפש על ידי האנליסטים של הארגון כמפקד בעל פוטנציאל צבאי ופוליטי משכנעים במיוחד. יחד עם זאת, מדוח משנת 1987 עולה כי מסעוד נתקל בקשיים לתרגם פוטנציאל זה בשטח. בדוח מתואר כיצד מסעוד התקשה לייצר שיתופי פעולה בין קבוצות מורדים בצפון אפגניסטן. קבוצות מורדים מקרב ארגונו של חכמתיאר סרבו לקבל את מרותו של מסעוד, ומלחמות פנימיות בין הקבוצות השונות החלו להתרחש, למרות הסכמות קודמות שהושגו (1986; "Untitled" 1987, 3 "Afghanistan's Masood"). עם זאת, בקרב הספרות האקדמית הסברה היא כי מסעוד הצליח לייצר הישגים טקטיים ואסטרטגיים יוצאי דופן. אף על פי כן, לאורך המלחמה פעל מסעוד בפרופיל נמוך, הרחק מאור הזרקורים, לרבות התרחקות מהעיסוק התקשורתי והפוליטי. ייתכן שהדבר קיבע אצל האמריקאים את ההנחה כי מסעוד איננו גורם רלוונטי, ולכן אין טעם להשקיע מאמצים בברית עימו (שי 2002, 60).

4.1.5 סיכום עד כאן

במהלך פרק זה ניסיתי לבסס את הטענה כי שיתופי הפעולה שהתקיימו בין ה-CIA לתנועות המוג'אהדין התאפיינו בהתאם למידת הפוטנציאל של תנועות אלה לצבור הישגים טקטיים ואסטרטגיים בשדה הקרב, וכן בהתאם למידת יעילותן הצבאית והפוליטית. לכן, קבוצות מורדים ומפקדים שהפגינו יכולות ויעילות בשדה הקרב-זכו לאמון מאנשי ה-CIA ובהתאם לכך, קיבלו אספקה נרחבת של נשק מתקדם, כספים, מידע מודיעיני ועוד. בנוסף, לוחמים אלה זכו לליווי ותיאום צמוד של ארגוני הביון. כפי שהצעתי במהלך פרק זה, התברר כי מצד אחד, במהלך המאבק כנגד הסובייטים, כוחות המוג'אהדין היעילים יותר היו אלה שהזדהו עם עקרונות הג'יהאד והאסלאם הרדיקלי. לפיכך, המרכיב הזהותי-דתית-אידאולוגי של לוחמי המוג'אהדין לא היווה גורם בהחלטת ה-CIA לשתף עימם פעולה. מנגד, תנועות מוג'אהדין אשר כשלו בשדה הקרב, או נתפשו כבלתי אמינות על ידי ארגוני הביון, נתמכו לפיכך באופן

מוגבל. לכן לדידי, ניתן לומר שהתקיים מנגנון של תמיכה דיפרנציאלית בתנועות המוג'אהדין, בהתאם למידת יעילותן בשדה הקרב.

היקפי שיתופי הפעולה של ה-CIA עם תנועותיהם של פעילים קיצוניים דוגמת חכמתיאר, סייף וח'ליס (חקאני) היו הנרחבים ביותר. תנועות המוג'אהדין אשר נתפשו כיעילות במידה פחותה, נתמכו בהתאם. בעיקר, דובר היה בעבדול חאק, אשר פעל תחת כנפי תנועתו של ח'ליס ורבאני, אשר תחתיו פעל מסעוד³¹. המשותף לארבעת תנועות אלה היה, שמנהיגיהן ופעיליהן צידדו באידאולוגיה אסלאמיסטית סונית קיצונית (האחים המוסלמים) ונמנו על הגוש האסלאמיסטי. כאמור, הדבר לא היווה מכשול לשיתוף פעולה מבחינת ה-CIA. נהפוך הוא, המדד לתמיכה בתנועות המוג'אהדין נקבע בהתאם למידת יעילותן הצבאית והפוליטית. כאמור, מטרת העל של ארגוני הביון הייתה אפוא להביא לפגיעה וגביית מחיר כבד מברה"מ. על כן, ניכר כי מדיניותו של ה-CIA ביחס לשיתוף פעולה עם תנועות אסלאמיסטיות הייתה דואלית. מצד אחד, ניכרה הבנה כי שיתופי הפעולה משרתים את האינטרס הארגוני. מצד שני, אנשי ה-CIA חשו אי נוחות משיתוף פעולה עם גורמים רדיקליים ואנטי מערביים במלחמתם בסובייטים (אך לא נעשה דבר להפסיקם).

³¹ חשוב לציין כי בדומה לרבאני וחאק, מנהיגי ופעילי תנועות המוג'אהדין המסורתיות-לאומיים נתפשו גם הם כבלתי יעילים. על כן, שיתופי הפעולה שהתקיימו ביניהם לבין ארגוני הביון היו מוגבלים ומצומצמים.

4.2 המדינות השותפות

מלחמות אזרחים מתאפיינות כזירות רבות משתתפים ברמה המקומית, האזורית והגלובלית. כבר בשלבים הראשונים של הפלישה הסובייטית לאפגניסטן, הזדרזה הקהילה הבינלאומית לגנות אותה. ארה"ב ומדינות המערב, סין, ומדינות מוסלמיות דוגמת פקיסטן, סעודיה ואיראן, השמיעו גינויים פומביים חריפים לפלישה. בהדרגה החלו ארה"ב ומדינות נוספות להחריף את צעדיהן כנגד הסובייטים (Saikal 2004, 198). לאחר שבשלבים המוקדמים של המערכה כנגד הסובייטים, סיוע לוגיסטי בלתי קטלני הועבר לכוחות המוג'אהדין, החל ה-CIA לתאם ולתכנן את אספקת משלוחי הנשק אליהם. 'התכנית האפגנית' של ה-CIA כללה שותפים רבים. כבר למן השלבים הראשונים של המלחמה, ה-CIA הוגבל לפעול באופן חופשי על אדמת אפגניסטן ופקיסטן, אנשיו הזדקקו לגורם מתווך בשטח (Coll 2004c, 58). על כן נאלצו אנשיו לגבש הסכמות לשיתופי פעולה עם-ISI. בכך התאפשר לארגון הביון האמריקאי נגישות לשטח. בהמשך, התגבשו הסכמות דומות עם ה-GID (Coll 2004c, 86). ארגוני הביון נשענו על תמיכה חומרית של הממשל האמריקאי ומדינות ברית נאט"ו. הסיוע שהועבר אפשר להם להקים רשתות של מרכזי הכשרה ואימונים עבור כוחות המוג'אהדין בשטחי פקיסטן ואיראן³² (גראו וגראס 2005, 89). במהלך תקופת המאבק החשאי בסובייטים הוקמו למעלה ממאה מרכזי אימון להכשרת מפקדי שטח, תותחני נ"מ, גששים, חבלנים, רגמים וקשרים. מתוך מאה מרכזי האימון, 78 הוקמו בפקיסטן, 11 באיראן, 7 במצרים ו-6 בסין. המדריכים היו קציני ואנשי מילואים פקיסטנים וכן מומחים צבאיים מארה"ב, סין, איראן, צרפת, סעודיה, מצרים, בריטניה ויפן. בסך הכל, שרתו במרכזים אלה כ-15,000 מדריכים. בכל חודש הוכשרו כ-2,500-3,000 לוחמי מוג'אהדין (גראו וגראס 2005, 89).

מנגנון שיתוף הפעולה בין ארגוני הביון היה מורכב. שכן מצד אחד, ארגוני הביון פעלו בשיתוף פעולה ביניהם לטובת העברת סיוע והכשרת כוחות המוג'אהדין. מצד שני, בשל חשדנות

³² איראן וארה"ב לא קיימו קשרים דיפלומטיים או צבאיים בעידן שלאחר המהפכה האסלאמית בשנת 1979. עם זאת, במהלך המאבק כנגד הסובייטים, תמכה איראן בכוחות המוג'אהדין השיעיים אשר היו במיעוט (Saikal 2004, 199).

והיעדר אמון הדדי מספקים ביניהם, כל ארגון פעל כיחידה נפרדת במקביל וחתר לייצר לעצמו רשת קשרים ישירה עם המוג'אהדין. לכן במהלך המאבק כנגד הסובייטים, ארגוני הביון ריגלו זה כנגד זה ופעלו לקדם את האג'נדות הפוליטיות שלהם (Coll 2004c, 86). ה-CIA פעל באופן דומה והעביר תקציב לגיוס סוכנים ומפקדים אפגניים באופן ישיר ללא מעורבות ה-ISI וה-GID (Coll 2004c, 151).

4.2.1 מעורבות ה-ISI במאבק כנגד הסובייטים

ראשיתם של שיתופי הפעולה בין הממשל האמריקאי והממשל הפקיסטני סביב הסוגיה האפגנית נעוצים באינטרסים ההדדיים של המדינות. שליט פקיסטן, זיא, צידד בשיתוף פעולה עם ארה"ב במטרה להרחיב את השפעתה של פקיסטן במרכז אסיה. זיא, קיווה שכינון משטר פרו-פקיסטני באפגניסטן, יאפשר למתן את שאיפות השלטון הפרו-סובייטי באפגניסטן להשפיע על האוכלוסייה הפשטונית בפקיסטן. עם זאת לאור משאביה המדולדלים, הזדקקה פקיסטן לשותף שיוכל לסייע בכך. בנקודה זו, התחברו האינטרס האמריקאי והפקיסטני. הממשל האמריקאי, ראה בנוכחות הסובייטית באפגניסטן גורם המערער את הביטחון הלאומי האמריקאי. לאור החוויה ממלחמת וויאטנם, הוסכם בין ה-CIA ל-ISI שהאחרון ינווט את התכנית האפגנית. הדבר הולם את הגישה האמריקאית, שכן בכך התאפשר להם למנוע חזרתו של תסריט שיוביל לנפגעים אמריקאים. לכן בעלי תפקידים אמריקאים לא נדרשו (ולא היו יכולים לו רצו) לדרוך על אדמת פקיסטן. הדבר אילץ את ה-CIA להעניק עדיפות לצרכי הפקיסטנים. בפועל, תוך פיקוחו ההדוק של זיא, שלט ה-ISI בסיוע הכספי והצבאי שנותב לכוחות המוג'אהדין. נתחו הגדול הועבר ישירות לקבוצות האסלאמיסטיות הקיצוניות אשר הועדפו על ידי אנשי הארגון. המנגנון שנוצר אפשר לפקיסטן לנטרל את המעקב הצמוד שהאמריקאים ניסו לכפות על נתיבי העברת הסיוע (Randal 2005, 72; Coll 2004c, 62,). (68). הייתה זו האלטרנטיבה היחידה של ה-CIA להשפיע על המהלכים בשטח ולספק תמיכה לוגיסטית לכוחות המוג'אהדין (Coll 2004c, 58-59; Gunaratna 2002, 20).

ביחס להכשרות ולאיומים שבוצעו במחנות ה-ISI לאורך הגבול האפגני, בין ה-CIA וה-ISI הוסכם כי אף קצין או מדריך מה-CIA לא יאמן לוחמי מוג'אהדין אפגניים באופן ישיר. במקרים בהם הועברו מערכות נשק חדישות ומתקדמות לטובת כוחות המוג'אהדין, אפשר ה-ISI לאנשי ה-CIA להעביר את הידע ולהכשיר את המדריכים הפקיסטנים (Coll 2004c, 63-63). לאחר המלחמה בראיה רטרוספקטיבית, הודו ב-CIA כי באופן זה לא הייתה לאנשיהם יכולת לשלוח בנתיבי אספקת הנשק באופן מבוקר (Coll 2004c, 63, 227). אחת מהדרכים לצמצם את השלכות קשיי ניטור ובקרת אספקת הנשק, הייתה לגייס סוכנים שקיימו קשרים ישירים עם ה-CIA, בלא ידיעתם של אנשי ה-ISI. תפקידם היה לעקוב אחר אפיקי זרימת הנשק, השחיתות הפקיסטנית וההתפתחויות בשדה הקרב (Coll 2004c, 151).

הדמויות המרכזיות שהיו אמונות על התכנית האפגנית מטעם ה-ISI, לבד זיא, היו אחטאר עבדור רחמן (Akhtar Abdur Rahman), ראש ה-ISI שמונה לעמוד בראש תכנית הג'יהאד האפגנית עד שנת 1987 (8, 2001, Yousaf and Adkin; Coll 2004c, 64). תחתיו פעל בריגדיר מוחמד יוסאף (Brigadier Mohammad Yousaf), שעמד בראש 'הלשכה האפגנית' ב-ISI בין השנים 1983-1987 (Yousaf and Adkin 2001). במהלכה של המלחמה, התרחשו חילופי תפקידים בקרב ארגון הביון. במקומו של אחטאר מונה הגנרל חמיד גול (Hamid Gul). מוחמד יוסאף פרש, מחליפו היה בריגדיר ג'נג'ואה (Brigadier Janjua) (Coll 2004c, 164). בשלבים הראשונים של המערכה כנגד הסובייטים היחסים בין הארגונים הורעו ושררה חשדנות הדדית כתוצאה מהמגבלות שהוטלו על ידי ה-ISI (Coll 2004c, 63-64;) (Gunaratna 2002, 20). ברם, עם חלוף הזמן היחסים בין אחטאר להארט השתפרו והפגישות ביניהם הפכו בהדרגה לפחות פורמליות (Coll 2004c, 64-65). שיתוף הפעולה האמריקאי-פקיסטני התגלה כבעייתי נוכח השליטה הכמעט בלעדית שהייתה ל-ISI בשטח. אולם שיתוף הפעולה התגלה כבעייתי מבחינה נוספת. כחלק מכך, בעידודו של זיא ובעזרת מימון סעודי, הוקמו מוסדות צדקה סעודים³³ לאורך גבולה של פקיסטן עם אפגניסטן, בפרט בעיר פשוואר

³³ בהמשך הפרק אדון בתרומה הסעודית למאבק כנגד הסובייטים.

(Peshawar). מוסדות הצדקה הוקמו לצד אלפי מדרסות ובתי ספר ללימודים אסלאמיים בהם למדו פליטים אפגניים לימודים אסלאמיים (Coll 2004c, 86).

מדיניותו של זיא נועדה לחנך צעירים אפגניים, פקיסטניים ומתנדבים ערבים לעקרונות האסלאם, לצד הכשרתם ללוחמה בסובייטים. אזורי הגבול שבין המדינות היוו כר פורה עבור המתנדבים הערבים לטובת קידום משנתם³⁴ וכן את אידאולוגיית הג'יהאד. באופן הדרגתי אימץ זיא את דרך הג'יהאד כאסטרטגיה וצפה כיצד לגיונות הלוחמים מקדשים את המוות בנכונותם להילחם. זיא סבור היה שאמונתם סיפקה להם כוח פנימי ונחישות שיאפשרו להם להתמודד מול כוח האש העדיף לאין שיעור של הסובייטים. זיא הבטיח לנשיא רייגן, אשר תעב את הסובייטים, כי הצעירים האפגניים יילחמו בפלישה הסובייטית בידיים חשופות אם יידרשו לכך (Coll 2004c, 61-62; Burke 2015, 40). לאחר נסיגת הסובייטים, המשיך הממשל הפקיסטני בדפוס פעולה דומה של עידוד הג'יהאד באזורים נוספים במרכז אסיה (Coll 2004c, 221).

האסלאמיזציה של המערכה האנטי סובייטית קיבלה ביטוי נוסף בחברת ה-ISI לקבוצות מורדים שהועדפו על ידי הארגון. כזכור, מנהיגי תנועות המוג'אהדין שהועדפו על ידי ה-ISI, דוגמת חכמתיאר וסייף, היו בעלי קשרים לתנועת האחים המוסלמים המוסלמית. אנשי ה-ISI החרימו את מנהיגי תנועות המוג'אהדין המסורתיים-לאומיים, וכן את מנהיגי מפלגות חילוניים מהצד השמאלי של המפה. באופן זה, מנעו אנשי ה-ISI מקבוצות לוחמים אלה לקבל לידן סיוע, והעבירו את חלקו הארי אל תנועותיהם של חכמתיאר וסייף (ובמידה פחותה אל תנועתו של רבאני) (Coll 2004c, 68; Burke 2004, 68; Brown 2013, 53). על רקע זה, אד מקוויליאמס (Ed McWilliams)³⁵ התנגד לשיתופי הפעולה בין ה-CIA ל-ISI (Coll 2004c,)

³⁴ המתנדבים הערבים ניהלו דיונים, וויכוחים אידאולוגיים, פרסמו ספרים, העבירו הרצאות ופיתחו את האידאולוגיה שלהם תחת מעטה השלטון הפקיסטני. שהותם כללה גם הענקת סיוע הומניטרי לפליטים האפגניים הרבים שהתקבצו על אדמת פקיסטן (Burke 2015, 40).

³⁵ מונה באביב 1988 על ידי מחלקת המדינה האמריקאית להיות השליח לענייני המורדים האפגניים באסלאמאבאד (Coll 2004c, 176).

195). עם זאת, הממשלים האמריקאים שהיו חתומים על התכנית החשאית לא הקדישו מידה מספקת של תשומת לב לשיתופי הפעולה האינטימיים שנרקמו ברמה הטקטית והאסטרטגית בין ה-ISI לפעילי המוג'אהדין האסלאמיסטים, במיוחד באזורי הגבול של פקיסטן ואפגניסטן (Coll 2004c, 165). כמו כן, הממשלים האמריקאים התעלמו מדיווחיהם של אנשי קונגרס אמריקאים אשר שמעו תלונות ממפקדים אפגניים, למשל מעבדול חאק, על שחיתות ה-ISI בנוגע למנגנון תפוצת הנשק (Coll 2004c, 101). אנשי ה-CIA והממשל האמריקאי שוכנעו על ידי אנשי ה-ISI שרק כוחות המוג'אהדין האסלאמיסטים הקיצונים מסוגלים להילחם בנחישות הרבה ביותר ובכך לגבות מחיר כבד מהסובייטים (Coll 2004c, 182).

המאמץ העיקרי נועד לשמר את הביטחון הלאומי האמריקאי ללא צורך במעורבות נוסח וויאטנם. לכן נאלץ ה-CIA לקבל את תכתיבי ה-ISI ואת האג'נדה הפוליטית של הארגון, גם לאחר נסיגת הסובייטים, אם כי שלא ברצון רב (Coll 2004c, 68, 167). טים ויינר (Tim Wiener) בספרו, מחזק את הטענה כי הממשל האמריקאי המשיך לתמוך בתכנית החימוש החשאית גם לאחר נסיגת הסובייטים. שיתופי הפעולה נמשכו למרות הצורך למתן את עוצמתם של המוג'אהדין ולהפחית משמעותית את הסיוע שהועבר להם. לדידו, ניכר שה-CIA לא יכול היה לבצע זאת, או לא רצה לשכנע את אנשי ה-ISI שיחדלו משיתוף הפעולה עם הגורמים הרדיקליים. לכן אנשי ה-CIA נאלצו להמשיך ולתמוך בחלק מתנועות המוג'אהדין הקיצוניות, מהן גם בתנועתו של חכמתיאר (ויינר 2009, 351-352). ניתן לומר שמלכתחילה הממשל האמריקאי ואנשי ה-CIA לא לקחו בחשבון את ההשלכות והמשמעויות רחבות הטווח של שיתוף הפעולה עם ה-ISI בחימוש כוחות המוג'אהדין (Roy 2015, 184).

4.2.2 מעורבות ה-GID במאבק כנגד הסובייטים

ה-GID היה הצלע השלישית המרכזית במערכה החשאית כנגד הסובייטים. הסיבות למעורבות הסעודית מקורן בשיקולים גיאופוליטיים ודתיים (Randal 2005, 72). ראשית, ההנהגה הסעודית חששה שהפלישה הסובייטית תוביל לפגיעה במצבורי הנפט שבשליטתה, עליהם התבססה כלכלתה (Coll 2004c, 72-73). שנית, נוכח הביקורות שהלכו וגברו כנגד משפחת

בית המלוכה הסעודית מבית בשל קיום אורח חיים ראוותני, היוותה אסטרטגיית הג'יהאד הזדמנות לשפר במידה מסוימת את המוניטין והכבוד של המשפחה (Randal 2005, 74). הגורם השלישי שהוביל למעורבות הסעודית באפגניסטן היה המהפכה האסלאמית באיראן שהתרחשה בשנת 1979. מהפכה זו הובילה להדחתו של השאה שהיה בעל ברית של ארה"ב, בדומה למשפחת המלוכה הסעודית. החשש של ההנהגה הסעודית היה שההקצנה בעולם המוסלמי תבוא על חשבון הסונים ותפגע ביציבות שלטון בית המלוכה (Burke 2004, 59-60; Randal 2005, 74). הסעודים אמנם לא היו מסוגלים להגן על הממלכה בכוחות עצמם ולכן הזדקקו לסיוע צבא אמריקאי. לפיכך, המלך פאהד פעל להעמיק את הברית עם ארה"ב לאחר המהפכה (Coll 2008c, 246). באפגניסטן, מטרתה של סעודיה הייתה להפיץ את האידאולוגיה הוואהבית, סלאפית³⁶ והאסלאם המסורתי. בכך קיווה פאהד למנוע את התעצמות ההשפעה השיעית ברחבי העולם המוסלמי (הדבר מהווה יסוד עיקרי של מדיניות החוץ הסעודית עד היום). מתוקף הדבר, גם מדינות סוניות אחרות כגון כווית ואיחוד האמירויות הערביות שיתפו פעולה עם סעודיה (Burke 2004, 60; Valentine 2015, 242).

בדומה לאמריקאים, הסעודים ראו בפקיסטן מדינת קו עימות כחלק מהמאבק העולמי להכלת האיום הסובייטי. הברית שהתהוותה בין שתי המדינות המוסלמיות למאבק בסובייטים, שיקפה את אחדות האינטרסים שלהן, למול תחושת היעדר הביטחון. כאמור דובר היה בשתי מדינות צעירות יחסית ובלתי יציבות שראו באסלאם מרכיב יסודי בזהותן (Coll 2004c, 73). הדמויות שהובילו את תכנית החימוש מטעם ה-GID היו הנסיך טורקי אל פייסל ואחמד באדיב. באדיב מונה על ידי המלך פאהד לתפקיד מנהל המבצעים של ה-GID, ועבד תחת טורקי אל-פייסל שעמד בראש הארגון (Coll 2008c, 249). הקרבה האידאולוגית ששררה בין אחטאר לטורקי, אשר צידדו באידאולוגיה של תנועת האחים המוסלמים, אפשרה גם היא את שיתוף הפעולה

³⁶ על פי אידאולוגיית הזרם הסלאפי של האסלאם, רק אלו שיסכימו לחיות על פי כתבי הקוראן והסונה במובן המילולי, יוכרו כמוסלמים אמיתיים (Mezran 2016, 116).

שבין המדינות (Coll 2004c, 72-73). כזכור, שליט פקיסטן, זיא, קידם בברכה ואף עודד את הפצת האסלאם מבית מדרשה של סעודיה במהלכה של המלחמה (Valentine 2015, 247).

מנגנון שיתוף הפעולה פעל כך שה-GID בדומה ל-CIA, הסתמך על ה-ISI להעברת הסיוע בפועל לכוחות המוג'אהדין. באופן זה התאפשר לפקיסטן להפעיל את הפרויקט האפגני בחשאיות ולנתב את הסיוע על פי צרכיה (Coll 2004c, 71). המלך פאהד, הסכים להשוות כל דולר שיוקצה על ידי הממשל האמריקאי לטובת חימוש כוחות המוג'אהדין (Coll 2008c, 247). בכך תרומתו העיקרית של ה-GID לתכנית החימוש החשאית הייתה בהכפלת כספי הסיוע שהועברו לכוחות המוג'אהדין (Coll 2004c, 65-66). הודות לכך תקציב ה-ISI תפח באופן משמעותי ובכך התאפשרה רכישת מערכות נשק מתקדמות (Coll 2004c, 65-66). על פי קול, ה-GID אשר נתמך בעצמו כלכלית באופן ארעי על ידי קרנות צדקה סעודיות פרטיות או פרטיות למחצה, הפך במהלך המלחמה לפטרון המשמעותי ביותר של ה-ISI, אפילו יותר מאשר ה-CIA (Coll 2004c, 72, 83). על כן, הפיקוח על תצורת העברת הכספים מה-GID ל-ISI היה רופף ובלתי ניתן לשליטה. יתר על כן, בראיה רטרוספקטיבית, התחרט באדיב על היעדר השליטה על המצב שנוצרה בשטח (Coll 2004c, 83).

על מנת לאפשר את העברת הסיוע אל ה-ISI ובהמשך גם באופן ישיר אל כוחות המוג'אהדין, הפעיל הנסיך טורקי את אנשיו הקרובים ביותר שפעלו בשטח כסוכנים בלתי רשמיים של הארגון (Burke 2004, 60; Gerges 2011, 47). בשנים הראשונות של המלחמה פעל באדיב (שהיה גם חברו הקרוב של בן לאדן) בשטח, כסוכן הבלתי רשמי של טורקי. באדיב פעל לשם העברת כספים במזומן לאדמת פקיסטן. עם התמשכות המלחמה, באדיב היה אמון בנוסף לכך על רכישת נשק באופן חשאי וניתובו בספינות אל אדמת פקיסטן (Coll 2008c, 249). מקורב נוסף שפעל מטעמו של טורקי באופן בלתי רשמי היה אוסאמה בן לאדן. ככל שהתמשכה המלחמה, הפך בן לאדן לגורם המתאם בין ה-ISI וה-GID בשטח, ואף במקרים מסוימים לאחראי על הטקטיקה והאסטרטגיה המלחמתיות. הדבר נעשה לכל הפחות בידיעת האמריקאים שלא ראו בבן לאדן גורם שלילי במיוחד באותה העת (Burke 2004, 60; Gerges 2011, 47).

באדיב הודה כי ההסתמכות על פקיסטן גרמה לו לאי נחת. לכן הוא החל לפתח קשרים ישירים עם הכוחות האפגניים בשטח במקביל לתיווך בין ה-GID ל-ISI (Coll 2008c, 249). מספריו של קול עולה כי כבר למן שלביה הראשונים של המלחמה, פיתח ה-GID קשרים ישירים עם כוחות מוג'אהדין שהועדפו על ידיו, וזאת ללא ידיעת ה-ISI וה-CIA. באופן זה כספים וציוד במימון סעודי הועברו ישירות לרשותם (Coll 2004c, 86). אחת מהדרכים של ה-GID לפתח קשרים ישירים עם אנשי המוג'אהדין הייתה לזמן מפקדים בכירים מהם לבקר במכה (Mecca) ומדינה (Medina) הקדושות לדת האסלאם. הביקורים אפשרו לקבץ עבורם תרומות כספיות שמקורן מקרנות צדקה אסלאמיות, מתורמים פרטיים ומאנשי עסקים סעודים מרקע אסלאמיסטי דתי, בהם גם אוסאמה בן לאדן, שהיה אדם עתיר ממון ומשאבים (Coll 2008c, 86; Coll 2004c, 250). כוחות המוג'אהדין אשר היו בקשר עם הסעודים למדו במהרה שהם יכולים להגדיל משמעותית את התמיכה החומרית בהם בהשוואה למה שאפשר ה-ISI (Coll 2004c, 86). כפועל יוצא של כך, הוגבלה יכולת השליטה של ה-CIA על כוחות המוג'אהדין הקיצוניים ששיתפו פעולה עם ה-GID. כמו כן, הדבר הגביר את חוסר נכונותם לשתף פעולה עם האמריקאים, בהם ממילא המוג'אהדין האסלאמיסטים ראו ככופרים (Coll 2004c, 86).

סייף ותנועתו מהווים דוגמה לתנועה עימה התקשר ה-GID באופן ישיר במהלך המלחמה ללא ידיעתם של ה-CIA וה-GID³⁷ (Coll 2004c, 83). סייף הקים בשם הסעודים על אדמת פקיסטן את תנועתו שהתבססה על כספים שמקורם מהשלטון הסעודי ומתורמים פרטיים, למשל מאוסאמה בן לאדן (שהיה מקורב גם לחכמת'אר ולרבאני). בדרך זו סייף קידם את האג'נדה הפוליטית הסעודית, את הדוקטרינה הוואהבית ובכך התאפשר לסעודים להשפיע באופן ישיר על המתרחש באפגניסטן. במהרה, הסעודים הפכו את סייף לאיש אמונם (רייט 2007, 113; Coll 2004c, 83). כחלק מכך אנשי ה-GID אילצו את אנשי ה-ISI להכיר בתנועתו של סייף

³⁷ הדבר לא מנע מסייף לפעול במקביל בשיתוף פעולה עם ה-ISI. עם זאת על פי קול, סייף נחשב לקליינט פרו-סעודי מובהק.

(רייט 2007, 113). על פי דוחות ה-CIA, מבין מנהיגי תנועות המוג'אדין, סייף גייס לתנועתו והפעיל את המספר הרב ביותר של המתנדבים הערבים (Coll 2004c, 200-201).

המעורבות הסעודית באפגניסטן יצרה אפקט נוסף. לאור המשבר ההומניטרי הקשה שפקד את המדינה אלפי פליטים חצו את הגבול אל פקיסטן. הממשל הסעודי פעל להעביר כספי תרומות לטובת הקמת מוסדות צדקה ובתי חולים במחנות הפליטים (שהוקמו כזכור על ידי פקיסטן למטרת הקניית ערכי האסלאם והכשרה צבאית). משפחת בן לאדן הייתה אחד מהגורמים העיקריים שתרמו למאמץ זה (Coll 2008c, 247). באזורים אלה התרחשה תופעה חדשה של התארגנות של תנועות מורדים שחתרו לקחת חלק בג'יהאד האפגני באופן עצמאי. אחת מהתנועות שהוקמה הייתה Islamic Salvation Foundation (תנועת הגאולה האסלאמית בתרגום חופשי). התנועה הוקמה על מנת לגייס מתנדבים ערבים חדשים לקחת חלק בג'יהאד האפגני, מחוץ לשליטת והכוננת ה-ISI. אוסאמה בן לאדן היה אחד מהגורמים המממנים של התנועה. לכן בן לאדן החל להופיע במחנות האימון של ה-ISI במטרה לגייס פעילים לשורותיה (Coll 2004c, 146). בסיכומו של דבר, אנשי ה-CIA לא היו ערים למשקל המשמעותי של הכספים הפרטיים שהועברו מסעודיה ומרחבי העולם הערבי אל כוחות המוג'אדין. על פי הערכות אנשי ה-CIA, דובר היה בסכום כולל של 25 מיליון דולרים שהועברו מדי חודש בחודשו (Coll 2004c, 165).

4.2.3 סיכום עד כאן

במהלך פרק זה, נבחנו שיתופי הפעולה שנרקמו בין השחקנים המרכזיים שנטלו חלק בתכנית החשאית למאבק כנגד הסובייטים. בחינת שיתופי הפעולה מעלה שאחדות אינטרסים היוותה את הגורם המאחד שבין שלושת ארגוני הביון: ה-CIA, ה-GID וה-ISI. ה-CIA, אשר ניווט והוביל את התכנית החשאית, לאור הנסיבות והאילוצים, שיתף פעולה באופן הדוק עם ה-ISI. מצד אחד, בכך התאפשר ל-CIA לקבל גישה לאדמת פקיסטן ואפגניסטן, מבלי שהממשלים האמריקאים נדרשו לקחת אחריות על הפעולות החשאיות שנעשו. מצד שני, אופן הפעולה שנבחר להתמודד עם הנוכחות וההשפעה הסובייטים-פעולה חשאית, מנע פגיעה בנפש של

אמריקאים. ברם, אנשי ה-CIA נאלצו להיכנע לתכתיבי ה-ISI, אשר שלט בנתיבי האספקה הלוגיסטיים. באופן זה, התכנית החשאית נוהלה ללא יכולת בקרה ושליטה איכותיות דיין של ה-CIA. כחלק מכך, העדיפו ה-ISI וה-GID לקדם את הקליינטים הקרובים אליהם מבחינה אידאולוגית ופוליטית, קרי לוחמי המוג'אהדין אשר צידדו באידאולוגיה הדתית-קיצונית ביותר. בכך, התאפשר החיבור הבעייתי שבין העברת אמצעים בכמויות ובאיכות רבה יותר אל הכוחות האיכותיים והחזקים ביותר, שהיו גם המוג'אהדין הקיצונים ביותר. לא רק זאת, ה-ISI וה-GID, הפיצו את אידאולוגיית האסלאם הקיצוני והכשירו את דורות העתיד של פעילי טרור קיצוניים. עם זאת, כאמור, אנשי ה-CIA נאלצו לקבל את התכתיבים של ה-ISI וה-CIA בנושאים אלה.

חלק שני-השלכות אסטרטגיית התמיכה האמריקאית במוג'אהדין האפגניים

פרק 5: התפתחות הג'יהאד העולמי וצריבת חוויית העבר של ה-CIA וארה"ב

5.1 השלכות הכיבוש והנסיגה הסובייטית מאפגניסטן

לאחר 10 שנים של לחימה ברוטאלית, בחודשים ינואר-פברואר 1989, החלו כוחות ברה"מ לסגת מאדמת אפגניסטן, על פי הסכמי ג'נבה שנחתמו לא מכבר. על רקע הנסיגה צהלות שמחה נשמעו בשגרירות ארה"ב באסלאמאבאד. עם יציאת אחרוני הכוחות הסובייטים מאדמת אפגניסטן ב-15 לפברואר 1989, מברק ובו המסר "ניצחנו", הועבר למפקדת ה-CIA שבלאנגלי (Langley) (3, Springer 2011, Coll 2004c, 184-185).

הפלישה הסובייטית לאפגניסטן הייתה הפלישה הראשונה של כוח לא מוסלמי למדינה מוסלמית מאז מלחמת העולם השנייה. לכן היא מהווה אירוע מכונן ודרמתי מבחינה גיאופוליטית. הפלישה שנועדה להבטיח את השפעת ברה"מ במדינה ועל ידי כך להביא לכפיית רפורמות חברתיות, כלכליות ודתיות בחברה ובמדינה האפגנית, עוררה תדהמה מיידית ברחבי העולם המוסלמי. במיוחד היו אלה צעירים מוסלמים מאמינים אדוקים מרחבי העולם המוסלמי אשר הושפעו מהפלישה. לא בכדי, צעירים אלו, המתנדבים הערבים ברובם, נטלו חלק במערכה כנגד הסובייטים (Bergen 2004c, 24; Springer 2011, 53). עם הפלישה הסובייטית, נוצר כדור שלג מתגלגל שגרר את הופעתן של תנועות מוג'אהדין רבות שהתנגדו להגמוניה הסובייטית במדינה (Cohen 2014, 231). המתנדבים הערבים שהצטרפו לכוחות המוג'אהדין, ראו בלוחמה האנטי סובייטית הזדמנות לנהל מלחמת ג'יהאד אותנטית והגנתית על האסלאם, לתפישתם, לראשונה מאז התקופה הצלבנית. התגייסותם מרחבי מדינות העולם לטובת מלחמת הג'יהאד בסובייטים המחישה את נחישותם להוכיח לעולם שהאסלאם מאוחד בדעתו כנגד הפלישה הסובייטית (Randal 2005, 74-75). היה זה מאבק אידאולוגי בין הקומוניזם לאסלאם, בין כוחות מודרניים לכוחות מסורתיים (Cohen 2014, 231). המאבק מול הסובייטים יצר תחושת סולידריות וייעוד משותף בעבור המוסלמים באפגניסטן וברחי העולם (Burke 2015, 40).

דבריו של הנסיך טורקי, ראש ה-GID, אשר שיתף פעולה עם ה-CIA בתקופה האמורה משקפים תפישה זו (Randal 2005, 75):

"For the first time in many years many Muslims were doing something against an invader and appearing to be succeeding".

בעלי הסמכויות הדתיות הגבוהות ביותר בעולם המוסלמי הסוני זירזו את גיוסם של הצעירים המוסלמים-המתנדבים הערבים, שהיו סטודנטים בחלקם, למערכה כנגד הסובייטים. הם קבעו שהג'יהאד הוא מצווה דתית אבסולוטית מהמעלה הראשונה, אשר נכונה עבור כל מוסלמי באשר הוא, והדבר איננו נתון לשיקול הדעת האישי. המסר הופץ במסגדים כמעט בכל מקום ברחבי העולם, החל מצפון אמריקה, דרך הפיליפינים והמזרח התיכון (Randal 2005, 75). הגורם המאחד סביב הדבר היה כאמור המלחמה בכופרים האתאיסטיים (לתפישתם). כמאמינים אדוקים של דת האסלאם, לוחמי המוג'אהדין נהגו על פי ציווי הקוראן. כאשר הג'יהאד הוכרז על ידי מנהיגי הדת שלהם, הייתה זו חובתם להילחם, לשמר את אמונתם, להגן על כבודם, על עצמאותם ולשמור על משפחותיהם (Yousaf and Adkin 2001, 33). הנסיך טורקי טען במהלך המלחמה כי אילו מדינה ערבית הייתה מונעת מהמתנדבים להתגייס לטובת המאבק בסובייטים, הייתה זו טעות פטאלית מבחינתה (Randal 2005, 75). במהלך המאבק החשאי כנגד הסובייטים, לוחמים מתנדבים זרמו לאפגניסטן מקרב למעלה מ-30 מדינות מוסלמיות. עם זאת, חשוב לציין כי לבד סעודיה ופקיסטן אשר עודדו גיוס מתנדבים למלחמת הג'יהאד, מדינות המערב וארה"ב בראשן עודדו אף הן את תושביהן ואזרחיהן לקחת חלק במערכת הג'יהאד. המספרים אודות כמות הלוחמים המוסלמים הזרים שהצטרפו ללחימה באפגניסטן אינם ידועים במדויק. עם זאת, ההערכה מדברת על כך שמספרם נע בין 10,000-15,000. הערכות אחרות מדברות על 19,000 מתנדבים ערבים ואף 30,000 (Randal 2005, 74-75).

מוחמד יוסאף מתאר בספרו שלוחמי המוג'אהדין ניחנו באומץ, נחישות, אמונה וקנאות דתית במילוי משימתם. לדידו, בכך היה ביכולתם לאתגר את עוצמת הצבא הסובייטי (Yousaf and Adkin 2001, 33). לוחמי המוג'אהדין, מהם גם מנהיגי ארגון אל-קאעידה ותומכיו העתידיים,

האמינו שמה שהתרחש בזירת הקרב נעשה על פי רצון האל. לטענתם, האל שלח את הצבא הסובייטי לפגוש במוג'אהדין שיביס אותו. האל אפשר בסופו של דבר גם למוטט את האימפריה הסובייטית ולפרקה לכדי מדינות רבות (Gunaratna 2002, 229). קול מציין לעומת זאת, כי מהרגע שבו חברו המתנדבים הזרים אל מחנות האימון של ה-ISI, בהם הוכשרו ללוחמת הגרילה, המצב הגאופוליטי במדינה הפך למורכב יותר (Coll 2004c, 227).

לאחר נסיגת הסובייטים מאדמת אפגניסטן, התברר עד כמה למאורע זה הייתה השפעה ותהודה עצומות על העולם המוסלמי כולו. העולם המוסלמי על כל רבדיו, החל מאנשי הקהילה המוסלמית באפגניסטן, כלה בכוחות המוג'אהדין המקומיים והלוחמים הזרים, תנועות אסלאמיות ומוסלמים חילונים-מערביים ומאמינים כאחד מרחבי העולם - ראו בתבוסת הצבא האדום הישג יוצא דופן בעבור העולם המוסלמי. דובר היה בניצחון ראשון מזה אלפי שנים של האסלאם, ניצחון שהסב גאווה למוסלמים, לאחר שנים של רבות של תחושת תבוסתנות שאחזה בהם. כאמור, לראשונה מזה זמן רב, ניכרה בפני כוחות מוסלמים הזדמנות לחמש עצמם ולהתמודד (בהצלחה) מול "אויבי האל" אשר פלשו לשטח מוסלמי שאינו שייך להם. לדידם של המוג'אהדין, הדבר התאפשר בזכות אמונתם והתמדתם בלוחמת הג'יהאד. לתפיסתם, המערכה הוכתרה למוצלחת עם השגת ניצחון האסלאם על מעצמת העל הסובייטית (Scheuer 2011, 48-49; Springer 2011, 9).

על פי ג'. בורקה (J.Burke), תרומתם של הלוחמים הזרים למאמץ הצבאי הייתה שולית. ניתן לומר שתוצאות המאבק יצרו מיתוס רב השפעה. שכן רבים מהמתנדבים הערבים שהגיעו לאדמת אפגניסטן מרחבי העולם, החלו לנטול חלק במערכה רק לקראת סיומה, בשנים שלאחר ההחלטה של מנהיגי ברה"מ להסיג את כוחות הצבא האדום מאדמת אפגניסטן. אולם מבחינת הכוחות האסלאמיסטים החמושים, תבוסת האימפריה הסובייטית היוותה דוגמה למה שהתרחש בעבר הרחוק, אז כוח מצומצם של מאמינים אדוקים, ניצח כוח כופר המצויד היטב. למורשת זו הייתה השפעה עצומה בעשור שלאחר סיומה של הפלישה הסובייטית (Burke 2015, 40-41). בן לאדן אשר הופעתו מהווה חלק מתופעת הג'יהאד, יצא מהמלחמה באפגניסטן כאשר הוא משוכנע שהאל יבטיח את הניצחון על אויבי האסלאם בעתיד, כל עוד

המוסלמים יתמידו באמונתם. בן לאדן סבר שהאל בכוחות עצמו הוא זה אשר הגן על המוסלמים מפני הסובייטים (Scheuer 2011, 66):

"God alone who protected us from the Russians...Reliance upon God is the main source of our strength and these trenches and tunnels are merely the military facilities God asked us to make...Whatever God has ordained, he has always in the past given us the ability to be patient and accept whatever he has ordained for us. A true Muslim should thank God in prosperity and be patient in adversity".

5.2 פנייה למאבק כנגד ארה"ב והמערב

בן לאדן ניכס לעצמו קרדיט רב על גירושם של הסובייטים מאפגניסטן. הוא התקש על כך והאמין שפעולות המוג'אהדין הן שבראש ובראשונה, בתמיכת העולם המוסלמי, הביאו לקריסת ברה"מ ולסיומה של המלחמה הקרה. בנוסף לכך, הוא האמין כי ארה"ב השיגה את מטרתה להפוך להגמון יחיד במערכת הבינלאומית, נוכח הישגיהם של כוחות המוג'אהדין באפגניסטן. היה זה אות לקראת פתיחת המערכה הבאה של כוחות האסלאם הרדיקלי, מול האימפריה האמריקאית (Gunaratna 2002, 22).

חוסר היציבות הפוליטי ששרר באפגניסטן עם נסיגת הסובייטים ותחושת מיתוס ניצחון המוסלמים על מעצמת העל, הביאו להתגברות השפעת הג'יהאד העולמי וארגון אל-קאעידה בפרט. המתנדבים הערבים אשר נמנו על כוחות המוג'אהדין, שבו למדינות האם שלהם בתום המלחמה. בשלב זה, הם החלו לתמוך במלחמת ג'יהאד בביתם הם, במטרה להביא לשינוי פוליטי-חברתי מהפכני שם. הם הצטרפו למפלגות, תנועות וגופים דתיים, במטרה לערער את שלטונם של דיקטטורים מוסלמים ומשטריהם שנתפשו מושחתים על ידם (Gunaratna 2002, 4-5). ההערכה היא שתבוסת הסובייטים זירזה את היווצרותן של יותר מ-1,000 קבוצות אסלאמיסטיות ברחבי המזרח התיכון, אסיה, אפריקה, בקווקז, בבלקן ואפילו במערב אירופה. הווה אומר, מתופעה מקומית אזורית במזרח התיכון, הפך הג'יהאד לתופעה גלובלית (Gunaratna 2002, 3; Springer 2011, 3).

ככל שתופעת הג'יהאד העולמי עברה אבולוציה והתפתחות, כך גם המטרות והאמצעים הפכו להיות אמביציוזיים יותר. לכן ארגון אל-קאעידה אשר הופיע במקביל לנסיגת הסובייטים מאפגניסטן כארגון ג'יהאדיסטי מובחן בעל מטרות פוליטיות נרחבות, נחשב לארגון המשמעותי מבין 30 קבוצות המוג'אהדין שפעלו באפגניסטן החל מנסיגתם. מטרתו הייתה להקים ח'ליפות אסלאמית חדשה ברחבי העולם האסלאמי. אל-קאעידה פעל לביטולם של הגבולות המדינתיים. על כן, פנה הארגון לעימות מול משטרי מדינות ערב, שעל פיו משטריהן נחשבו למשטרים 'מזויפים'. דובר היה במדינות דוגמת סעודיה, מצרים, טג'יקיסטן, אוזבקיסטן ואלג'יריה (Gunaratna 2002, 55; Springer 2011, 3; Hashmi 2014, 180). כפי שציינתי, במהלך המערכה האנטי-סובייטית משטרים אלו עודדו גורמים קיצוניים (מהם סלדו) לצאת ולהילחם באפגניסטן, מתוך מחשבה שהם יתאדו בקרבות ולא יחזרו בעתיד. אף על פי כן, אותן ממשלות לא לקחו בחשבון את האפשרות שגורמים פרובלמטיים אלו יחזרו באלפיהם, מאומנים בלוחמת גרילה ומחוזקים במיתוס של ניצחונם. מיתוס הניצחון השפיע במידה ניכרת אפילו על אלה שלא היו מנוסים בקרבות (Wright 2011, 185).

5.3 התחדדות האיום בראי ה-CIA

לקראת סוף שנות ה-80 מחלקות המחקר של ה-CIA התמקדו במידה מעטה בלבד בחקר האסלאם הסוני ובתנועת האחים המוסלמים והשפעותיה על העולם המוסלמי. באותן שנים, ההתמקדות נסובה סביב:

א. ארגוני הטרור הפלסטינים.

ב. ארגוני טרור חילוניים מן הצד השמאלי של המפה הפוליטית.

ג. ארגון חזבאללה השיעי.

בנקודת זמן זו החשש העיקרי היה מקריסתם של משטרים נוספים במזרח התיכון, בדומה למהפכה האסלאמיסטית שהתרחשה באיראן בשנת 1979. בשלב זה המעקב שהושם על אוסאמה בן לאדן היה בשלביו הראשוניים. עם זאת, בשלב זה בין לאדן לא נתפש כגורם מזיק, אלא להיפך (Coll 2004c, 145). הסכנה שבהתרחבות תופעת הג'יהאד העולמי, שהופנה

כלפי ארה"ב, החלה להתחוויר ולהתחדד אל מול עיניהם הבוחנות של אנשי ה-CIA רק למן אמצע שנות ה-90. בהתייחס לכך, אנשי ה-CIA טענו כי (Gunaratna 2002, 36):

"Increasingly, Middle Eastern extremists, particularly Sunni fundamentalists, are working together to further the cause of radical Islam, most importantly the installation of Islamic theocracies in their home countries...The transnational character of these groups is also underscored by their ability to travel and operate in a variety of countries".

נדמה כי הדבר הפתיע במידה מה את אנשי ה-CIA, שמעולם לא קיימו דיון בהשלכות הניצחון של צבא מוסלמי מיליטנטי על הפולש הסובייטי. בקרב ה-CIA ההערכה הייתה שבמקרה הטוב לאחר נסיגת הסובייטים, תקום מדינה דמוקרטית אפגנית, שלא תהיה ידידותית לארה"ב (ויינר 2009, 351). במקרה הקיצון כך סברו, המצב יהיה חמור יותר ותקום באפגניסטן מדינה עוינת ובלתי יציבה. רוברט גייטס (Robert Gates)³⁸ טען בשנת 1996 כי משימת ה-CIA הייתה לדחוק את הסובייטים מחוץ לאפגניסטן והיא הושלמה בהצלחה. אולם, לאור נסיגת הסובייטים סבר גייטס כי (Roy 2015, 184):

"Years later, these fundamentalist fighters trained by the mujahideen in Afghanistan would begin to show up around the world, from the middle east to New York city, still fighting their Holy war – only now including the United States among their enemies. Our mission was to push the Soviets out of Afghanistan. We expected post-Soviet Afghanistan to be ugly, but never considered that it would become a haven for terrorists operating worldwide".

בשלב הבא של התפתחות הג'יהאד, התפישה שהתגבשה בקרב פעילים ג'יהאדיסטים הייתה ש'המשטרים המזויפים' של מדינות ערב אינם מהווים את שורש הבעיה. לכן תנועת הג'יהאד העולמי החלה לפנות למאבק ישיר מול ארה"ב, משום שזו נתפשה על ידם כמי שתומכת במדינות אלה ומאפשרת את שרידותן. ארגון אל-קאעידה שהוביל תפישה זו, ראה במאבק וניצחון המוג'אהדין על הסובייטים, כמבשר, ודגם אב הטיפוס לצורת המאבק מול האויב

³⁸ סגנו של קייסי בתקופת המערכה החשאית כנגד הסובייטים (Roy 2015, 184) וכן שר ההגנה בממשלי בוש ואובמה (Sensini 2016, 95).

האמיתי - המערב ובראשו ארה"ב (Cohen 2014, 201; Gunaratna 2002, 5). בן לאדן, הציב את העולם המערבי במוקד, הן בשל תמיכתו בישראל, והן בשל נוכחות המערב על אדמות מוסלמיות והשפעתו על הפוליטיקה האסלאמית (Springer 2011, 3). האמונה שהשתרשה בקרב הנהגת אל-קאעידה הייתה, שבאותו אופן שהאל אפשר למוסלמים להביס את האימפריה הסובייטית, כך יאפשר להם האל להביס את אמריקה ובאותם אמצעים (Gunaratna 2002, 229):

"The one who prolonged us with one of his helping hands and stabilized us to defeat the Soviet empire, is capable of prolonging us again and allowing us to defeat America in the same land, and with the same saying, and that is the grace of Allah. So we believe that the defeat of America is something achievable-with the permission of Allah-and it is easier for us-with the permission of Allah-than the defeat of the Soviet empire previously".

בספרו מציין קול כי רק סביב השנים 1989-1990, החל הממשל האמריקאי להבין את משמעות סכנת התרחבות האסלאם הקיצוני והשפעתו ברחבי העולם. התבססות האסלאם הקיצוני באפגניסטן, פקיסטן ואיראן בתקופה זו, משמעותה הייתה שהתופעה תלך ותקיף את העולם המוסלמי כולו בסופו של דבר (Coll 2004c, 217). בשנים 1990-1991 אנשי ה-CIA החלו להיות ערים לסכנות אלו, והתריעו בפני מקביליהם הסעודים על התופעה של מתנדבים ערבים ממוצא סעודי, אשר אומנו על ידי ה-GID, החוצים את גבולות אפגניסטן לתוככי פקיסטן וסעודיה על מנת לבצע פעילות עוינת. אזהרות דומות הועברו על ידי הפקיסטנים והסעודים לאמריקאים, שטענו כי קרנות צדקה מוסלמיות הפועלות בטקסס ובקליפורניה לטובת פעילות עוינת, מזרימות כספים לתנועותיהם של חכמתיאר וסיף באפגניסטן. למרות האזהרות הללו, לעולם לא נפתחה חקירה בנושא (Coll 2004c, 230-231).

שנות ה-90 סימלו מגמה של ניסיונות והוצאה לפועל של פיגועי טרור המוניים בידי פעילים יוצאי הג'יהאד האפגני. בשנת 1995 מגמה זו המחישה את החשש שארה"ב ניצבת בפני איום ממשי מצד העולם הסוני המוסלמי, כאשר בן לאדן פועל מאחורי הקלעים למימון פעולות טרור אלה, אך היווה במקביל את גורם ההשראה לפעילים (Coll 2004c, 275). אף על פי כן, ה-

CIA המשיך למקד את מירב מאמצו בטרור השיעי-איראני (Coll 2004c, 276). לאחר מתקפת הטרור של ה-11 בספטמבר 2001, הפך הטרור הפך לכלי מרכזי בהוצאתו לפועל של מאבק הג'יהאדיסטים במדינות המערב וארה"ב בפרט (Springer 2011, 3). דבריו של פ. סנסיני (P. Sensini) המביא גם הוא את דבריו של רוברט גייטס, מחזקים עמדה זו (Sensini 2016, 95):

"The former US Secretary of Defense, Robert Gates (former CIA Director and Defense Secretary under Bush and Obama) claimed that to take on the Soviets in Afghanistan, the United States had created Al-Qa'ida as sort of Arab Legion".

5.4 סיכום עד כאן

ה-CIA וארגון הביון הפקיסטני והסעודי פעלו לחמש ולהכשיר את פעילי המוג'אהדין למלחמה בסובייטים. ניתן להניח כי התמיכה האמריקאית הנרחבת שהוענקה לכוחות המוג'אהדין בין השנים 1979-1989 ואף מעבר לכך, אפשרה להם להתמודד עם כוחות הצבא האדום. בכך נכשלה ברה"מ בהשגת מטרותיה באפגניסטן. הגם שלא ניתן לקבוע באופן חד משמעי כי הקמפיין האנטי-סובייטי הוביל להחלטת הנהגת ברה"מ לסגת מאדמת אפגניסטן, ולהתפרקותה של האימפריה, הדבר נתפש בעיני העולם המוסלמי בכללותו כהישג יוצא דופן בעל השלכות תודעתיות מרחיקות לכת. ההישג התודעתי אפשר את התפתחותן של תנועות הג'יהאד העולמי, אשר לאחר התפוגגות האויב הסובייטי הפנו את מאמצייהן כלפי העולם המערבי, קרי ארה"ב ובעלות בריתה. עלייתו של אויב חדש, אשר הכה את ארה"ב על אדמתה, היוותה התפתחות דרמתית ומכאיבה עבור הממשלים האמריקאים וה-CIA. כזכור, האמריקאים גייסו את תנועות המוג'אהדין לטובת המאבק בסובייטים, אך עם הזמן נראה אפוא כי הגולם קם על יוצרו.

5.5 וועדות החקירה לאירועי מתקפת הטרור של ה-11 בספטמבר 2001

בעקבות הכישלון המודיעיני שאירע לפני מתקפת הטרור של ה-11 בספטמבר 2001, הוכנו בארה"ב שלושה דו"חות חקירה על תפקוד המודיעין (קם 2005, 19):

1. דו"ח של וועדת החקירה הלאומית.
2. דו"ח וועדות המודיעין של הסנאט ובית הנבחרים.
3. דו"ח של המפקח הכללי של ה-CIA שחלקו נותר חסוי.

ועדת החקירה הלאומית למתקפות הטרור על ארה"ב הוסמכה לחקור את העובדות והנסיבות שהובילו לפיגועי הטרור של ה-11 בספטמבר 2001. על חברה הוטל לספק המלצות במטרה למנוע מתקפות דומות בעתיד. מסקנות הוועדה הסתמכו על עדויותיהם וזיכרונותיהם של אנשי ממשל אמריקאים וקציני CIA, לצד דו"חות ותכתובות מיילים (Coll 2004c, 585-586). מסקנות הוועדה התייחסו לתפקידיה של הסוכנות ולשיתופי הפעולה של אנשיה עם גורמי צד שלישי (דוגמת המורדים האפגניים), בהוצאה לפועל של פעולות חשאיות. מסקנות הוועדה קבעו כי הסוכנות תמשיך להחזיק בסמכויות לביצוע פעולות ומבצעים מסוג זה. עם זאת, נקבע כי יש לבצע שינוי מהותי בסמכויותיה של הסוכנות כפי שבא לידי ביטוי:

"The CIA should retain responsibility for the direction and execution of clandestine and covert operations...We believe, however, that one important area of responsibility should change" (Kean and Hamilton 2004, 415).

השינוי, כפי שקבעו מסקנות הוועדה, צריך היה לבוא לידי ביטוי באופן הבא:

"Lead responsibility for directing and executing paramilitary operations, whether clandestine or covert, should shift to the Defense Department. There it should be consolidated with capabilities for training, direction, and execution of such operations already being developed in the Special Operations Command³⁹. Whether the price is measured in either money or people, the United States cannot afford to build two separate capabilities for carrying out secret military operations, secretly operating standoff missiles, and secretly training foreign

³⁹ הפיקוד המבצעי של מחלקת ההגנה האמריקאית.

military or paramilitary forces. The United States should concentrate responsibility and necessary legal authorities in one entity" (Kean and Hamilton 2004, 415).

כחלק מכך נקבע כי:

"...the overall amounts of money being appropriated for national intelligence and to its component agencies should no longer be kept secret" (Kean and Hamilton 2004, 416).

המלצה זו, הינה תוצאה של ההשלכות השליליות של חבירה לשחקני צד שלישי:

"Before 9/11, the CIA did not invest in developing a robust capability to conduct paramilitary operations with U.S. personnel. It relied on proxies instead, organized by CIA operatives without the requisite military training. The results were unsatisfactory" (Kean and Hamilton 2004, 415).

מסקנות הוועדה בנוסף, הטיחו ביקורות חריפות כלפי סוכנות הביון. בדוח נטען כי הסוכנות נטשה את אפגניסטן לאחר נסיגת הסובייטים (Kean and Hamilton 2004, 110). בהתייחס לכישלון מניעת מתקפת הטרור, בדו"ח נמתחה ביקורת על ה-CIA באומרה כי הוחמצו עשר הזדמנויות בהן ניתן היה לעקוב אחר מבצעי ההתקפות. כמו כן, בדו"ח נטען כי היה פגם בניהול, ביכולות, בחיזוי ובמדיניות ולכן נדרשים שינויים נרחבים ב-CIA ("בעל טור ליברלי" 2004). פרשיית ה-11 בספטמבר 2001 שיקפה חולשה מערכתית כוללת של קהילת המודיעין האמריקנית. כישלון ה-11 בספטמבר נבע ביסודו ממחדל מודיעיני אינסופי ומליקוי ארגוני-ממסור חמור במידע ממשי על אודות התכנון וההכנות להתקפת הטרור, ומחסימת העברתו של המידע המועט שהיה מצוי במערכת המודיעינית לידי אנשי מודיעין שהיו יכולים אולי להשתמש בו כדי להרתיע בפני המתקפה (קם 2005, 20). חברי הוועדה הטילו ספקות ביעילות ה-CIA וראו בו ארגון הפועל בהונאה, מרמה ובהיעדר שקיפות (ויינר 2009, 413). הטענות שהוטחו בייעוד ובתפקוד הסוכנות, הובילו לשינויים פרדיגמטיים מרחיקי לכת ברמה הארגונית ב-CIA. כחלק מכך, הדבר הוביל לפרישה בסדרי גודל משמעותיים של העובדים הבכירים של הסוכנות ולמשבר הגדול בתולדותיה (ויינר 2009, 414-415).

בדו"ח ועדת הסנאט ובית הנבחרים הוטחו טענות על כישלונה של הסוכנות לעבד את המידע שעמד בפניה וכן לאמוד את איום הטרור של אל-קאעידה, בפרט את איום הטרור שהציג חאלד שי"ח' מוחמד. חאלד שי"ח' מוחמד היה אחד ממנהיגי הארגון ומתכנן הפיגועים. הביקורת נמתחה על רקע העובדה שהאיש זוהה על ידי הסוכנות בשנת 1995 וחרף העובדה שמידע נאסף אודותיו במשך למעלה משש שנים, הסוכנות לא זיהתה את התעצמות מעמדו בארגון. כמו כן, הוועדה מתחה ביקורת על התיאום הבין ארגוני בין סוכנויות המודיעין השונות ("דו"ח הקונגרס האמריקאי" 2002).

דו"ח המפקח הכללי של סוכנות הביון העלה שלושה כשלים מרכזיים (מזטי 2007):

1. מנהל הסוכנות ג'ורג' טנט (George Tennes) לא קידם מדיניות שתביא לפירוקו של אל-קאעידה בשנים שקדמו למתקפת הטרור.
2. עשרות סוכני CIA (50-60 לערך), לא העבירו מידע מודיעיני קריטי אל אנשי ה-FBI לפני המתקפה.
3. ה-CIA הפגין זלזול ולא העריך את הסכנה שנשקפה מחאלד שי"ח' מוחמד, מתכנן פיגועי ה-11 בספטמבר.

חלק שלישי-האסטרטגיה האמריקאית לאור הניסיון האמריקאי מאפגניסטן

פרק 6: האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים בסוריה

6.1 הרקע ההיסטורי למעורבות האמריקאית בסוריה

6.1.1 סוריה טרם האביב הערבי

סוריה המודרנית נוסדה בשנת 1920, עת אישר חבר הלאומים את שלטון המנדט הצרפתי על המדינה, שחולקה למספר אוטונומיות למחצה. עד שנת 1918, הייתה סוריה יחידה פוליטית מפוצלת אשר נשלטה על ידי האימפריה העות'מנית. החל משנה זו ועד שנת 1920, נשלטה המדינה על ידי האמיר פייסל (Emir Faysal). אולם, המדינה הצעירה סבלה מאי יציבות פוליטית. למעשה, גבולותיה הנוכחיים של סוריה נקבעו על ידי השלטונות הצרפתיים בשיתוף הקהילה הבינלאומית בין השנים 1920-1939 (Allsopp 2014, 19-20). במסגרת זאת, שלטונות המנדט הקנו מעמד ועדיפות לקבוצות המיעוט על חשבון קבוצת הרוב הסוני (רבי 2016, 55). מדיניות שלטון המנדט וחלוקתה של סוריה ליחידות אוטונומיות למחצה בשנת 1920, הובילו להתרחשות מאבקי שליטה בין הקבוצות השונות בתוככי המדינה (Allsopp 2014, 19-20). החברה הסורית הינה חברה בעלת מאפיינים הטרוגניים. נכון לחודש יולי 2016, מנתה האוכלוסייה הסורית כ-17,185,170 תושבים. מרבית תושביה של סוריה הינם בני הדת המוסלמית, המהווים 87% מכלל האוכלוסייה. מקרב בני דת האסלאם, 74% הינם סונים, בעוד 13% הינם עלאוויים, שיעיים ואסמע'ילים. 10% מכלל האוכלוסייה בסוריה הינם נוצרים ו-3% מהם דרוזים. מבחינה אתנית, אוכלוסיית סוריה מונה 90.3% ערבים, בעוד 9.7% הינם כורדים, ארמנים ואחרים (The World Factbook 2017[B]).

בשנת 1946 הפכה סוריה למדינה ריבונית ועצמאית, לאחר שהשתחררה משלטון המנדט הצרפתי. עם זאת, כאמור, עוד בטרם הפיכתה למדינה עצמאית, סבלה המדינה הצעירה מפילוג מבחינות רבות. החברה הסורית מתאפיינת עד ימים אלה בהבדלים חברתיים-כלכליים, עדתיים, דתיים, אידאולוגיים, אזוריים, וגיאוגרפיים. בנוסף, קיימים הבדלים משמעותיים בין מאפייני הערים הגדולות, דבר שמחריף את המצב של היעדר אחדות בסוריה. לבסוף, מתחים

השוררים בין אזורי הכפר והעיר, הקשו על השלטונות הסורים בעבר ובהווה לכפות את ריבונותם (Zisser 2014, 19; Lesch 2012, 2). ב-8 במרץ 1963, בוצעה הפיכה של מפלגת הבעת' הסורית⁴⁰. הפיכה זו אפשרה את עלייתו של חאפז אל אסד (Hafiz Al-Assad) לשלטון בשנת 1970 במסגרת "מהפכת התיקונים" (Lister 2015, 24). עד אז, סוריה המשיכה לסבול מהיעדר יציבות פוליטית, דבר שהביא להתרחשותם של ניסיונות הפיכה רבים (Zisser 2001, 9; Zisser 2014, 4). למרות זאת, הצליח אסד לייצב את המדינה הסורית באמצעות כמה אסטרטגיות בהן נקט (Cohen 2014, 167).

תחילה, אסד הביס באופן חד משמעי את הכוחות שהתנגדו להפיכת נובמבר 1970. אסד הנהיג משטר אוטוריטרי (Cohen 2014, 167; Lesch 2012, 5) הנשען על בסיס משפחתי-שבטי-אתני, בדומיננטיות עדת המיעוט העלאווית, תוך יצירת מנגנון של יחסי פטרון-קליינט. בכך, הבטיח נאמנות מוחלטת של מקורביו לשלטון. כחלק מכך, אסד ביצר את שלטונו על בסיס קואליציה פוליטית בדומיננטיות עלאוויית. מצד אחד, הקואליציה כללה חלק מקבוצות המיעוט, הנוצרים והדרוזים. מצד שני, השלטונות הסורים אפשרו השתתפות חלקית של אנשי המעמד הנמוך מקרב העדה הסונית, שהיוו את רובה המכריע של האוכלוסייה הסורית. ברבות השנים, אפשר השלטון הסורי את השתתפותם של הסונים, בני מעמד הסוחרים ואנשי העסקים מהערים בפוליטיקה הסורית (Zisser 2001, 4; Leverett 2005;). אליהם התווספו מייצגי הממסד הדתי (Shaykhs) במדינה, נציגים מקרב הקהילה הסונית, אשר זכו למעמד רשמי במדינה (Khatib and Stewart 2014, 118-119).

שנית, על מנת להבטיח את שרידות השלטון, אסד ייצר דומיננטיות עלאוויית גם בקרב הכוחות הסורים המזוינים. כפועל יוצא של כך, עם מותו של אסד בשנת 2000, 90% מקרב אנשי הקצונה הבכירה נמנו על העדה העלאווית. אנשי העדה הסונית לעומת זאת, איישו את דרג

⁴⁰ מפלגת הבעת' הסורית נוסדה בחודש אפריל 1947. מטרתיה של המפלגה היו להביא לחילון, סוציאליזם ואחדות פן-ערבית, כמו גם חופש מהשפעת המערב. למפלגה היה חלק בהבטחת עצמאותה של סוריה מצרפת בשנת 1946. בתום מאבקים שהתחוללו בין אנשי המפלגה, הפך חאפז אל אסד למנהיגה. בשנת 1963 השתלטו אנשיה על השלטון בסוריה עד נקודת הזמן הנוכחית (Langley 2013).

הקצונה הזוטר. במקביל לכך, אפשר אסד לאנשי האליטה הצבאית הקרובה לו לבנות מערכת יחסים עם אנשי עסקים סורים, דבר שהבטיח את התעשרותם וכיוצא בזאת את נאמנותם. הדומיננטיות העלאווית קיבלה ביטוי גם ביחידות העילית, מגינות המשטר⁴¹. בראש יחידות אלה, הוצבו בני משפחתו הקרובים ביותר של חאפז. לכן, נוצר מצב בו עוצמתו של הצבא הסורי מאוזנת על ידי עוצמת יחידות העילית (McLauchlin 2010, 341-342; Bou Nassif 2015, 269).

שלישית, אסד פיתח מנגנון חד מפלגתי בשליטת מפלגת הבעת'. המפלגה הפכה לכלי השליטה של המשטר על מנגנוני המדינה, בין השאר על ידי יצירת סימביוזה בינה לבין צבא סוריה, על מנת להבטיח את נאמנותו של האחרון (Leverett 2005, 25; Lister 2015, 29). כחלק מכך, פיתח השלטון הסורי מערכת חינוכית על מנת להטמיע בקרב אזרחיו את האידאולוגיות של המפלגה (Cohen 2014, 167; Lister 2015, 24). בנוסף, הקפיד אסד לצבוע את סוריה כמובילת הלאומיות הערבית וההתנגדות למערב, ארה"ב וישראל (Lynch 2016, 106). בכך, התאפשר לאסד לחזק את נאמנות אזרחיו כלפיו וכלפי המפלגה (Cohen 2014, 167). רביעית, אסד השקיע משאבים רבים בפיתוח מנגנוני הביטחון הסורים. בכך, התאפשר למשטר לבצע מעקב צמוד אחר האזרחים. כלומר, אסד יצר מנגנון מדינתי בצלמו ובדמותו, המדכא את אזרחיו ומרכז את כל בסיסי העוצמה ברשותו (McLauchlin 2010, 337, 342; Leverett 2005, 23; Lesch 2012, 5). מנגנוני השליטה שנבנו אפשרו למשטר לייצר יציבות במדינה הסורית לתקופות זמן ארוכות. יחד עם זאת, ברבות השנים, נאלץ המשטר להתמודד עם אתגרים לשלטונו (Leverret 2005, 23).

חמישית, לבריתות שרקם השלטון הסורי הייתה חשיבות ליכולת שרידותו. למן שנת 1980, חבר המשטר הסורי למשטר המהפכה האיראני במאבקו כנגד צדאם חוסיין (Saddam Hussein). הברית אפשרה לאיראן גישה לאדמת לבנון ולקליינט הבכיר שלה, חזבאללה

⁴¹ יחידה 549 (Unit 549), הדיביזיה השלישית (Third Armored Division), הכוחות המיוחדים (Special Forces), כוחות משמר הרפובליקה (Republican Guard) ועוד (McLauchlin 2010, 341-342; Bou Nassif 2015, 269).

(Hezbollah) (Lynch 2016, 106). עם זאת, למעורבות הרוסית בסוריה חלק משמעותי אף יותר ביכולת שרידות המשטר הסורי. היחסים בין שתי המדינות התפתחו כבר במהלך שנות ה-50. עד לקריסתה של ברה"מ הייתה המדינה הסורית תלויה בה מבחינה כלכלית וצבאית. החל מאמצע שנות ה-90, נאלצו השלטונות הסורים להתמודד בגפם עם ההגמוניה האמריקאית במזרח התיכון. אף על פי כן, למן התערערות ההגמוניה האמריקאית למן תחילת שנות ה-2000, נכרה התקרבות מחודשת בין רוסיה לסוריה, הודות לנקיטתה של רוסיה במדיניות חוץ תקיפה יותר (Hokayem 2013, 172).

המשטר הסורי נאלץ כאמור להתמודד עם אתגרים לשלטוני. אחד מהאתגרים המרכזיים היה קהילת הרוב הסוני בעריה הגדולות של סוריה. הסונים ראו בבני העדה העלאוויית מיעוט נחות מבחינה דתית ותרבותית והתקשו להשלים עם בכורתם בשלטון. זאת בעיקר נוכח כישלונו של המשטר לבסס לגיטימציה דתית-תרבותית במדינה (רבי 2016, 57). בין השנים 1976-1982, התעורר מרד סוני שדוכא באופן ברוטאלי על ידי מנגנוני הביטחון הסורים (Kamrava 2014, 434). במקביל לכך, בשנת 1983, אחיו של חאפז, ריפעת (Rifa't), ניסה להשתלט על השלטון בזמן שאחיו סבל מהתקף לב בשנת 1983. אף על פי כן, המשטר הסורי הצליח לעמוד על רגליו במידה רבה באמצעות המנגנונים שנבנו והשתמרו בעת ההפיכה בשנת 1970 (Leverett 2005, 23).

6.1.2 עידן בשאר אל-אסד

כאשר בשאר אל אסד (Bashar Al-Assad) עלה לשלטון בשנת 2000 לאחר מות אביו, אחד מצעדיו הראשונים היה לשמר את המכניזם שיצר אביו. אסד עשה כן תוך ביצוע מספר שינויים שקיבעו את מעמדו כמנהיג הלגיטימי של סוריה. במטרה להבטיח את נאמנותם של הכוחות החמושים, החליף בשאר את אנשי הקצונה הוותיקה ששרתו במשך שנים רבות תחת אביו. בנוסף, בשאר מינה צעירים, בני דורו לאייש עמדות אלה. כחלק מכך, בשאר אפשר את התעצמותם של מנגנוני הביטחון הסורים, על חשבון הצבא הסורי. אסד עשה כן על ידי מינוי קרובי משפחתו לעמוד בראשם. במקביל לכך, אפשר להם להרחיב את קשריהם עם אנשי

עסקים (Bou Nassif 2015, 269). בד בבד, בשאר הפגין פתיחות מסוימת כלפי הקהילה הסונית שהופלתה בתקופתו של אביו. מנהיגים סונים מתונים מונו למשרות בכירות בממשל הסורי (Lister 2015, 28).

למן תחילת שנות ה-2000, על רקע "האביב של דמשק"⁴², החל המשטר הסורי לקדם רפורמות ליברליות באופן מדוד, על מנת לפתוח את המדינה לעולם. מרבית הרפורמות נכשלו, לבד הכלכלה הסורית שהחלה להיפתח במידה מה לשווקי העולם (Lister 2015, 20-21). למרות הכישלון, התקרבות מסוימת ניכרה בין העולם המערבי, בראשות ארה"ב, לבין סוריה. כחלק מכך, לאחר פיגועי ה-11 בספטמבר, שיתף המשטר הסורי פעולה עם הממשל האמריקאי במאבק כנגד הג'יהאד, מבית האחים המוסלמים ואל-קאעידה (Moubayed 2015, 55). בתקופה זו, ממשלות המערב בראשן ארה"ב, הניעו מספר יוזמות דיפלומטיות במטרה להוציא את סוריה ממעגל מדינות תומכות הטרור ולהניע את המשטר הסורי לכיוון חיובי יותר (Lister 2015, 47).

לאור פלישת הקואליציה הבינלאומית בהובלתה של ארה"ב אל עיראק בשנת 2003, שיתופי הפעולה הביטחוניים נעצרו. בכך, פחתו הסיכויים לשיפור היחסים בין המדינות. בראי המשטר הסורי, הפלישה נתפשה כבלתי חוקית, תוך החשש שסוריה תהא הבאה בתור. לכן, המשטר הסורי החל לאפשר לפעילי ג'יהאד לחצות את הגבול לעיראק, בכדי שאלו יפעלו כנגד כוחות הקואליציה. הסברה בקרב הממשל הסורי הייתה, שכלל שהממשל האמריקאי יהיה עסוק בעיראק, כך הדבר ירחיק אפשרות של פלישה עתידית לסוריה. חשוב לציין כי שיתופי פעולה של המשטר הסורי עם ארגוני אסלאם קיצוני לא היה דבר חדש (Moubayed 2015, 55-56). בין השנים 2004-2010, נכרה התעוררות של האסלאם הקיצוני בסוריה. במהלך תקופה זו, בוצעו מספר פעולות טרור קטלניות ברחבי עריה. השלטונות הסורים הצליחו לדכא את הפעילים, אולם לא לזמן רב. שכן, חלק מהג'יהאדיסטים שלחמו כנגד האמריקאים בעיראק,

⁴² החל מאמצע שנות ה-2000 החלו אנשי מעמד הביניים, אינטלקטואלים ואקדמאים לדון עם אנשי מפלגת הבעתי על קידום רפורמות חברתיות, כלכליות ופוליטיות בסוריה. מרבית הרפורמות נזנחו ולא אומצו על ידי השלטון הסורי בסופו של דבר (Lister 2015, 20).

חזרו לאחר כעשור לאדמת סוריה להשתתף בקרבות שהתפתחו במהלך אירועי האביב הערבי בסוריה (Moubayed 2015, 61-64). בחודש אפריל 2005 נסוג צבא סוריה מאדמת לבנון לאחר 29 שנים. זאת לאחר שהצבא הסורי התערב במלחמת האזרחים הלבנונית בשנת 1976 במטרה להביא לסיומה. בשנת 2005 לאור המעורבות הסורית בעיראק, חשה לבנון בטוחה לדרוש את נסיגתה של סוריה משטחה (Yahel and Honig 2016).

6.1.3 האביב הערבי בסוריה-מלחמת אזרחים

אירועי האביב הערבי בסוריה הושפעו במידה רבה נוכח האירועים המקבילים שפרצו בתוניסיה, מצרים, תימן, לוב ומדינות אחרות במזרח התיכון (Lynch 2016, 10, 105). בשלביה הראשונים לבשה ההתקוממות בסוריה מאפיינים של מאבק אזרחי בקנה מידה מצומצם (Lynch 2016, 108). בשלב זה, עיקר המפגינים נמנו על מעמד הביניים, מהם חקלאים, דוקטורים ורוקחים (Mckelvey 2015). בתחילת חודש מרץ 2011, השלטונות הסורים עצרו ועינו חמישה ילדים שריססו גרפיטי בגנותו של אסד בעיר דרעא (Daraa) בדרום מערב סוריה. מעצר הילדים עורר הפגנות נרחבות כנגד המשטר. ההפגנות שהיו בלתי אלימות תחילה, הפכו במהרה לקטלניות כאשר צבא אסד פיזר אותן באש חיה. התסיסה התפשטה לדמשק, חאלב ולערים נוספות, אלפי אזרחים נהרגו (אורן 2016, 210-211). משלב זה ואילך, היקף ועוצמת ההתקוממות האזרחית התרחבו והוסלמו בהדרגה לכדי עימות אלים וחמוש (Lynch 2016, 108-109). כוחות ההתנגדות החמושים הראשונים הופיעו על אדמת סוריה בחודש מאי 2011, במה שרמז על העתיד לבוא (Lister 2015, 51).

לאור הברוטאליות בה נהגו מנגנוני הביטחון של המשטר כלפי המתקוממים, הפך הסכסוך הסורי לזירת פעילות אינטנסיבית של מעצמות האזור ומעצמות העולם (Lesch 2012, 122; Kamrava 2014, 434). החל מחודשי הקיץ של שנת 2011, קראו ארה"ב ומדינות ערב הסוניות לבשאר לעזוב את כסאו (אורן 2016, 83, 86; 211, Taylor 2014, 83, 86). עם זאת, בהיעדר הסכמות ביניהן, נהגו מדינות אלה במשבר הסורי באופן אמביוולנטי ומהוסס (Lynch 2016, 113-114). לצד אסד עמדו רוסיה, סין, איראן, חזבאללה ומיליציות שיעיות שפעלו לייצב את

מעמדו הלגיטימי של משטר אסד מבית ומחוץ. אלו, העניקו לאסד מטריה צבאית ופוליטית, שאפשרו את שרידות השלטון עד נקודת הזמן הנוכחית (Taylor 2012, 122-123; Lesch 2012, 99). (2014, 99).

החל למן שלהי שנת 2012, הפך האביב הערבי בסוריה למלחמת אזרחים רחבת היקף, בין הסונים לשיעיים והעלאוויים, כאשר ארגוני האופוזיציה הצבאיים והפוליטיים הגדילו את מספרם באופן משמעותי (Taylor 2014, 86, 100; Inbar 2013). כמו כן, בנקודת זמן זו, ניכרה התגברות של תופעת העריקות מקרב צבא אסד, דבר שפגע ביכולת התפקוד של המשטר (זיסר 2014, 114). במקביל לכך, לאור התגברות המעורבות הבינלאומית בסוריה, החלו כוחות מורדים ג'יהאדיסטים למצב את נוכחותם בשטח. ככל שהמעורבות הבינלאומית שכללה העברת כספים ואמצעי לחימה לזירה הסורית גברה, כך גדל בהתאם מספר המיליציות החמושות שפעלו בסוריה (Lister 2015, 81).

נקודת המפנה ביחס להיקף ועוצמת המעורבות הבינלאומית בסוריה התרחשה בשנת 2013 ואילך. בחודש ספטמבר 2013 לאחר מספר מתקפות כימיות שביצעו כוחות משטר אסד כנגד כוחות האופוזיציה, הגיעו ארה"ב ורוסיה להסכמה בדבר פירוקה של סוריה מנשק כימי ואמצעי הייצור שלו. ההסכם התאפשר נוכח איום מיידי לפעולה צבאית אמריקאית כנגד כוחות משטר אסד. עם זאת, עד עתה ההסכם לא קיים במלואו. על כן, לא ניתן להוציא מכלל אפשרות כי נשק כימי הגיע לידיהם של ארגונים אסלאמיסטים, דוגמת ארגון המדינה האסלאמית (ISIS)⁴³ (Kawashima 2017). בחודש ספטמבר 2014, הודיע נשיא ארה"ב דאז, ברק אובמה (Barrack Obama), על גיבוש קואליציה בינלאומית להבסת ארגון המדינה האסלאמית בסוריה ובעיראק. הקואליציה מנתה שישים מדינות, בהן מדינות אירופה, מדינות ערביות ומדינות מיבשות אפריקה ואסיה. כמו כן, לקואליציה שותפים ארגונים בינלאומיים שנועדו

⁴³ המדינה האסלאמית של עיראק וסוריה (ISIS), המדינה האסלאמית של עיראק והלבאנט (ISIL) או דאעיש, היו ארגון טרור שראשיתו בין השנים 2004-2006 בעיראק. החל משנת 2013 הופיעו פעיליו באופן רשמי בעיראק ובסוריה. בשנת 2014 הכריזו פעיליו על הקמתה של חיליפות אסלאמית, יורשת האימפריות האסלאמיות מן העבר ששלטו בהתאם לעקרונות השריעה. החל משנת 2015 נטל הארגון אחריות על פיגועי טרור שבוצעו ברחבי ערי אירופה (Foster 2016).

לתמוך במאמץ מבחינה צבאית ומשאבית. המאמץ הצבאי העיקרי של הקואליציה, נועד להתמקד בשלושה אספקטים עיקריים: תקיפות אוויריות, חימוש והכשרת כוחות מקומיים, בהם כוחות מורדים וביצוע מבצעים של כוחות מיוחדים (McInnis 2016).

בחודש ספטמבר 2015 החלה רוסיה, לראשונה, להתערב בסכסוך באופן ישיר לטובת משטר אסד. לפי בכירים רוסים, המעורבות הישירה נועדה לפגוע במטרות של ארגון המדינה האסלאמית ואל-קאעידה, אשר פעלו כנגד כוחות משטר אסד. מנגד, פעילי האופוזיציה הסורית המתונים טענו שחיל האוויר הרוסי ביצע מתקפות על אזורים בהם פעלו אנשי "צבא סוריה החופשי" (Free Syrian Army), ה-FSA (McDonnell, Hennigan and Bulos 2015). המעורבות הרוסית בסוריה שנמשכת עד ימים אלה, הביאה לשינוי מאזן הכוחות בסוריה מכמה בחינות (זיסר 2016, 31; ידלין 2016, 3):

1. המעורבות הרוסית סייעה בבלימת תנופת האופוזיציה הסורית.
2. המעורבות הרוסית הביאה לייצוב מעמדו של משטר אסד שקרטע עד שלב זה.
3. המעורבות הרוסית אפשרה התנעת תהליך דיפלומטי בחסות רוסית.

למרות זאת, נכשלו שתי המעצמות הגדולות, ארה"ב ורוסיה, במאמציהן להביא לסיום המשבר האלים בסוריה ("Syria: Events of 2016").

בחודש אפריל 2017, בוצעה מתקפה כימית, ככל הנראה על ידי כוחות משטר אסד, כנגד מטרות אזרחיות בצפון המדינה, אידליב (Idlib). בתגובה לכך, הורה נשיא ארה"ב הנכנס, דונאלד ג' טראמפ (Donald J. Trump), על תקיפת בסיס חיל האוויר הסורי ממנו יצאו מטוסי חיל האוויר שביצעו את התקיפה (2017 Kawashima). עד עתה למרות זאת, לאחר שש שנות של מלחמת אזרחים בהן איבד משטר אסד שטחים לטובת כוחות האופוזיציה, הצליח המשטר בסיוע בעלות בריתו, לשמר את שלטונו בחלקה המערבי של המדינה (Syria "Leader" 2017). נכון לחודש פברואר 2016, עמד מספר ההרוגים הכולל במלחמת האזרחים על 470,000 בני אדם. מספר הפליטים שנאלצו להגר מחוץ לסוריה עמד על 6.1 מיליון בני אדם והמספרים מאמירים מידי יום ("Syria: Events of 2016").

6.2 המורדים הסורים

נכון לשנים 2013-2014 מספרן המוערך של הקבוצות החמושות הפועלות בסוריה עמד על 1,000. מקורות אחרים מעריכים שמספר הקבוצות החמושות בסוריה עמד בשנת 2015 על 1,500, בעוד מספר הלוחמים הוערך בכ-100,000 (Neriah 2015; Zuhur 2015, 144). רבות מקבוצות המורדים הפועלות בסוריה הינן מצומצמות בהיקף כוח האדם שלהן ופועלות ברמה המקומית. קבוצות מורדים אחרות הפועלות בסדרי כוחות גדולים, הפכו במהלך מלחמת האזרחים לשחקנים משמעותיים בזירה (Neriah 2015). על כן, היכולת לאפיין ולהגדיר את כוחות המורדים ואת הכוח המניע לפעולתם בסוריה, הינה מוגבלת. חשוב לציין כי לאורך מלחמת האזרחים, המורדים הסורים נכשלו להתאגד לכדי כוח מאוחד מבחינת המטרות ודרכי פעולה. המורדים בסוריה, בדומה למבנה החברה הסורית, אינם עשויים מקשה אחת ומתאפיינים בפלגנות ובפיצולים אינהרנטיים אשר הוזכרו בפרק הקודם (זיסר 2014, 115). בפרק זה, אמנה את השחקנים המרכזיים בזירה ואת דפוס מאבקם.

הסונים - כזכור, בפרק הקודם, הוזכרה הדומיננטיות העלאווית במוסדות השלטון, הכוחות המזוינים הסורים, החברה והכלכלה הסורית. דומיננטיות זו באה על חשבון אוכלוסיות הרוב הסונית שקופחה ברבות השנים תחת שושלת אסד (Lister 2015, 24). לכן, הדבר מהווה את אחת מהסיבות לכך שהסונים הינם הכוח המתווה את מסלול ומאפייני ההתקוממות ומלחמת האזרחים בסוריה (Hokayem 2013, 93). אף על פי כן, אין לראות את העדה הסונית כמקשה אחת. כזכור, חלק ניכר מתוך האליטה הסונית אשר הרוויחה מהמשך שלטונו של אסד, תמכה בהישארותו בתחילת ההתקוממות (Lister 2015, 115-116).

שלביה המוקדמים של ההתקוממות התאפיינו במאמציהם של המתקוממים לייצר מאבק אזרחי בלתי חמוש (Taylor 2014, 84). תחילה, צעירים ופעילים ואקטיביסטיים ברשתות החברתיות בסוריה, פעלו לנסות להוציא לדרך הפגנות אזרחיות מאורגנות כנגד המשטר. עם זאת, היקפן היה מצומצם יחסית (Lynch 2016, 108). עיקר המפגינים נמנו על מעמד הביניים, מהם חקלאים, דוקטורים ורוקחים (Mckelvey 2015). כאשר המשטר הסורי הגיב בברוטאליות

כלפי המפגינים בדרעא, הניצוץ נדלק. החל משלב זה, היקף ועוצמת ההתקוממות האזרחית התרחבו והוסלמו בהדרגה לכדי עימות אלים וחמוש לאזורים נוספים במדינה (Lynch 2016, 108-109). הכוחות החמושים הראשונים שהתנגדו למשטר אסד הופיעו על אדמת סוריה בחודש מאי 2011, במה שרמז על העתיד לבוא (Lister 2015, 51). החל משנת 2012 ניתן היה לומר שההתקוממות האזרחית-חברתית הפכה למלחמת אזרחים אתנית-עדתית, במרכזה המאבק בין הסונים לבין העלאוים, במה שמוטט את מבני הכוח שטיפחה שושלת אסד במרוצת השנים. מה שהוסיף שמן למדורה היה מעורבותם הגוברת של כוחות אזרחיים ובינלאומיים, שחלקם העבירו אמצעי לחימה לכוחות הלוחמים בסוריה. הדבר הרחיק את האפשרות לפתור את הסכסוך בפשרה (Taylor 2014, 86, 95).

על מנת למסד את מאבק ולנסות לשוות להתקוממות מצג של אחידות, החל מקיץ 2011 הקימו ארגוני האופוזיציה שנתפשו כמתונים על ידי מדינות המערב, מספר מוסדות פוליטיים⁴⁴ לצורך קידום ענייניהם (Lynch 2016, 119-122):

1. מועצות לתיאום אזרחי (Local Coordination Councils).
2. מועצת התאום הלאומית (National Coordination Committee).
3. המועצה הסורית הלאומית (Syrian National Council).
4. צבא סוריה החופשי (Free Syrian Army).

פעילים אסלאמיסטים וג'יהאדיסטים סונים - לצד התמסדות כוחות המורדים המתונים, פעילים ג'יהאדיסטים החלו למצב עצמם על אדמת סוריה כשחקנים משמעותיים בזירה, החל מקיץ 2011 ואף קודם לכן (Lister 2015, 51). תחת שלטון שושלת אסד, נאלצו פעילי

⁴⁴ הקמת המוסדות הנזכרים לעיל ביטאה צעד של התמסדות מאבק האופוזיציה הסורית במשטר. המועצות לתיאום אזרחי פעלו על מנת לסייע בשמירת הביטחון ברמה המקומית וכן לתאם ולספק אינפורמציה מרמת השטח למעלה. מועצת התאום הלאומית והמועצה הסורית הלאומית היו הגופים הפוליטיים של המורדים שכללו בחלקם גולים סורים שהתחרו ביניהם על הנהגת האופוזיציה הסורית. גופים אלה סבלו ממחלוקות פנימיות שהקשו על תפקודם לאורך המלחמה. צבא סוריה החופשי נועד לספק הגנה לאזרחי סוריה מפני תוקפנות המשטר, תוך פעילות מתואמת עם יתר הגופים שצוינו (Lynch 2016, 119-122).

האסלאם הקיצוני לפעול באופן מוגבל מבחינה פוליטית. פעילי תנועת האחים המוסלמים בסוריה, הכוח הפוליטי הסוני המרכזי במדינה, הוצאו מחוץ לחוק ואף הוגלו משטחה של המדינה. עם פרוץ ההתקוממות כנגד משטר אסד, היו הם המתנגדים העיקריים מקרב העדה הסונית להמשך שלטונו בסוריה (Khatib and Stewart 2014, 123-124).

שחרורם של פעילים ג'יהאדיסטים מהכלא הסורי במהלך חודש מרץ 2011⁴⁵, על ידי השלטונות הסורים, אפשר להם לקדם את תנועת ההתנגדות הג'יהאדיסטית בסוריה. יוזמתם קיבלה רוח גבית על רקע קריאתם של פעילי תומכי תנועת האחים המוסלמים ואל-קאעידה לבצע מהפכה כנגד המשטר הסורי. בחודש אוגוסט 2011, מספר קבוצות מורדים אסלאמיסטיות החלו לפעול בדמשק ובצפון סוריה. במקביל לכך, שלוחות ארגון אל-קאעידה שבעיראק החלו להתפשט לשטח סוריה. השלוחה הראשונה הייתה מטעם ארגון המדינה האסלאמית, אשר שלח קבוצת פעילים ראשונה מעיראק, שהסתננה דרך הגבול המשותף שבין המדינות (Lister 2015, 51). השלוחה השנייה, ג'בהת אל נוסרה (Jabhat al-Nusra), כיום מכונה (Jabhat Fateh al-Sham), הוקמה בחודש אוקטובר 2011, אף כי פעלה בשטח בשלבים מוקדמים יותר (Lister 2015, 58). תופעה זו הינה נגזרת של אסטרטגיית המשטר הסורי במהלך אמצע שנות ה-2000. כזכור, מנגנוני הביטחון הסורים פעלו לגייס פעילי ג'יהאד סורים בכדי שיפעלו כנגד הקואליציה הבינלאומית שפלשה לעיראק בשנת 2003 (Lister 2015, 21). חלק מאותם פעילים אשר הושפעו מהקרבות בעיראק ומהופעתם של ארגון המדינה האסלאמית וג'בהת אל נוסרה, החלו לחזור לסוריה ולבצע פעולות טרור כנגד משטר אסד, שעתה ראה בהם איום משמעותי (Moubayed 2015, 61).

⁴⁵ שחרור האסירים מרבייתם פעילים אסלאמיסטים או כורדים, נועד לכאורה למתן את התפרצות ההתקוממות לאור דרישות האופוזיציה. אולם בפועל, הייתה זו אסטרטגיה של משטר אסד להגביר את החשש בקרב כוחות האופוזיציה והקהילה הבינלאומית. אסד קיווה שיוכל לשבש את ההתקוממות ולהציג את המתקוממים כטרוריסטים המובילים את ההתקוממות ולא כוחות שלומניים התומכים בדמוקרטיה (Lister 2015, 53).

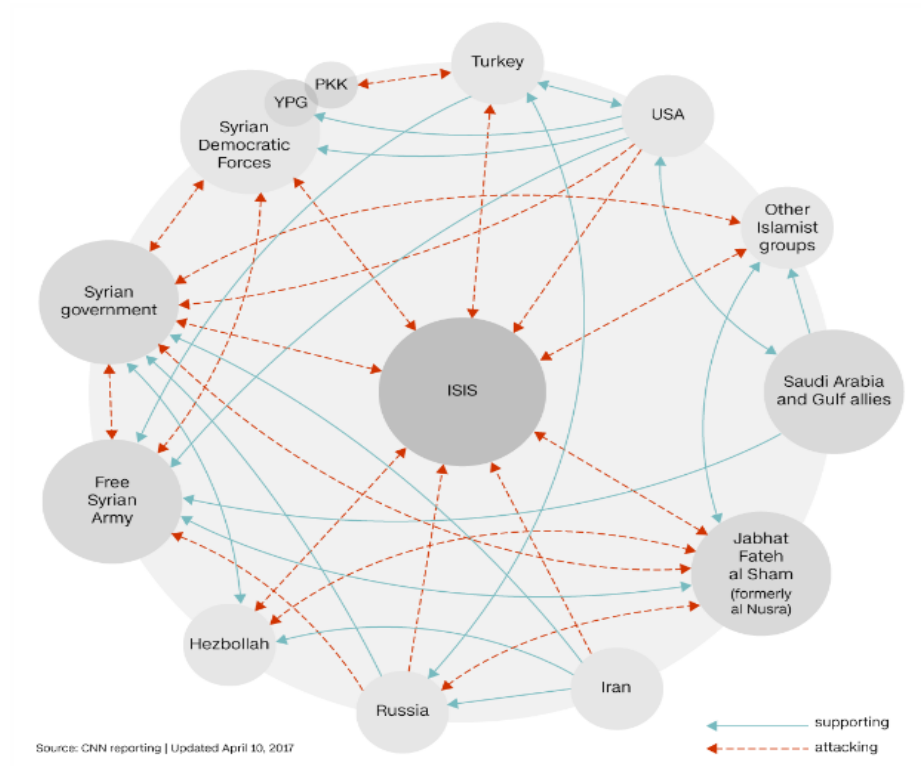
הלוחמים הזרים-הופעתם של הארגונים הג'יהאדיסטים הינה חלק מתופעה רחבה יותר של הצטרפות לוחמים מתנדבים זרים לקרבות בסוריה במהלך מלחמת האזרחים. המספר המוערך של לוחמים זרים שהצטרפו לקרבות בסוריה ובעיראק למן שנת 2011 מוערך בין 27-31 אלף. מספר זה משתווה למספר הלוחמים הזרים שהשתתפו בכל תקופת המלחמה באפגניסטן בין השנים 1979-1989. לוחמים אלה, אשר מוצאם משמונים ושש מדינות שונות, מרביתם מרוסיה, תוניסיה וסעודיה, נטו להצטרף לכוחות ארגון המדינה האסלאמית וארגוני אסלאם קיצוני אחרים. ההערכה היא שרובם עדיין משתתפים בקרבות, בעוד 20%-30% מהם שבו למדינות מוצאם (Kirk 2016). בסיכומו של דבר, חשוב לציין כי גם התנועות האסלאמיסטיות שהחלו לפעול בסוריה פעלו בפלגנות ולא שיתפו פעולה ביניהן (Hokayem 2013, 96).

הכורדים - עד לאחר תחילת ההתקוממות ב-2011, היו הכורדים מחוסרי אזרחות ודוכאו על ידי המשטר הסורי באופן ברוטאלי. עם זאת, הכורדים היו מפולגים ביחס לסוגיית ההצטרפות להתקוממות כנגד המשטר. בתחילתם של האירועים, ניסו הכורדים לאזן בין הלחצים שהופעלו עליהם להצטרף לשורות האופוזיציה הסורית מצד מובילי ההתקוממות מצד אחד, ואנשי הקהילה הכורדית מצד שני. במקביל, הנהגת הקהילה הכורדית נאלצה לשמור על מערכת יחסים קורקטית עם משטר אסד. אף אחת מהאלטרנטיבות לא טמנו בחובן יתרונות (Allsopp 2014, 24, 195). אף על פי כן, במהלכה של מלחמת האזרחים, למרות הלחצים שהופעלו עליהם ברמה האזורית ובינלאומית, הצליחו הכורדים להתאחד פוליטית ולשלוט דה-פקטו באזור צפון המדינה, בו איבד המשטר הסורי את ריבונותו (Allsopp 2014, 1). בסופו של דבר, בחרו הכורדים שלא להילחם בצבא אסד והתמקדו בבניין ממשל אוטונומי באזור זה ("הכורדים והמורדים בסוריה" 2015). הכוחות המייצגים את הכורדים בסוריה הינם המפלגה הדמוקרטית הכורדית של סוריה (PYD) והזרוע הצבאית שלה, ה-YPG (Yekineyen Parastina Gel) (Lister 2015, 78). אלה, אוגדו במהלך המלחמה, בסיוע אמריקאי, לכדי קואליציית הכוחות הסורים הדמוקרטים, ה-SDF (פירוט בפרקים הבאים).

הדרוזים והנוצרים - המיעוטים הנוספים בסוריה, דוגמת הנוצרים והדרוזים אשר שולבו במהלך השנים במנגנון הפוליטי והכלכלי הסורי, תמכו באופן פאסיבי במשטרו של בשאר ולכן

Lynch 2016, 115-116; Rabinovich) אינם מהווים כוח אפוזיציוני משמעותי למשטר (2015). התנגדותם להתקוממות כנגד המשטר נובע מחששם משינוי זהותי ותרבותי שעשוי להתרחש במדינה ובחברה הסורית במידה וכוחות סונים (אסלאמיסטים) ישלטו בה לאחר שלטון בשאר (Khatib and Stewart 2014, 118-119).

התרשים המצורף מטה מחודש אפריל 2014 מבטא את מפת הכוחות הלוחמים בסוריה:

כפי שבא לידי ביטוי בתרשים מס' 1 (Green 2017).

האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים בסוריה

6.3 ניטור זהות הקליינט

עם פרוץ המשבר בסוריה הפכה הסוגיה הסורית למסוקרת ביותר במהדורות החדשות בארה"ב ובעולם. עם זאת, בראיית הממשל האמריקאי, סוריה לא היוותה אינטרס בטחוני חיוני ולכן נותרה בעדיפות נמוכה (Mckelvey 2015). ברם, כאחת ממעצמות העולם, ארה"ב לא הייתה יכולה להתעלם מן הסוגיה. על כן, אסטרטגיית העל של הממשל האמריקאי ביחס למשבר בסוריה בשנים האחרונות למלחמת האזרחים, התמקדה בשיתופי פעולה עם בעלות הברית האזוריות של הממשל האמריקאי. כחלק מכך, קידם הממשל אסטרטגיה של חימוש והכשרת כוחות אופוזיציה סורים מתונים שיהוו משקל נגד לפעילי טרור קיצוניים, דוגמת ארגון המדינה האסלאמית. במקביל, החזון שעמד לנגד עיניהם של מקבלי ההחלטות בממשל האמריקאי היה, שכוחות אלו יהוו אלטרנטיבה לשלטון אסד (National Security Strategy 2015, 276-277; Warrick 2015, 10). כאמור, אסטרטגיה זו נגזרה מהיעדר נחישות אמיתית של הממשל האמריקאי להתערב באופן ישיר בסוריה מצד אחד, לצד תמיכתם המסורתית של האמריקאים בגורמים החותרים להשתחרר מידיהם של שלטונות דיקטטוריים מצד שני (Warrick 2015, 262). על כן, במהלך האביב הערבי בסוריה האלטרנטיבה האידיאלית לדעת בכירי הממשל האמריקאי, הצבא וה-CIA הייתה שיש לשתף פעולה, באופן ספציפי, לאמן ולחמש כוחות מורדים מתונים (Warrick 2015, 277). ההערכה הייתה שאחרת, תדרדר סוריה למצב כאוטי בו ישלטו כוחות אסלאמיסטים (Mckelvey 2015).

בפועל, הממשל האמריקאי סייע במשך המלחמה למורדים המתונים במידע מודיעיני ובתכנון הקרבות (Kilcullen 2016, 105; Warrick 2015, 276-277). כבר עם התפתחות האירועים, קיבל הממשל החלטה חשאית לחמש את כוחות המורדים הסורים. אנשי הממשל השתדלו לנהוג בסוגיה באופן זהיר ולכן החלטה זו לא התקבלה פה אחד. הילארי קלינטון (Hillary Clinton), מזכירת המדינה דאז, אנשי מחלקת המדינה האמריקאית ודיוויד פטראוס (David Petraeus), ראש ה-CIA לשעבר, תמכו במהלך. הנשיא אובמה, אנשי מפתח ויועצים בבית

הלבן ובפנטגון התנגדו למהלך והביעו דאגה סביב עניין זה (Lynch 2016, 137). חששם היה שחימוש כוחות המורדים לא יאפשר להם להשיג ניצחון מהיר. במקום זאת סברו הם שהדבר ינציח את הסכסוך. כמו כן, הם לקחו בחשבון שבעלות בריתה של סוריה יגבירו את היקף התמיכה בה ככל שהמשטר הסורי יהיה קרוב לסיום דרכו. לבסוף, הסברה הייתה שמיטוט השלטון יוביל לאנרכיה, להתפרקותה של סוריה בדומה לעיראק, ולהישנותם של מעשי טבח קשים (Lynch 2016, 137-138). התנגדותו של אובמה לחימוש כוחות המורדים קיבלה ביטוי בראיון שהעניק בשנת 2014 לניו-יורקר (The New Yorker):

"Mr. Obama made a veiled reference to the C.I.A. study in an interview with The New Yorker published this year. Speaking about the dispute over whether he should have armed the rebels earlier, Mr. Obama told the magazine: "Very early in this process, I actually asked the C.I.A. to analyze examples of America financing and supplying arms to an insurgency in a country that actually worked out well. And they couldn't come up with much." (Mazzetti 2014).

בדומה להתקוממות שארעה בלוב כנגד משטר מועמר קדאפי (Muammar Gaddafi), כבר למן השלבים הראשונים של ההתקוממות כנגד משטר אסד, הממשל האמריקאי בשיתוף פעולה עם מדינות המערב, ביצעו הבחנה מודעת וברורה בין מורדים תומכי האסלאם הקיצוני למורדים הנמנים על זרם האסלאם המתון (Marsh 2014, 18-19). ניתן לערער על תפיסה זו, המנסה להבחין בין שחור ללבן, בדומה לדבריו של ג'. קיטינג (J. Keating) המצטט את דבריו של מילטון בירדן (לשעבר דמות מפתח מה-CIA):

"In Bearden's experience, distinguishing "good" from "bad" rebels is a tricky task. "People have criticized the CIA effort in Afghanistan because we gave weapons to Islamic fundamentalists," he said. "Well, I don't know how many Presbyterians there are over there. The implication is that if only some history professor could have told us who to give the weapons to, we would have found the Methodists and the Presbyterians. You can try, but you can't do that very well. It's their rebellion. They have their agenda. Our agenda now is to turn up the heat on Bashar al-Assad. [The rebels] have an agenda that goes beyond that, and certainly beyond what they understand on Capitol Hill" (Keating 2013).

מנגד, ישנן טענות נחרצות יותר שנשמעו ביחס לסוגיה זו:

"Now the United States government stands in a similar position to that in the 1980s. The only difference is that there is more than one "Afghanistan" and no invasion. Just as in the Soviet invasion of Afghanistan, radical Islam is playing a crucial part in the opposition in the uprisings known as the Arab Spring. Taking it all at face value, the Arab Spring appears to be another example of courageous people rising against their authoritarian rulers. Nothing could be more erroneous. Are there some good segments in these movements, or, at least, some good people? Yes, but within the Arab Spring stands the Islamic radicals. They see a chance to grab power, and are trying to grab that possible power" (Lopac 2012).

האסטרטגיה והנחת העבודה האמריקאית ביחס למורדים, עם זאת, התבססו על כך שרבות מקבוצות המורדים שהובילו את המחאה כנגד משטר אסד השמיעו מסרים של תמיכה בכינון משטר דמוקרטי חילוני בסוריה, בתקופת פוסט משטר אסד. קבוצות המורדים המתונות הופיעו במספרים גדולים בשנים 2011-2012. היו אלה השנים הראשונות להתקוממות כנגד משטר אסד, במה שחיזק את עמדת הממשל האמריקאי בצורך לשתף עמן פעולה, כפי שבאה לידי ביטוי עמדת קהילת המודיעין האמריקאית (Kilcullen 2016, 104):

"People in the Intelligence community said the time to arm the rebels was 2012. The opposition was turning into a military force and hadn't yet been overrun by al-Qaeda-linked fighters and militants" (Mckelvey 2015).

כפי שהוצג בפרק הקודם, ככל שההתקוממות הסורית הוסלמה והפכה למלחמת אזרחים רחבת היקף, החלו להופיע על אדמת סוריה אלפי ארגונים אסלאמיסטים. לכן הממשל האמריקאי פעל באופן זהיר על מנת לנסות ולהבין מי הם אותם כוחות מורדים מתונים הפועלים בשטח. כלומר, עוד בטרם הועברו אמצעי לחימה לכוחות המורדים, בכדי לנסות ולמנוע העברתם לידיהם של פעילים קיצוניים, פעל הממשל האמריקאי לוודא מהי הכתובת אליהם הם מנותבים. הניסיונות לנסות את העברת אמצעי הלחימה, נועדו כאמור לנסות להבטיח הגעתם לידיהן של קבוצות המורדים המתונות (Abboud 2016, 140). כאמור, דובר היה בצעדים זהירים בהם נקט הממשל האמריקאי כחלק מהאסטרטגיה של חיזוק כוחות המורדים המתונים,

על חשבונם של הכוחות האסלאמיסטים שהשתלטו על שטחים שנכבשו מידי משטר אסד (Kilcullen 2016, 105; Warrick 2015, 276-277). עם זאת, משימה זו הייתה מאתגרת

לביצוע, על רקע הניסיון האמריקאי מאפגניסטן:

"...but the Afghan-Soviet war was also seen as a cautionary tale. Some of the battle-hardened mujahedeen fighters later formed the core of Al Qaeda and used Afghanistan as a base to plan the attacks on Sept. 11, 2001. This only fed concerns that no matter how much care was taken to give arms only to so-called moderate rebels in Syria, the weapons could ultimately end up with groups linked to Al Qaeda, like the Nusra Front" (Mazzetti 2014).

כאמור, למרות שהתפישה הדומיננטית בקרב מדינות המערב היא שקיימות קבוצות מורדים מתונות או חילוניות, ומנגד קבוצות מורדים בעלות אידאולוגיות קיצוניות, במהלך המלחמה התברר שלא ניתן לקבוע זאת באופן חד משמעי. כך למשל, כוחות צבא סוריה החופשי נתפשו לאורך שנות המלחמה על ידי הממשל האמריקאי כארגון מורדים מתון (Petkova 2017). חטיבות שהשתייכו לארגון, נטו לעטות סממנים לאומיים על מדיהן ובדגלי היחידות עליהן נמנו הלוחמים. אף על פי כן, במהלך שנת 2012 התברר כי חלק מאותן יחידות החלו לעטות בהדרגה סממנים אסלאמיסטים. כמו כן, נכרו שינויים ברטוריקה של אנשיהן שהפכה לקיצונית יותר (Abboud 2016, 139-140). כלומר, בשטח לא בהכרח ניכרו הבדלים בין המורדים המתונים לקיצונים. שכן, קבוצות המורדים פעלו באותם תאי שטח, תוך קיום שיתופי פעולה ובריתות חוצות אידאולוגיה. הדבר לא הובן לאשורו במדינות המערב (Abboud 2016, 140-141). בנוסף, במרוצת הזמן, הניסיון לימד שהממשל האמריקאי לא יכול היה לסמוך על כוחות צבא סוריה החופשי כארגון הפועל באופן קוהרנטי, תחת פיקוד מאוחד. לאורך המלחמה סבל הארגון מהיעדר הסכמה ומפילוג בקרב אנשיו, דבר שפגע בתפקודו (Petkova 2017). כלומר, הממשל האמריקאי שיתף פעולה עם גורם מתון, אך שהתברר כבלתי יעיל.

עמדתו של שגריר ארה"ב בסוריה בשנים 2010-2014, רוברט פורד (Robert Ford), מומחה לנושאי המזרח התיכון, שתמך והמליץ לממשל האמריקאי על חימוש המורדים הסורים, ממחישה את הבעייתיות שהתגלתה בשלבים הראשונים של המלחמה (McKelvey 2015):

"We don't know them very well...when we got to know them better, it was: 'The don't have very good backgrounds'...most of the rebels weren't ideologically pure...in wars like that, there is no black and white".

תופעה נוספת שניתן לזהות בקשר לכוחות המורדים המתונים, היא שחלק מאותם לוחמים שנמנו על שורות הקבוצות המתונות, נטבחו או אולצו להפוך לתומכי אידאולוגיה קיצונית בשל היעדר אלטרנטיבה ראויה למשטר אסד ולקבוצות המורדים האחרות (Kilcullen 2016, 104). לפיכך, גבר עוד יותר הצורך לאסוף מידע באופן יסודי על מי שקיבל את הנשק, שמא יופנה כלפי האמריקאים וכוחות מערביים לאחר מכן (Kilcullen 2016, 105). כחלק מכך, כאשר האמריקאים הפעילו את התכניות לחימוש מורדים שילחמו בכוחות ארגון המדינה האסלאמית (הרחבה בהמשך העבודה), כוחות מיוחדים אמריקאים פעלו על מנת לבדוק לעומק קודם לכן את זהותם של המגויסים (Shear, Cooper and Schmitt 2015).

סיכום עד כאן

בחלק זה של המחקר נעשה ניסיון לברר האם ממשל אובמה הפיק ויישם לקחים לאור ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן, בנושא שיתופי הפעולה עם ארגוני מורדים אסלאמיסטים. בחינת הסוגיה העלתה כי ממשל אובמה הפיק שני לקחים עיקריים בתחום זה:

1. הממשל פעל באופן זהיר ומחושב בטרם ההחלטה האם ובאילו אופנים להתערב בסוריה.

2. הממשל פעל באופן זהיר במטרה לנסות ולנטר את הזהות, האידאולוגיה ומטרותיהם של ארגוני המורדים, בטרם ההחלטה לשתף עימם פעולה. כחלק מכך, ביצעו אנשי הממשל הבחנה בין כוחות מורדים מתונים, אשר עשו שימוש בטרמינולוגיה מתונה ופרו-מערבית, לבין כוחות מורדים אסלאמיסטים קיצוניים. על כן, הממשל חתר לשתף פעולה עם הארגונים המתונים דוגמת צבא סוריה החופשי, מתוך הנחה כי בכך יתאפשר להם למוטט את משטר אסד, בלא מעורבות אמריקאית ישירה, ולכונן במקום זאת משטר דמוקרטי. עם זאת, במהלך המלחמה התברר כי האבחנה בין המתונים לקיצונים איננה עומדת בהכרח בקנה אחד עם המציאות.

בסיכומו של דבר, בניגוד לתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים באפגניסטן במהלכה תמכו האמריקאים בכוחות המוג'אהדין שנתפשו ככוחות היעילים ביותר, אך גם הקיצוניים ביותר מהבחינה האידאולוגית, בסוריה, חתר הממשל האמריקאי לשתף פעולה עם כוחות מורדים מתונים (או כאלה שנתפשו כמתונים). הדבר נעשה רק לאחר ביצוע מאמצים לנטר את זהויותיהם ומקורות נאמנותיהם של המורדים. כלומר, מצד אחד, ניתן לומר כי ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן נלקח בחשבון בהחלטה האם ובאילו אופנים לתמוך בכוחות המורדים האסלאמיסטים בסוריה. מצד שני, ניתן לייחס אסטרטגיה זו לשיקולים אסטרטגיים אחרים כגון הרצון להימנע מהשתתפות בסכסוך צבאי נוסף, לצד השאיפה להביא להפסקת שפיכות הדמים. לכן, המאמץ לתמוך בארגוני מורדים מתונים מהווה את דרך הביניים מבחינה זו. עם זאת, להפקת הלקחים מהעבר ישנן מגרעות שונות הנוגעות לאפקטיביות של המורדים המתונים. כמו כן, יש לקחת בחשבון כי ייתכן ובשטח כלל לא ניתן היה לבצע הפרדה אמיתית בין כוחות מורדים מתונים וקיצוניים. הדבר עשוי לרמז על השפעה מסוימת של היאחזות בתפישת עולם מסוימת והתאמתה אל המציאות, על מנת להצדיק את התמיכה האמריקאית במורדים האסלאמיסטים.

6.4 הגבלה ובקרת אמצעי לחימה

בשלבם הראשונים של ההתקוממות העם הסורי כנגד משטר אסד, עמדתו של נשיא ארה"ב לשעבר, אובמה, ביחס למורדים הסורים הייתה שמדובר בכוח שאיננו מאורגן באופן מספק, ועל כן הם אינם ראויים לסיוע אמריקאי. כחלק מכך, מעשי האלימות של המורדים גונו על ידי הנשיא באופן אישי. רק בשלב מאוחר יותר של מלחמת האזרחים, לאחר שכשלו המאמצים הדיפלומטים להביא להפסקתה, לצד התגברות היקף האלימות (אורן 2016, 211), הסכים הממשל האמריקאי לספק למורדים המתונים סיוע בלתי קטלני בדמות ציוד המוניטרי, תרופות, ציוד מחשוב וסלולר (Warrick 2015, 262, 280; Abboud 2016, 138-139). היו אלה אמצעים לוגיסטיים תומכי לחימה, שלא אפשרו את הטיית מאזן הכוחות לטובת כוחות המורדים, דבר שיכול היה להביא לשינוי יסודי במאזן הכוחות (McKelvey 2015).

עמדה זו באה לידי ביטוי בדבריו של אובמה שנאמרו בדיונים פנימיים שנערכו בין בכירי הממשל האמריקאי, הצבא וה-CIA:

"There had been many instances in U.S history where a well-intentioned decision to arm a guerrilla movement had horribly backfired, the president noted...Why would this time be different?" (Warrick 2015, 279).

על רקע הסלמת מלחמת האזרחים שהפכה לעימות אלים וחמוש בקנה מידה נרחב, האסטרטגיה האמריקאית השתנתה החל משנת 2012. בשלב זה כוחות המורדים נתפשו בקרב מדינות המערב והממשל האמריקאי ככוח אופוזיציוני אמין הפועל בשטח באופן מאורגן ומסודר. בנוסף, בשלב זה כוחות המורדים שנתפשו כמתונים, נמנעו לשתף פעולה עם גורמי אסלאם קיצוני. על כן הממשל האמריקאי אפשר לראשונה, העברת אמצעי לחימה למורדים, אך הדבר נעשה באופן מוגבל ובכמויות מצומצמות. כך למשל, ה-CIA העביר לכוחות המורדים 50 כדורי רובה בלבד עבור חודש אחד של לחימה (McKelvey 2015).

היעדר הנכונות של הממשל האמריקאי להעביר אמצעי לחימה בסדרי גודל משמעותיים אל כוחות המורדים, נבעה מהחשש של הממשל מכך שאפילו קבוצת המורדים המתונה ביותר תשתף פעולה עם כוחות מורדים קיצוניים. יתר על כן, אנשי הממשל חששו מכך שנסק אמריקאי ייפול לידיים הלא נכונות, או שהכוחות שישתלטו עליו יבצעו באמצעותו מעשי טבח. דברים אלו אכן התרחשו תוך כדי המלחמה. עם זאת, במצב בו כוחות המורדים נתמכו באופן מוגבל, הם נכשלו להתמודד בשדה הקרב עם יתר השחקנים שפעלו בזירה. כתוצאה מכך, הכוחות הקיצוניים התעצמו על חשבון הכוחות המתונים. למשל, כוחו של צבא סוריה החופשי נחלש משמעותית במהלך המלחמה. התעצמותם של הקיצוניים, הגבירה את המצב הכאוטי בסוריה ולמעשה יצרה את התוצאה ההפוכה לה קיוו אנשי ממשל אובמה (Warrick 279-280; Abboud 2016, 139).

חשוב לציין שכוחות המורדים היו מצוידים באמצעי לחימה עוד בטרם נרקמו שיתופי הפעולה ביניהם לבין האמריקאים. אולם, בעוד כוחות משטר אסד עושים שימוש באמצעי לחימה קטלניים, נאלצו כוחות המורדים המתונים לחפש מקורות תמיכה אחרים להשגת מימון, אמצעי

לחימה ותחמושת (Warrick 2015, 262). אחרים מהם נטשו את ארגוני המורדים המתונים לטובת קבוצות לוחמות בעלות צביון סלאפי-ג'יהאדיסטי. הדבר בתורו הגביר את ההסנות האמריקאית מהמשך העברת סיוע צבאי, מחשש שזה ייפול במוקדם או במאוחר בידיהם של כוחות רדיקליים (דקל, בומס ו-ווינטר 2015, 27).

למרות החששות במהלך שנת 2013 העמיק הממשל האמריקאי את מעורבותו בסוריה בסוגיית שיתוף הפעולה עם המורדים. בשנה זו אישר אובמה ל-CIA להכשיר את כוחות המורדים המתונים ללחימה כנגד כוחות המשטר (אשר עד עתה חומשו במשורה באמצעי לחימה). אובמה התנה את הכשרת כוחות המורדים בכפוף לביצוע בחינה מעמיקה וסלקטיבית שלהם על רקע החשש משיתופי פעולה של הממשל עם מורדים אסלאמיסטים⁴⁶. יחד עם זאת, במקביל לכך הטיל אובמה באופן אישי מגבלות על היקף ואיכות החימוש. הנשיא אובמה סבור היה שאין לאפשר לכוחות המורדים להכריע את כוחות המשטר, מתוך החשש שהדבר יוביל לשליטתם בסוריה לאחר מכן (Miller and Entous 2016). החשש משליטתם של המורדים בסוריה בא לידי ביטוי באופן הבא:

"What happens if the Rebels win in Syria through Western backing? There certainly isn't going to be any political reform, insomuch that there will be politics at all. Sunni extremists fighting a warped Jihad, do not believe in democracy! They didn't believe in communism either" (Balderson 2013).

יתר על כן לתפישתו של אובמה, חימוש בלתי מבוקר עלול היה להסלים את מלחמת האזרחים אף יותר, ובכך תימנע האפשרות לייצב את המצב במדינה. אובמה נימק זאת בכך שטען כי האסטרטגיה האמריקאית שננקטה עד כה בסוריה, סייעה לגבות מחיר כבד מספיק ממשטר אסד. לדידו של אובמה, החימוש המבוקר אפשר לייצר מצב של תיקו בין הצדדים (Miller and Entous 2016; Laub 2017), כפי שבא לידי ביטוי:

⁴⁶ מדובר באחד מן הלקחים שהופקו ותוארו בפרק הקודם. כמו כן, בפרק הבא אקדיש את הדיון לתכניות ההכשרה של המורדים מטעם הפנטגון וה-CIA.

"The Obama administration has specified that the rebels will only be receiving small arms, stopping short of the anti-tank and anti-aircraft weaponry needed to level the playing field. Obama knows this will not tip the balance in favor of the rebels. It will merely prolong the stalemate" (Glaser 2013).

למעשה בכך קיווה אובמה שיתאפשר להביא את הצדדים לרבות הנשיא אסד, לנהל מו"מ על עתידה של סוריה (Miller and Entous 2016). אף על פי כן, למן הגברת המעורבות הרוסית בסוריה למן שנת 2015, נכשלה ארה"ב להביא לפתרון דיפלומטי מוסכם בין הצדדים, באופן שיאפשר התנעת תהליך של חילופי שלטון במדינה. הרוסים הטילו וטו במועצת הביטחון על כל פתרון דיפלומטי שקודם על ידי האמריקאים (Laub 2017). על כן מצד אחד, העברת אמצעי לחימה באופן מוגבל יצרה את התנאים שאפשרו לרוסיה לנווט את מהלך העניינים בסוריה. מצד שני, עימות ישיר בין המעצמות ממנו חשש הנשיא, נמנע (Miller and Entous 2016).

הטלת מגבלות על חימוש המורדים המתונים הקשתה עליהם להתמודד בשדה הקרב עם שאר השחקנים. על כן, ארגוני המורדים המתונים, בגיבוי ארגוני האופוזיציה הסורים, דרשו לקבל אמצעי לחימה קטלניים יותר (דגמת נשק נ"ט או נ"מ). ברם, כפי שתואר, מדינות המערב וארה"ב בראשן, סרבו לספק אמצעי לחימה מתקדמים מסוג זה. אליהן הצטרפו מדינות האזור המזרח התיכוניות אשר התנגדו להעברת אמצעי לחימה לכוחות המורדים המתונים, הגם שתמכו הן בחילופי משטר בסוריה. בשלב זה המשיכו הצדדים להסתפק בהעברת אמצעי לחימה קלים בלבד (Abboud 2016, 138-139). הסירוב להעביר אמצעי לחימה מתקדמים נובע כתוצאה מהחוויה הטראומתית של אפגניסטן:

"After the Soviet Union invaded Afghanistan in 1979, the CIA, with Saudi backing, provided sophisticated shoulder-fired Stinger missiles to Islamic militants seeking to oust Soviet troops...The question of whether to arm the rebels has become an issue in the U.S. presidential election, with Republican candidate Mitt Romney accusing President Barack Obama of failing to show leadership in this area. In their debate on Monday, Romney said the United States should work with partners to organize the Syrian opposition and "make sure they have the arms necessary to defend themselves." Obama said

Romney was wrong to suggest that giving rebels heavy weapons "is a simple proposition that would lead us to be safer over the long term" (Stewart and Quinn 2012).

מילטון בירדן, היה מאלו שהזהירו את ממשל אובמה לספק אמצעי לחימה, כלה באמצעי לחימה מתקדמים לכוחות המורדים, בשל הקושי לבצע בקרה ולשלוט בהם לאחר העברתם:

"Milton Bearden, a 30-year CIA veteran who oversaw the \$3bn covert program to arm the Afghan mujahideen against the Soviets told Foreign Policy that the Obama administration should beware. "If you [arm the rebels], don't try to convince yourself that you're in control... "It was the right thing to give the Afghans the Stinger missile. It was a moral. Otherwise, we were just fighting to the last Afghan and letting them die with a little more dignity. The Stinger did turn things around and force the Soviets to change tactics. But there are still some of those Stingers lying around over there. A shoulder-fired weapon is really something you have to contemplate. Into whose hands should they fall?" (Keating 2013).

עוד טען בירדן כי:

"In any event, such vetting only has limited usefulness, said Bearden, since "once you begin arming any rebellion that involves fractious parties in the same rebellion against a common enemy, you've got to understand that the materials you give to the group of your choice will be sold, traded, bartered to most of the other players" (Keating 2013).

מעניין לשים לב למשל למחלוקות ששררו בין אנשי הממשל האמריקאי בעניין העברת נשק נ"מ למורדים המתונים. ההנחה הייתה שנשק זה יאפשר למורדים להגן על עצמם מפני התקפות חיל האוויר הרוסי. על כן, מצד אחד, הגבלה אספקת אמצעי הלחימה אפשרו לרוסיה לקבוע את סדר העניינים בסוריה. מצד שני, החלטה לספק אמצעי לחימה מתקדמים למורדים הייתה עשויה להביא לנפילתם לידיהם של פעילי האסלאם הקיצוני. על כן, הוצעה פשרה במסגרתה יועברו מערכות נ"מ על גבי משאיות, כך שאם הן יפלו בידיהם של ארגוני קיצוניים, הם יתקשו לעשות בהן שימוש כנגד כלי טיס אזרחיים. לא ברור לחלוטין האם הפשרה שהוצעה התקבלה

בסופו של דבר, אך היא ממחישה את אמצעי הזהירות שננקטו ביחס לחימוש המורדים לאורך המלחמה (Miller and Entous 2016).

על פי דיווחים בכלי תקשורת בינלאומיים, ה-CIA העביר אמצעי לחימה מתקדמים אל המורדים המתונים כבר בשנת 2014. דובר היה בנושק נ"ט מסוג TOW. אף על פי כן, אנשי הממשל האמריקאי לא אישרו אך גם לא הכחישו את הדברים (Bowman and Fordham 2014). בסוף שנת 2016 כבר לא ניתן היה לשלול את הטענה שה-CIA סיפק אמצעי לחימה מתקדמים למורדים הנלחמים במשטר אסד (Sanger 2016). במהלך חודש פברואר 2017 דיווחה סוכנות הידיעות רויטרס, על כך שה-CIA הקפיא את תכנית החימוש והאימון של המורדים המתונים (בפרק הבא ארחיב לגבי תכניות החימוש). ההקפאה נכנסה לתוקף לאחר מתקפה שביצעו כוחות אסלאמיסטים במהלך חודש ינואר 2017 על הכוחות הנתמכים על ידי ה-CIA. כוחות אלה, איבדו את אמצעי הלחימה לטובתם של הכוחות האסלאמיסטים. ההקפאה נועדה למנוע את נפילתם של אמצעי לחימה וכספים לידיהם של הארגונים הקיצוניים. בחודש אפריל 2017, דווח על כך ששיתוף הפעולה חודש באופן חלקי ובכל מקרה מסביר את מגבלותיה של אסטרטגיה זהירה זו (Perry, Al-Khalidi and Walcott 2017).

6.4.1 סיכום עד כאן

במהלך פרק זה נעשה ניסיון לבחון האם ממשל אובמה הפיק לקחים מתקופת המאבק החשאי באפגניסטן, בנושא אספקת אמצעי הלחימה למורדים בסוריה. למן תחילת ההתקוממות כנגד משטר אסד ועד להפיכתה למלחמת אזרחים רחבת היקף, עמדת הממשל האמריקאי הייתה זהירה ומאופקת. הממשל האמריקאי חתר לשתף פעולה עם ארגוני המורדים המתונים, בעיקר עם צבא סוריה החופשי. במסגרת זאת, התרחבו בהדרגה שיתופי הפעולה בין הממשל האמריקאי לארגונים המונים. לכן בחינת הסוגיה העלתה כי הממשל האמריקאי הפיק לקח מרכזי אחד שגרר השלכות רבות על מהלכיה של מלחמת האזרחים:

הממשל הטיל מגבלות על אופן החימוש וההכשרה של כוחות המורדים. אלו זכו לאספקה מוגבלת של אמצעים ומשאבים מבחינת כמות ואיכות. החשש העיקרי בקרב הממשל

האמריקאי היה מנפילתם או העברתם של אמצעי לחימה אל כוחות מורדים אסלאמיסטים מתוך החשש שייעשה בהם שימוש כנגד מטרות צבאיות ואזרחיות מערביות בעתיד. קרי, המטרה של אסטרטגיה זו הייתה למנוע את חזרת תסריט העבר מאפגניסטן.

את אסטרטגיית הממשל האמריקאי ניתן לייחס גם לשיקולים אחרים שאינם קשורים בניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן. כך למשל, הרצון לפתור את הסכסוך הסורי באמצעים דיפלומטיים מבלי להשתמש בכוח, זאת לאור מעורבות אמריקאית בסכסוכים אחרים במזרח התיכון. לכן הממשל פעל לייצר פתרון פוליטי מוסכם בין כל הצדדים בסוריה. אולם, הבחירה להגביל את חימוש המורדים יצרה מצב של סטטוס קוו במלחמה, דבר שלא אפשר את הכרעתה עד עתה. ייתכן שהגבלת החימוש נועדה לשם המטרה של יצירת סטטוס קוו, אך קשה להעריך האם הדבר מושפע מניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן או מהשאיפה למנוע את הסלמת מלחמת האזרחים בסוריה. בסופו של דבר, הגבלת החימוש יצרה מצב בלתי רצוי שבו המורדים המתונים נחלשו ונאלצו להידחק לידי הכוחות הקיצונים, במקום לחזק אותם על חשבונם.

ככל הנראה, אמצעי לחימה מתקדמים הועברו אל כוחות המורדים החל מהשנים 2014-2015. השינוי נבע רק עם העמקת המעורבות הרוסית בסוריה. כלומר, האסטרטגיה המוגבלת והמבוקרת של ממשל אובמה הזמינה את הרוסים להעמיק את מעורבותם בסוריה ורק אז אפשר הממשל אספקת אמצעי לחימה מתקדמים. כלומר, ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן נלקח בחשבון במידה חלקית לעומת השיקול האסטרטגי. למרות זאת, הממשל האמריקאי לא הסיר את המגבלות לחלוטין. שכן החשש העיקרי של ממשל אובמה היה מהגברת המתח בין המעצמות ובעלות בריתן. ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן והחשש מנפילת אמצעי לחימה בידיהם של מורדים אסלאמיסטים הפכו למשניים בחשיבותם. כך או כך, יכולתה של ארה"ב לקבוע את מהלך העניינים בסוריה נשחקה.

4.5 המדינות השותפות

במהלך מלחמת האזרחים, הממשל האמריקאי שיתף פעולה עם ארגוני מורדים הפועלים על אדמת סוריה באמצעות מספר תכניות הכשרה, חימוש ואימון שיזם. במהלך הפרק אציג שלוש תכניות הכשרה שקידם הממשל האמריקאי לתמיכה בארגוני המורדים בסוריה. בכך יתאפשר לבחון את דפוסי שיתופי הפעולה שהתקיימו בין הממשל לבין השחקנים המדינתיים השותפים לתכניות אלה, ובכך לברר האם ובאיזו מידה נלקח בחשבון ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן בהחלטה זו.

תכנית הכשרה של כוח מורדים מתון למאבק במשטר אסד-צבא סוריה החופשי

ה-CIA בשיתוף פעולה עם מדינות האזור המזרח תיכוניות, הפעיל תכנית חשאית להכשרה וחימוש כוחות מורדים סורים מתונים ללוחמה כנגד כוחות משטר אסד, בעלי בריתו והכוחות האסלאמיסטים במערב המדינה. התכנית יצאה לפועל במהלך שנת 2013 ונועדה להביא עד שנת 2014 להקמת כוח צבאי ומדיני שיהווה אלטרנטיבה למשטר אסד ולכוחות האסלאמיסטים הפועלים במדינה. התכנית התבססה בעיקרה (אך לא רק) על כוחות צבא סוריה החופשי, שנתפש על ידי המערב למן פרוץ ההתקוממויות ככוח מתון (; Laub 2017; Bulos 2016). הוגי התכנית היו הילארי קלינטון ודיוויד פטראוס (Warrick 2015, 278). ג'ובי ווריק (Jobby Warrick) בספרו, מתאר את דבריה של הילארי קלינטון בהקשר לכך (Warrick 2015, 278):

"Clinton began privately pushing for what she would call a 'carefully vetted and trained force of moderate rebels who could be trusted' with American weapons...By late summer [2012], following extensive meetings with NATO counterparts and rebels leaders, Clinton was 'reasonably confident' that an effective strategy could be put in place, she said. Petraeus's CIA put together a plan for building, training, and arming a moderate rebel army that could eventually overthrow the regime and establish authority in provinces now effectively controlled by Islamists".

התכנית אושרה על ידי אובמה ועל הובלתה הופקד כאמור ה-CIA. התכנית הופעלה באחריות והובלה אמריקאית על אדמת ירדן ותורכיה, שם הוכשרו המורדים (Laub 2017). להיותה של התכנית מובלת על ידי מאמנים אמריקאים בשטח הייתה חשיבות רבה שכן:

"The C.I.A. review, according to several former American officials familiar with its conclusions, found that the agency's aid to insurgencies had generally failed in instances when no Americans worked on the ground with the foreign forces in the conflict zones, as is the administration's plan for training Syrian rebels. One exception, the report found, was when the C.I.A. helped arm and train mujahedeen rebels fighting Soviet troops in Afghanistan during the 1980s, an operation that slowly bled the Soviet war effort and led to a full military withdrawal in 1989. That covert war was successful without C.I.A. officers in Afghanistan, the report found, largely because there were Pakistani intelligence officers working with the rebels in Afghanistan (Mazzetti 2014).

התכנית הסורית נתקלה בקשיים כבר למן השלבים הראשונים. במהלך הכשרתם התברר כי המורדים שהוכשרו סבלו מהיעדר מקצועיות צבאית. לוחמי הארגון היו מפולגים והתקשו להגיע להסכמות ביניהם, דבר שפגע ביכולת תפקוד צבא סוריה החופשי (Laub; Bulos 2016; 2017). למרות שמאמנים אמריקאים באו במגע ישיר עם המורדים, התכנית כללה שיתוף פעולה עם מספר מדינות בהן בריטניה, צרפת, ירדן, קטאר, סעודיה ותורכיה. אולם, מדינות אלה התקשו להגיע להסכמות בנוגע לתכנית (Laub 2017; Bulos 2016). מורכבות זו באה לידי ביטוי בכך שמדינות המפרץ הסוניות, קטאר וסעודיה ממנות במקביל את פעילותם של ארגונים אסלאמיסטים (דוגמת ארגון המדינה האסלאמית) (Burke 2015, 94). ביחס לשיתופי הפעולה עם סעודיה בסוריה, מייק רוג'רס (Mike Rogers) טען כי:

"They [Saudi Arabia] understand that they have to have us, and we understand that we have to have them," said Mike Rogers, the former Republican congressman from Michigan who was chairman of the House Intelligence Committee when the CIA operation began" (Mazzetti and Appuzo 2016).

לפיכך, שיתוף הפעולה האמריקאי-סעודי הינו אמביוולנטי ביסודו שכן מצד אחד:

"Saudi Arabia was defensive about its role in the rise of global jihadi terrorism, and a wave of popular anti-Saudi sentiment in the United States following the 9/11 attack damaged relations between the countries... Saudi Arabia maintains a 'robust' counterterrorism relationship with the United States, according to a June 2015 State Department Report" ("U.S-Saudi Relations" 2017).

מן הצד השני:

"In arming the rebels, the US risks worsening an already disastrous situation, and not just for Syria. The last time US and Saudi interests aligned such that they decided to cooperate in supporting insurgent armed groups was in Afghanistan in the 1980s. The Saudis exported their Islamist holy warriors and the US landed a strategic defeat against the invading Soviets" (Glaser 2013).

עם זאת, התפיסה היא כי סעודיה מהווה יסוד חשוב בברית עם ארה"ב:

"When President Barack Obama secretly authorized the Central Intelligence Agency to begin arming Syria's embattled rebels in 2013, the spy agency knew it would have a willing partner to help pay for the covert operation. It was the same partner the CIA has relied on for decades for money and discretion in far-off conflicts: the Kingdom of Saudi Arabia". Since then, the CIA and its Saudi counterpart have maintained an unusual arrangement for the rebel-training mission... Under the deal, current and former administration officials said, the Saudis contribute both weapons and large sums of money, and the CIA takes the lead in training the rebels on AK-47 assault rifles and tank-destroying missiles. The support for the Syrian rebels is only the latest chapter in the decades-long relationship between the spy services of Saudi Arabia and the United States, an alliance that has endured through... support for the mujahideen against the Soviets in Afghanistan and proxy fights in Africa. Sometimes, as in Syria, the two countries have worked in concert. In others, Saudi Arabia has simply written cheques underwriting US covert activities" (Mazzetti and Apuzzo 2016).

תורכיה שיתפה אף היא פעולה עם הממשל האמריקאי בתכנית ההכשרה של המורדים המתונים. אך בדומה לסעודיה, תורכיה מהווה גורם בלתי מהימן בראי הממשל. מצד אחד,

הממשל התורכי תמך בארגון המדינה האסלאמית וקבוצות קיצוניות אחרות, במטרה להילחם במשטר אסד ובכורדים בצפון סוריה. מצד שני, לאור סדרת פיגועי טרור שבוצעו בעריה על ידי ארגון המדינה האסלאמית, פתחה תורכיה במאבק צבאי כנגד פעילי האסלאם הקיצוני (Norton 2016; Aras 2016). כחלק מכך, במהלך חודש מאי 2017 החלה תורכיה לחמש ולהכשיר קבוצת מורדים גדולה מקרב ארגון צבא סוריה החופשי לשם בלימת הכוחות הכורדים והאסלאמיסטים ("Turkey Steps Up Training", 2017). המורכבות בשיתוף הפעולה של הממשל עם תורכיה, באה לידי ביטוי בדבריו של ג'. קיטינג (J. Keating):

"The study of history might have led to the White House's reluctance to have the CIA provide direct aid to the rebels. The agency, though, was involved in facilitating aid from others, Arab governments and Turkey in particular, who may have been less discriminating about the recipients of that support than the U.S. might have been. When future historians ponder the lessons of this engagement, they may conclude that historical examples led the U.S. away from one set of mistakes and toward a whole different set of errors (Keating 2014).

עם הגברת ההשפעה הרוסית באזור למן שנת 2015, מאפייני ויעדי תכנית ההכשרה השתנו. משלב זה, כוח המורדים שהוכשר יועד להפעיל לחץ על משטר אסד בכדי לאלצו לנהל מו"מ על עתידה של המדינה, במקום לייצר כוח צבאי אלטרנטיבי שיבצע הפיכה כנגד המשטר. כיום כוח מורדים זה נתון למתקפות של כוחות משטר אסד, חיל האוויר הרוסי ארגון ג'בהת אל נוסרה, כוחות תורכיים וארגון המדינה האסלאמית. אף על פי כן, התכנית העדכנית התבררה כמוצלחת משום שהתאפשר לארגן ולהכשיר במסגרתה אלפי מורדים מתונים לכדי כוח לוחם (Bulos 2016; Laub 2016; Solomon 2017). עם זאת, גם תכנית זו טומנת בחובה בעיות ומורכבויות. במהלך חודש פברואר 2017 הקפיא ה-CIA את התכנית לאחר מתקפה שביצעו כוחות אסלאמיסטים במהלך חודש ינואר 2017 כנגד כוחות הנתמכים על ידי ה-CIA. הקפאת התכנית נועדה למנוע נפילת אמצעי לחימה ומשאבים לידיהם של הארגונים הקיצוניים. בחודש אפריל 2017 דווח על כך ששיתוף הפעולה חודש, אך באופן חלקי (Perry, Al-Khalidi and Walcott 2017).

תכנית להכשרת כוח מורדים מתון למאבק בארגון המדינה האסלאמית

כחלק מהקמת הקואליציה הבינלאומית למלחמה בארגון המדינה האסלאמית, משרד ההגנה האמריקאי בהנחיית ממשל אובמה, החל לקדם החל מקיץ 2015 תכנית הכשרה וחימוש של כוחות מורדים סורים מתונים. מטרתה של התכנית הייתה להכשיר כוחות מורדים מתונים ללוחמה בארגון האסלאמיסטי הקיצוני. למעשה, התכנית התקיימה במתכונות שונות במהלך מלחמת האזרחים הסורית ואף הושעתה מספר פעמים נוכח כישלונה בשטח. במסגרת התכנית העדכנית משנת 2015, מתקיימים שיתופי פעולה בין משרד ההגנה האמריקאי לבין כוחות "צבא סוריה החדש" (New Syrian Army)⁴⁷. ייחודה של התכנית הינו בכך שהמורדים נבחרים באופן סלקטיבי ומוכשרים במספר מוקדים ברחבי המזרח התיכון, לרבות תורכיה וירדן. עלות התכנית: 500 מיליון דולרים. עד שלב זה, טרם התבררו מידת יעילותה והצלחתה (Shear, Cooper and Schmitt 2015; Laub 2017).

הקמת קואליציה כורדית-ערבית למאבק בארגון המדינה האסלאמית

כחלק ממאבק הקואליציה הבינלאומית כנגד ארגון המדינה האסלאמית, הפעיל הממשל האמריקאי במקביל לתכנית הקודמת שתוארה, תכנית נוספת להכשרה וחימוש כוחות מורדים כנגד ארגון המדינה האסלאמית. במסגרת תכנית זו, סייע משרד ההגנה האמריקאי ביצירתה של קואליציה צבאית חדשה, הכוחות הסורים הדמוקרטים, ה-SDF. הקואליציה, מובלת על ידי כוחות כורדים (דוגמת מיליציות ה-YPG⁴⁸) בעיקרם וכן על ידי יחידות סוריות ערביות המתרכזות במאבק בארגון בצפון מזרח סוריה. כחלק מכך, הונחתו בשטח כוחות מיוחדים אמריקאים. תפקידם היה לאמן, להדריך, לייעץ ולחמש את כוחות הקואליציה הפועלים לדחוק

⁴⁷ יש להבדיל בין כוחות "צבא סוריה החדש" לבין כוחות "צבא סוריה החופשי". הקמת צבא סוריה החדש התרחשה על רקע הצטמצמות שיתופי הפעולה בין הממשל האמריקאי לכוחות בא סוריה החופשי. האחרונים העדיפו להילחם כנגד משטר אסד ולא כנגד ארגון המדינה האסלאמית כפי שדרשו האמריקאים (Laub 2017). יתרה מזאת, במהלך מלחמת האזרחים צבא סוריה החופשי שיעד להוות הכוח המתון והתחליפי למשטר אסד, נכשל במשימתו נוכח שחיתות חבריו ועריקתם לשורות כוחות מורדים, בהם כוחות אסלאמיסטים (Solomon 2017).

⁴⁸ יחידות הגנת העם (People's Protection Units) (Bulos 2016).

את רגלי ארגון המדינה האסלאמית מהאזור. על פי הממשל האמריקאי, הכוחות המיוחדים האמריקאים אינם משתתפים באופן פעיל בקרבות. במקום זאת, מסתייעת הקואליציה בחיל האוויר האמריקאי. צריך לומר שכמו במקרים האחרים, גם כאן הסתייעה ארה"ב בשחקנים מתווכים (Solomon 2017; Laub 2017; Bulos 2016). במהלך חודש מאי 2017, דווח על כך שהממשל האמריקאי הנכנס של הנשיא טראמפ, אישר העברת אמצעי לחימה לכוחות הקואליציה. דובר היה באמצעי לחימה קלים (דוגמת רובי סער) שהחלו להיות מועברים לכוחות במהלך חודש זה. דובר מחלקת ההגנה הסביר כי הכוחות הסורים הדמוקרטים הינו הכוח היחיד שמוסוגל להתמודד עם ארגון המדינה האסלאמית (US Begins Sending Weapons" 2017).

6.5.1 סיכום עד כאן

במהלך פרק זה נעשה ניסיון לבחון את סוגיית הפקת הלקחים של הממשל האמריקאי בנוגע לשיתופי פעולה עם גורמים מדינתיים במאבק כנגד משטר אסד וארגון המדינה האסלאמית. בחינת הסוגיה העלתה כי הממשל האמריקאי חתר לשתף פעולה באופן זהיר עם כוחות מורדים סורים מתונים. כחלק מכך, הממשל האמריקאי קידם שלוש תכניות הכשרה, חימוש ואימון. הבחינה העלתה כי הממשל האמריקאי קידם תכניות לחימוש והכשרת מורדים במסגרתן כוחות מיוחדים אמריקאים או אנשי CIA יבואו במגע ישיר עם כוחות המורדים. סביר כי מטרת הממשל הייתה להגביר את יכולת השליטה והבקרה על המורדים, זאת כלקח חשוב שנלמד מתקופת המאבק החשאי בסובייטים. עם זאת, יעילותן של חלק מתכניות אלו הועמדה בספק. שכן בעצם ההחלטה שלא לשלוח כוחות צבא לאדמת סוריה, נאלץ הממשל בכל זאת לשתף פעולה עם השחקנים המדינתיים באזור, אשר להם היו לעיתים אינטרסים מנוגדים. מצופה היה שנוכח החוויה מאפגניסטן, הממשל האמריקאי ינסה להימנע משיתופי פעולה עם שחקנים המשחקים משחק כפול בסוריה, דוגמת סעודיה, קטאר ותורכיה. מדינות אלה מקדמות אידאולוגיות אסלאמיסטיות לצד תמיכה בארגוני המורדים המתונים, המשתפים פעולה עם הממשל האמריקאי.

לפיכך, ניתן לומר כי מצד אחד, ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן שיחק תפקיד חלקי בלבד בהחלטה לחבור אל מדינות האזור במטרה להכשיר כוח מורדים מתון. סביר כי הדבר נעשה על רקע האילוצים השונים. מצד שני, ניתן לראות כי ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן שיחק תפקיד מסוים בכל זאת בהחלטה של הממשל להכשיר את כוחות המורדים. שכן, הממשל רצה לעשות זאת באופן ישיר באמצעות מאמנים אמריקאים שיפעלו מול כוחות המורדים, ולא לאפשר להם לבוא במגע עם גורמים מטעם מדינות המקדמות אידאולוגיות קיצוניות. זאת בניגוד לתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים, אז למאמנים האמריקאים לא הייתה גישה ישירה אל המוג'אהדין. צריך לומר כי הבחירה של הממשל לחבור לקואליציית ה-SDF המורכבת ברובה מכוחות כורדים, מהווה גם כן לקח משמעותי שנלמד ויושם כתוצאה מניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן. שכן הכורדים, מהווים גורם מהימן יותר בהשוואה לארגוני המורדים האסלאמיסטים-סונים.

פרק 7: האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים בלוב

7.1 הרקע ההיסטורי למעורבות האמריקאית בלוב

7.1.1 לוב טרם האביב הערבי

לוב הינה המדינה ה-17 בגודלה בעולם, הגובלת עם אלג'יריה, צ'אד, מצרים, תוניסיה, סודאן וניז'ר. 90% משטחה הינו מדברי, על כן, מרבית האוכלוסייה מתגוררת לאורך קו חוף הים התיכון. לוב נחלקת לשלוש פרובינציות בעלות מאפיינים שונים, בהתבסס על החלוקה מתקופת האימפריה העות'מנית: קירנאיקה (Cyrenaica) במזרח המדינה, טריפוליטאניה (Tripolitania) במערב ופאזאן (Fazzan) בדרום. פאזאן מנותקת באופן יחסי מהמזרח והמערב בשל מדבר סהרה החוצץ ביניהן. האיטלקים היו הכוח הפוליטי שעלה בידו לאחד את הפרובינציות לכדי יחידה פוליטית אחת (Chivvis 2014, 21; Porter 2017). אוכלוסיית לוב מונה כ-6,541,948 איש (נכון לשנת 2016), מהם 12% מהגרי עבודה. הדת השלטת במדינה הינה דת האסלאם. 96.6% מהאוכלוסייה הינם סונים הנוטים לשמרנות. יתר המיעוטים הינם נוצרים, בודהיסטים, הינדים יהודים או חסרי דת (Libya Demographics Profile 2017; Murphy 2011).

החברה הלובית הינה אחת מהחברות השמרניות והשבטיות ביותר בעולם הערבי. עם זאת, החברה הלובית הינה הומוגנית מבחינה אתנית, ומתבססת בעיקרה על הקבוצה הערבית-ברברית (Berber), המהווה כ-97% מהאוכלוסייה. מוצאה של יתר האוכלוסייה, כ-3%, הינו מעמים מרחבי המזרח התיכון, אירופה ואפריקה (Zoubir and Rosza 2012, 1269; Libya Demographics Profile 2017). לוב מתאפיינת בשטח מדברי בו חיים התושבים באורח חיים בדואי-שבטי העוסקים בעיקר בחקלאות ובמסחר (Freiburg 2011). אורח החיים השבטי מאפיין גם את ערי לוב ותושביהן (Zoubir and Rosza 2012, 1270-1271). הישרדות השבט תלויה בסולידריות השבטית ובשמירה על כללי המסורת, המהווים ערך עליון עבור חבריו (Freiburg 2011). המספר המוערך של השבטים והמשפחות הגדולות בלוב עומד על 140,

דבר הממחיש את האתגרים לקיום שלטון מרכזי במדינה. חשוב לציין כי רק ל-30 מהם ישנה עוצמה והשפעה פוליטיות בחברה ובמדינה (Freiburg 2011).

לוב המודרנית נוסדה בשנת 1951 באופן מלאכותי, על פי אינטרס המעצמות האזוריות⁴⁹. המעצמות היו מעורבות באזור במהלך המחצית הראשונה של המאה ה-20, תוך מאבקים צבאיים ומדיניים שהתחוללו ביניהן (Chivvis 2014, 21; Sensini 2016, 37-38). עם קבלת עצמאותה, הוכרזה לוב כממלכה בעלת משטר פדרלי-פרלמנטרי, המונהגת על ידי המנהיג העליון ומפקד הכוחות החמושים של לוב, המלך מוחמד אידריס אל-מאהדי אל-סנוסי (Muhammad Idris al-Mahdi al-Sanusi) מבית שושלת סנוסי⁵⁰ (Sensini 2016, 38). במהלך שנות ה-60, גילויי עתודות הנפט במדינה משכו חברות רב לאומיות בקנה מידה נרחב. עם זאת, ההכנסות מסחר הנפט החלו לערער את המבנה החברתי המסורתי והשברירי בלוב. כאמור, האפשרות ליהנות מהעוגה קסמה לעם הלובי, בני המעמד המסורתי, אשר עד שלב זה נטו להסתגר במסגרות השבטיות להן השתייכו. לכך יש להוסיף, את המתחים הפוליטיים והאידיאולוגיים שהחלו להתעורר בין תומכי הקומוניזם, הנאצריזם⁵¹ והבעת'יזם⁵². על כן, תחושת אי הוודאות בקרב העם הלובי הלכה וגדלה (Sensini 2016, 39-40).

⁴⁹ האימפריה העות'מנית, צרפת ובעיקר איטליה ובריטניה שהמשיכו להוות גורמים דומיננטיים באזור גם לאחר קבלת העצמאות של לוב (Sensini 2016, 37-38).

⁵⁰ תנועה אסלאמיסטית סונית שנוסדה בחצי האי ערב בשנת 1837. מייסדה ברברי (Berber) במקורו, סעיד מוחמד איבן עלי סנוסי (Sayyid Muhammad ibn Ali as-Senussi), נחשב ל"סנוסי הגדול" בלוב. משפחתו החשיבה אותו לצאצא של פאטימה, ביתו של הנביא מוחמד. התנועה דגלה בהשבת אלו שאבדה להם הדרך אל דרך האסלאם הטהור (Sensini 2016, 18). התנועה הסנוסית בלוב מילאה תפקיד מוביל בעיצוב ההיסטוריה המודרנית של לוב, ובמאבקה הלאומי כנגד הקולוניאליזם האיטלקי (רוגן 2012, 40).

⁵¹ מדיניותו של נשיא מצרים החל משנת 1954, נאצר, אשר חתרה להביא להתעוררות והתלכדות האומה הערבית כולה כמעצמה אחת, גדולה, עתירת משאבים המתפרשת על יבשת אפריקה, המזרח התיכון ואסיה, כאשר מצרים בראשה. על כן גרס נאצר כי האזרח המצרי הוא בראש ובראשונה בן האומה הערבית (שמיר 1978, 34-35; איילון 1983). במסגרת זאת, הוביל נאצר מדיניות מהפכנית, "סוציאליזם ערבי", אשר מיקדה את מצרים בבעיות לאומיות, אזוריות ואף עולמיות, בציפייה לשקיעת המערב (וישראל) (יודפת 1973, 83; שמיר 1978, 35).

⁵² אידיאולוגיית מפלגת הבעת'. להרחבה ראה/י פרק על סוריה.

7.1.2 שלטון מועמר קדאפי

בחודש אוגוסט 1969, קבוצת "הקצינים המאוחדים החופשיים" תפסה את השלטון בהפיכה ("הפיכת אל קודס") תוך הדחת המלך אידריס. מרביתם נמנו על המעמד הכפרי הנמוך והם הונהגו על ידי מועמר קדאפי, אשר תכנן את ההפיכה באופן מדוקדק וסבלני מזה שנים (Sensini 2016, 42; רונן 2012, 32). קדאפי שלט במדינה החל משנת 1969 ולמשך למעלה מארבעים ושתיים שנים לאחר שביצע הפיכה כנגד שלטון המלוכה (1951-1969) (Chivvis 2014, 434; Kemrava 2014, 21). קדאפי השתלט על מדינה שהשתחררה מהקולוניאליזם בשנת 1951 והייתה מחוסרת ידע וניסיון בצורת השלטון הדמוקרטי. המדינה הצעירה הייתה תלויה בעתודות הנפט שהתגלו, והתקשתה לתפקד נוכח ההבדלים בין שלוש הפרובינציות. קדאפי הושפע רבות מדמותו וממודל המדינה שבנה ג'מאל עבדל נאצר (Gamal Abdel Nasser), שעלה לשלטון במצרים בהפיכה משלו (Chivvis 2014, 21). קדאפי, הצליח לכוון ברית בין השבט עליו נמנה, הקדאפה (Qaddhafa), לבין שני השבטים הנוספים הגדולים במדינה⁵³ (Sensini 2016, 44). הברית תורגמה לכדי הענקת עוצמה פוליטית וכלכלית לשבטים אלו מצד המשטר בתמורה לנאמנותם אליו (Freiburg 2011).

השלטון המהפכני קידם את אידאולוגיית "הסוציאליזם האסלאמי" (דבר שהדגיש את מרכזיותה של דת האסלאם) לצד עיקרון האחדות הערבית. הווה אומר, התנגדות לממסד הדתי הוותיק שנתפש כמזוהה עם שושלת סנוסי, וגיוס ההון הלאומי במטרה לפתח את המדינה (Sensini 2016, 45-46; רונן 2012, 39). על כן, פתח המשטר החדש בתהליכי הלאמת בנקים ותעשיות הנפט כאמצעי להפסקת המעורבות הזרה במדינה ובמזרח התיכון (Sensini 2016, 44-46). השלטון הלובי תוך אימוץ עקרונות הג'אמאהיריה (Jamahiriyya)⁵⁴ ו"הספר הירוק"⁵⁵, התנגד

⁵³ קדאדפה (Qadadfa), וורפאלה (Warfalla) ו-מאגאריה (Magariha) (Zoubir and Rosza 2012, 1269).

⁵⁴ "מדינת ההמונים", אומה הנשלטת באופן ישיר על ידי אזרחיה, ללא התערבות של גורמים מתווכים (קרי דמוקרטיה ישירה) (Sensini 2016, 49, 51).

⁵⁵ "המניפסט של קדאפי" אשר פורסם בשלושה חלקים בין השנים 1973-1979 ושולב בחוקה הראשונה של הרפובליקה הלוברית של דצמבר 1969. דובר היה בעקרונות אלטרנטיביים למרקסיזם והקפיטליזם לעניין ניהול החברה, הכלכלה

לקיום מוסדות מודרניים מערביים לניהול המדינה (Kamrava 2014, 443-444). קדאפי מנע את קיומם וקידומם של מוסדות מדינתיים-בירוקרטיים חזקים וביסס את משטרו על פרוצדורות בלתי פורמליות (Lacher 2016, 67; Chivvis 2014, 22). כך למשל, במשך שנות שלטונו, מנע קדאפי את קיומן של בחירות במדינה (Zoubir and Rosza 2012, 1268). כתוצאה מהאתוס הסוציאליסטי והיעדר היררכיה פנים מדינתית ברורה, התבלט האתוס השבטי של החברה הלובית במדינה. במסגרתו, בלטה מערכת קשרי פטרון-קליינט בין השלטון לבירוקרטיה והשבטים, המבוססים על הכנסות ממכירת נפט (Sensini 2016, 50, 55). כלומר, בתמורה לנאמנות מוחלטת למשטר, זכו השבטים לפריבילגיות חומריות ושירותים ממשלתיים. בעתות של התנגדות למשטר, גרר הדבר תגמול שלילי מצד השלטון (שיטת המקל והגזר). מודל זה שועתק לתוך השבטים עצמם (Freiburg 2011).

לאור דפוס בניית מוסדות המדינה והתנגדות אפוזיציונית שהחלה להתפתח במדינה מצד קבוצות דתיות קיצוניות שהאשימו את קדאפי בכפירה מצד אחד, ועל ידי חלק ממקורביו של קדאפי, אשר התנגדו לדרך יישום המהפכה מצד שני (Sensini 2016, 53), החל המשטר להשקיע משאבים לטובת שימור השלטון. המשטר פיתח את מנגנוני הביטחון, קרי הצבא, המשטרה ושירותי המודיעין. אליהם, גויסו בעיקר פעילים מהמגזר השבטי אשר בתמורה לנאמנותם זכו לפטרונות מהמשטר (Lacher 2016, 67). דובר היה בעיקר בקרובי משפחתו של קדאפי ולדמויות אשר נמנו על השבטים הנאמנים לו (Sensini 2016, 53). בפועל, הרעיון של הדמוקרטיה הישירה בלוב לא יושם ובמקום זאת הקבוצה החזקה ביותר במדינה שלטה (Sensini 2016, 55).

והפוליטיקה. במסגרת החזון, תבוצע רפורמה רדיקלית במבנים הפוליטיים של המדינה על מנת לאפשר את הפיכת אזרחי לוב ליוצרי האקטיביים של מדינה חסרת מעמדות. עקרונות אלה הפכו למצע האידאולוגי לניהול הפוליטיקה הפנים מדינתית ומדיניות החוץ של לוב. כחלק מכך, תפקידם של נציגי ממשל נבחרים, מוסדות בירוקרטיים ומפלגות מיותרים, שכן הם מהווים מחסום להשתתפותם הפוליטית של האזרחים. עלפי החזון, מבנה זה יאפשר חלוקת הוגנת של העושר בין האזרחים (Sensini 2016, 48-51).

לאחר שבשנות ה-70 נראה היה שמשטר קדאפי קיבע את מעמדו הלגיטימי במדינה, החל משנות ה-80 מגמה זו החלה להשתנות. בתקופה זו החל להתגבר איום האסלאם הקיצוני על המשטר הלובי, שלא היה מוכר עד אז. המשטר פעל למגר את התופעה והצליח בכך (רון 2012, 43; Sensini 2016, 54). כחלק מתופעה זו, מתנדבים רבים יצאו מהמדינה לאפגניסטן ולעיראק על מנת להשתתף במלחמת הג'יהאד. שם פיתחו הם קשרים עם ארגון אל-קאעידה. למעשה, אותם מתנדבים צברו תסכול מתמשך כלפי משטר קדאפי על רקע ההזנחה הכלכלית והדיכוי מהם סבלו תחתיו. השתתפותם במלחמות הג'יהאד אפשרה להם לפרוק את תסכולם (Wehrey 2017). כפי שתואר בפרקים הקודמים, חזרתם של המתנדבים למדינות מוצאם לאחר תום המאבק כנגד הסובייטים, נועדה לערער את המשטרים שנתפשו כבלתי לגיטימיים מבחינתם. לוב מהווה אחד מהמקרים הללו (Kuperman 2015).

קדאפי בסופו של דבר, בזכות כשרונו ומנהיגותו הכריזמטית, בתוספת למוסדות השלטון שיצר והדיכוי של האוכלוסייה, הצליח לשמור את השד הדתי, השבטי והאזורי בבקבוק. בנוסף, ההתמקדות באויב מבחוץ, קרי מדינות המערב, סייעה בייצוב השלטון (Chivvis 2014, 22). כחלק מהצלחה זו, הצליח המשטר למגר את פעילי הטרור ופעילי האסלאם הקיצוני מחד, ואת מתנגדיו מהצד החילוני של המפה מאידך (Kuperman 2015; Murphy 2011). בכך, התאפשר ללוב להפוך למדינה המפותחת ביותר בכל יבשת אפריקה ואפילו ביחס למדינות המזרח התיכון הערביות (Sensini 2016, 55).

לוב מעולם לא היוותה גורם משמעותי מבחינת הביטחון הלאומי האמריקאי, כדוגמת סעודיה או מצרים. יחד עם זאת, במהלך שנות ה-70 נתפש משטרו של קדאפי כמשטר תומך טרור החותר לפתח נשק גרעיני (Chivvis 2014, 22-23). על כן, בודדה לוב מהזירה הגלובלית וסנקציות כלכליות הוטלו כנגדה (Martinez 2008, 140). לאור הפלישה האמריקאית לעיראק בשנת 2003, זנח קדאפי את דרך הטרור ואת ניסיונותיו לפתח נשק גרעיני. לפיכך, הוסרה לוב מרשימת המדינות תומכות הטרור, בעוד קשריה של המדינה עם המערב התחזקו (Chivvis 2014, 22-23). בנוסף, נורמלו הקשרים בין לוב לבין ארה"ב דבר שחיזק את מעמדו הלגיטימי של קדאפי כמנהיגה של לוב (Zoubir and Rosza 2012, 1268).

7.1.3 האביב הערבי בלוב-מלחמת אזרחים

על רקע ההתקוממויות העממיות שאירעו במצרים ובתוניס, התקוממותם של אזרחי לוב כנגד המשטר לא נתפשה כמאורע מפתיע. באמצע חודש ינואר 2011, החלו מפגינים במספר מוקדים במדינה להפגין ולדרוש מהמשטר הלובי לפעול למען שיפור רמת חייהם בסוגיות של דיור, פרנסה ותנאים חברתיים-כלכליים. עד חודש פברואר 2011, ההפגנות התדרדרו לכדי עימותים אלימים בין המפגינים לכוחות המשטר, שפעלו ביד ברזל על מת לדכאם. במסגרת זאת, מספרם של המפגינים שנהרגו הלך והאמיר. האירועים האלימים התרחבו לערים נוספות בלוב, בעוד מספר הנפגעים גבר (John 2016, 359). במהלך סוף חודש פברואר 2011 החלו כוחות האופוזיציה, המורדים, להסלים את המערכה כנגד משטר קדאפי ופעלו באמצעים אלימים (Ronen 2013, 686). כמו כן, בנקודת זמן זו, ברחבי העולם, במדינות המערב ובמדינות ערב נשמעו קולות הקוראים לממשלות המערב לסייע לעם הלובי להילחם במשטרו של קדאפי במטרה לכונן במדינה משטר דמוקרטי (Ronen 2013, 686).

המעורבות הבינלאומית הנרחבת של שחקנים רבים בסוגיה הלובית, בדומה לדפוסים של מלחמות אזרחים שאירעו בעבר, הובילה לקבלת החלטות מספר 1970 ו-1973 בארגון האומות המאוחדות (להלן או"ם) (Risen, Mazzeti and Schmidt 2012). ההחלטה הראשונה שהתקבלה, החלטה מספר 1970, אושרה ב-26 בפברואר 2011 במועצת הביטחון של האו"ם. בנוסח ההחלטה נקבע כי לאור ההפרות החוזרות ונשנות של זכויות האדם במדינה (John 2016, 360):

א. יוטלו סנקציות כלכליות על קדאפי ומקורביו.

ב. על בית המשפט הבינלאומי הפלילי (ICC) לחקור את תוקפנות המשטר כלפי אזרחיו.

ב-11 במרץ 2011, אירעה נקודת המפנה באירועי האביב הערבי בלוב. ביום זה הדפו כוחות משטר קדאפי את המורדים באופן ברוטאלי במעוזם בזאווייה (Zawiyah). הדבר אפשר להם להשתלט על העיירה אג'דאביה (Ajdabiya), שכיבושה היווה נקודת ציון אסטרטגית במערכה. כוחות המשטר עמדו להתקדם לבנגאזי (Benghazi), מעוז נוסף ומשמעותי של כוחות

המורדים. על רקע זה, גבר החשש בקרב הקהילה הבינלאומית מביצוע מעשי נקם כלפי המורדים (John 2016, 360). על כן ב-14 במרץ 2011, קרא הנשיא אובמה לקדאפי לעזוב את כסאו. בהמשך לכך, שרי החוץ של הליגה הערבית תמכו בכפיית אזור אסור לטיס בשמי לוב במטרה להגן על חיי אזרחי לוב (Chivvis 2014, 53). ב-17 במרץ 2011, אימצה מועצת הביטחון של האו"ם את החלטה מספר 1973, ההחלטה השנייה העוסקת בסוגיה הלובית. ההחלטה התירה כפיית אזור אסור לטיסה בכל רחבי לוב. נוסח החלטה התיר להוציאה לפועל על ידי המדינות החברות באו"ם, או על ידי ארגונים אזוריים, שיוכלו להשתמש:

"...to take 'all necessary measures' to protect civilians under threat of attack".

כמו כן, ההחלטה כללה את הידוק הסנקציות על משטר קדאפי, וקראה ליישום הפסקת אש מיידית במטרה לשים קץ לפשעים כנגד האנושות ולהתקפות המשטר כנגד אזרחי לוב (John 2016, 360).

לאור אישור ההחלטות באו"ם, בריטניה, צרפת וארה"ב, תחת מעטה הפעילות של ברית נאט"ו, הפעילו מתקפות אוויריות כנגד כוחות המשטר, דבר שעיכב את התקדמות כוחותיו לכיוון בנגאזי. ב-22 במרץ 2011, החלה ברית נאט"ו לאכוף אמברגו על אספקת אמצעי לחימה ללוב. עם הגברת מעורבות כוחות ברית נאט"ו בלוב, יעדה של המשימה השתנה. במקום להגן על אזרחי לוב, הפכו קדאפי וכוחות המשטר למטרה הראשית. בחודשים אפריל-מאי 2011 קבעה הקהילה הבינלאומית כי משטרו של קדאפי איננו רלוונטי וכי איבד לגיטימציה להמשיך ולשלוט. על כן הוחלט שיש להביא לשינוי שלטון (regime change) במדינה. סין ורוסיה הביעו דאגתן מהחריגה מהמנדט שניתן על ידי מועצת הביטחון (John 2016, 361). ב-20 באוגוסט 2011 לאחר כחצי שנה של לחימה, הצליחו המורדים בסיוע כוחות ברית נאט"ו, להביא למיטוטו של משטר קדאפי (Ronen 2013, 675; Zoubir and Rozsa 2012, 1267). אף על פי כן, עם מיטוט המשטר, קבוצות אסלאמיסטיות חמושות השתלטו על המדינה ומוסדותיה (Gebriel 2016, 347). ב-20 באוקטובר 2011 נרצח קדאפי בידי המורדים שכלל הנראה נתמכו על ידי

כוחות הקואליציה. הברוטאליות בה נהגו בקדאפי, הופנתה גם כלפי בני משפחתו ונאמני המשטר (Zoubir and Rozsa 2012, 1267).

7.1.4 לוב בתקופת פוסט משטר קדאפי

למרד בלוב היו תוצאות הרסניות במישור ההומניטרי, הכלכלי, הגיאופוליטי והביטחוני. דיכוי המורדים מצד אחד, ומהמעורבות החיצונית מצד שני, האריכו את משך הסכסוך, הביאו לגידול במספר הנפגעים בנפש ולהפרות חוזרות ונשנות של זכויות אדם (Kuperman 2015). יתר על כן, מחירי הנפט נעדרו יציבות דבר שעתיד היה לערער את חוסנה של כלכלת העולם. במקביל לכך, התגברה תופעת הפליטות ברחבי העולם (Zoubir and Rozsa 2012, 1274). לא רק שלוב לא הפכה למדינה דמוקרטית, משטר המעבר לא היה מסוגל לפרק את המיליציות מנשקיהן והמדינה הפכה בפועל למדינה כושלת (Failed State) (Kuperman 2015).

על רקע הופעתן של מיליציות רבות מיד עם מיטוט משטר קדאפי, קרבות החלו להתפתח ביניהן לבין כוחות צבא לוב. הקרבות התרחשו בעיקר באזורי הערים בנגאזי וטריפולי (Tripoli) (שי וברא"ס 2015, 177). ב-7 ביולי 2012 נערכו בחירות דמוקרטיות ראשונות במדינה מאז מיטוט משטר וקדאפי. בבחירות ניצח השלטון החילוני שזוהה עם הצבא הלובי והמיליציות החמושות ספגו מפלה (שי וברא"ס 2015, 177; Kamrava 2014, 438). כחלק מכך, מועצת המעבר הלאומית (NTC)⁵⁶ שהנהיגה את האופוזיציה הלובית במהלך מלחמת האזרחים ואת ממשלת המעבר לאחריה, נתקלה באתגרים למימוש הלגיטימציה שלה (Kemrava 2014, 438). בחודש יולי 2014 נערכו בחירות נוספות במדינה. בבחירות אלה ניצח השלטון החילוני פעם נוספת. גם בפעם זו הניצחון נתפש כבלתי לגיטימי על ידי הקבוצות השונות במדינה. כעבור חודש נכבשה טריפולי הבירה על ידי מיליציות אסלאמיות שהרחיבו את השפעתן לכדי

⁵⁶ NTC או TNC, מועצת המעבר הלאומית (בתרגום חופשי), הגוף המייצג של כוחות האופוזיציה הלובים שהוקם בחודש מרץ 2011. המועצה הכריזה על עצמה כמייצגת העם הלובי ושלטה דה פקטו במזרח המדינה. הגוף כלל שלושים נציגי אופוזיציה מהם עריקי המשטר, נציגים של שבטים מרכזיים, אסירים לשעבר, פעילי זכויות אדם, עורכי דין, אינטלקטואלים, וגולים לובים בעלי קשרים במדינות המערב ועוד פעילים מרקעים שונים (Chivvis 2014, 32-33).

אזורים נוספים במדינה (שי וברא"ס 2015, 177). בפועל, לוב התדרדרה למלחמת אזרחים נוספת, כאשר ברקע משבר כלכלי והומניטרי מתמשכים (Chivvis 2016, 113).

על רקע ההתדרדרות לכדי המצב הכאוטי, התבססו בלוב שתי ממשלות, שני פרלמנטים ושני צבאות אשר המשיכו להיאבק ביניהם על השליטה הפוליטית במדינה. מצד אחד, בערים טוברוק (Tobruk) וביידא (Bayda), משלו ממשלה ופרלמנט חילוניים אשר זכו להכרה על ידי האו"ם. ממשלה זו חתרה לאחדות לאומית. יתר על כן, ממשלה זו נתמכת דיפלומטית, כלכלית וצבאית על ידי ארה"ב, מדינות המערב, מצרים, סעודיה ואיחוד האמירויות הערביות. מצד שני, בטרפולי, שלטו ממשלה ופרלמנט בעלי אוריינטציה אסלאמיסטית. ממשלה זו, נתמכת על ידי קטאר, תורכיה וסודן. לוואקום נכנס ארגון המדינה האסלאמית אשר קיבע את שלטונו דה-פקטו באזורים שונים במדינה, ביניהם בעיר דרנה (Derna) וסירת (Siret) בחוף הים התיכון (שי וברא"ס 2015, 177; Chivvis 2016, 125-126). למעשה, לוב חולקה דה-פקטו לשלושה אזורים שליטה, בהתאם לחלוקה ההיסטורית מתקופת האימפריה העות'מנית ("התבססות דאעש בלוב" 2016, 2). בסיכומו של דבר, ממדינה שסייעה במידה מה לארה"ב במאבק כנגד הטרור בשנות שלטונו האחרונות של קדאפי, הפכה היא לחממה עבור מיליציות המסונפות לארגון אל-קאעידה ולמדינה האסלאמית. המעורבות האמריקאית בלוב פגעה באינטרסים הביטחוניים של ארה"ב ובניסיונותיה למזער את תפוצת הנשק הגרעיני בעולם, פגעה בשיתופי הפעולה עם רוסיה, ותרמה להחרפת מלחמת האזרחים בסוריה (Kuperman 2015).

7.2 המורדים הלובים

כפי שתואר בפרק הקודם, החברה הלובית הינה חברה שבטית בבסיסה. לפיכך, הדבר אתגר את יכולתו של משטר קדאפי לכוון ריבונות מלאה בכל שטחי המדינה. על כן, החל משנת 1979 בנה קדאפי את עוצמתו הפוליטית בהישען בעיקר על פטרונות כלפי שלושת השבטים הגדולים במדינה⁵⁷ ומנהיגיהם (Zoubir and Rosza 2012, 1270-1271). במקביל לכך, פעל המשטר לחזק את הזהות האסלאמית והערבית במדינה. השימוש בטרמינולוגיה האסלאמיסטית אפשרה לקדאפי לאחד תחת מכנה משותף רחב היקף את המדינה והחברה המפולגת, בעלת רכיבי הזהות ומוקדי הכוח השונים והמנוגדים זה לזה. כאמור, קדאפי היה מודע להשפעת האלמנט הדתי ועל כן עשה בו שימוש סיסטמתי על מנת לגייס את ההמונים וללכדם סביבו (רון 2012, 40).

אופוזיציה הטרוגנית-ההתקוממות כנגד משטרו של קדאפי שהחלה בחודש פברואר 2011 והסתיימה בהדחתו, שיקפה בראש ובראשונה דפוס מאבק שבטי על חלוקת העוצמה במדינה ובחברה. המאבק החברתי-כלכלי, היה משני בחשיבותו בלוב, זאת בניגוד למקרים אחרים בהם התרחשו אירועי האביב הערבי (Zoubir and Rozsa 2012, 1271). כתוצאה מדפוס המאבק השבטי לאורך ההתקוממות ולאחריה, כשלו המורדים הלובים לפעול כמקשה אחת, דבר שהיה בעורכיהם (Chivvis 2014, 25-26; Farmer 2011).

בשלבם הראשונים של ההתקוממות, פעילים ברשת הניו מדיה והאינטרנט דרשו מהמשטר לבצע רפורמות שיובילו לשיפור ברמת חייהם ובזכויותיהם הבסיסיות. בהדרגה הפכה המחאה הווירטואלית למחאה עממית ברחובות ערי לוב. המתקוממים היו בעיקרם צעירים להוטים ברגש מהפכני, אנשי המעמד הבינוני, עריקי המשטר והצבא הלובי (Chivvis 2014, 25-26; Farmer 2011). לצורך מיסוד מאבקם, הקימו המורדים הלובים גוף אופוזיציה פוליטי, מועצת המעבר, ה-NTC. מועצת המעבר היוותה את הגוף המייצג הרשמי של המורדים הלובים. הקמתה אפשרה לכוחות האופוזיציה הלובים למסד את ההתקוממות כך שתלבש אופי היררכי

⁵⁷ קדאדפה (Qadadfa), וורפאלה (Warfalla) ו-מאגאריה (Magariha) (Zoubir and Rosza 2012, 1269).

ומסודר. המועצה הכילה מגוון נרחב של פלגי החברה הלובית, בעיקר אנשי המעמד הבינוני ומעלה (Chivvis 2014, 32-33; Murphy 2011). מטרתה הפוליטית העיקרית של המועצה הייתה לכוון משטר דמוקרטי ליברלי לאחר עידן קדאפי, לצד הסתמכות החקיקה על חוקי האסלאם. כזכור האסלאם מהווה את בסיס העוצמה המשמעותי ביותר בחברה הלובית (Murphy 2011). מצד אחד, לא ניתן לומר כי כל פלגי החברה הלובית תומכים בעקרונות האסלאם ("Who Are the Rebels" 2011). מצד שני, גורמים אחרים מבין כוחות האופוזיציה צידדו בכינון חוק חילוני בתקופת פוסט-קדאפי (Murphy 2011). כלומר, כבר למן הקמתה סבלה המועצה מהיעדר לגיטימציה בכל שטחי לוב, דבר שהשפיע על תפקודה ועל המצב הפוליטי בלוב במהלך ולאחר ההפיכה (Chivvis 2014, 33).

מורדים סונים תומכי האסלאם הקיצוני-כפי שהובהר, לא ניתן להתעלם מהשפעות האסלאם הקיצוני בלוב. בדומה להתקוממויות אחרות שהתרחשו באביב הערבי, תומכי האסלאם הקיצוני היו לכוחות הדומיננטיים בתקופת ההתקוממות ולאחריה. למעשה המקור לרדיקליזציה של המורדים הלובים נובע מהופעתם המחודשת של פעילי טרור שדוכאו על ידי משטר קדאפי בעשור האחרון לשלטונו. פעילי הטרור הקיצוני המקושרים בחלקם לארגון אל-קאעידה ולארגון המדינה האסלאמית⁵⁸, הופיעו מחדש בלוב תחת המטריה האווירית שסיפקו כוחות ברית נאט"ו לכוחות האופוזיציה (Kuperman 2015; Chivvis 2016, 125-126). הפעילים האסלאמיסטים נטו להופיע במספרים גדולים יותר באזורים שמרניים מבחינה היסטורית, כמו באזוריה הצפוניים של המדינה. שם לתנועה הסנוסית הייתה השפעה רבה החל מהמאה ה-19 ואילך (Freiburg 2011). בסופו של דבר, לכוחות האסלאמיסטים הייתה השפעה מכרעת על הצלחת מיטוט משטר קדאפי. זאת במיוחד לאור התמיכה החיצונית לה זכו ממדינות ערב. עם מיטוט המשטר, הפעילים האסלאמיסטים פעלו בכדי להשתלט על כל שטחה של לוב. ברם, בדומה ליתר כוחות האופוזיציה הלובים, גם הם התקשו לשתף פעולה באופן מוסכם ולחמו זה בזה (Kuperman 2015; Mezran 2016, 116). בסיום המאבק מול כוחות משטר קדאפי,

⁵⁸ פעילי הארגון החלו להופיע ולהתעצם בלוב בעיקר בתקופה שלאחר מיטוט משטר קדאפי.

ההערכה הייתה שמספרן הכולל של הקבוצות החמושות בלוב עמד על מאות בודדות (Chivvis and Martini 2014, 13).

כפי שהוצג במהלך פרק זה, האופוזיציה הלובית מורכבת מקבוצות שונות ומגוונות. לא ניתן לסווג ולקטלג את המורדים הלובים באופן חד משמעי (2011 "Who Are the Rebels"). עם מיטוט משטר קדאפי, התברר אפוא כי הרעיון של צבא מורדים מאוחד הינו לא יותר מאשר פיקציה (Chivvis and Martini 2014, 13). בסיכומי של דבר, ניתן לחלק את המורדים הלובים לארבע קבוצות עיקריות (Chivvis and Martini 2014, 14):

1. חטיבות מורדים אשר לחמו כנגד כוחות משטר קדאפי במהלך ההתקוממות במטרה למוטט את משטרו ולבצע שינוי משטר. חטיבות אלו נטו להיבדל האחת מהשנייה על רקע הבדלים גיאוגרפיים, אזוריים, שבטיים וכלכליים.
2. קבוצות מורדים ברמה מקומית שלחמו כנגד כוחות המשטר מטעמי הגנה עצמית.
3. קבוצות מורדים ג'יהאדיסטיות.
4. קבוצות מורדים של פושעים.

האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים בלוב

7.3 ניטור זהות הקליינט

החוויות הטראומטיות של ארה"ב בהתמודדות במשך עשור במלחמות בעיראק ובאפגניסטן, הביאה את ממשל אובמה לשקול את המשמעויות הנרחבות של הצטרפות לסכסוך צבאי נוסף בלוב ובאופן ספציפי לגבי תמיכה במורדים בלוב. זאת למרות שבאופן מסורתי, מדיניות החוץ האמריקאית תומכת בהפצת ערכי הדמוקרטיה וכינון משטרים דמוקרטים ברחבי העולם (Clinton 2014, 364; Chivvis 2014, 19). דברי קלינטון משקפים זאת היטב (Clinton 2014, 364):

"The United States had spent the previous decade bogged down in long and difficult wars in Iraq and Afghanistan, and before we joined yet another conflict, I wanted to be sure we had thought through the implications. Would the International community, including Libya's neighbors, unite behind this mission? Who were these rebels we would be aiding, and were they prepared to lead Libya if qaddafi fell? What was the endgame here? I wanted to meet Mahmoud Jibril⁵⁹ face-to-face to discuss these questions".

בתחילת ההתקוממות שפרצה כנגד משטרו של קדאפי, לאמריקאים היו סיבות לאופטימיות זהירה ביחס למורדים בלוב. שכן הם התאחדו סביב המטרה של החלפת משטר קדאפי. היו אלה צעירים שנטלו את ההובלה בהתקוממות כנגד המשטר. אליהם הצטרפו מקבץ נרחב של אנשי החברה האזרחית בלוב וכן עריקי הצבא הלובי ובכירי המשטר (Rajabany and Ben Shitrit 2014, 90, 94). יתר על כן, בתחילת ההתקוממות המפגינים פעלו באופן בלתי אליים. נתוני הפתיחה הללו הקנו להם נקודות זכות בקרב אנשי הממשל האמריקאי (Zoubir and Rosza 2012, 1272)

במקביל לפעילותם בשטח, בכדי להפוך לגורמים לגיטימיים בקהילה הבינלאומית, המורדים יצרו לעצמם לובי בקרב מדינות המערב, האו"ם והליגה הערבית. זאת לאור לקחי אירועי האביב

⁵⁹ אחד מהמנהיגים המרכזיים מקרב האופוזיציה הלובית.

הערבי שהתרחשו במדינות אחרות, והתגבשות ההבנה שקיימת חשיבות להכרה בינלאומית של עניינם. על כן, הסוגיה הלובית וכחלק מכך ה-NTC, זכו להכרה בינלאומית (Rajabany and Ben Shitrit 2014, 92-93). ההכרה הבינלאומית הביאה לכך שהקואליציה הבינלאומית שהוקמה בהובלת נאט"ו, ראתה במורדים גורם מבטיח לכינון דמוקרטיה בלוב (Campbell 2013, 131). כאמור, האופוזיציה הלובית נתפשה על ידי ממשלות המערב וארה"ב כגורם פרו-מערבי שניתן לשתף עימו פעולה.

הממשל האמריקאי למרות זאת, הפגין הססנות ביחס לחימוש המורדים בלוב:

"The Question of whether to arm the rebels underscores the difficult choices the United States faces...it also carries echoes of previous American efforts to arm rebels, in Angola, Nicaragua, Afghanistan and elsewhere, many of which backfired. The United States has a deep, often unsuccessful, history of arming insurgencies" (Landler, Bumiller and Myers 2011).

בשנת 2013 הכתה קלינטון על חטא ביחס לסוגיית חימוש המורדים (Balderson 2013):

"We had helped create the problem we're now fighting. Because when the Soviet Union invaded Afghanistan we had this brilliant idea that we were going to come to Pakistan and create a force of Mujahideen, equip them with Stinger missiles and everything else, to go after the Soviets. And we were successful, the Soviets left Afghanistan and we said 'great goodbye' leaving these trained people who were fanatical in Afghanistan and Pakistan, leaving them well armed, creating a mess frankly...now you look back the people we're fighting today [Jihadists], we were supporting in the fight against the Soviets."

השלכות חימוש המורדים בדומה לתקופה המאבק החשאי בסובייטי באו לידי ביטוי בנוסף באופן הבא (Lopac 2012):

"Then there is our position in the West. There are two courses of action to take. First, support the rebels. This would directly support Islamic radicals. Second, do nothing. This is not the lack of action chided by Edmund Burke, but the wise decision not to aid our enemies. At the moment, the United States government, along with some European governments, has had a hand in supporting movements of the Arab Spring— whether in Libya or Egypt.

Currently, the violence in Syria is attracting the most attention. The consequences of supporting the rebels should be obvious. The Arab Spring is much bigger than the mujahideen in Afghanistan"

במאמרו, מסביר מ. פישר (M.Fisher) את הבעייתיות של עצם התמיכה בארגוני מורדים, בהתבסס על ההיסטוריה של מדיניות החוץ האמריקאית:

"The U.S. has a long, complicated, and dark history of arming rebel groups around the world...The cycle is a familiar one: rather than commit American lives to a murky and uncertain conflict, the White House asks the CIA to find or create local proxies that can do the fighting for us. We invariably find the most skilled fighters, the most ruthless killers, who can best challenge or outright topple whatever regime-often communist...But the conflict often escalates and turns for the worse. Our killers turn out to be even more brutal than their killers, or maybe they're not as unified as we thought and turn against one another, or they end up targeting civilians as well as enemy fighters...But with the war against Qaddafi still largely leaderless, and each Western power fighting more or less on its own, France or Britain could arm the rebels unilaterally. Even if the Obama administration does decide that arming rebels is not worth the risk of repeating some of our darkest moments in twentieth century foreign policy, it will not be enough for the U.S. to decline to hand out arms. Cameron and French President Nicolas Sarkozy would also have to be persuaded against it as well...But the U.S. political system is never especially fond of soul-searching or admitting past error-..."the United States of Amnesia." (Fisher 2011).

על רקע זה, למרות נקודת הפתיחה האופטימית של הממשל כלפי המורדים בלוב, בשלבים הראשונים של ההתקוממות טרם הובהר לחלוטין באיזו מידה המורדים אכן מאוחדים במטרותיהם. על כן הממשל, גופי הביטחון האמריקאים וממשלות המערב פעלו על מנת לעמוד על טיבם, באמצעות פיתוח קשרים עם אנשיהם בשטח (Mazzetti and Schmitt 2011; Chivvis 2014, 45). החל מחודש מרץ 2011, הורה אובמה לשלוח סוכנים חשאיים ללוב במטרה ללמוד על אופייה של ה-NTC ולבחון את מידת הנאמנות לה זכתה בשטח. הדבר היווה את יריית הפתיחה של המעורבות האמריקאית במשבר (Campbell 2013, 148;)

Chivvis 2014, 45). כריס סטיבנס (Chris Stevens)⁶⁰, שליח הממשל האמריקאי לענייני המורדים בלוב ומומחה לענייני המזרח התיכון וצפון אפריקה, מהווה דוגמא לאחד מן השליחים הללו. סטיבנס פעל ליצור קשר עם קבוצות המורדים ומנהיגי המרד בשטח (Clinton 2014, 368-369). הילארי קלינטון ביחד עם סטיבנס, שהפך לאיש הקשר של הממשל עם המורדים בהמשך ההתקוממות, נפגשו עם מנהיג האופוזיציה הלובית, מחמוד ג'יבריל (Mahmoud Jibril) בפעם הראשונה בפריז ב-14 במרץ 2011. לטענת קלינטון, הפגישה הותירה רושם חיובי רב בקרב הנוכחים. בפגישה הוצג החזון לבניית של לוב החדשה לאחר מיטוט משטר קדאפי. התקווה הייתה שניתן יהיה לכוון משטר שייצג את כלל החברה הלובית (Allen and Parnes 2014, 283).

למן תחילת המשבר בלוב וכן במהלכו, התקשורת המערבית דיווחה אודות הזוועות המתרחשות במדינה וכן על מספר הקורבנות שהאמיר. בכך הופעל לחץ על ארה"ב ומדינות אירופה להגביר את מעורבותן בלוב ולסייע למורדים, שהוצגו בתקשורת המערבית כלוחמי חופש החותרים למען כינונה של דמוקרטיה (Ronen 2013, 687). חשוב לומר, כי קדאפי העביר מסר אל הקהילה הבינלאומית שדיכוי המורדים מצד המשטר מוצדק. לטענתו דובר היה בג'יהאדיסטים, אנשי אל-קאעידה וקבוצות מורדים אחרות שמתחזות ללוחמי חופש וחותרות להקים אמירות אסלאמית בלוב. בדרך זו ניסה קדאפי לשכנע את מדינות המערב שביטחון תלוי בשרירות משטרו⁶¹ (Taylor 2014, 153; Chivvis 2014, 45). אולם לאחר קבלת החלטה מספר 1973 באו"ם הסביר הנשיא אובמה את נחיצותה של מעורבות צבאית בלוב וכן את עמדתו ביחס למורדים (Kuperman 2015):

"The goal...was to save the lives of peaceful, pro-democracy protesters who found themselves the target of a crackdown by Libyan dictator Muammar al-Qaddafi".

⁶⁰ סטיבנס היה השגריר האמריקאי בלוב אשר נהרג ביחד עם עוד שלושה עובדי שגרירות נוספים, במהלך מתקפת טרור שביצע ארגון אנסר אל-שריעה (Ansar al-Sharia) בחודש ספטמבר 2012 (Kuperman 2015).

⁶¹ סביר כי בכך, קיווה קדאפי למנוע מעורבות חיצונית במלחמת האזרחים.

מדינות המערב למרות אזהרותיו של קדאפי, בחרו לתמוך במורדים. מנהיגיהן סברו שהפתרון המתאים הוא לתמוך במורדים על ידי העברת אמצעי לחימה והכשרתם לשימוש בו, וכך אכן היה ככל שהמלחמה נמשכה (Corten and Koutroulis 2013, 69).

המעורבות האמריקאית בתמיכה במורדים הלובים הועמקה באופן מדורג, עד לנקודה בה החלו להישלח אליהם אמצעי לחימה. בשלבים הראשונים של ההתקוממות, סרב ממשל אובמה להכיר ב-NTC כגוף המייצג הרשמי של המורדים הלובים. הדבר התרחש רק לאחר מספר חודשים (Chivvis 2014, 107). על אף הסירוב להכיר ב-NTC, אובמה אישר באמצעות צו סודי את תמיכת הממשל האמריקאי באמצעות ה-CIA במורדים הלובים הפועלים כנגד כוחות משטר קדאפי. בריטניה וצרפת הצטרפו גם הן למהלך זה, אף כי דווקא צרפת הייתה זו שהובילה את המהלך. בשלב זה דובר היה במעורבות מדודה שנועדה לסייע בבירור זהותם של כוחות המורדים והנהגתם. אסטרטגיית החבירה למורדים הלובים עוצבה נוכח ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן במהלך שנות ה-80. החשש היה מחזרתו של תסריט שבו נשק אמריקאי יגיע בסופו של דבר למליציות קיצוניות אנטי-אמריקאיות. בטרם חימוש המורדים באמצעי מיגון, נשק מתקדם והכשרתם ללוחמה, סברו אנשי קונגרס האמריקאי שיש לחשוף, לאסוף ולנתח מידע אודות המורדים כפרטים וכקבוצות במטרה לאתר את מקורות נאמנותם והזדהותם (Corten and Koutroulis; Hosenball 2011; Mazzetti and Schmitt 2011, 74).

"Members of Congress have expressed anxiety about U.S. government activities in Libya. Some have recalled that weapons provided by the U.S. and Saudis to mujahideen fighting Soviet occupation forces in Afghanistan in the 1980s later ended up in the hands of anti-American militants. There are fears that the same thing could happen in Libya unless the U.S. is sure who it is dealing with. The chairman of the House intelligence committee, Rep. Mike Rogers, said on Wednesday he opposed supplying arms to the Libyan rebels fighting Gaddafi "at this time." "We need to understand more about the opposition before I would support passing out guns and advanced weapons to them," Rogers said in a statement." (Hosenball 2011).

החששות באו לידי ביטוי גם באופן הבא:

"There is no promise that American weapons will wind up being used by groups allied with the United States or for purposes aligned with U.S goals. U.S experience in this regards is especially poignant. American funding to fight the Russians in the 1980s helped the Taliban rise to power in Afghanistan" (Thrall 2016).

בסופו של דבר על פי דיווחים בכלי התקשורת הזרים, למרות חששות הנשיא, ממשל אובמה אישר באופן חשאי לחמש קבוצות המורדים באמצעי לוחמה מתקדמים וכבדים, כגון האמרים, רדארים, טילי נ"ט מדגם TOW ועוד (Yasmeh 2016). כלי תקשורת אחרים דיווחו על כך שממשל אובמה העלים העין ממשלוחי נשק שהועברו מקטאר⁶² ואיחוד האמירויות למורדים הלובים. אף על פי כן, באזורים בהם נכחו הכוחות המיוחדים האמריקאים, התבצעו ניסיונות לנטר את זהותם של כוחות המורדים אליהם נשלחו אמצעי הלחימה (Carter 2014). עם זאת, ניסיונות הממשל האמריקאי לנטר את זהויותיהם של כוחות המורדים המתונים יותר, במטרה למנוע אפשרות זליגת נשק לכוחות אסלאמיסטים קיצוניים, עמדו בפני אתגרים מורכבים. שכן, קבוצות מורדים רבות החלו לפעול בשם הג'יהאד, דבר שהעמיד בספק את יעילותה של אסטרטגיית החבירה למורדים (Yasmeh 2016).

7.3.1 סיכום עד כאן

בחלק זה של המחקר, נעשה ניסיון לבחון את סוגיית ניטור זהות הקליינט ביחס לאסטרטגיית הממשל האמריקאי בתמיכה במורדים הלובים. מהניתוח עלה כי הממשל האמריקאי למד והפיק לקחים מניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן. בדומה לסוריה, הממשל האמריקאי פעל באופן זהיר למן השלבים הראשונים של ההתקוממות הלובית, עוד בטרם ההחלטה האם

⁶² מנהיגה של קטאר, השייחי חאמד בן חליפה אל-ת'אני (Sheikh Hamad bin Khalifa al-Thani), היה המנהיג המדיני הראשון שהכיר במורדים הלובים ואישר העברת סיוע צבאי לכוחות נאט"ו בכדי להילחם בכוחות משטר קדאפי (Sensini 2016, 85). קטאר ביחד עם איחוד האמירויות הערביות, אשר תמכה אף היא במורדים הלובים, נחשבות לבעלות בריתה המרכזיות של ארה"ב במפרץ הפרסי (Risen, Mazzetti and Schmidt 2012).

להתערב בסוגיה ובאילו אופנים. המעורבות האמריקאית במלחמת האזרחים נעשתה באופן מדורג וכך גם התמיכה האמריקאית במורדים. הממשל האמריקאי פעל בשטח על מנת לאסוף ולנתח מידע אודות המורדים הלובים והנהגתם בטרם ההחלטה האם לשתף עימם פעולה ועם מי מהם. הממשל חתר לחבור אל המורדים שנתפשו בעיניו כמי שמסוגלים להנהיג את לוב לאחר מיטוט משטר קדאפי, לדרך הדמוקרטיה. קרי בדומה לסוריה, גם במקרה זה הממשל אימץ את העמדה שהמורדים הינם לוחמי חופש המצדדים בערכי הדמוקרטיה. ייתכן אפוא שתפישה זו איננה עמדה במבחן המציאות ולא בכדי השפיעה במידה רבה יותר על הממשל האמריקאי, מאשר ניסיון העבר האמריקאי של התמיכה בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. עם זאת, ניתן לייחס אסטרטגיה זו לשיקולים אסטרטגיים אחרים כגון הרצון להימנע מהשתתפות בסכסוך צבאי נוסף, לצד השאיפה להביא להפסקת שפיכות הדמים במדינה. לכן, המאמץ לתמוך בארגוני מורדים מתונים מהווה את דרך הביניים מבחינה זו. לפיכך, ניתן לומר שניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן שיחק תפקיד חלקי במסגרת ההחלטה לחבור אל המורדים. בכל מקרה, להפקת הלקחים של הממשלים האמריקאים מהעבר ישנן מגרעות שונות, כמו למשל ביחס למידת האפקטיביות של המורדים המתונים בשדה הקרב.

7.4 הגבלה ובקרת אמצעי לחימה

אסטרטגיית המעורבות האמריקאית בלוב הלכה והועמקה בהדרגה עד לרגע בו מוטט משטר קדאפי. אף על פי כן, עם פרוץ ההתקוממות לאור החשש מהשלכות מיטוט המשטר, נקט הממשל האמריקאי באסטרטגיה מינימליסטית של שימוש בעוצמה צבאית. זאת כפי שהילארי קלינטון תיארה בספרה (Clinton 2014, 370):

"We had learned the hard way in Iraq and elsewhere that it's one thing to remove a dictator and another altogether to help a competent and credible government take his place".

כחלק מהאסטרטגיה שאומצה על ידי הממשל האמריקאי בתחילת המשבר, סנקציות כלכליות הוטלו כנגד משטר קדאפי ומשפחתו, מתוך רציונל שהדבר יוביל להפסקת הדיכוי הברוטאלי של כוחות האופוזיציה. במקביל לכך, לצד הניסיונות לנטר את זהותם של המורדים (שתוארו בפרק הקודם), מדינות המערב והממשל האמריקאי סיפקו למורדים הלובים סיוע אשר היקפו ואיכותו גברו בהדרגה. בשלבים הראשונים של ההתקוממות, הועבר למורדים סיוע שלא אפשר להם לחולל שינוי יסודי במאזן הכוחות. דובר היה בסיוע הומניטרי בדמות תרופות וציוד רפואי (Jolly and Fahim 2011; Clinton 2014, 364). היעדר נחישות ממשית מצד הממשל האמריקאי לחמש את המורדים, הושפע במידה רבה מהטראומה באפגניסטן:

"The Soviet Union fought a brutal war in Afghanistan in the 1980s. The U.S., strictly opposed to the move by the "evil empire," as former President Ronald Reagan called it, tried to tilt the balance by arming the Afghan mujahadeen against the Soviets. Though in the short term it helped the mujahadeen drive the Soviets out, some of those same weapons were used years later against the U.S. during the war in Afghanistan - the longest war in the country's history" (Hornick 2011).

החששות מחימוש המורדים הלובים נבעו כמו כן כתוצאה מהתפתחות תופעת הג'יהאד העולמית לאחר מלחמת אפגניסטן:

The United States' decision to arm anti-communist factions on Afghanistan during the 1980s inadvertently facilitated the emergence of transnational Jihadism, which over the decades has spread across the Middle East". "Hizb-I-Islami was one of the biggest American-backed groups in the war against the soviets, but has been on Washington's global terrorist list since 2003" (Bokhari 2016).

הממשל האמריקאי לא נותר אדיש נוכח הלחצים שהופעלו עליו לסייע לאזרחי לוב, למרות המדיניות המאופקת והחששות של אנשיו להעמיק את המעורבות. לפיכך, במהלך חודש מרץ 2011 המעורבות האמריקאית והבינלאומית בלוב הועמקה, עת החליט הממשל לתמוך בכפייה של אזור אסור לטיסה בשמי לוב (Clinton 2014, 367). בפועל, במקום המטרה המקורית שנוסחה בהחלטת מועצת הביטחון, של הגנה על העם הלובי, מטרת המעורבות שונתה ועברה להתמקד במיטוט משטר קדאפי. כלומר, משלב זה חלה הסלמה במעורבות של כלל הכוחות החיצוניים בלוב (Corten and Kourtroulis 2013, 68). לראשונה באופן רשמי, מדינות המערב בראשן ארה"ב, בריטניה, צרפת, ומדינות ערביות דוגמת קטאר ואיחוד האמירויות החלו להעביר לכוחות המורדים סיוע חומרי וכספי. ככל שנמשכה ההתקוממות פעלו מדינות אלה ואחרות להעביר למורדים גם אמצעי לחימה ומיגון. נראה אפוא שהממשל האמריקאי בחר לכל הפחות להעלים עין מהעברת אמצעי לחימה מצד שתי המדינות האחרונות (Corten and Kourtroulis 2013, 91; Carter 2014). על פי דיווחים בכלי תקשורת בינלאומיים, עד סוף חודש אפריל 2011 העביר הממשל האמריקאי סיוע צבאי תומך בלבד (סיוע לוגיסטי בלתי קטלני) ישירות לכוחות המורדים בסך 25 מיליון דולרים (Chivvis 2014, 157). הדבר מסביר את האסטרטגיה הזהירה של הממשל האמריקאי סביב הסוגיה הלובית, בפרט בנוגע לחימוש כוחות המורדים.

היעדר נחישות אמריקאית לחמש את כוחות המורדים באמצעי לחימה מתקדמים נבע כתוצאה מהשלכות החמורות של הדבר, כפי שמבטאת תפישתו של איש הקונגרס מייק רוג'רס (Mike Rogers):

"Rep. Mike Rogers, R-Michigan, said in a statement that he has deep concerns over such past efforts. We don't have to look very far back in history to find examples of the unintended consequences of passing out advanced weapons to a group of fighters we didn't know as well as we should have," said Rogers, who is chairman of the House Permanent Select Committee on Intelligence. "We need to be very careful before rushing into a decision that could come back to haunt us." (Hornick 2011).

כפי שטענתי בפרק הקודם, בהדרגה הסתמן שינוי במדיניות הממשל האמריקאי בלוב. על פי פרסומים בכלי תקשורת בינלאומיים, על אף החשש בקרב הממשל מזליגת נשק לכוחות מורדים קיצוניים, אפשר הממשל העברת נשק קטלני ומתקדם לכוחות האופוזיציה הלובים (ככל הנראה, שלא באופן ישיר). על פי הדיווחים, דובר היה ברדארים, טילי נ"ט מדגם TOW, רכבי האמרים ועוד (Yasmeh 2016). ההנחה היא שעם התמשכות המלחמה, יתר מדינות ברית נאט"ו העבירו אף הן אמצעי לחימה קלים וכבדים לכוחות המורדים, בהם רימונים, רובים, מכונות ירייה, טילים ועוד (Jolly and Fahim 2011). לאחר המלחמה התברר כי ספקיות הנשק העיקריות שלכוחות המורדים היו צרפת וקטאר, שסיפקה לא פחות מ-20,000 טון של אמצעי לחימה (Chivvis and Martini 2014, 8). באופן זה, לממשל האמריקאי הייתה יכולת הערכה מוגבלת לגבי יעדי תפוצת אמצעי הלחימה (Risen, Mazzetti and Schmidt 2012). לאחר מיטוט משטר קדאפי התברר כי לוב הוצפה באמצעי לחימה רבים⁶³ וזאת על רקע האנרכיה השוררת במדינה (Chivvis and Martini 2014, 8). למרות ניסיונותיהם של האמריקאים להגביל את תפוצת אמצעי הלחימה, בסופו של דבר חלקם התגלגלו לידיהם של פעילים אסלאמיסטים קיצוניים במאלי (Mali) ובסוריה (Risen, Mazzetti and Schmidt 2012).

האסטרטגיה המוגבלת בה נקט הממשל האמריקאי בלוב באה לידי ביטוי גם בסוגיית הכשרת ואימון המורדים. בכדי לאפשר את השימוש באמצעי הלחימה שהועברו אליהם, יועצים צבאיים

⁶³ רובי סער, טילי גראד, מרגמות, טילי נ"ט מסוג מילאן.

מטעם המדינות התומכות סייעו בהדרכתם ובהכשרתם ללחימה (Corten and Koutroulis 2013, 91). הדבר נעשה על ידי הנחתת כוחות חשאיים על אדמת לוב שנועדו להכשיר את המורדים ללוחמה כנגד כוחות המשטר. היו אלה עריקי המשטר וצעירים (בגילאי 15-18) שהחזיקו ברשותם כמות מצומצמת של אמצעי לחימה פשוטים יחסית, כגון רובים ורימונים, לצד אמצעי לוחמה מתקדמים יותר, כגון טילי קטיושה. אולם, על מנת שיוכלו להשתמש בהם בשדה הקרב, היה צורך להכשירם לכך בפרק זמן קצר. שכן, צעירים אלה נעדרו הכשרה, ניסיון ומשמעת צבאיים ברמה הבסיסית (Chivvis 2014, 104-106; Farmer 2011). במהלך הכשרתם התברר כי היה קיים פער בין היכולת להכשירם לעשות שימוש באמצעי לחימה קלים, לבין הכשרתם לכדי יחידה צבאית יעילה שתהא מסוגלת להתמודד עם כוחות המשטר (Chivvis 2014, 106). הכוחות המיוחדים הזרים סייעו למורדים הלובים בתחומים נוספים כמו ניהול הפן הלוגיסטי והפן התקשורתי של המערכה. חלקם אף הדריכו את המורדים בשדה הקרב עצמו וסייעו בסימון מטרות על הקרקע לטובת תקיפות אוויריות של ברית נאט"ו (Zoubir and Rosza 2012, 1274).

היעד של הוגי האסטרטגיה היה לבנות כוח צבאי מהפכני שיוכל להביס את משטר קדאפי. למרות זאת, אלמלא הסיוע האווירי שהעניקו כוחות ברית נאט"ו לכוחות המורדים, אלו היו נכשלים במשימתם להתקדם בשטח. הדבר עשוי לחזק את ההשערה שכוח ההתנגדות שנבנה על ידי הכוחות המיוחדים לא היה משמעותי דיו. קרי, כוח זה לא הוכשר וחומש באופן מספק (Farmer 2011). אמנם, הסיוע וההכשרה החיצוניים תורגמו לכדי צבירת הישגים טקטיים ואסטרטגיים של המורדים, אך הדבר לא אפשר להם להכריע את כוחותיו של קדאפי באופן עצמאי. הסטטוס קוו נשבר רק עם תחילת הפעילות האווירית האינטנסיבית של נאט"ו, שזרזה את מיטוט משטר קדאפי (Corten and Koutroulis 2013, 69; Jolly and Fahim 2011).

סיכום עד כאן

בדומה לסוגיה הסורית, למן תחילת ההתקוממות כנגד משטר קדאפי ועד להפיכתה למלחמת אזרחים חמושה ורחבת היקף, עמדת הממשל האמריקאי הייתה זהירה ומאופקת. הממשל

חתר לשתף פעולה עם ארגוני מורדים שיוכלו להניח את היסודות לכינון משטר דמוקרטי. במסגרת זאת, ולאור לחצים שהופעלו על הממשל להתערב, התרחבו בהדרגה שיתופי הפעולה בין הממשל האמריקאי לארגוני המורדים. אלו, באו לידי ביטוי בהכשרת וחימוש כוחות המורדים. אף על פי כן, הממשל האמריקאי הטיל מגבלות על אופן החימוש וההכשרה, זאת בניגוד לתקופת המאבק החשאי בסובייטים. מן הצד השני של המתרס, אמצעי לחימה קלים וכבדים הועברו אל כוחות המורדים בהדרגה באמצעות צד שלישי ותוך עצימת עין של הממשל האמריקאי. נראה אפוא כי אמצעי הלחימה שהועברו לא אפשרו למורדים להכריע את משטר קדאפי בכוחות עצמם. הדבר נכון גם ביחס לתכניות ההכשרה של הכוחות המיוחדים שנכשלו להכשיר את המורדים להתמודד ולהכריע את משטר קדאפי. הבחירה להגביל את היקפי ההכשרה וחימוש המורדים, גרמה לכך שהם כמעט והוכרעו בידי כוחות המשטר, עד להתערבות הישירה של חילות האוויר של ברית נאט"ו.

בסופו של דבר, מבחינת הממשל האמריקאי מצד אחד, המעורבות במלחמת האזרחים הובילה למיטוט משטר דיקטטורי ברוח אירועי האביב הערבי ומדיניות החוץ האמריקאית במזרח התיכון. קרי, הממשל נלחץ לפעול לאור זאת וכן לאור התמונות הקשות ששודרו בכלי התקשורת הבינלאומיים. מצד שני, מיטוט המשטר נעשה תוך שיתוף פעולה מוגבל באופן יחסי עם המורדים, ומבלי לאפשר להם להכריע את המשטר בכוחות עצמם. בכך נמנעה חזרה על הטעויות של החבירה למוג'אהדין האפגניים שאפשרה להם להתמודד מול כוחות ברה"מ. כמו גם האפשרות לכאורה של זליגת אמצעי לחימה לגורמים עוינים. עם זאת, ניתן לייחס אסטרטגיה מוגבלת זו גם להיעדר הנכונות של ממשל אובמה להתערב באופן ישיר בסכסוך צבאי נוסף במזרח התיכון. כך או כך, אמצעי לחימה קלים וכבדים הועברו אל המורדים הלובים בהסכמה שבשתיקה ובאופן הדרגתי, באמצעות גורמי צד שלישי. בכך זליגת אמצעי לחימה לגורמים עוינים לא נמנעה לחלוטין. לכן ניתן לומר שניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן נלקח בחשבון במידה מסוימת.

7.5 המדינות השותפות

כפי שצוין בפרקים הקודמים, הדיכוי הברוטאלי של המתקוממים על ידי משטר קדאפי הביא למעורבות בינלאומית נרחבת בסוגיה. תחילה, פעלה הקהילה הבינלאומית בהובלת צרפת, שמילאה תפקיד מרכזי ובתמיכת בריטניה וארה"ב, באמצעים מדיניים שהוחרפו בהדרגה עד לכדי מעורבות צבאית מלאה. הדבר התבטא בקבלת החלטות 1970 ו-1973 במועצת הביטחון של האו"ם. ההחלטות אפשרו למעצמות המערב (אשר קיבלו את ברכת הדרך ממדינות הליגה הערבית והאיחוד האפריקאי) לכפות אזור אסור לטיסה בשמי לוב. משמעות הדבר הוא שניתן מנדט לכוחות ברית נאט"ו לפתוח בפעולה צבאית בלוב. כוחותיו של משטר קדאפי לא היו יכולים להתמודד עם כוחות המערב באופן שווה. לכן בסופו של דבר כתוצאה ממתקפות אלו, החלו המורדים לנגוס בשטחים בהם שלט משטר קדאפי, דבר שקירב אותם לכדי הכרעת המאבק (Taylor 2014, 157; Zoubir and Rozsa 2012, 1274; Rajabany and Ben Shitrit 2014, 92-93).

בהקשר זה, הממשל האמריקאי בחר שלא לנטול את ההובלה בלוב במה שכונה באותו זמן "מדיניות ההובלה מאחור" ("Leading from behind"), כחלק מהתפיסה שעל ארה"ב להעריך מחדש את מעורבותה הצבאית במזרח התיכון על מנת להבטיח את האינטרסים האזוריים שלה (Jacob 2017, 163). כחלק מכך, ביחס לסוגיית חימוש המורדים, ארה"ב בחרה למלא תפקיד של שותפה שווה ותו לא בברית נאט"ו:

"The Question of whether to arm the rebels underscores the difficult choices the United States faces as it tries to move from being the leader of the military operation to a member of a NATO-led coalition, with no clear political endgame" (Lander, Bumiller and Myers 2011).

מאחורי הקלעים, אף על פי כן, המדינות אשר היו השותפות למאבק כנגד משטר קדאפי פעלו בשיתוף פעולה עם כוחות המורדים והעבירו אליהם אספקת חומרית, לרבות אמצעי לחימה. הדבר נעשה ככל הנראה עוד בטרם התקבלו ההחלטות באו"ם כנגד משטר קדאפי. לשם כך, יועצים צבאיים ואנשי כוחות מיוחדים מטעם מדינות אלה, הונחתו על אדמת לוב והדריכו את

אנשי האופוזיציה (Kilcullen 2016, 71). אסטרטגיה זו שנועדה לייצר קשרים עם כוחות האופוזיציה ומנהיגיהם, הזכירה את דפוס המעורבות האמריקאי באפגניסטן במהלך שנות ה-80 (Sensini 2016, 85; Hoff 2016). בראיית הממשל האמריקאי, האסטרטגיה שנבחרה לפעולה בלוב נבעה מאי הנכונות לשלב כוחות קרקעיים במהלך הצבאי כנגד משטר קדאפי ("No boots on the ground") (Campbell 2013, 147-148). מצד אחד, שילוב כוחות זעירים בזירה הלובית אפשר לממשל האמריקאי שלא לאשר או להכחיש מעורבות במלחמת האזרחים. מצד שני, פעילות הכוחות המיוחדים שרתה את המטרות שהוגדרו לפעילותם: השלמת תמונת המצב המודיעינית עבור כוחות ברית נאט"ו, החלשת צבא משטר קדאפי והגברת תופעת העריקות משורותיו (Mazzetti and Schmitt 2011).

מגוון של מדינות נטלו חלק בפעולה החשאית כנגד המשטר. בחודש מרץ 2011 דווח באמצעי התקשורת הבינלאומיים על נוכחותם החשאית של סוכני ה-CIA האמריקאים וכן של סוכני ואנשי יחידות מיוחדות בריטיות: MI6, SAS⁶⁴ וה-SBS⁶⁵ על אדמת לוב. למהלך היו שותפים גם אנשי הכוחות המיוחדים הצרפתיים, ה-DGSE⁶⁶. לכך נוספו גם כוחות מיוחדים ואנשי צבא סודנים, קטארים ומצריים שנטלו חלק בפעולה החשאית. הדבר קיבל חיזוק נוסף עם הדיווחים שהתקבלו באמצעי התקשורת הבינלאומיים נוכח מעורבותן של מדינות ערב הסוניות בסכסוך, ושיתוף הפעולה שנרקם ביניהן לבין מדינות המערב (Sensini 2016, 85; Hoff 2016).

על פי הדיווחים שתוארו, אמצעי לחימה הועברו לכוחות האופוזיציה ישירות על ידי מדינות ערב. כך למשל, דווח כי קטאר חימשה את המורדים באופן חשאי. במקרה אחר דווח על כך שכוחות מיוחדים מהצבא המצרי אימנו כוחות מורדים לובים בגבול המשותף שבין המדינות וכן בפרברים של העיר בנגאזי. מצד אחד, לאור החוויה האמריקאית מהמלחמה באפגניסטן ניתן היה לצפות להימנעות של הממשל מלשתף פעולה עם מדינות המקדמות אידאולוגיה אסלאמיסטית. מצד שני, שיתוף פעולה זה היה בעל ערך מבחינה אסטרטגית (Corten and

⁶⁴ Special Air Services (Sensini 2016, 76).

⁶⁵ Special Boat Services (Sensini 2016, 76).

⁶⁶ Direction Generale de la Securite Exterieur (Sensini 2016, 76).

2012). בחודש דצמבר 2012 (Koutroulis 2013, 91; Zoubir and Rozsa 2012, 1274, 1267) הודו בממשל האמריקאי כי הצטברו ראיות לכך שחלק מאמצעי הלחימה שהועברו על ידי קטאר (ואיחוד האמירויות הערביות במידה פחותה מכך), נותבו במכוון לידיהן של מיליציות אסלאמיסטיות. כלומר, למרות שהממשל האמריקאי נתן את ברכתו למהלך, הסבירות היא שקטאר חימשה את המיליציות "הלא נכונות" (בראי הממשל האמריקאי). על כן, הממשל חתר לייצר מנגנון שקוף יותר סביב סוגיית אספקת אמצעי הלחימה למורדים. לא ברור מה היה טיבו של מנגנון זה. אולם, הדבר מצביע על המגבלות שמתעוררות במלחמות אזרחים בעת הסתייעות בגורם מתווך. באופן זה, גדלים הסיכויים לאבד שליטה על הנעשה בשטח (Risen, 2012) (Mazzetti and Schmidt 2012).

עם מיטוט משטר קדאפי, הניפו המורדים את דגליהן של צרפת, בריטניה, ארה"ב וקטאר. הדבר הגביר את החששות בקרב אזרחים לובים שהטילו ספק בסיכויים לכונן אחדות לאומית וסדר דמוקרטי חדש במדינה, לאור התנאים שנוצרו (Zoubir and Rosza 2012, 1274). הבעיה העיקרית הייתה שמורדים בעלי אג'נדה אסלאמיסטית, טרוריסטים שדוכאו על ידי משטר קדאפי בשנות שלטונו האחרונות, היו גם האפקטיביים ביותר בשדה הקרב. לא רק זאת, אותם מורדים זכו לאספקת נשק ממדינות ערביות דוגמת קטאר ועתה סרבו להתפרק מנשקיהן לאחר מיטוט משטר קדאפי (Kuperman 2015).

סיכום עד כאן

במהלך פרק זה נבחנו דפוסי שיתופי הפעולה של הממשל האמריקאי עם המורדים הלובים. באופן ספציפי, נעשה ניסיון לבחון את הגורמים המדינתיים השותפים למימון, הכשרה וחימוש המורדים הלובים. בחינה זו העלתה, כי הממשל האמריקאי נהג בסוגיה הלובית באופן דואלי. למן השלבים הראשונים של המשבר, הממשל האמריקאי הפגין נחישות מעטה להתערב ולהביא לפתרונו. הממשל פעל באופן מאופק וזהיר תוך ניסיון להשפיע על הנעשה במישור הדיפלומטי. משאסטרטגיה זו נכשלה, ולאור הלחצים שהופעלו על הממשל האמריקאי להפסיק את הטבח שביצע משטר קדאפי באזרחיו, הגביר בהדרגה הממשל את מעורבותו בסוגיה, עד

לכדי תמיכה בפעולה צבאית ישירה שנועדה למוטט את משטר קדאפי. יש לציין כי הממשל ויתר על ההובלה לטובתן של בריטניה ובעיקר צרפת. בתוֹך, פעל הממשל האמריקאי, בשיתוף עם מגוון מדינות (מדינות המפרץ ומדינות המערב) לפתח קשרים עם קבוצות מורדים שיהוו אלטרנטיבה למשטר קדאפי. הדבר נעשה על ידי שילוב כוחות זעירים וחשאיים על אדמת לוב מטעמן של מדינות אלה. כחלק מכך, סיוע חומרי הועבר לשורות המורדים, לרבות סיוע המוניטרי, כספי, לוגיסטי וצבאי.

כאמור, הממשל האמריקאי נאלץ לשתף פעולה עם גורמים מדינתיים רבים. שיתופי הפעולה מסוג זה הביאו לכך שהממשל איבד יכולת שליטה אופטימלית על הנעשה בשטח. נראה אפוא כי הממשל האמריקאי שיתף פעולה עם מדינות ערב הסוניות בהן מצרים, סודאן, קטאר ואיחוד האמירויות הערביות. חלקן שיתפו פעולה עם קבוצות מורדים אסלאמיסטיות בעלות אידאולוגיה קיצונית. כלומר, בדומה לתקופת המאבק החשאי בסובייטים (ומלחמת האזרחים בסוריה), עולה כי גם בלוב הממשל האמריקאי שיתף פעולה עם מדינות שבאו במגע עם קבוצות מורדים קיצוניות. בכך, יכולת השליטה והבקרה של הממשל האמריקאי על נתיבי תפוצת הנשק, שבין כה נוטה להיות מוגבלת במלחמות אזרחים, נותרה מוגבלת לאורך המלחמה ולאחריה. כלומר, מבחינה זו עולה כי ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן נלקח בחשבון במידה חלקית בלבד במסגרת ההחלטה האם ובאיזו מידה לחבור אל כוחות המורדים. במקרה זה עולה כי לאור הנסיבות נאלץ הממשל לתמוך במורדים שלא באופן ישיר, אלא באמצעות גורמי צד שלישי. זאת, ניתן לייחס כאמור גם לשאיפת הממשל להימנע ממעורבות צבאית במוקד נוסף במזרח התיכון, אך ייתכן שגם לניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן של תמיכה בארגוני מורדים.

פרק 8: האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני מורדים במחוז סיסטאן

ובלוצ'יסטן

8.1 הרקע ההיסטורי למעורבות האמריקאית במחוז סיסטאן ובלוצ'יסטן

למן ימי המהפכה האסלאמית באיראן בשנת 1979, משטר האייתולות פועל לשמר את השלטון ולייצא את עקרונות המהפכה אל אזור המפרץ הפרסי והמזרח התיכון. הרפובליקה האסלאמית של איראן, חותרת בסופו של דבר להפוך לכוח הגמון אזורי ועולמי (Mabon 2012, 89; Parchami 2012, 46). במוקד מדיניות החוץ האיראנית, ניצבת ההתנגדות לארה"ב ('השטן הגדול'). המשטר האיראני רואה בארה"ב כוח הגמוני המנצל את משאבי האזור ומעצב את הסדר האזורי, בסיוע בעלות בריתו (Chubin 2012, 7). למעשה, המשטר האיראני הפך לעוין את ארה"ב החל ימי המהפכה, בניגוד לימים שקדמו לה, אז היו שתי המדינות שותפות אסטרטגיות. עוינות המשטר האיראני כלפי ארה"ב מתבטאת בניסיונות מתמשכים של המשטר לאתגר את ההגמוניה האמריקאית במזרח התיכון ובעולם, למן תום המלחמה הקרה (Larrabee and Nader 2013, 6). כחלק מהניסיונות הללו, פועל המשטר האיראני לפתח נשק גרעיני, לפחות מזה שלושה עשורים, דבר אשר הופך את המשטר האיראני לאחד מהאיומים המשמעותיים ביותר עבור הממשל האמריקאי (קם 2010, 33; Pillar 2013, 211). ניסיונות הקהילה הבינלאומית בהובלת ארה"ב ומדינות המערב לבלום את תכנית הגרעין האיראנית, נמשכים מזה זמן רב. כבר למן שנות ה-70 של המאה הקודמת סנקציות כלכליות הוטלו ביוזמתן כנגד המשטר האיראני. הקהילה הבינלאומית הקשיחה את עמדתה כלפי איראן באופן משמעותי החל משנות ה-90 ובעיקר למן שנת 2002. בשנה זו, גולים איראנים חשפו כי תכנית הגרעין האיראנית כוללת מרכיבים המצביעים על כוונתה של איראן לפתח נשק גרעיני למטרות צבאיות ולא למטרות אזרחיות (קם ואבן 2013, 63; Gold 2013, 33). ארה"ב כגורם המהווה את חוד החנית במאבק מול המשטר האיראני, פתחה בסדרת מאמצים על מנת לפגוע בשאיפות המשטר לפתח נשק גרעיני. במסגרת סדרת המאמצים הללו, ניהל הממשל

האמריקאי בתקופת כהונת הנשיאים לשעבר, ג'ורג' וו. בוש וברק אובמה, כנגד המשטר האיראני, מערכה חשאית המשלבת שימוש באמצעים אלימים (Ratner 2012).

כאמור, ראשיתה של המערכה החשאית הינה בתקופת נשיאותו של ג'ורג' וו. בוש. בתקופה זו, הממשל האמריקאי ככל הנראה בתאום עם ישראל, פעל על מנת לייצר את התנאים שיגרמו לאנשי המשטר האיראני לחוש כי הם מצויים תחת מצור בינלאומי, רב חזיתי, שעלול להוביל בסופו של דבר למיטוט המשטר באם יימשכו מאמצי פיתוח נשק גרעיני. לשם כך, התגבשה ההבנה כי קיים צורך לייצר קונצנזוס נרחב בקרב הקהילה הבינלאומית ולגייס את הכוחות המובילים בה (בהם רוסיה וסין) לטובת העניין. המתווה שגובש למאבק בתכנית הגרעין האיראנית כלל שלושה מאמצים עיקריים (מלמן 2015):

1. הטלת סנקציות ועיצומים כלכליים כנגד המשטר האיראני והמגזר התעשייתי והבנקאי במדינה. הסנקציות הוטלו בגיבוי מועצת הביטחון של האו"ם למן שנת 2006. בהמשך הוטלו גם סנקציות חד צדדיות מטעם הממשל האמריקאי והאיחוד האירופי.
2. הוצאה לפועל של פעילויות חשאיות מודיעיניות לטובת איסוף מידע אודות תכנית הגרעין האיראנית.
3. שיתוף פעולה עם מיעוטים המופלים לרעה באיראן (בלוצ'ים, כורדים, אזרים, ערבים ועוד) במטרה לייצר חוסר יציבות במדינה.

בחודש מאי 2007 דיווח עיתון הטלגרף הבריטי כי נשיא ארה"ב לשעבר, בוש, הנחה את ה-CIA לפתוח בסדרת מבצעים חשאית במטרה לחולל שינוי משטר באיראן (regime change). על פי הדיווח, על מנת להוביל לשינוי משטר, בשלב הראשוני נדרש ה-CIA לפתוח בקמפיין פרופגנדה ודיסאינפורמציה על מנת לעורר חוסר יציבות בתוך גבולותיה של איראן. הפעלת לחץ על המשטר האיראני ויצירת מצב של דה-סטביליזציה, נועדו להוביל לפגיעה משמעותית בכלכלת המדינה וכיוצא בזאת גם במאמצים לפתח נשק גרעיני (Shipman 2007). למעשה, האסטרטגיה שנבחרה לביצוע המשימה הייתה אסטרטגיה מוכרת מן העבר-שיתוף פעולה חשאי עם ארגוני מורדים שיפעלו כנגד המשטר האיראני באמצעים אלימים. הממשל האמריקאי

מעולם לא אישר ואף הכחיש את הטענות בנוגע לשיתופי פעולה שהתקיימו עם ארגוני מורדים באיראן. עם זאת, ההערכה היא ששיתופי פעולה מסוג זה התקיימו. ההערכה היא שהממשל שיתף פעולה עם ארגון אסלאמיסטי-סוני-בלוצ'י, ג'ונדאללה (Jundallah)⁶⁷. הארגון פעל ממחוז סיסטאן ובלוצ'יסטן, חבל ארץ בדרום איראן, כנגד המשטר האיראני בין השנים 2003-2010 (Perry 2012; Risen and Apuzzo 2014). על פי ההערכות, הממשל האמריקאי החל לשתף פעולה עם הארגון בין השנים 2007-2010 (Perry 2012). עלותה של תכנית החימוש הוערכה ב-400 מיליון דולרים נכון לשנת 2008 (Hersh 2008). בפעולות הטרור שביצעו אנשי הארגון למן הקמתו, נהרגו מאות אזרחים ואנשי כוחות הביטחון של המשטר האיראני (צימט 2013).

8.1.1 חבל סיסטאן ובלוצ'יסטן

איראן מתאפיינת בדומיננטיות של אנשי העדה השיעית, המהווים בין 90%-95% מכלל האוכלוסייה המונה מעל ל-70 מיליון איש (The World Factbook[C]; לוי 2010). עם זאת, מבחינה אתנית, מונה האוכלוסייה האיראנית מספר קבוצות מיעוט המדוכאות על ידי המשטר, דוגמת הכורדים והבלוצ'ים (Pollack et al 2009, 113). הבלוצ'ים מתגוררים באזור בלוצ'יסטן, חבל ארץ המתפרש על פני טריטוריה של שלוש מדינות: פקיסטן, אפגניסטן ואיראן (Risen and Apuzzo 2014). על פי הערכות, קבוצת המיעוט הבלוצ'י באיראן, מוסלמית-סונית במוצאה, מונה כ-1.5-2 מיליון איש ומהווים 2% מכלל האוכלוסייה במדינה. בפקיסטן מונים הבלוצ'ים כ-8 מיליון איש לערך, בעוד באפגניסטן חיים כמיליון בלוצ'ים על פי הערכות (Grassi 2014; Siddique 2009). מבחינה היסטורית הבלוצ'ים באיראן מתאפיינים באורח חיים דתי-מסורתי-שמרני ונאלצים לחיות תחת דיכוי תרבותי, פוליטי, דתי ואתני מתמשכים מצד המשטר (Siddique 2009). בפקיסטן ובאפגניסטן לבלוצ'ים ישנה אוטונומיה גדולה יחסית לפעול ולקיים את אורחות חייהם, זאת בעיקר משום שמדובר במדינות כושלות שאינן מתפקדות וכופות את ריבונותן כהלכה. באיראן לעומת זאת, כאמור, נמצאים הבלוצ'ים תחת

⁶⁷ "יחיילי האלי" או "יתנועת אנשי ההתנגדות של איראן" (Edmonds 2012).

דיכוי קשה מאוד מבחינה היסטורית (כהן 2009). קיימות עדויות רבות של ארגוני זכויות אדם לדיכוי הברוטאלי של הבלוצ'ים מצד המשטר האיראני, חרף ההגבלות על חופש העיתונות המוטלות מצד המשטר באזור זה (Rehamn 2014, 2).

בלוצ'יסטן האיראנית מהווה חלק מחבל ארץ בלוצ'יסטן, שחולק מספר פעמים במהלך המאות ה-19 וה-20⁶⁸. במאה ה-19 חולק חבל ארץ זה על ידי האימפריה הבריטית בין איראן, אפגניסטן והודו (לוי 2010). בשנת 1928, בתקופת שלטונו של שאח' רזה פהלווי (Shah Reza Pahlavi), סופח חלק מחבל בלוצ'יסטן לשטחה של איראן (בדרום המדינה). השלטונות האיראנים כפו על הבלוצ'ים מערכת מדינית מרכזית שביטאה דומיננטיות פרסית בכל אורחות חייהם (קידר 2009; Grassi 2014). במסגרת הסיפוח, הפך האזור להיות קרוי מחוז בלוצ'יסטן וסיסתאן וכיום נקרא מחוז סיסתאן ובלוצ'יסטן (Rehamn 2014, 2). כאמור, חלוקת השטח בוצעה חרף תביעותיהם של הבלוצ'ים להקים אוטונומיה באזור (לוי 2010). מחוז סיסתאן ובלוצ'יסטן נחשב לאחד מהאזורים העניים והנחשלים באיראן. מדובר באזור ספר, מועט במקורות מים, בו רמת החיים ירודה. יתר על כן, כוחות הביטחון האיראנים נוטים להרוס בתי מגורים ולהרוג מנהיגי קהילה סונים (Risen and Apuzzo 2014).

מדיניות ההזנחה והאפליה של המשטר האיראני כלפי אנשי הקהילה הבלוצ'ית, אשר אנשיה בעלי תודעה לאומית חזקה מאוד, הובילה לתגובת נגד שלהם כנגד המשטר האיראני. לא בכדי, הבלוצ'ים נוטים לצייר את מאבקם כמאבק למען שחרור לאומי (Grassi 2014; קידר 2009). כחלק מכך, במהלך שנות ה-60 ושנות ה-70 המוקדמות, מחוז סיסתאן ובלוצ'יסטן התאפיין בפעילות אופוזיציונרית פוליטית חילונית של הבלוצ'ים, שהדאיגה את שלטונות איראן ופקיסטן כאחד (Notezai 2017). לאחר המהפכה האסלאמית ב-1979, הגבירו הבלוצ'ים את ניסיונותיהם להשיג לעצמם אוטונומיה באזור (צימט 2013). ניסיונותיהם כשלו שכן משטר המהפכה נהג באוכלוסייה הסונית שבשטחה בחשדנות ובהתנשאות, כחלק מחיזוק המרכיב

⁶⁸ חלק מחבל בלוצ'יסטן חולק בין פקיסטן להודו בשנת 1947. חלוקת השטח וסירובן של מדינות האזור להכיר בעצמאותם של הבלוצ'ים, הובילה לסדרת התקוממויות שלהם שאירעו בשטחי פקיסטן בשנים 1947, 1958, 1962 וכן בין השנים 1973-1977. החל משנת 2004 התעורר מרד נוסף של המיעוט הבלוצ'י בפקיסטן (Rehamn 2014, 2).

השיעי ברפובליקה האסלאמית (לוי 2010). אף על פי כן, באופן פרדוקסלי, בתחילת שנות ה-80, פעל המשטר האיראני לחזק את שורשי האסלאם הסוני באזור, במטרה לצמצם את השפעות הקומוניזם והחילוניות שפשטו בקרב הבלוצ'ים (Rehman 2014, 2). מדיניות זו לא התמשכה לאורך זמן, והבלוצ'ים שבו לנסות ולקדם את מאבקם הלאומי. כחלק מכך, צעירים רבים נטו לבצע פעולות אלימות כנגד השלטונות האיראנים (Stockman 2009; Siddique 2009). מחוז סיסטאן ובלוצ'יסטן מתאפיין כאזור רווי אלימות בו מתרחשות הברחות סמים ונשקים וחטיפות אזרחים על בסיס קבוע, דבר ההופך את האזור לכר פורה עבור פעילות מיליציות חמושות (Risen and Apuzzo 2014). לא פחות מ-3,000 חיילים איראנים שהוצבו באזור בשנים האחרונות מצאו את מותם במהלך קרבות ירי שהתפתחו בינם לבין פעילי קבוצות טרוריסטיות שפעלו באזור. בשנים האחרונות, המאבק החל להתאפיין כמאבק בעל אופי עדתי יותר (Grassi 2014).

כאמור, הממשל האמריקאי במלחמתו החשאית כנגד איראן שיתף פעולה באופן חשאי באמצעות ה-CIA עם ארגון ג'ונדאללה (Edmonds 2012). ג'ונדאללה היה אחד מהארגונים הבלוצ'ים המרכזיים שפעל לדברי אנשיו לטובת שיפור זכויותיהם של הבלוצ'ים תחת המשטר האיראני. ג'ונדאללה היה אחראי על הוצאתן לפועל של מספר רב של פעולות טרור קטלניות שבוצעו כנגד מטרות אזרחיות וצבאיות איראניות בין השנים 2003-2010 (Risen and Apuzzo 2014). כאמור על פי דיווחים שונים בכלי תקשורת בינלאומיים, ה-CIA בדומה למבצעים חשאיים אחרים שנוהלו מטעמו בעבר, שיתף פעולה עם גורמים מדינתיים נוספים סביב סוגיה זו. דובר ככל הנראה, בישראל, אשר מתנגדת להמשך פיתוח תכנית הגרעין האיראנית, בריטניה, פקיסטן, סעודיה ואחרות (Perry 2012; Hardy 2010).

בחדש נובמבר 2010, אירעה תפנית במדיניות האמריקאית ביחס לשיתוף הפעולה עם הארגון. בשנה זו החליטה מחלקת המדינה האמריקאית להציב את ארגון ג'ונדאללה ברשימת ארגוני הטרור שלה (Vatanka 2011). הדבר התרחש ככל הנראה על רקע ניסיונותיו של נשיא ארה"ב לשעבר, אובמה, לפתוח במגעים דיפלומטיים עם אנשי המשטר האיראני. לאחר

שלושים שנים של קיפאון ביחסים בין המדינות, דובר היה במחווה של הממשל האמריקאי כלפי המשטר האיראני (Stockman 2009).

כחלק מהמדיניות החדשה שהנהיג הנשיא אובמה, שנכנס לתפקידו בשנת 2009, שיתופי הפעולה החשאיים של הממשל עם מדינות וגורמים נוספים סביב סוגיית תכנית הגרעין האיראנית פסקו בהתאם. מאז, שירותי המודיעין האמריקאים משתפים פעולה עם ישראל (אחד מהמדינות המרכזיות במאבק כנגד המשטר האיראני) סביב נושאים טכניים ואיסוף מידע מודיעיני בלבד, ולא על מנת לפגוע בתשתיות תכנית הגרעין או במטרות אנושיות (Perry 2012). לכך ניתן להוסיף גם את הגינוי שהשמיע אובמה ביחס לפיגוע ההתאבדות הקטלני שבוצע בזאהדאן (Zahedan), ככל הנראה על ידי ג'ונדאללה, בשנת 2010. ברם, גם לאחר שמחלקת המדינה האמריקאית הגדירה את ג'ונדאללה באופן רשמי כארגון טרור, הקשרים בין אנשיו לסוכנויות הביון ממשיכים להתקיים באופן מוגבל, ככל הנראה (Risen and Apuzzo 2014). אחת מהסיבות האפשריות להמשך ההתקשרות היא שהאמריקאים מקיימים קשרים עם אנשי הארגון במסגרת מלחמתם כנגד ארגון אל-קאעידה והטליבאן, הפועלים מאזור מחוז סיסתאן ובלוצ'יסטן⁶⁹ (Stockman 2009).

⁶⁹ ישנן עמדות ודעות סותרות ביחס לקשרים המתקיימים בין אנשי ג'ונדאללה, הטליבאן ואל-קאעידה (Stockman

2009).

8.2 המורדים הבלוצ'ים

8.2.1 ארגון ג'ונדאללה

ארגון ג'ונדאללה טוען למאבק למען זכויותיהם של המוסלמים הסונים באיראן (Edmonds 2012). הארגון מבסס את כוחותיו על בסיס המיעוט הבלוצ'י שבדרום המדינה (Stockman 2009). עבד אל-מאלק ריגי (Abdolmalek Rigi) נחשב למנהיג הארגון שהקים אותו בשנת 2003 במטרה להילחם במשטר האיראני. על פי הערכות הממשל האמריקאי, בשנים הראשונות להקמתו מנה הארגון בין 500 ל-2,000 פעילים (Risen and Apuzzo 2014; Rehman 2014, 3). הארגון, אשר פעל בראש ובראשונה ממניעים אתניים ודתיים, התרכז-למן הופעתו-בהוצאה לפועל של פעולות טרור קטלניות כנגד אזרחים וחיילים איראניים, לרבות אנשי משמרות המהפכה האיראניים. הסברה היא כי גיוס הפעילים לשורות הארגון התאפשר נוכח התקבצותם של צעירים קנאיים במדרסות שמצויות בגבול איראן-פקיסטן. כזכור, המדרסות היוו אמצעי של ה-ISI לגייס פעילים למען מלחמת הג'יהאד כנגד הסובייטים במהלך שנות ה-80 (Siddique 2009). למעשה, מרבית פעילי הארגון מקורם משבטו של ריגי, אשר אנשיו חיים משני צדדי הגבול של איראן ופקיסטן (Rehman 2014, 3). נסיבות אלה הובילו להערכות כי מצד אחד, פעילי ארגון ג'ונדאללה שיתפו פעולה עם אנשי הטליבאן בפקיסטן ועם ארגונים סונים רדיקליים אחרים כנגד השלטון במדינה (Siddique 2009). באופן זה, בנוסף לאיראן, איים הארגון גם על יציבותה של פקיסטן (Esposito and Ross 2008; Stockman 2009). מצד שני, ישנן טענות כי הארגון מקבל רוח גבית מפקיסטן, לצורך ערעור המצב הפוליטי באיראן (Siddique 2009). כחלק מכך, בשנים האחרונות התגברו ההערכות כי ג'ונדאללה נתמך על ידי מספר מדינות-בהן ארה"ב, בריטניה, ישראל, פקיסטן, סעודיה ואחרות במסגרת המאבק כנגד מאמצי פיתוח תכנית הגרעין האיראנית (Perry 2012; Hardy 2010). החל משנת 2005, הפגין הארגון התקדמות משמעותית ביכולותיו ובביצועיו. החל משנה זו, הארגון היה אחראי על ניסיונות הוצאה לפועל וביצוע פעולות טרור רחבות היקף. כך למשל, בשנה זו ניסו פעילי הארגון, ללא הצלחה, להתנקש בחייו של נשיא איראן לשעבר, מחמוד

אחמדינג'אד (Mahmoud Ahmadinejad). בנוסף, הארגון היה אחראי לביצוע פעולת טרור באמצעות מכונית נפץ, שכוונה כלפי אוטובוס מלא בחיילי משמרות המהפכה האיראנים. בחודש פברואר 2010, תפסו הרשויות האיראניות את מנהיג הארגון, ריגי והוציאוהו להורג (Risen and Apuzzo 2014). עם זאת, אנשי הארגון הזדרזו להכריז כי בכוונתם להמשיך במאבק כנגד המשטר האיראני (צימט 2013). כחלק מכך, בתמיכת השבטים בחבל בלוצ'יסטן, הוכרז מחמד ט'אהר בלוצ' (Muhammad Dhair Baluch) כממשיך דרכו של ריגי (לוי 2010). בחודשי הקיץ של שנת 2010, בוצעה מתקפת טרור כפולה במסגד הגדול בעיר זאהאדן, עיר הבירה האיראנית של מחוז דרום איראן. במתקפת הטרור הכפולה נהרגו שלושים בני אדם, בעוד רבים נפצעו (Risen and Apuzzo 2014).

כאמור, על פי דיווחים שונים, הממשל האמריקאי עודד ותמך מבחינה כלכלית בפעולות הטרור של הארגון (Stockman 2009). אנשי הממשל האמריקאי התכחשו לטענות אלו והסבירו כי הממשל אינו נוהג לתמוך בביצוע פעולות טרור נגדיות בשטחן של מדינות אחרות (Perry 2012). עוד טענו אנשי מחלקת המדינה האמריקאית להגנתם, כי מחלקת המדינה איננה מממנת פעילויות טרור באיראן. עוד נטען שהממשל חותר לפעול ביחד עם הקהילה הבינלאומית למנוע מתקפות כנגד אזרחים חפים מפשע בכל מקום ברחבי העולם. בסופו של דבר, כתוצאה מהתגברות פעולות הטרור כנגדה, נאלצה איראן לבנות חומה בדרום המדינה (Stockman 2009).

בשנים האחרונות הסברה היא כי ארגון ג'ונדאללה פוצל ופעיליו חברו לשורות ארגוני טרור אחרים בחבל סיסטאן ובלוצ'יסטן (Risen and Apuzzo 2014). נראה אפוא כי ארגון ג'ונדאללה פוצל לשני ארגוני טרור חדשים, "צבא הצדק", (Jaish al-Adl, JAA) ו"התנועה הפרטיזנית של איראן", (HAI, Haraqat Ansar Iran) (Grassi 2014). התפרקות ג'ונדאללה הובילה דווקא להתעצמות האופוזיציה הבלוצ'ית, שכן שני הארגונים נטלו אחריות על פיגועי טרור שבוצעו כנגד כוחות הביטחון האיראנים החל משנת 2012. היו אלה פיגועי הטרור הראשונים שבוצעו למן פיגוע ההתאבדות האחרון שביצעו פעילי ארגון ג'ונדאללה בשנת 2010. למעשה, החל משנת 2012, ניכרה עלייה מחודשת במספר המתקפות שביצעו ארגוני מורדים

בלוצ'ים באיראן. חשוב לציין כי בהשוואה לארגון ג'ונדאללה, הדור החדש של החמושים הבלוצ'ים מוקצן פי כמה עשרות מונים מבחינה אידאולוגית. פעילים אלה מזדהים עם האידאולוגיה הסלפית ומשמיעים רטוריקה אנטי-שיעית, ככל שהמתח העדתי באזור מתעצם (Grassi 2014). שיאה של מגמת ההקצנה התרחש בחודש מרץ השנה, אז השמיעו לראשונה פעילי דאע"ש ממחוזות סיסטאן ובלוצ'יסטן ואהוואז (Ahvaz) איומים בשפה הפרסית כנגד איראן. בחודש יוני 2017 הוצאו לפועל סדרת פיגועי התאבדות בבירת איראן, טהראן (Tehran), עליהם נטל אחריות ארגון המדינה האסלאמית (אוסמו 2017; Bar'el 2017). לפיכך, סביר להניח כי גם בעתיד ארגוני מורדים בלוצ'ים ימשיכו לאתגר את ניסיונות המשטר האיראני להשקיט את המתח הדתי-עדתי-לאומי השורר בחבל סיסטאן ובלוצ'יסטן.

האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בג'ונדאללה

8.3 ניטור זהות הקליינט

כזכור, פעילי ארגון ג'ונדאללה הינם בלוצ'ים, מוסלמים-סונים המקיימים אורח חיים דתי ושמרני. כמו כן, מרבית פעילי הארגון התחנכו לעקרונות האסלאם והוכשרו ללוחמת גרילה במדרסות שהוקמו והופעלו על ידי ה-ISI בימי המאבק החשאי בסובייטים ולאחריו (Hersh 2008). המדרסות הוקמו באזורי הגבול שבין שלוש המדינות; איראן, אפגניסטן ופקיסטן. אזורים אלה נשלטים על ידי שבטים בלוצ'ים המזדהים עם אידאולוגיית ארגוני הטליבאן הפקיסטני, הטליבאן האפגני ואל-קאעידה. שבטים אלה מפגינים עוינות רבה לשלוש המדינות הללו (Choksy 2014; Risen and Apuzzo 2009). לא בכדי במחוזות אלה צמחו אנשי הטליבאן ואל-קאעידה. על כן הסבירות היא שהתקיימו שיתופי פעולה בין אנשיהם לבין אנשי ג'ונדאללה (Hersh 2008). לראייה, אחד ממתכנני פיגוע ה-11 בספטמבר 2001 הינו בלוצ'י במוצאו (Risen and Apuzzo 2014). שיתופי הפעולה כך נראה, היו חיוניים עבור ג'ונדאללה, שנזקק לגייס משאבים בסדר גודל משמעותי על מנת להתמיד במאבק כנגד המשטר האיראני. לכן הסברה היא שאל-קאעידה והטליבאן הפכו לבעלי ברית מרכזיים של הארגון (Siddique 2010; Hardy 2009). השלטונות האיראנים טענו אף הם שפעילי ג'ונדאללה מקיימים קשרים עם ארגון אל-קאעידה, אך ייתכן שהדבר מהווה חלק מהתעמולה האיראנית (צימט 2013).

לאור קשריו של ג'ונדאללה עם ארגוני האסלאם הקיצוני, ניתן להניח שהממשל האמריקאי לא בחן לעומק את זהויותיהם ומקורות נאמנותיהם של הפעילים הבלוצ'ים. ייתכן אף שהדבר זכה להתעלמות מצד אנשי הממשל האמריקאי, על רקע החשיבות האסטרטגית של שיתוף הפעולה של הממשל עם הארגון במאבק החשאי כנגד איראן. בהתאם לכך ניתן להניח כי ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן נלקח בחשבון במידה חלקית בלבד. על פי S.M. Hersh, אשר מביא את דבריו של רוברט באר (Robert Baer), קצין ה-CIA לשעבר, נראה אפוא שהממשל האמריקאי שיתף פעולה פעם נוספת עם פעילים סונים קיצוניים, מבלי להתחשב

בתפישות עולמם, בדומה לאסטרטגיה האמריקאית שאומצה במהלך שנות ה-80 וה-90 באפגניסטן:

"The use of Baluchi elements, for example, is problematic, Robert Baer, a former C.I.A. clandestine officer who worked for nearly two decades in South Asia and the Middle East, told me. "The Baluchis are Sunni fundamentalists who hate the regime in Tehran, but you can also describe them as Al Qaeda," Baer told me. "These are guys who cut off the heads of nonbelievers—in this case, it's Shiite Iranians. The irony is that we're once again working with Sunni fundamentalists, just as we did in Afghanistan in the nineteen-eighties." Ramzi Yousef, who was convicted for his role in the 1993 bombing of the World Trade Center, and Khalid Sheikh Mohammed, who is considered one of the leading planners of the September 11th attacks, are Baluchi Sunni fundamentalists" (Hersh 2008).

על פי דיווחים נוספים המתייחסים לשיתופי הפעולה בין ה-CIA לג'ונדאללה, עולה כי במסגרת מסעותיו למדינות אירופה, נפגש מנהיג ג'ונדאללה, ריגי, עם פוליטיקאים אירופאים ודן עמם בדרכים שונות לפעולה כנגד המשטר האיראני (לוי 2010). יתר על כן, למרות ההכחות כי אנשי ה-CIA קיימו קשרים עם הארגון, בכירי ממשל אמריקאים התראיינו לרשת החדשות האמריקאית ABC בשנת 2008, וטענו אז כי אנשי ה-CIA נפגשים באופן תדיר עם מנהיגי ג'ונדאללה על מנת להדריך ולייעץ לאנשיו (Esposito and Ross 2008). כלומר, ניתן להניח שבמסגרת פגישות אלו, נעשו ניסיונות לנתח ולאפיין את תפיסותיהם ומקורות נאמנותיהם של ריגי ואנשיו. עם זאת, לא ניתן לקבוע זאת באופן חד משמעי.

לבסוף, חשוב לציין כי על אף הכחות בנושא מצד הממשל האמריקאי, קשריה של ארה"ב עם מנהיגי הארגון לא פסקו לחלוטין בשנת 2010 ואילך, זאת למרות שהארגון הוכנס לרשימת ארגוני הטרור בחודש נובמבר באותה שנה (Risen and Apuzzo 2014). אחת מהסיבות האפשריות להמשך ההתקשרות בין הממשל לארגון היא שהממשל מקיים קשרים עם הארגון במסגרת המלחמה כנגד ארגון אל-קאעידה והטליבאן, הפועלים מאזור חבל בלוצ'יסטן.

מהימנות דיווח זה מוטלת בספק, וזאת כאמור על רקע הקשרים שמתקיימים ככל הנראה בין אנשי ארגון ג'ונדאללה לטליבאן ולא-קאעידה (Stockman 2009).

8.3.1 סיכום עד כאן

בחלק זה של המחקר נעשה ניסיון לבחון את סוגיית ניטור זהות הקליינט של הממשל האמריקאי בתמיכה בג'ונדאללה. מהניתוח עולה כי לא ניתן להעריך באופן וודאי האם אכן נעשו ניסיונות מצד הממשל האמריקאי לבחון לעומק את זהויותיהם ומקורות נאמנותיהם של אנשי ג'ונדאללה, שכן רב הנסתר על הגלוי. עם זאת, ידוע כי פעילי הארגון היו אסלאמיסטים-סונים שמרנים אשר התחנכו ופעלו במרחב בו צמחו ופעלו אנשי ארגון הטליבאן ולא-קאעידה. מדיווחים אחרים עלה, כי פעילי ג'ונדאללה קיימו שיתופי פעולה עם ארגונים קיצוניים אלה, כתוצאה מצרכים הישרדותיים, אינטרסים וקרבה אידאולוגית. מדיווחים סותרים עולה, כי פעילי ג'ונדאללה הופעלו על ידי ה-CIA לטובת מאבק כנגד ארגונים אלה, במקביל למאבק במשטר האיראני. על כן נראה אפוא כי בקרב הממשל האמריקאי התקבלה החלטה לשתף פעולה פעם נוספת עם ארגון אסלאמיסטי-סוני, תוך לקיחת סיכון מודע. קרי, נראה אפוא כי ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן נלקח במידה חלקית במסגרת ההחלטה האם לתמוך בג'ונדאללה. מן העבר השני של המתרחש עולה, כי מנהיג הארגון ריגי, נפגש עם פוליטיקאים בבירות אירופה. ניתן להניח כי במסגרת מפגשים אלה, נעשו ניסיונות לאפיין את הזהות ומקורות הנאמנות שלו ושל פעילי ג'ונדאללה. לכן לא ניתן לקבוע באופן חד משמעי האם ובאיזו מידה נלקח בחשבון ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן בהחלטה לחבור אל ג'ונדאללה.

8.4 הגבלה ובקרת אמצעי לחימה

כפי שתואר בפרקים הקודמים, נשיא ארה"ב לשעבר בוש, חתם בשנת 2007 על צו נשיאותי המאפשר ל-CIA לפעול באופן חשאי על מנת לתמוך במאבקו של ג'ונדאללה כנגד המשטר האיראני. עם זאת, הצו הנשיאותי הגביל את היקף הפעולה החשאית. על פי זאת, הצו אפשר ל-CIA לסייע לג'ונדאללה באספקה של אמצעים בלתי קטלניים ותו לא. כחלק מכך, אפשר הצו ל-CIA לבצע פעולות תעמולתיות שנועדו לייצר תסיסה ולערער את היציבות בתוככי גבולות

ריבונות המשטר האיראני. בהתאם לצו, אושר ל-CIA לספק לגופי האופוזיציה האיראניים אמצעי תקשורת על מנת לאפשר את פעולותיהם באיראן. על אף כי הצו הנשיאותי מנע מה-CIA להעביר באופן ישיר אמצעי לחימה קטלניים לג'ונדאללה, על פי דיווחים עולה כי למרות זאת פעילי ה-CIA העבירו משאבים ואמצעי לחימה לפעיליו (Shipman 2007). מדיווחים אחרים עולה כי במהלך שנת 2008, טרם הובהר באופן ודאי האם ה-CIA אכן יכול היה לספק וסיפק בפועל, אמצעי לחימה קטלניים למורדים הבלוצ'ים (Hersh 2008). אף על פי כן, בשנת 2007 טענו השלטונות האיראנים כי תפסו עשרה מפעילי ג'ונדאללה אשר נשאו ברשותם אמצעי לחימה, ציוד ריגול מודרני, מפות עם מיקומים של אזורים רגישים וכסף מזומן בסך 500 אלף דולרים (Shipman 2007).

בלא אישור הקונגרס, הממשל האמריקאי אינו מורשה לספק כספים ומשאבים באופן ישיר אל ארגוני מורדים באשר הם. לכן אחת מהסברות היא שכספים הועברו לשורות הארגון באמצעות גורמים מתווכים מאירופה וממדינות המפרץ הפרסי (Ross and Isham 2007). כך או כך, בדומה לתקופת המאבק כנגד הסובייטים, מנגנון העברת האמצעים למורדים הבלוצ'ים הגביל את יכולת השליטה והבקרה של גורמי הביטחון האמריקאים על נתיבי האספקה הלוגיסטיים. יש לזכור כי באזורי הספר בהם פועלים המורדים הבלוצ'ים, מתקיימת רשת הברחות עצמאית ומסועפת של אמצעי לחימה, נפט, כספים וסמים. למעשה מדובר באותה רשת הברחות אשר שימשה במשך שלושה עשורים בתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים, ועודנה משמשת פעילי טרור קיצוניים (Choksy 2009).

בחודש יולי 2008 דווח על כך שהנשיא לשעבר, בוש, ביקש את אישור הקונגרס האמריקאי להרחיב באופן משמעותי את המלחמה החשאית כנגד המשטר האיראני. על פי זאת, כחלק מהתכנית אשר עלותה נסקה עד ל-400 מיליון דולרים, ביקש הנשיא להגדיל את התמיכה האמריקאית בארגוני המיעוט הבלוצ'ים וכן בארגוני אופוזיציה אחרים הפועלים כנגד המשטר האיראני. כמו כן, דובר על הצורך להגביר את המאמצים לאיסוף מידע מודיעיני בנוגע לכוונות המשטר האיראני לפתח נשק גרעיני (Hersh 2008). חשוב לציין כי טרם התברר לחלוטין האם הקונגרס אישר את הרחבת התכנית, ומה היו המשמעויות של הדבר.

ג'ק. צ'וקסי (J.K Choksy) אשר חקר את שיתופי הפעולה בין ה-CIA לבין הבלוצ'ים, סבור שעצם הרעיון של תמיכה בבלוצ'ים שגוי מיסודו זאת לאור ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן:

"Militant groups, especially once linked to ethnic and religious notions, have brought little but trouble to the world. It is important to recall the obvious: The United States and its partners once supported the Taliban materially because they were battling the Soviets and Russians. The United States shouldn't repeat the mistake, fooling itself that Sunni Baluch nationalists will be better disposed toward the West just because they are now fighting a common foe in the Iranian government" (Choksy 2009).

8.4.1 סיכום עד כאן

במסגרת פרק זה נעשה ניסיון לבחון האם הממשל האמריקאי בתקופת כהונת הנשיא בוש, פעל לקיים מנגנון של הגבלה ובקרת חימוש של ארגון ג'ונדאללה. מהניתוח עולה כי הממשל האמריקאי העביר אמצעי לחימה לוגיסטיים, בלתי קטלניים, דוגמת אמצעי תקשורת לשורות הארגון והגביל במקביל העברת אמצעי לחימה קטלניים לאנשיו. הממשל הכחיש העברת אמצעי לחימה קטלניים לשורות ג'ונדאללה. כך או כך, האסטרטגיה המוגבלת עשויה להסביר את ההשערה כי ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן נלקח בחשבון בהחלטה לתמוך בג'ונדאללה. עם זאת, על פי דיווחים שונים עולה, כי אנשי ה-CIA שהיו אמונים על התכנית העבירו אמצעי לחימה לאנשי ג'ונדאללה. כחלק מכך טענו השלטונות האיראנים כי הם איתרו אמצעי לחימה ותומכי לחימה ברשותם של פעילי ג'ונדאללה שנתפסו. יתר על כן, עולה כי בשנת 2008 פעל הנשיא לשעבר בוש, להרחיב את תכנית הסיוע לארגוני האופוזיציה באיראן. הדבר עשוי להצביע על כך שניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן נלקח בחשבון במידה חלקית בלבד במסגרת ההחלטה האם ובאיזו מידה לחמש את ארגון ג'ונדאללה. זאת ביחס לשיקול האסטרטגי של ניהול אפקטיבי של המאבק החשאי באיראן. בכל מקרה, יכולתו של הממשל האמריקאי לנטר ולעקוב אחר נתיבי אספקת אמצעי הלחימה הייתה מוגבלת. שכן, הבלוצ'ים נטו לפעול באזורים אשר נשלטו על ידי מיליציות וארגונים בעלי אידאולוגיות קיצוניות, למעלה משלושה עשורים-למן ימי מלחמת אפגניסטן. זאת בנוסף לכך שמנגנון העברת הסיוע אל כוחות

ג'ונדאללה כלל הסתייעות בגורמים מדינתיים מתווכים, דבר שצמצם את יכולת השליטה של הממשל על תפוצת אמצעי הלחימה.

8.5 המדינות השותפות

כזכור, במהלך השנים 2007-2008 על פי הנחיית הבית הלבן, החלו להירקם שיתופי פעולה בין ה-CIA וג'ונדאללה. בדומה לשיתופי פעולה קודמים של גופי הביטחון האמריקאים עם ארגוני מורדים, גם מקרה זה התאפיין ברשת קשרים רב צדדית (Perry 2012). על פי זאת עולה, כי לצד ארה"ב מספר מדינות שיתפו פעולה עם אנשי ג'ונדאללה, בהן בריטניה, פקיסטן⁷⁰, סעודיה⁷¹ ומדינות המפרץ הפרסי (Hardy 2010; Ross and Isham 2007). בנוסף, דיווחים רבים התייחסו לשיתוף פעולה אמריקאי-ישראלי שהתקיים במטרה לפגוע או להאט את התקדמות תכנית הגרעין האיראנית (Ratner 2012). כחלק מכך עולה, כי שתי המדינות היו שותפות למספר התנקשויות שהוצאו לפועל על אדמת איראן, כנגד מדעני גרעין איראנים. בנוסף, ישראל על פי הדיווחים, הפעילה את ארגון המוסד (Mossad) בכדי לקדם שיתופי פעולה עם ג'ונדאללה. כחלק מכך, סוכנויות הביון האמריקאיות האשימו כי המוסד גייס ואימן פעילים של ארגון ג'ונדאללה במסווה של היותם סוכני CIA. חלקם, כך נטען, פעלו באמצעות דרכונים זרים במה שסייע להם להיפגש עם פעילי ג'ונדאללה. כזכור, עם כניסתו לתפקיד של הנשיא לשעבר אובמה, בשנת 2009, שיתופי הפעולה בין הממשל האמריקאי לישראל סביב סוגיית תכנית הגרעין האיראנית הצטמצמו באופן משמעותי (Perry 2012).

כאמור, בפעולה החשאית כנגד המשטר האיראני נטלו מספר גורמים מדינתיים לצד ארה"ב. הצהרותיהם של אנשי המשטר האיראני, מהם המנהיג הרוחני העליון, האייתולה עלי חאמנאי

⁷⁰ העוינות השוררת בין איראן לפקיסטן נסובה סביב היותן של המדינות חולקות גבול משותף ובלתי בטוח. יתרה מזאת, המשטר האיראני רואה בפקיסטן כעושה דברן של שתי בעלות בריתה, יריבותיה המושבעות של איראן, ארה"ב וסעודיה (Afrasiabi 2009).

⁷¹ יחסי איראן-סעודיה הפכו למתוחים למן המהפכה האסלאמית באיראן בשנת 1979. במהלך שנות ה-80 וה-90, הפכה פקיסטן לזירת התגוששות בין שתי המדינות, אשר תמכו כל אחת מהן, בכוחות מיליציונים. לכן הסברה היא שסעודיה מימנה באופן ישיר את ארגון ג'ונדאללה (Rehman 2014, 4).

(Ali Khamenei), מחזקות אף הן טענה זו. לטענת אנשי המשטר האיראני, ארה"ב שיתפה פעולה עם בריטניה ושירותי המודיעין של פקיסטן בתמיכה בג'ונדאללה. הדבר התגלה בהסתמך על יירוט מסרי תקשורת שהועברו בין הצדדים (Siddique 2009; Stockman) (2009). מארק פרי (Mark Perry), סבור שאין לשלול טענות אלו. ראשית, לטענתו, ארגון טרור הרוצה להוציא לפועל פעולות טרור, יזדקק לתמיכה ומימון חומריים מגורם שני, אחרת יתקשה לתפקד ולשרוד לאורך זמן. שנית, לטענתו, תשתיות ג'ונדאללה פועלות בשטחי פקיסטן ואיראן ופעילו אף פעלו כנגד הראשונה בעבר. לדידו של פרי, לא בכדי דרש המשטר האיראני מפקיסטן לפרק את בסיסי הארגון הקיימים על הגבול המשותף בין המדינות. אולם הפקיסטנים התנהלו בעצלתיים סביב הנושא, דבר שייטכן ומסגיר את שותפותם בתכנית החשאית (Perry) (2012). בנוסף, ישנן טענות כי פקיסטן מסייעת בחימוש ארגון ג'ונדאללה לטובת פעילות עוינת כנגד הודו. זאת, על רקע ניסיונות נגדיים של הודו לחמש מורדים בלוצ'ים (אחרים) להילחם בפקיסטן דרך שטחה של איראן. לכן ניתן להניח שפקיסטן לכל הפחות סיפקה לארגון ג'ונדאללה רוח גבית לפעולה כנגד המשטר האיראני, אם לא תמכה בו באופן ישיר (Siddique) (2009).

הטענות סביב שיתופי פעולה שהתקיימו בין הממשל האמריקאי לפקיסטן בנושא האיראני, מקבלות חיזוק נוסף נוכח הודאתם של בכירים לשעבר מצבא פקיסטן בנושא. אלו, הודו שארה"ב תומכת בג'ונדאללה במטרה לייצר חוסר יציבות באיראן. גנרל לשעבר מצבא פקיסטן, מיזרא אסלאם באלג (Mizra Aslam Balg), היה בסוד העניינים כאשר ה-CIA שיתף פעולה עם ה-ISI בימי המאבק החשאי באפגניסטן. באלג, הינו אחד מאנשי הצבא הפקיסטני הטוענים כי התקיימו שיתופי פעולה בין ארה"ב לפקיסטן עם ג'ונדאללה. בנוסף אליו, בכירים לשעבר מצבא פקיסטן טענו כי בשנת 2007, התקיימה פגישה בין סגן נשיא ארה"ב לשעבר, דיק צ'ייני (Dick Cheney), לבין נשיא פקיסטן דאז, פרבז מושארף (Pervez Musharraf), במטרה לדון באפשרויות לפעולה כנגד איראן (Nimmo 2008). עם זאת, עושה רושם כי פקיסטן איננה מעוניינת להתעמת עם איראן באופן ישיר. בשנת 2014, נחתם הסכם בין איראן לפקיסטן, המכיר באחריות המשותפת של המדינות להילחם במברחי סמים ומיליציות הפועלות בגבול

המשותף שבין המדינות. אף על פי כן, המתיחות סביב סוגיית הגבול המשותף טרם התפוגגה (Rehamn 2014, 5). שכן, המשטר האיראני משמיע עד היום טענות כי פקיסטן איננה מתעמתת עם המיליציות הסוניות המוציאות לפועל מתקפות משטחה כנגד מטרות איראניות (Yousufzai 2017).

8.5.1 סיכום עד כאן

במהלך פרק זה נעשה ניסיון לבחון את סוגיית המדינות השותפות להוצאתה לפועל של תכנית החימוש החשאית של ארגון ג'ונדאללה. מהניתוח עולה כי בדומה לעבר, ה-CIA שהוסמך לפעול על ידי הממשל האמריקאי, פעל באמצעות הסתייעות בגורמים מדינתיים מתווכים רבים דוגמת בריטניה, ישראל, פקיסטן ומדינות המפרץ.

בחינת הרכב המדינות השותפות מעלה, כי מצד אחד, הממשל האמריקאי פעל בשיתוף פעולה עם בעלות ברית מערביות, דוגמת בריטניה וישראל. מצד שני, התקיימו שיתופי פעולה עם בעלות ברית מוסלמיות דוגמת סעודיה ופקיסטן. כזכור, בימי המאבק כנגד הסובייטים, התקיימו שיתופי פעולה בין ה-CIA וה-GID וה-ISI. באפגניסטן, ה-ISI וה-GID פעלו לקדם אידאולוגיה אסלאמיסטית קיצונית בקרב המוג'אהדין. הדבר תרם להתגברות תופעת האסלאם הקיצוני באזור ובעולם. על כן, ניתן לומר כי ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן נלקח בחשבון במידה חלקית בלבד בהחלטה האם לשתף פעולה ובאיזו מידה, עם מדינות המקדמות אידאולוגיות קיצוניות דוגמת סעודיה ופקיסטן. בכל אופן, לא ניתן להצביע על כך באופן חד משמעי, שכן ה-CIA שיתף פעולה עם מדינות מערביות דוגמת בריטניה וישראל במקביל לכך. ייתכן אפוא כי השיקול האסטרטגי של הוצאה לפועל של המאבק החשאי במשטר האיראני שיחק תפקיד משמעותי יותר מאשר ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן. מכל מקום, אין לדבר התייחסות רשמית מצד הממשל האמריקאי ולכן קשה לקבוע זאת באופן חד משמעי.

דיון ומסקנות-האם ובאיזו מידה ניסיון העבר נלקח בחשבון?

מטרת עבודת מחקר זו הייתה לבחון האם מדינות מפיקות לקחים מניסיון העבר בתחום קבלת ההחלטות במדיניות חוץ וביטחון. במוקד המחקר עמדה סוגיית אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים והשלכותיה. בעזרת מקרי המבחן שנבחנו; סוריה (2011-2017), לוב (2011) ומחוז סיסטאן ובלוצ'יסטן (2007-2010), נעשה ניסיון לענות על השאלה, האם הממשלים האמריקאים הפיקו לקחים כתוצאה מהתמיכה האמריקאית בכוחות המוג'אהדין האפגניים (1979-1989) והשלכותיה. קרי, בעבודה נבחן האם ובאיזו מידה נלקח בחשבון ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן במערך השיקולים האסטרטגיים של הבחירה לתמוך בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. כחלק מכך, במחקר נעשה ניסיון לברר אפוא, האם הממשלים האמריקאים הפיקו לקחים כתוצאה מהניסיון הטראומתי מאפגניסטן? במידה וכן, אילו לקחים הופקו? האם הלקחים יושמו בפועל? אם לא יושמו, מדוע? על מנת לנסות לספק הסבר אפשרי לסוגיה, הסתמכתי במחקר על תיאוריית הלמידה הארגונית (Organization Learning), הנגזרת מתחום תהליכי למידת מדיניות (Policy Learning Process).

לצורך בחינת הסוגיה, המחקר התמקד, כאמור, בשלושה מקרי מבחן בהם הממשלים האמריקאים תמכו בארגוני מורדים אסלאמיסטים סונים: סוריה (2011-2017), לוב (2011) ומחוז סיסטאן ובלוצ'יסטן (2007-2010). בכל שלושת מקרי המבחן, מדובר במדינות מזרח תיכוניות. כמו כן, בכלם מדובר בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים שנתמכו או נתמכים על ידי הממשל האמריקאי באופן חשאי, בדומה לתקופה בה תמך הממשל האמריקאי בכוחות המוג'אהדין באפגניסטן באמצעות ה-CIA. מקרי המבחן של סוריה ולוב מהווים מקרים בהם התערבות ממשל אובמה נעשתה על רקע התרחשותן של מלחמות אזרחים. מטרת התערבות הממשל שם הייתה לסייע מבחינה מדינית, צבאית וכלכלית לכוחות מורדים, בהם מורדים אסלאמיסטים-סונים שחתרו להשתלט על השלטון במדינה. מבחינה זו, מקרה המבחן של מחוז סיסטאן ובלוצ'יסטן הינו יוצא דופן. שכן, חברת הממשל האמריקאי לג'ונדאללה באיראן לא התרחשה על רקע מלחמת אזרחים. במקרה זה, ממשל בוש התערב על מנת ללחוץ את

המשטר האיראני להפסיק את מאמציו לפתח נשק גרעיני ואף לנסות לכפות שינוי משטר. בכל אחד ממקרי המבחן, הבחינה נשענה על עדויותיהם, זיכרונותיהם וניסיונם של אנשי CIA והממשל האמריקאי וכן על חיבורים של חוקרים מהתחום. כמו כן, נעשתה התבוננות אמפירית על האסטרטגיה האמריקאית במקרי המבחן הנזכרים לעיל, תוך הניסיון לבודד ככל האפשר, מתוך ההקשר הנרחב, את סוגיית התמיכה האמריקאית בארגוני המורדים.

השערת המחקר שנבחנה במהלך המחקר, היא שמדינות ייטו להימנע מחזרה על טעויות העבר, על ידי הפקת לקחים מניסיון העבר, בדומה להנחות התיאורטיות של תיאוריית הלמידה הארגונית. על פי ג'רביס, תהליך למידה ארגוני מתקיים כאשר הנחות המוצא של בעלי תפקידים בארגון מושפעות מאירועי עבר משמעותיים. לדידו, אירועי עבר משמעותיים עשויים להשפיע על התנהלות הארגון במגוון דרכים. למשל, בהתנהלות השגרתית של הארגון ובבחירת קווי היסוד שלו. לטענתם של בנט והולט, תהליכי למידה מההיסטוריה עשויים להוביל לשינויי מדיניות ואף לשינויים פרדיגמטיים בקרב ארגון או במדינה. לאירועי עבר ישנו פוטנציאל להשפיע על תהליך קבלת החלטות ועל אימוץ מדיניות מסוימת. עם זאת, על רקע האילוצים והנסיבות המשתנות בזירה הבינלאומית, מדינות עשויות להיתקל באתגרים ליישום הלקחים שנלמדו. כלומר, ניסיון העבר איננו נלקח בחשבון במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים בכל מקרה באשר הוא. זאת בדומה לטענתם של נוישדט ומיי, המסבירים כי מקבלי החלטות מתקשים להימנע מחזרה על כישלונות העבר, בשל מאפייניה המורכבים של הזירה הבינלאומית והבעיות הנגזרות ממנה, שאינן יכולות להיפתר בפתרון פשוט (May and Neustadt 1986). לכן, השערת מחקר זה הייתה כי צריבת חוויית העבר האמריקאית של המאבק החשאי בסובייטים והשלכותיו, יובילו לאימוץ אסטרטגיה זהירה יותר ביחס לתמיכה בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. אף על פי כן, ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן איננו נלקח בחשבון בהכרח במסגרת במערך השיקולים האסטרטגיים בהחלטה לתמוך בארגוני המורדים. זאת לאור השיקולים האסטרטגיים, האילוצים והנסיבות המשתנות.

על מנת לבחון את השערת המחקר, מחקר זה נחלק לשלושה חלקים:

1. בחלק הראשון של המחקר, תוארה האסטרטגיה האמריקאית בתמיכה בארגוני המוג'אהדין האפגניים בין השנים 1979-1989. בחלק זה, תוארו האמצעים והשיטות בהם נקט ה-CIA על מנת לתמוך במוג'אהדין האפגניים במאבק כנגד ברית המועצות.
2. בחלק השני של המחקר, תוארו ההשלכות וההשפעות של אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני המוג'אהדין האפגניים על הממשלים האמריקאים וה-CIA. כחלק מכך, תוארה תופעת התחדדות איום האסלאם הסוני הקיצוני במהלך שנות ה-90 ואילך באופן כללי ובראי ה-CIA ואנשיו. כמו כן, הובאו עיקרי מסקנות וועדות החקירה לחקר אירועי מתקפת הטרור של ה-11 בספטמבר 2001, בהתייחס לתפקוד ה-CIA וקהילת המודיעין האמריקאית. אירועים אלה צרבו את הטרואמה של הממשלים האמריקאים וה-CIA סביב שיתופי הפעולה עם ארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים.
3. בחלק השלישי של המחקר, תוארה אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בשלושת מקרי המבחן הנידונים לאור ניסיון העבר של התמיכה האמריקאית במוג'אהדין האפגניים. כלומר, בחלק זה של המחקר נעשה ניסיון לבחון האם ובאיזו מידה ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן שוקלל במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים, אל מול הצרכים, המטרות, הנסיבות והאילוצים השונים. קרי, בחלק זה נעשה ניסיון לבחון האם יישום לקחי העבר אכן התבצע.

כאמור, על פי השערת המחקר, בזמן המלחמה הקרה, עת נוהל המאבק החשאי באפגניסטן כנגד הסובייטים (1979-1989), תמך הממשל האמריקאי בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים ממוצא אפגני, קרי המוג'אהדין.. ה-CIA שהופקד על ניהול המאבק החשאי, פעל בשלושה מאמצים עיקריים:

1. לתמוך בכוחות המוג'אהדין היעילים ביותר, מבלי להתחשב בתפישות האידאולוגיות שלהם. לכן ה-CIA העביר את חלקו הארי של הסיוע לכוחות המוג'אהדין שציידו באידאולוגיה הקיצונית ביותר והתברר כי היו היעילים ביותר מבחינת הארגון, במקום לכוחות המתונים שהיו פחות יעילים בעיני אנשיו. היקף שיתופי הפעולה של ה-CIA עם המוג'אהדין הקיצוניים נמשך והתרחב במהלך השנים 1979-1989, למרות החששות שהתגברו בקרב חלק מאנשי הארגון

והממשל האמריקאי סביב הדבר. זאת משום שמטרת העל של המעורבות האמריקאית הייתה להביא לפגיעה משמעותית ככל האפשר בכוחות הסובייטיים.

2. לגבש קואליציה בינלאומית בשיתוף פעולה עם שחקנים מדינתיים במאמצי התמיכה האמריקאית במוג'אהדין. כחלק מכך, ה-CIA שיתף פעולה עם ה-ISI וה-GID, על רקע אינטרסים אסטרטגיים משותפים, לצד האילוצים והנסיבות. ברם, שני האחרונים הניחו את היסודות להתפתחות אידאולוגיית האסלאם הקיצוני מבית האחים המוסלמים בקרב המגויסים למאבק כנגד הסובייטיים, והעולם המוסלמי בכלל.

3. לחמש, לאמן ולהכווין את כוחות המוג'אהדין על מנת לאפשר להם להתמודד עם האימפריה הסובייטית. שיתופי הפעולה של ארגוני הביון עם כוחות המוג'אהדין היו ממושכים ורחבים בהיקפם, כך שאפשרו למוג'אהדין לעמוד בפני עוצמתם העדיפה של הסובייטיים ולהתיש אותם במשך עשור. לתפישתם של כוחות המוג'אהדין, הם היו הגורם שהביס את האימפריה הסובייטית והוביל להתפרקותה (אף שהדבר איננו מקובל במחקר). ההשלכות התודעתיות של מאבק של כוח אסלאמיסטי נחות כנגד כוח מעצמתי כובש, יצרו את התנאים בטווח הרחוק, להתפתחות תנועות האסלאם הקיצוני ולהפניית המאבק כנגד מדינות המערב ובראשן ארה"ב.

על רקע האסטרטגיה האמריקאית שננקטה באפגניסטן בשנים האמורות והשלכותיה השליליות על הביטחון הלאומי האמריקאי והביטחון הקולקטיבי העולמי, ניתן היה לצפות, בהתאם לתיאוריית הלמידה הארגונית, שהממשלים האמריקאים יפיקו לקחים ויימנעו מחזרה על טעויות העבר בסוגיית התמיכה האמריקאית בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. השערת המחקר נועדה להעמיד תיאוריה זו למבחן. כלומר על פי זאת, הממשלים האמריקאים יחתרו:

1. לשתף פעולה עם מורדים אסלאמיסטים מתונים מבחינה אידאולוגית, שאינם עוינים את מדינות המערב. לכן הנחתי היא שהממשל האמריקאי יפעל לנטר ולאפיין לעומק את זהויותיהם ומקורות נאמנויותיהם של המורדים עימם מתקיימים שיתופי פעולה, בטרם יתקיימו שיתופי פעולה בין הצדדים. זאת בניגוד לתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטיים, אז האמריקאים תמכו במורדים מבלי להתחשב בתפישותיהם האידאולוגיות.

2. להימנע ככל האפשר, משיתוף פעולה עם שחקנים מדינתיים רבים, על מנת לנסות לנהל בקרה עצמית על תהליך התמיכה וההכשרה האמריקאים של המורדים. בפרט, הציפייה היא להימנעות משיתוף פעולה עם שחקנים המקדמים אידאולוגיות אנטי-מערביות וקיצוניות בניגוד לתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים, אז ה-CIA שיתף פעולה עם ארגוני הביון הפקיסטנים והסעודים. אלו מצד אחד שיתפו פעולה עם ארגון הביון האמריקאי. מצד שני, תמכו הם בתנועות מוג'אהדין אנטי-מערביות.

3. לתמוך במורדים באמצעי לחימה באופן מוגבל ומבוקר, כך שלא יתאפשר להם להתמודד או להכריע את המערכה באופן חד משמעי. כיוצא בזאת, ייווצר מצב של איזון כוחות בין הצדדים. כמו כן, תימנע זליגת אמצעי לחימה לידיהם של מורדים אסלאמיסטים קיצונים. זאת בניגוד לתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים, אז נתמכו המוג'אהדין האפגניים באופן שאפשר להם להתמודד לכל הפחות עם עוצמתם העדיפה של הסובייטים.

לאור האמור לעיל, מצד אחד מקרי המבחן שנבחנו בעבודה מאששים במידה רבה את טענתי כי הממשלים האמריקאים הפיקו ויישמו לקחים מתקופת המאבק כנגד הסובייטים, בהתאם לתיאוריית הלמידה הארגונית. קרי, ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן אכן שיחק תפקיד במסגרת הבחירה האסטרטגית האם ובאיזו מידה לתמוך במורדים. מצד שני, הממשלים האמריקאים התקשו ליישם את לקחי העבר שנלמדו, זאת על רקע האילוצים האסטרטגיים והנסיבות המשתנות. כלומר, ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן לא נלקח בחשבון באופן מלא במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים בהחלטה לתמוך במורדים. נראה אפוא כי בחינת שלושת מקרי המבחן העלתה כי הממשלים האמריקאים לא הצליחו ליישם באופן אופטימלי את הלקחים שהופקו כתוצאה מניסיון העבר מאפגניסטן. כפי שבא לידי ביטוי בטבלה:

סטטוס יישום לקחים			
לקח נבחן / מקרה מבחן	ניטור זהות הקליינט	המדינות השותפות	הגבלה ובקרת אמצעי לחימה
לוב 2011	יושם באופן חלקי -ניסיונות לחבור לאופוזיציה מתונה (אך בלתי מהימנה ויעילה)	יושם באופן חלקי -הובלה של צרפת -חבירה למדינות מערביות לצד מדינות הנוטות לקדם ג'יהאד	יושם באופן חלקי -העברה מוגבלת ומבוקרת של אמצעי לחימה -העברת אמצעי לחימה מתקדמים בהסכמה שבשתיקה -תכניות הכשרה מוגבלות
סוריה 2011-2017	יושם באופן חלקי -ניסיונות לחבור לאופוזיציה מתונה (אך בלתי מהימנה ויעילה)	יושם באופן חלקי -הכשרת כוחות מורדים על ידי מאמנים אמריקאים -חבירה למדינות מערביות לצד מדינות הנוטות לקדם ג'יהאד -הכשרת וחימוש קואליציית ה-SDF	יושם באופן חלקי -העברה מוגבלת ומבוקרת של אמצעי לחימה (2011-2014/5) -העברת אמצעי לחימה מתקדמים בהדרגה ובבקרה רק לאחר הגברת מעורבות רוסיה במלחמה (2015) והמשך פיקוח לאחר מכן
סיסתן ובלוצ'יסטן 2007-2010	לא ניתן לקבוע באופן חד משמעי	יושם באופן חלקי -חבירה למדינות מערביות לצד מדינות הנוטות לקדם ג'יהאד	יושם באופן חלקי (אך לא ניתן לקבוע באופן חד משמעי) -העברה מוגבלת ומבוקרת של אמצעי לחימה

הממצא הראשון בנושא ניטור זהות הקליינט מעלה, כי בלוב ובסוריה ממשל אובמה פעל לנטר ולבחון לעומק את זהויותיהם ומקורות נאמנויותיהם של המורדים, בטרם יתקיימו שיתופי פעולה בין הצדדים. הממשל חתר לחבור לכוחות מורדים שנתפשו כמתונים, קרי מורדים שהשמיעו תמיכה בעקרונות דמוקרטיים-ליברליים, שאינם עוינים את מדינות המערב כדוגמת צבא סוריה החופשי. זהו לקח חשוב המצביע על תהליכי למידה מתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים. קיים קושי לקבוע באופן חד משמעי האם ננקטו פעולות דומות על ידי ממשל בוש סביב שיתוף

הפעולה עם ארגון ג'ונדאללה. ידוע כי פעילי הארגון צמחו ופעלו באזור בו פעלו ארגוני הטליבאן ואל-קאעידה. לכן ההנחה היא כי התקיימו קשרים ברמות שונות בין ג'ונדאללה לבין ארגונים אלה. עם זאת, עולה כי מנהיג ג'ונדאללה, ריגי, נפגש עם מדינאים בבירות אירופה, זאת לצד פגישות שוטפות שהתקיימו ככל הנראה בין אנשי ה-CIA ואנשי ג'ונדאללה במסגרת שיתוף הפעולה החשאי שהתקיים. לכן כאמור, לא ניתן לקבוע באופן חד משמעי האם נעשו ניסיונות לנטר ולבחון לעומק את זהויותיהם ומקורות נאמנותיהם של אנשי ג'ונדאללה ולומר לכן האם ובאיזו מידה היווה ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן שיקול בבחירה לחבור לארגון זה.

צריך לומר כי למרות ניסיונות ממשל אובמה לשתף פעולה עם ארגוני מורדים מתונים בלוב ובסוריה, עולה כי ההבחנה שעשה הממשל בין מורדים מתונים למורדים קיצונים טומנת בחובה בעייתיות. שכן חלק מארגוני המורדים נוטים להציג עצמם בפני המערב כמתונים לצורך מראית עין בלבד, על מנת לזכות ברוח גבית, תמיכה חומרית ופוליטית. בנוסף, התברר כי בשלבים שונים של מלחמתם כנגד המשטר, הופכים המורדים המתונים לפעילי אסלאם קיצוני. השינוי נעשה בכפייה או מטעמי שרידות, שכן פעילי האסלאם הקיצוני מצוידים היטב לעומת המורדים המתונים. הדבר עשוי לרמז על השפעה מסוימת של היאחזות בתפישת עולם מסוימת והתאמתה אל המציאות על מנת להצדיק את התמיכה האמריקאית במורדים, זאת ביחס להשפעת ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן. כחלק מכך עלה, כי גם כאשר מתקיימים שיתופי פעולה בין הממשל לארגוני מורדים מתונים לכאורה, הם מתבררים כבלתי יעילים בקרבות. לעיתים, אמצעי לחימה נופלים לידיהם של מורדים קיצונים. לכן בסופו של דבר, אסטרטגיה זו איננה משיגה את מטרותיה, אלא להיפך, מובילה את מלחמת האזרחים לכדי מבוי סתום והארכת העימות.

הניסיון של הממשל האמריקאי לחבור אל כוחות מורדים מתונים, עם זאת, הגם שאיננו מוצלח במיוחד, מסביר את הלמידה של הממשל מניסיון העבר מאפגניסטן. יש לציין כי הבחירה לשתף פעולה עם מורדים מתונים עשויה להיגזר משיקולים שאינם מתכתבים עם הלמידה מניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן. שכן מצד אחד, הדבר נועד לייצר לגיטימציה להתערבות של הממשל בסוריה ובלוב בקרב דעת הקהל המקומית והעולמית. זאת לאור עמדתו של הנשיא

אובמה שפעל להפחית את מעורבותה של ארה"ב במזרח התיכון לאור המלחמות באפגניסטן ובעיראק. מצד שני, הממשל האמריקאי צידד בתפיסה כי התקוממות העם הסורי הינה לגיטימית משום שמדובר בהתקוממות דמוקרטית אל מול שלטון דיקטטורי. זאת בדומה לעמדה המסורתית של הממשלים האמריקאים של תמיכה בכוחות פרו-דמוקרטים. לכן ייתכן ששיקולים אלו נלקחו בחשבון במידה רבה יותר מאשר ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן.

בהתאם לבחינת **הממצא השני** בנושא המדינות השותפות לתמיכה במורדים, על סמך הניסיון האמריקאי מאפגניסטן מצופה היה שהממשל האמריקאי ינקוט בשני מאמצים עיקריים:

1. הימנעות ככל האפשר משיתוף פעולה עם מספר רב של שחקנים, במטרה להגביר את יכולת השליטה האמריקאית על תכניות החימוש וההכשרה של המורדים.
2. הימנעות משיתוף פעולה עם שחקנים המקדמים אידאולוגיות קיצוניות ואנטי מערביות דוגמת סעודיה ופקיסטן.

בחינת מקרה המבחן של סוריה העלתה כי ממשל אובמה פעל לקיים תכניות אימון עצמאיות בהובלה אמריקאית. כך למשל, הפנטגון וה-CIA הובילו תכניות חימוש והכשרה של מורדים מתונים. הרציונל של תכניות אלה היה שאם המורדים יבואו במגע ישיר עם מאמנים אמריקאים, תתאפשר לממשל יכולת שליטה מסוימת עליהם. בלוב דפוס הפעולה היה דומה, אך שם צרפת נטלה את מושכות ההובלה. התברר בסופו של דבר שתכניות אלו נחלו הצלחה חלקית בלבד. עם זאת, מדובר בלקח חשוב שיושם על ידי ממשל אובמה מתקופת המאבק החשאי כנגד הסובייטים, המצביע על למידה מניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן, אז מאמנים אמריקאים לא הורשו לבוא במגע עם כוחות המוג'אהדין. בנוסף, עולה כי יישום הלקח באופן אופטימלי היה מאתגר ליישום. בשלושת מקרי המבחן הנידונים, שיתופי הפעולה ובהם תכניות החימוש וההכשרה של המורדים כללו שותפים מדינתיים רבים. לצד שיתוף פעולה עם מדינות מערביות, בהן הממשל האמריקאי יכול היה לשים את מבטחו, דוגמת בריטניה, צרפת וישראל, הממשלים האמריקאים שיתפו פעולה עם מדינות הנוטות לשחק משחק כפול תוך קידום אידאולוגיית האסלאם הקיצוני. דובר בעיקר בתורכיה, סעודיה, קטאר, פקיסטן, איחוד האמירויות וסודאן.

בסוריה ובלוב לצד תמיכתן במורדים מתונים, מדינות אלה מימנו את פעילותם של ארגונים המצדדים באידאולוגיה קיצונית. בכל מקרה, ההסתמכות האמריקאית על מדינות האזור עשויה להצביע על משקלו של ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן מצד אחד, ועל שיקולים אסטרטגיים של הממשל, כמו הרצון להימנע שוב, מהשתתפות בסכסוך צבאי נוסף מן הצד השני. בסוריה, הפנטגון וה-CIA שהובילו את תכניות החימוש והאימון של המורדים המתונים, נאלצו לפעול מאדמת תורכיה וירדן השכנות. בנוסף לכך, בסוריה ובלוב עלה כי תכניות החימוש וההכשרה התבררו כבלתי יעילות. שכן הלוחמים שהוכשרו במסגרתן נכשלו להתמודד עם כוחות נוספים שפעלו במרחב, לרבות עם הפעילים האסלאמיסטים הקיצונים שהיו עדיפים עליהם לאין שיעור מבחינת יכולות ומשאבים. כלומר התברר כי ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן שיחק תפקיד חלקי בלבד במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים של הממשלים האמריקאים בחבירה לגורמים מדינתיים. נראה אפוא כי האינטרסים האסטרטגיים והאילוצים השונים מהווים תפקיד משמעותי יותר במסגרת זו.

אחת מהאלטרנטיבות שפיתחו האמריקאים במהלך מעורבותם בסוריה הייתה קידום של תכנית הכשרה וחימוש מטעם הפנטגון של קואליציית ה-SDF בסוריה, הנאבקת בארגון המדינה האסלאמית. מרבית חברי הקואליציה הינם כורדים והם לפיכך אינם נחשדים כגורם שעשוי לפנות בעתיד כנגד ארה"ב והמערב. הדבר מצביע על הפקת לקחים משמעותית של ממשל אובמה וממשל טראמפ מניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן. זאת כאמור לאור ההסתמכות על כוח מורדים מהימן המצדד בעמדות פרו-מערביות, אשר בה בעת הפגין יכולות צבאיות מרשימות. לא בכדי, תכנית זו התבררה כתכנית ההכשרה היעילה ביותר שגם האריכה ימים. מן העבר השני, יש לומר כי הסתמכות ממשלי אובמה וטראמפ על הכורדים עשויה להצביע במקביל גם על התגבשות ההבנה כי כוחות המורדים הסונים המתונים בסוריה לא עמדו בציפיות. על כן הדבר הוביל להגברת היקף שיתופי הפעולה עם הכורדים.

ביחס למקרה המבחן השלישי של מחוז סיסתאן ובלוצ'יסטן, הממשל האמריקאי במאבקו החשאי כנגד איראן חבר לבעלות ברית מערביות דוגמת בריטניה וישראל. הדבר עשוי להצביע על למידה חלקית מניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן. עם זאת, הממשל האמריקאי שיתף

פעולה במקביל עם גורמים מדינתיים כגון סעודיה ופקיסטן. הדבר מצביע על כך שניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן נלקח במידה חלקית בהחלטה לחבור אל מדינות אלה במאבק החשאי במשטר האיראני. זאת ביחס לשיקול של האסטרטגי של ניהול המאבק החשאי כנגד המשטר. בסיכומו של דבר, בהיעדר נחישות ממשית של הממשלים האמריקאים להתערב באופן ישיר במשברים בשלושת מקרי המבחן הנדונים, האלטרנטיבה המועדפת מבחינתם הייתה לחבור אל השחקנים האזוריים. לפיכך, ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן שיחק תפקיד חלקי בלבד בהחלטה האם ובאילו גורמים מדינתיים יש להסתייע.

הממצא השלישי בתחום הגבלה ובקרת אמצעי הלחימה העלה, כי ישנם הבדלים בין מקרי המבחן מבחינת הלקחים שהופקו ומבחינת השפעתו של ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן. בסוריה עולה כי ממשל אובמה העמיק את מעורבותו במלחמת האזרחים בהדרגה, אך באופן מוגבל ומבוקר. בין השנים 2011-2014/5, הממשל לא הפגין נחישות רבה לתמוך במורדים המתונים באמצעים צבאיים. לאור התמונות הקשות ששודרו מסוריה שתרמו להגברת הלחצים להתערבות אמריקאית, הממשל לא יכול היה להתעלם לחלוטין מהסוגיה ולכן פעל בעיקר באמצעים דיפלומטיים. מצד אחד, ניתן לייחס את עמדת הממשל בתקופה האמורה לחוויית העבר האמריקאית של התמיכה האמריקאית במוג'אהדין האפגניים והשלכותיה. קרי, החשש מזליגת נשק מתקדם לידיהם של כוחות מורדים רדיקליים שיאפשר להם למוטט את המשטר ויפנה כלפי ארה"ב והמערב לאחר מכן. מן הצד השני, היעדר נחישות הממשל לתמוך במורדים הסורים עשויה לנבוע משיקולים נוספים שאינם נוגעים ישירות לחוויית העבר האמריקאית מאפגניסטן. כך למשל, ייתכן ושאירת ממשל אובמה להתנתק מהמעורבות במזרח התיכון לאור המלחמות באפגניסטן ובעיראק, התדרדרותה של לוב לאנרכיה לאחר מיטוט משטר קדאפי, והרצון למנוע הסלמה של מלחמת האזרחים בסוריה, השפיעו במידה רבה יותר מניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן על היעדר הנחישות לתמוך במורדים. חשוב לציין גם כאשר התקבלה החלטת הממשל לתמוך במורדים הסורים, הדבר נעשה באופן מוגבל ומבוקר, זאת מתוך ההכרה בהשלכות השליליות שעלולות להתרחש כתוצאה מכך לאור ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן.

הגברת המאמצים של ממשל אובמה לסייע למורדים בסוריה התרחשה החל משנת 2015, רק עם התערבותה הישירה של רוסיה במלחמת האזרחים. כלומר, מעורבות מוגבלת ומבוקרת מבחינה צבאית של הממשל בסוריה, הובילה ליצירת מצב של מבוי סתום במלחמת האזרחים ולהגברה הדרגתית של מעורבותה של רוסיה בסוריה ובמזרח התיכון. מרגע זה, ממשל אובמה אישר העברת אמצעי לחימה מתקדמים לכוחות המורדים. השינוי באסטרטגיה האמריקאית מראה שהצורך האסטרטגי מקבל משמעות רבה יותר למול לקחי העבר. עם זאת, חשוב לציין שהעברת אמצעי לחימה מתקדמים המשיכה להיעשות בהיקפים מוגבלים (או בהסכמה שבשתיקה מצד הממשל האמריקאי והעברתם על ידי גורמי צד שלישי). שכן משלב זה, ממשל אובמה הסתפק בהפעלת לחץ על משטר אסד, במקום לחמש את המורדים המתונים באמצעים מתקדמים שיאפשרו להם להטות את מאזן הכוחות לטובתם ולמוטט את משטרו. החשש של ממשל אובמה היה מהתפרצות של עימות מעצמתי ישיר בין ארה"ב לרוסיה ובעלות בריתה שיוביל להסלמת המשבר. לכן, ממשל אובמה הותיר את מגבלות החימוש על כן החל משנת 2015. כלומר, החל משנה זו עולה כי אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני המורדים נגזרה גם משיקולים גלובליים ומאינטרסים אסטרטגיים שאינם קשורים באופן ישיר לניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן ולחשש של השלכות העברת אמצעי לחימה מתקדמים אל כוחות המורדים. לכן, ניתן לומר שניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן שיחק תפקיד חלקי בלבד בהחלטה לחמש את כוחות המורדים באמצעי לחימה.

בדומה לסוריה, גם בלוב ניהל ממשל אובמה מדיניות מאופקת ומוגבלת שהתבטאה בהעברת מושכות ההובלה של ניהול המשבר אל צרפת. ניתן לייחס זאת לשאיפת הממשל להתנתק מאושיות המזרח התיכון, אך גם לחוויה הטראומטית של ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן. אף על פי כן, בהדרגה הועמקה מעורבות הממשל האמריקאי במלחמת האזרחים, זאת על רקע מעשי האלימות הקשים שהתרחשו במסגרתה והלחצים שהופעלו על הממשל להתערב כתוצאה מכך. בדומה לסוריה, התמונות הקשות ששודרו בכלי התקשורת הבינלאומיים והמקומיים, יצרו לגיטימציה להתערבות הממשל בלוב. זאת, לצד התפיסה של ממשל אובמה שראה בהתקוממות העם הלובי התקוממות לגיטימית משום היותה התקוממות כנגד משטר

דיקטטורי ולמען הדמוקרטיה. על כן, ניתן לומר שניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן שיחק תפקיד חלקי בלבד בהחלטה האם להתערב במשבר בלוב.

כתוצאה מהשפעות ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן, הסתפק ממשל אובמה בהעברת תמיכה מוגבלת ומבוקרת של אמצעים צבאיים לכוחות המורדים הלובים. כך למשל, הממשל אישר העברת אמצעים תומכי לחימה ובהמשך גם אמצעי לחימה קלים לכוחות המורדים, כך שלא יתאפשר להם להכריע את כוחות משטר קדאפי בכוחות עצמם. בנוסף, המורדים שנבחרו למשימה היו מחוסרי הכשרה וניסיון צבאיים. לכן, תכניות ההכשרה שהובלו על ידי הממשל והמדינות השותפות, היו מוגבלות ולא נועדו או שלא הצליחו לייצר כוח מורדים אלטרנטיבי לכוחות משטר קדאפי. כאמור, ברקע ההחלטה עמד החשש של ממשל אובמה מהכרעת משטר קדאפי על ידי המורדים והפניית אמצעי הלחימה כלפי ארה"ב והמערב לאחר מכן. ברם, עם הסלמת האירועים והחשש מביצוע מעשי טבח של כוחות משטר קדאפי, אפשר הממשל, ככל הנראה בהסכמה שבשתיקה, העברת אמצעי לחימה מתקדמים אל המורדים באמצעות גורמי צד שלישי. כלומר, עולה אפוא כי ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן שיחק תפקיד חלקי בלבד בהחלטה לחמש את המורדים הלובים באמצעי לחימה מתקדמים מהרגע בו הוסלם המשבר. נראה אפוא כי אימויו של קדאפי למחות מעל פני האדמה את המורדים הלובים, בתוספת לאג'נדה של ממשל אובמה בתקופת אביב הערבי, היו הגורמים שדחפו את הממשל להגברת המעורבות. יש לציין כי מיטוט משטר קדאפי נגרם בעיקר כתוצאה ממעורבותן הישירה של מדינות ברית נאט"ו ולא על ידי המורדים הלובים באופן ישיר. כלומר, הבחירה למוטט את משטר קדאפי באמצעות כוחות חיצוניים ולא על ידי הכשרת כוחות מורדים, עשויה להצביע על היותו של ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן כממלא תפקיד חלקי לכל הפחות בהחלטה זו. מיטוט המשטר לא התבצע על ידי המורדים עצמם ולפיכך הדבר לא יכול היה לספק להם את תחושת המסוגלות והניצחון שחשו המוג'אהדין האפגניים עם נסיגת הסובייטים מאפגניסטן בשנת 1989.

בחינת מקרה המבחן של מחוז סיסתאן ובלוצ'יסטן העלתה, כי ממשל בוש אישר מראש תכנית חימוש מוגבלת בהיקפה, ככל הנראה על רקע ניסיון העבר והחוויה האמריקאים מאפגניסטן.

במסגרת תכנית החימוש שאושרה, נאלץ ה-CIA להסתפק בהעברת אמצעים תומכי לחימה בלבד לארגון ג'ונדאללה. קרי, העברת אמצעי לחימה לא אושרה באופן רשמי. אף על פי כן, עולה כי ככל הנראה אמצעי לחימה הועברו בכל זאת באופן ישיר לאנשי ג'ונדאללה על ידי ה-CIA. בכל מקרה, ייתכן והממשל פנה לקונגרס במטרה לאשר העברת אמצעי לחימה לאנשי הארגון. אם הדבר נכון, ייתכן והשיקול האסטרטגי נלקח בחשבון במידה רבה יותר ביחס לניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן, אך לא ניתן להכריע באופן חד משמעי בסוגיה זו.

סיכום

מטרת עבודת מחקר זו הייתה לבחון האם מדינות מפיקות לקחים מניסיון העבר בתחום קבלת ההחלטות במדיניות חוץ וביטחון. במוקד המחקר, עמדה סוגיית אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים והשלכותיה. בעזרת מקרי המבחן שנבחנו; סוריה (2011-2017), לוב (2011) ומחוז סיסטאן ובלוצ'יסטן (2007-2010), נעשה ניסיון לענות על השאלה, האם הממשלים האמריקאים הפיקו לקחים כתוצאה מהתמיכה האמריקאית בכוחות המוג'אהדין האפגניים (1979-1989) והשלכותיה. קרי, בעבודה נבחן האם ובאיזו מידה נלקח בחשבון ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן במערך השיקולים האסטרטגיים של הבחירה האמריקאית לתמוך בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. כחלק מכך, במחקר נעשה ניסיון לברר אפוא, האם הממשלים האמריקאים הפיקו לקחים כתוצאה מהניסיון הטראומתי מאפגניסטן? במידה וכן, אילו לקחים הופקו? האם הלקחים יושמו בפועל? אם לא יושמו, מדוע? על מנת לנסות לספק הסבר אפשרי לסוגיה, הסתמכתי במחקר על תיאוריית הלמידה הארגונית (Organization Learning), הנגזרת מתחום תהליכי למידת מדיניות (Policy Learning Process).

מסקנות המחקר מאששות את השערת המחקר במידה רבה אך לא מלאה. המסקנות איששו את ההשערה כי הממשלים האמריקאים הפנימו ופעלו ליישם את הלקחים לאור ניסיון העבר של התמיכה האמריקאית במוג'אהדין האפגניים. קרי, ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן אכן שיחק תפקיד אינטגרלי במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים בשאלה האם ובאיזו מידה לתמוך בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. לראייה, הממשלים האמריקאים אימצו אסטרטגיה זהירה, מוגבלת ומבוקרת ביחס לתמיכה בארגוני המורדים הללו. עם זאת, בחלק מן המקרים הממשלים האמריקאים נאלצו להתחשב ולפעול לאור אילוצים, נסיבות ושיקולים אסטרטגיים שגברו בהשפעתם על חוויית העבר האמריקאית מאפגניסטן. כלומר, ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן היווה תפקיד חלקי בלבד במסגרת מערך השיקולים האסטרטגיים. לפיכך, מסקנות המחקר הן שבנסיבות שונות, שמדינות ייטו עשויות לחזור על טעויות העבר-טראומתיות ככל שיהיו.

למרות אישוש השערת המחקר, המחקר הנוכחי לא התיימר להציע מענה כולל לסוגיית תמיכת הממשל האמריקאי בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. לפיכך, ישנם סוגיות ונושאים שנתרו פתוחים וראויים להיבחן במסגרת מחקרים עתידיים.

ראשית, בניגוד לשני מקרי המבחן הנוספים שנבחנו בעבודה, בסוריה מתחוללת מלחמת האזרחים זו השנה השביעית ברצף וטרם הושגה בה הכרעה לטובת מי מהצדדים. לאור אורכה של המלחמה, ניתן להניח שהמחקר הנוכחי מציע מסקנות ביניים ביחס לאסטרטגיית הממשלים האמריקאים בתמיכה בארגוני המורדים. לפיכך, סביר להניח שהנושא ימשיך להעסיק את מדינות המזרח התיכון, הקהילה הבינלאומית וקהילת המחקר בשנים הקרובות.

שנית, מחקר זה לא התיימר לבחון את אסטרטגיית התמיכה האמריקאית מנקודת מבט פסיכולוגית, אידאולוגית או נורמטיבית של מקבלי ההחלטות השונים. כמו כן, המחקר דן במידה פחותה בשיקולים כלכליים ופנימיים של הממשלים האמריקאים, שייתכן ועיצבו והשפיעו על אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני המורדים. כחלק מכך, המחקר התמקד בתהליכי למידת המדיניות של ארה"ב ברמת המדינה ולא ברמת הפרט. בעתיד, ניתן יהיה לבצע מחקר ממוקד שיבחן את השפעותיו של ניסיון העבר האמריקאי מאפגניסטן על גופים מקרב הממשל דוגמת ה-CIA, הפנטגון, הבית הלבן וכו'. כמו כן, מחקר זה התמקד בתהליכי הלמידה של הממשלים האמריקאים מניסיון העבר מאפגניסטן ביחס לתמיכה בארגוני מורדים אסלאמיסטים-סונים. על מנת להרחיב את היריעה סביב הלמידה הארגונית כתוצאה מניסיון העבר, בעתיד ניתן יהיה להשוות בין תפקידו של ניסיון העבר האמריקאי בעיצוב אסטרטגיית התמיכה האמריקאית בארגוני מורדים אסלאמיסטים וארגוני מורדים לא אסלאמיסטים.

שלישית, רב הנסתר על הגלוי מבחינת היצע מקורות המידע הראשוניים והמשניים, בעיקר סביב מקרה המבחן של מחוז סיסטאן ובלוצ'יסטן, אודותיו נדרש לקיים דיון מקיף יותר במחקר עתידי. כחלק מכך, לאחרונה נפתחו ארכיונים אינטרנטיים לעיון הציבור באתר ה-CIA מתקופת המאבק החשאי בסובייטים. לפיכך, בעתיד ניתן יהיה להציע מסקנות עדכניות למחקר זה.

ביבליוגרפיה

אוסמו, ל. 2017, 7 ביוני. דאע"ש היכה באיראן: 12 הרוגים בפרלמנט ובקבר חומייני. *YNET*,

[גישה: 8 ביוני, 2017]. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4972526,00.html>

אורן, מ. 2016. *בן ברית: חיי כגשר בין ישראל לארצות הברית*. תל אביב: הוצאת ידיעות אחרונות.

איילון, ע. 1983. *משטר ואופוזיציה במצרים בתקופת סאדאת*. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

בעל טור ליברלי: דו"ח פיגועי ה-11.9-כלי לבדק בית. 2004. המכון לחקר תקשורת המזרח התיכון, אוגוסט, <http://www.memri.org.il/cgi->

[webaxy/sal/sal.pl?ID=875141_memri&act=show&dbid=articles&dataid=1101](http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?ID=875141_memri&act=show&dbid=articles&dataid=1101)

[גישה: 24 ביוני, 2017].

גראו, ל., ו-מ. גראס. 2005. *המלחמה הסובייטית באפגניסטן: סיפור מלחמתה הכושלת של מעצמת על*. תל-אביב: הוצאת מערכות.

דו"ח הקונגרס האמריקאי: ה-CIA כשל לפני ה-11 בספטמבר. 2002, 23 בספטמבר. *ערוץ 7*, <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/34835> [גישה: 24 ביוני, 2017].

דקל, א., נ. בומס ו-א. וינטר. 2015. *סוריה – מפה חדשה, שחקנים חדשים: אתגרים והזדמנויות לישראל*. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי.

הכורדים והמורדים בסוריה הכריזו על ברית צבאית. 2015, 12 באוקטובר. *Nrg*, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/730/578.html> [גישה: 16 באפריל, 2017].

התבססות דאעש בלוב: איום אזורי ובינלאומי. 2016. מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם אלוף מאיר עמית, ינואר, <http://www.terrorism-info.org.il/he/20943> [גישה: 25 ביוני, 2017].

- ויינר, ט. 2009. מורשת של אפר: היסטוריה של סוכנות הביון האמריקאית. תל אביב: רסלינג.
- זיסר, א. 2016. מעורבותה של רוסיה בסוריה. *עדכן אסטרטגי* 19 (1): 31-38.
- זיסר, א. 2014. סוריה: מחאה, מהפכה, מלחמת אזרחים. תל-אביב: מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל-אביב.
- ידליון, ע. 2016. רוסיה בסוריה והמשמעויות לישראל. *עדכן אסטרטגי* 19 (1): 3-18.
- יודפת, א. 1973. ברית המועצות והמזרח התיכון. תל אביב: משרד הביטחון.
- כהן, ד. 2009, 18 באוקטובר. מומחה: הבלוצ'ים חמושים ורוצים עצמאות מאיראן. *YNET*, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3791568,00.html> [גישה: 16 באפריל, 2017].
- לוי, ר. 2010. ספירת הטרור ברפובליקה האסלאמית: המיעוט הבלוצ'י באיראן וארגון ג'נדאללה. סקירה מס. 18, זמן איראן סקירות בנושאים איראניים עכשוויים, יוני, <http://humanities1.tau.ac.il/iranian/he/pre/9-iran-pulse-he/59-18> [גישה: 27 במאי, 2017].
- לידל-הארט, ב.ה. 1980. *אסטרטגיה*. תל אביב: מערכות.
- מזטי, מ. 2007, 8 בספטמבר. דו"ח: ראשי ה-CIA נושאים באחריות לכשלי 11 בספטמבר. *הארץ*, <http://www.haaretz.co.il/news/world/1.1436586> [גישה: 24 ביוני, 2017].
- מלמן, י. 2015, 7 באוגוסט. הבומרנג: כך תרם נתניהו לחיפזון של ארה"ב להגיע לעסקה עם איראן כמעט בכל מחיר. *Forbes Israel*, <http://m.forbes.co.il/news/new.aspx?Pn6VQ=J&0r9VQ=EGFEE> [גישה: 27 במאי, 2017].
- צימט, ר. 2013. ממשלה חדשה, מאבק ישן: חידוש ההסלמה בחבל בלוצ'סתאן האיראני. סקירה מס. 44, זמן איראן סקירות בנושאים איראניים עכשוויים, נובמבר,

44 [גישה: 27 במאי, 2017].

קם, א. 2010. מדיניות הגרעין של איראן. מתוך *שאיפות איראן להגמוניה אזורית*, נערך על-ידי ר. פדהצור, 33-38. נתניה: מרכז ש.דניאל אברהם לדיאלוג אסטרטגי, המכללה האקדמית נתניה.

קם, א. 2005. חקירת כשלי המודיעין בארצות הברית-משמעויות ולקחים. *עדכן אסטרטגי 7* (4): 19-25.

קם, א., ו- ש. אבן. 2013. סנקציות על איראן: כואב, אבל יותר. *עדכן אסטרטגי 15* (4): 61-72.

רבי, ע. 2016. *'בחזרה לעתיד: המזרח התיכון בצל ה'אביב הערבי'*. תל אביב: רסלינג.

רוני, י. 2012. לאומיות ואסלאם קיצוני בלוב: מתח אלים בין דת לפוליטיקה. מתוך *לאומיות, חילון ודת במזרח התיכון*, נערך על-ידי ד. זיסנווין, 39-49. תל אביב: מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה.

רייט, ל. 2007. *המגדלים הגבוהים: 11 בספטמבר, אלקאעידה וכישלון המודיעין האמריקאי*. כנרת: זמורה-ביתן, דביר.

שי, ש. 2002. *הג'יהאד שלא נגמר...המג'אהדין, הטליבאן ובן לאדן*. הרצליה: הוצאת מפעלות המרכז הבינתחומי, הרצליה בע"מ.

שי, ש., ו-א. ברא"ס. 2015. *'המדינה האסלאמית' בלוב: האתגר והמענה*. מתוך *המדינה האסלאמית: דגל שחור מתנוסס מעליה*, נערך על-ידי י. שוויצר ו-ע. עינב, 177-182. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי.

שמיר, ש. 1978. *ירידת הנאצרזם, 1965-1970: שקיעתה של תנועה משיחית*. תל אביב: מפעלים אוניברסיטאיים.

- Abboud, S.N. 2016. *Syria*. Cambridge; Malden: Polity Press.
- Afghanistan's Masood: Building a Durable Insurgency. 1987, February 2. Washington, DC: Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88T00096R000600700001-9.pdf> [accessed: April 8, 2017].
- Afrasiabi, K.L. 2009, October 21. Iran's Nuclear Talks also hit. *Asia Times Online*, http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/KJ21Ak02.html [accessed: May 27, 2017].
- Alaranta, T. 2008. Mustafa Kemal Atatürk's Six-Day Speech of 1927: Defining the Official Historical View of the Foundation of the Turkish Republic. *Turkish Studies* 9 (1): 115-129.
- Allen, J., and A. Parnes. 2014. *HRC: State Secrets and the Rebirth of Hillary Clinton*. New York: Crown Publishers.
- Allsopp, H. 2014. *The Kurds of Syria: Political Parties and Identity in the Middle East*. London; New York: Tauris.
- Ankersen, C.P. 1998. Learning from Mistakes? The Use and Abuse of History in Decision-Making. *The RUSI Journal* 143 (5): 50-53.
- Aras, B. 2016, August 31. Why Turkey Went Into Syria. *The National Interest*, <http://nationalinterest.org/feature/why-turkey-went-syria-17537> [accessed: May 31, 2017].
- Baker, A. 2009, June 18. Who Killed Abdullah Azzam? *Time*, http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,1902809_1902810_1905173,00.html [accessed: March 21, 2017].

Balderson, K. 2013, September 30. Soviet Afghan War, Al Qaeda and the Muslim Rebel Formula. *WideShut.co.uk*, <http://wideshut.co.uk/soviet-afghan-war-cia-muslim-rebels/> [accessed: July 18, 2017].

Bar'el, Z. 2017, June 8. Iran Attack: ISIS Assault on Tehran May Lead to Surprising Alliance in the Middle East. *Haaretz*, <http://www.haaretz.com/middle-east-news/iran/.premium-1.794432> [accessed: June 8, 2017].

Bennet, J.C., and M. Howlett. 1992. The Lessons of Learning: Reconciling Theories of Policy Learning and Policy Change. *Policy Science* 25 (3): 275-294.

Bergen, P. 2004c. *The Osama Bin Laden I Know*. New York: Free Press.

Blix, H. 2013, March 19. Hans Blix: Iraq War was a Terrible Mistake and Violation of U.N Charter. *CNN*, <http://edition.cnn.com/2013/03/18/opinion/iraq-war-hans-blix/> [accessed: May 2, 2017].

Blum, W. 2004c. *Killing Hope: U.S Military and C.I.A Interventions since World War II*. Monroe, Me: Common Courage Press.

Bokhari, K. 2016, May 18. Libya and the Lessons of Afghanistan. *GPF*, <https://geopoliticalfutures.com/libya-and-the-lessons-of-afghanistan/> [accessed: June 15, 2017].

Bou Nassif, H. 2015. Generals and Autocrats: How Coup-Proofing Predetermined the Military Elite's Behavior in the Arab Spring. *Political Science* 130 (2): 245-275.

Bowman, T., and A. Fordham. 2014, April 23. CIA Is Quietly Ramping Up Aid to Syrian Rebels, Sources Say. *NPR*,

<http://www.npr.org/sections/parallels/2014/04/23/306233248/cia-is-quietly-ramping-up-aid-to-syrian-rebels-sources-say> [accessed: April 13, 2017].

Brands, H., and J. Suri. 2016. *The Power of the Past: History and Statecraft*. Washington, D.C. Brookings Institution Press.

Brown, V. 2013. *Fountainhead of Jihad: The Haqqani Nexus, 1973-2012*. London: Hurst&Company.

Bulos, N. 2016, March 27. In Syria, Militias Armed by the Pentagon Fight Those Armed By the CIA. *Los Angeles Times*, <http://www.latimes.com/world/middleeast/la-fg-cia-pentagon-isis-20160327-story.html> [accessed: April 13, 2017].

Burke, J. 2015. *The New Threat: The Past, Present, and Future of Islamic Militancy*. New York: The New Press.

Burke, J. 2004. *Al-Qaeda the True Story of Radical Islam*. London; New York: Penguin.

Campbell, H. 2013. *Global NATO and the Catastrophic failure in Libya Lessons for Africa in the Forging of African Unity*. New York: Monthly Review Press.

Carter, S. 2014, April 29. The Massive Amount of Weapons Meant for Libyan Rebels That Actually Ended Up in Terrorists' Hands. *The Blaze*, <http://www.theblaze.com/news/2014/04/29/the-massive-amount-of-weapons-meant-for-libyan-rebels-that-actually-ended-up-in-terrorists-hands/> [accessed: April 12, 2017].

Chivvis, C.S. 2016. Countering the Islamic State in Libya. *Global Politics and Strategy* 58 (4): 113-130.

Chivvis, C.S. 2014. *Toppling Qaddafi: Libya and the Limits of Liberal Intervention*. New York: Cambridge University Press.

Chivvis, C.S., and J. Martini. 2014. *Libya after Qaddafi: Lessons and Implications for the Future*. Santa Monica, CA: RAND.

Choksy, J.K. 2009, October 20. Iran's Enemy Is Not America's Friend. *Foreign Policy*, <http://foreignpolicy.com/2009/10/20/irans-enemy-is-not-americas-friend/> [accessed: May 27, 2017].

Chubin, S. 2012. Iran and the Arab Spring: Ascendancy Frustrated. Gulf Research Center, September, http://carnegieendowment.org/files/Iran_and_Arab_Spring_2873.pdf [accessed: May 28, 2017].

Clinton, H.R. 2014. *Hard Choices*. New York: Simon & Schuster.

Cohen, R. 2014. *Upheavals in the Middle East: the Theory and Practice of a Revolution*. Lanham: Boulder; New-York: Lexington Books.

Coll, S. 2008c. *The Bin Ladens*. New York: Penguin Press.

Coll, S. 2004c. *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan and Bin Laden, From the Soviet Invasion to September 10, 2001*. New York: Penguin Books.

Corten, O., and V. Koutoulis. 2013. The Illegality of Military Support to Rebels in the Libyan War: Aspects of jus contra bellum and jus in Bello. *Journal of Conflict & Security Law* 18 (1): 59-93.

Edmonds, S. 2012, February 25. Balochistan: CIA Carving Out New Role. *Newsbud*, <http://www.boilingfrogspost.com/2012/02/25/balochistan-cia-carving-out-new-role/> [accessed: April 16, 2017].

Esposito, R., and B. Ross. 2008, May 23. Pakistan May Turn Over U.S 'Spies' to Iran. *ABC News*, <http://abcnews.go.com/Blotter/story?id=4913927&page=1> [accessed: April 17, 2017].

Ewans, M. 2002c. *Afghanistan: a New History*. London: Routledge Curzon.

Farmer, B. 2011, April 24. Libya: Inside Benghazi's Rebel Training Camps. *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8469896/Libya-Inside-Benghazis-rebel-training-camps.html> [accessed: April 12, 2017].

Fisher, M. 2011, March 25. In arming Libyan Rebels, the U.S Would Follow an Old, Dark Path. *The Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2011/03/in-arming-libyan-rebels-the-us-would-follow-an-old-dark-path/73019/> [accessed: June 18, 2017].

Foong, Y.K. 1992. *Analogies at War: Korea, Munich, Dien Bien Phu and the Vietnam Decisions of 1965*. Princeton, NJ. Princeton University Press.

Foster, A. 2016, September 26. What is ISIS: Islamic State Explained and Their Sick Aim to Destroy the West. *Express*, <http://www.express.co.uk/news/world/644304/ISIS-Islamic-State-Destroy-West-Terrorist-Syria-Iraq> [accessed: May 31, 2017].

Freiburg, F. 2011, February 23. Survival Hinges on Tribal Solidarity. *Spiegel Online*, <http://www.spiegel.de/international/world/uprising-in-libya-survival-hinges-on-tribal-solidarity-a-747234.html> [accessed: April 11, 2017].

Gebriel, M. 2016. Libya: Will Stability and Order be Restored? Why Things Got Out of Control? *Contemporary Arab Affairs* 9 (3): 347-350.

Gerges, F.A. 2011. *The Rise and fall of Al-Qaeda*. Oxford: Oxford University Press.

Ghufran, N. 2001. The Taliban and the Civil War Entanglement in Afghanistan. *Asian Survey* 41 (3): 462-487.

Glaser, J. 2013, June 19. Sending Arms to Syria is Irrational and Dangerous. *Aljazeera*, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/06/201361961057751564.html> [accessed: June 20, 2017].

Gold, D. 2013. *The Rise of Nuclear Iran: How Tehran Defies the West*. Washington, D.C.: Regnery Publishing.

Goldsmith, B. 2003. Imitation in International Relations: Analogies, Vicarious Learning, and Foreign Policy. *International Interactions* 29 (3): 237-267.

Grassi, D. 2014, October 20. Iran's Baloch Insurgency and the IS. *Asia Times Online*, https://www.atimes.com/atimes/Middle_East/MID-02-201014.html [accessed: April 17, 2017].

Green, R.A. 2017, April 10. The Free-for-all In Syria Will Make Your Head Spin. *CNN*, <http://edition.cnn.com/2016/08/25/middleeast/syria-isis-whos-fighting-who-trnd/index.html> [accessed: April 13, 2017].

Gunaratna, R. 2002. *Inside Al Qaeda Global Network of Terror*. New York: Columbia University Press.

Hardy, R. 2010, June 20. Profile: Iran's Jundullah Militants. *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8314431.stm> [accessed: April 17, 2017].

Harnisch, S. 2012. Conceptualizing in the Minefield: Role Theory and Foreign Policy Learning. *Foreign Policy Analysis* 8 (1): 47-69.

Hashmi, T. 2014. *Global Jihad and America: The Hundred-Year War Beyond Iraq and Afghanistan*. Los Angeles: Sage.

Hemmer, C.M. 2000. *Which Lessons Matter? American Foreign Policy Decision Making in the Middle East, 1979-1987*. New York: State University of New York Press.

Hersh, S.M. 2008, July 7. Preparing The Battlefield: The Bush Administration Steps Up Its Secret Moves Against Iran. *The New Yorker*, <http://www.newyorker.com/magazine/2008/07/07/preparing-the-battlefield> [accessed: April 16, 2017].

Hoff, B. 2016, January 6. Hillary Emails Reveal True Motive for Libya Intervention. *Foreign Policy Journal*, <https://www.foreignpolicyjournal.com/2016/01/06/new-hillary-emails-reveal-true-motive-for-libya-intervention/> [accessed: April 9, 2017].

Hokayem, E. 2013. *Syria's Uprising and the Fracturing of the Levant*. Abingdon: Routledge for the International Institute for Strategic Studies.

Hornick, E. 2011, March 31. Arming Libyan Rebels: Should U.S. do it? *CNN*, <http://edition.cnn.com/2011/POLITICS/03/31/arming.libya.rebels.analysts/index.html> [accessed: June 16, 2017].

Hosenball, M. 2011, March 31. Exclusive: Obama Authorizes Secret Help for Libya Rebels. *Reuters*, <http://www.reuters.com/article/us-libya-usa-order-idUSTRE72T6H220110331> [accessed: September 25, 2016].

Houghton, P. 1996. The Role of Analogical Reasoning in Novel Foreign Policy Situations. *Journal of Political Science* 26 (4):523-552.

Inbar, E. 2013. *The Arab Spring, democracy and security domestic and international ramifications*. New York: Routledge.

Inboden, W. 2014. Statecraft, Decision-Making, and the Varieties of Historical Experience: A Taxonomy. *The Journal of Strategic Studies* 37 (2): 291-318.

Jacob, E.D. 2017. *Rethinking Security in the Twenty-First Century*. New York: Palgrave Macmillan.

Jervis, R. 1976. *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton; Oxford: Princeton University Press.

John, R.B. ST. 2016. From the February 17 Revolution to Benghazi: Rewriting History for Political Gain. *The Journal of North African Studies* 21 (3): 357-378.

Jolly, D., and K. Fahim. 2011, June 29. France Says It Gave Arms to the Rebels in Libya. *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2011/06/30/world/europe/30france.html?_r=0 [accessed: September 23, 2016].

Jones, S.G. 2010c. *In the Graveyard of Empires: America's War in Afghanistan*. New York: W.W. Norton.

Kamrava, M. 2014. *Beyond the Arab Spring: The Evolving Ruling Bargain in the Middle East*. New York: Oxford University Press.

Kawashima, Y. 2017, November 17. Timeline of Syrian Chemical Weapons Activity, 2012-2017. *Arms Control Association*, <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Syrian-Chemical-Weapons-Activity> [accessed: April 15, 2017].

Kean, T.H., and L.H. Hamilton. 2004. The 9/11 Commission Report. <https://www.9-11commission.gov/report/911Report.pdf> [accessed: August 20, 2017].

Keating, J. 2014, October 15. Does Arming Rebels Ever Work? *Slate*, http://www.slate.com/blogs/the_world_/2014/10/15/classified_cia_report_finds_that_arming_rebels_rarely_works_so_where_does.html [accessed: June 18, 2017].

Keating, J. 2013, June 14. 'Don't Try to Convince Yourself That You're in Control'. *Foreign Policy*, <http://foreignpolicy.com/2013/06/14/dont-try-to-convince-yourself-that-youre-in-control/> [accessed: June 20, 2017].

Khatib, L., and R. Stewart. 2014. The Syrian Uprising and the Possible Resurgence of Post-Islamism. In *Popular Protest in the New Middle East: Islamism and Post-Islamist Politics*, edited by A. Knudsen and B. Ezbid. London/New York: I.B. Tauris.

Kilcullen, D. 2016. *Blood Year: the Unraveling of Western Counterterrorism*. New York; London: Oxford University Press.

Kirk, A. 2016, March 24. Iraq and Syria: How Many Foreign Fighters are fighting for Isil? *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/03/29/iraq-and-syria-how-many-foreign-fighters-are-fighting-for-isil/> [accessed: April 15, 2017].

Kuperman, A.J. 2015. Obama's Libya Debacle. *Foreign Affairs* 94 (2):66-77.

Kuperman, A.J. 1999. The Stinger Missile and the U.S. Intervention in Afghanistan. *Political Science Quarterly* 114 (2): 219-263.

Lacher, W. 2016. Libya's Local Elites and the Politics of Alliance Building. *Mediterranean Politics* 21 (1):64-85.

Landler, M., E. Bumiller., and S.L. Myers. 2011, March 29. Washington in Fierce Debate on Arming Libyan Rebels. *The New York Times*, https://mobile.nytimes.com/2011/03/30/world/africa/30diplo.html?_r=0&referrer [accessed: June 15, 2017].

Langley, J. 2013, January 16. Politics and Religion in Iran and Syria: What is the Ba'ath Party? *GlobalResearch*, <http://www.globalresearch.ca/the-baath-party-as-the-west-doesnt-want-you-to-know-it/5319120> [accessed: May 30, 2017].

Larrabee, F.S. and A. Nader. 2013. Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East. Rand National Defense Research Institute Santa Monica ca, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR200/RR258/RAND_RR258.pdf [accessed: May 17, 2017].

- Laub, Z. 2017, April 28. Who's Who in Syria's Civil War, *Council on Foreign Relations*, <http://www.cfr.org/syria/s-syrias-civil-war/p38607> [accessed: April 13, 2017].
- Lesch, D.W. 2012. *Syria: the Fall of the House of Assad*. New Haven, Conn: Yale University Press.
- Leverett, F.L. 2005. *Inheriting Syria: Bashar's Trial by Fire*. Washington, D.C: Brookings Institution Press.
- Levy, J.S. 1994. Learning and Foreign Policy: Sweeping a Conceptual Minefield. *International Organization* 48 (2): 279-312.
- Libya Demographics Profile 2017. 2017, July 9. *Index Mundi*, http://www.indexmundi.com/libya/demographics_profile.html [accessed: April 8, 2017].
- Lister, C.R. 2015. *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*. New York: Oxford University Press.
- Lopac, C. 2012, September 11. Lessons of 9/11 Need to be Applied in Arab Spring Conflict. *The College Conservative*, <http://thecollegeconservative.com/2012/09/11/lessons-of-911/> [accessed: June 18, 2017].
- Lynch, M. 2016. *The New Arab Wars: Uprisings and Anarchy in the Middle East*. New York: Public Affairs.
- Mabon, S. 2012. The Battle for Bahrain: Iranian-Saudi Rivalry. *Middle East Policy* 19 (2): 84-97.

MacMillan, M. 2009. *Dangerous Games: The Uses and Abuses of History*. New York: Modern Library.

Marranci, G. 2006. *Jihad beyond Islam*. New York: Oxford University Press.

Marsh, G.E. 2014. The President Just Doesn't Get It. USA Today, November, <https://www.gemarsh.com/wp-content/uploads/USA-TODAY-MARSH-MIDEAST.pdf>

Martinez, L. 2008. Libyan Paradox. *Digest of Middle East Studies* 17 (2):140-143.

May, E.R. 1973. *"Lessons" of the Past: The Use and Misuse of History in American Foreign Policy*. New York: Oxford University Press.

Mazzetti, M. 2014, October 14. C.I.A. Study of Covert Aid Fueled Skepticism about Helping Syrian Rebels. *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2014/10/15/us/politics/cia-study-says-arming-rebels-seldom-works.html> [accessed: June 20, 2017].

Mazzetti, M., and M. Apuzzo. 2016, January 24. Saudi Arabia, the CIA and the Arming of Syrian Rebels. *The Irish Times*, <http://www.irishtimes.com/news/world/us/saudi-arabia-the-cia-and-the-arming-of-syrian-rebels-1.2508641> [accessed: June 20, 2017].

Mazzetti, M., and E. Schmitt. 2011, March 30. CIA Agents in Libya Aid Airstrikes and Meet Rebels. *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2011/03/31/world/africa/31intel.html?_r=0 [accessed: September 25, 2016].

McDonnell, P.J., W.J. Hennigan and N. Bulos. 2015, September 30. Russia Launches Airstrikes in Syria amid U.S Concern about Targets. *Los Angeles Times*, <http://www.latimes.com/world/europe/la-fg-kremlin-oks-troops-20150930-story.html> [accessed: April 15, 2017].

McInnis, K.J. 2016. Coalition Contributions to Countering the Islamic State. Congressional Research Service, August, <https://fas.org/sgp/crs/natsec/R44135.pdf> [accessed: June 20, 2017].

McKelvey, T. 2015, October 10. Arming Syrian Rebels: Where the US Went Wrong. *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/magazine-33997408> [accessed: April 13, 2017].

McLauchlin, T. 2010. Loyalty Strategies and Military Defection in Rebellion. *Comparative Politics* 42 (3): 333-350.

Mezran, K. 2016. Conspiracism in and Around Libya. *The International Spectator* 51 (2):113-118.

Miller, P.D. 2016. Graveyard of Analogies: The Use and Abuse of History for the War in Afghanistan. *Journal of Strategic Studies* 39 (3): 446-476.

Miller, G., and A. Entous. 2016, October 23. Plans to Send Heavier Weapons to CIA-Backed Rebels in Syria Stall Amid White House Skepticism. *The Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/plans-to-send-heavier-weapons-to-cia-backed-rebels-in-syria-stall-amid-white-house-skepticism/2016/10/23/f166ddac-96ee-11e6-bb29-bf2701dbe0a3_story.html?utm_term=.5f91f20758d2 [accessed: April 13, 2017].

Moore, M. 2012. Selling to Both Sides: The Effects of Major Conventional Weapons Transfers on Civil War Severity and Duration. *International Interactions* 38 (3): 325-347.

Moubayed, S. 2015. *Under the Black Flag: At the Frontier of the New Jihad*. London; New York: I.B Tauris.

Murphy, D. 2011, July 19. So Who Are Libya's Rebels Exactly? *The Christian Science Monitor*, <http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2011/0719/So-who-are-Libya-s-rebels-exactly> [accessed: April 12, 2017].

Murtazashvili, J.B. 2016. *Informal Order and the State in Afghanistan*. New York: Cambridge University Press.

Neriah, J. 2015. Are There Any Moderate Rebels in Syria? *Jerusalem Issue Briefs* 15 (35): 1-7.

Neustadt, R., and E. May. 1986. *Thinking in Time: The Uses of History for Decision Makers*. New York: Free Press.

Nimmo, K. 2008, July 10. Former Pakistan General: U.S Supports Jundullah Terrorists in Iran. *Infowars*, <https://www.infowars.com/former-pakistan-general-us-supports-jundullah-terrorists-in-iran/> [accessed: April 16, 2017].

Norton, B. 2016, June 30. Turkey's "double game" on ISIS and Support for Extremist Groups Highlighted after Horrific Istanbul Attack. *Salon*, https://www.salon.com/2016/06/30/turkeys_double_game_on_isis_and_support_for_extremist_groups_highlighted_after_horrific_istanbul_attack/[accessed: May 31, 2017].

Notezai, M.A. 2017, January 9. *The Rise of Religions Extremism in Balochistan*. *The Diplomat*, <http://thediplomat.com/2017/01/the-rise-of-religious-extremism-in-balochistan/> [accessed: June 8, 2017].

Parchami, A. 2012. The 'Arab Spring': The view from Tehran. *Contemporary Politics* 18 (1): 35-52.

Perry, M. 2012, January 13. False Flag. *Foreign Policy*, <http://foreignpolicy.com/2012/01/13/false-flag/> [accessed: April 16, 2017].

Perry, T., S. Al-Khalidi., and J. Walcott. 2017, February 21. Exclusive: CIA-Backed Air for Syrian Rebels Frozen After Islamist Attack-Sources. *Reuters*, <http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-rebels-idUSKBN1601BD> [accessed: April 13, 2017].

Petkova, M. 2017, April 6. Syria's 'Moderate Rebels' to Form a New Alliance. *Aljazeera*, <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/04/syria-moderate-rebels-form-alliance-170403064144285.html> [accessed: April 13, 2017].

Pillar, P.R., 2013. The Role of Villain: Iran and U.S. *Political Science Quarterly* 128 (2): 211-232.

Pollack, K.M et al. 2009. Which Path to Persia? Options for a New American Strategy toward Iran. The Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institution, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/06_iran_strategy.pdf. [accessed: January 10, 2017].

Porter, G.D. 2017, April 11. So You Want to Partition Libya...A memo for Dr. Sebastian Gorka, Ph.D. *Politico Magazine*,

<http://www.politico.com/magazine/story/2017/04/libya-partition-sebastian-gorka-215012> [accessed: April 11, 2017].

Rabinovich, I. 2015, June 26. The Syrian Civil War Comes to the Druze. *The American Interest*, <https://www.the-american-interest.com/2015/06/26/the-syrian-civil-war-comes-to-the-druze/> [accessed: April 15, 2017].

Rajabany, I.K., and L. Ben Shitrit. 2014. Activism and Civil War in Libya. *Taking to the Streets: The Transformation of Arab Activism*, edited by I. Khatib and E. Lust, 76-108. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Randal, J. 2005. *Osama: The Making of a Terrorist*. New York: Vintage Books.

Rashid, A. 2001. *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*. New Haven; London: Yale Nota Bene.

Ratner, A. 2012, December 20. The U.S.-Iran Covert War. *The Iran Primer*, <http://iranprimer.usip.org/blog/2012/dec/20/us-iran-covert-war> [accessed: April 16, 2017].

Ray, J.L. 2011. Historical Analogies, Military Surges, (and Economic Crises): Who Should be consulted? *The Forum* 9 (2): 1-26.

Rehman, Z.U. 2014. The Baluch Insurgency: Linking Iran to Pakistan. Norwegian Peacebuilding Resource Centre. Executive Summary, May <https://www.files.ethz.ch/isn/180927/31c68a20991b5a98b0dece4fd929c9c8.pdf> [accessed: June 18, 2017].

Risen, J., and M. Apuzzo. 2014, November 8. Getting Close to Terror, but Not to Stop It. *The New York Times*, <https://mobile.nytimes.com/2014/11/09/world/despite-cia-fears-thomas->

[mchale-port-authority-officer-kept-sources-with-ties-to-iran-attacks.html](http://www.nytimes.com/2012/12/06/world/africa/weapons-sent-to-libyan-rebels-with-us-approval-fell-into-islamist-hands.html)

[accessed: April 16, 2017].

Risen, J., M. Mazzetti., and M.S. Schmidt. 2012, December 5. U.S-Approved Arms for Libya Rebels Fell Into Jihadis' Hands. *The New York Times*, <http://www.nytimes.com/2012/12/06/world/africa/weapons-sent-to-libyan-rebels-with-us-approval-fell-into-islamist-hands.html> [accessed: April 12, 2017].

Ronen, Y. 2013. Britain's Return to Libya: From the Battle of al-Alamein in the Western Libyan Desert to the Military Intervention in the 'Arab Spring' Upheaval. *Middle Eastern Studies* 49 (5): 675-695.

Ross, B., and C. Isham. 2007, April 3. The Secret War against Iran. *ABC News*, <http://abcnews.go.com/International/BrianRoss/story?id=3005193> [accessed: April 16, 2007].

Roy, K. 2015. *War and Society in Afghanistan: From the Mughals to the Americans*. New Delhi: Oxford University Press.

Saikal, A. 2004. *Modern Afghanistan a History of Struggle and Survival*. London; New York: I.B. Tauris.

Sanger, D.E. 2016, November 11. Donald Trump Likely to End Aid for Rebels Fighting Syrian Government. *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2016/11/12/world/middleeast/donald-trump-syria.html> [accessed: April 13, 2017].

Scheuer, M. 2011. *Osama Bin Laden*. Oxford England; New York Oxford University Press.

Schnaars, S.P. 1987. Thinking in Time: The Uses of History for Decision Makers: Richard E. Neustadt and Ernest R. May. *International Journal of Forecasting* 3 (2): 323-330.

Sensini, P. 2016. *Sowing Chaos: Libya in the Wake of Humanitarian Intervention*. Atlanta, GA: Clarity Press, INC.

Shear, M.D., H. Cooper and E. Schmitt. 2015, October 9. Obama Administration Ends Effort to Train Syrians to Combat ISIS. *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2015/10/10/world/middleeast/pentagon-program-islamic-state-syria.html> [accessed: April 13, 2017].

Shipman, T. 2007, May 27. Bush Sanctions 'Black Ops' Against Iran. *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1552784/Bush-sanctions-black-ops-against-Iran.html> [accessed: April 16, 2017].

Siddique, A. 2009, October 20. Jundallah: Profile of a Sunni Extremist Group. *RFE/RL*, https://www.rferl.org/a/Jundallah_Profile_Of_A_Sunni_Extremist_Group/1856699.html [accessed: April 16, 2017].

Solomon, E. 2017, February 8. The Rise and Fall of a US-Backed Rebel Commander in Syria. *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/791ad3bc-ecfc-11e6-930f-061b01e23655> [accessed: April 13, 2017].

Springer, D.R. 2011. *Islamic Radicalism and Global Jihad*. Washington, D.C: Georgetown University Press.

Stewart, P., and A. Quinn. 2012, October 24. Not Supplying Stinger Missiles to Syrian Rebels: U.S. *Reuters*, <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-stingers-idUSBRE89N1J720121024> [accessed: June 18, 2017].

Stockman, F. 2009, May 30. Anti-Iran Militia Faces Terrorist Designation. *The Boston Globe*,

http://archive.boston.com/news/nation/articles/2009/05/30/anti_iran_militia_faces_terrorist_designation/?page=2 [accessed: April 16, 2017].

Syria: Events of 2016. (N.D). Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/syria> [accessed: April 15, 2017].

Syria Leader Bashar al-Assad Focused Solely on Victory over Rebel Groups. 2017, April 6. *CBS News*, <http://www.cbc.ca/news/world/assad-syria-interview-croatia-1.4057958> [accessed: April 15, 2017].

Szczepanski, K. 2016, June 14. Who Are the Pashtun? *ThoughtCo*, <http://asianhistory.about.com/od/glossaryps/g/Who-Are-The-Pashtun.htm> [accessed: February 4, 2017].

Taylor, W.C. 2014. *Military Responses to the Arab Uprisings and the Future of Civil-Military Relations in the Middle East: Analysis from Egypt, Tunisia, Libya and Syria*. New York: Palgrave Macmillan.

The Intricacy of an Afghan Identity Moulded in its Ethnic Web. 2017, November 17. *New Delhi Times*, <http://www.newdelhitimes.com/the-intricacy-of-an-afghan-identity-moulded-in-its-ethnic-web123/> [accessed: February 4, 2017].

The White House. 2015. *National Security Strategy February 2015*. Washington DC.

The World Factbook. 2017[a], November 14. 2017. *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html> [accessed: June 5, 2017].

The World Factbook. 2017[b], November 14. 2017. *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> [accessed: April 14, 2017].

The World Factbook. 2017[c], November 14. *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> [accessed: June 5, 2017].

Thrall, T. 2016, January 22. Looking for Moderates in All the Wrong Places. *Real Defense*, http://www.realcleardefense.com/articles/2016/01/22/looking_for_moderates_in_all_the_wrong_places_108930.html [accessed: June 17, 2017].

Turkey Steps Up Training of Syrian Opposition Forces. 2017, May 20. *Gulf News*, <http://m.gulfnews.com/news/mena/syria/turkey-steps-up-training-of-syrian-opposition-forces-1.2030076> [accessed: May 31, 2017].

U.S-Saudi Relations. 2017, May 12. *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/backgrounders/us-saudi-relations> [accessed: June 17, 2017].

Untitled. 1986, April 18. Washington, DC: Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86T01017R000202240001-0.pdf> [accessed: April 8, 2017].

US Begins Sending Weapons to Kurdish YPG in Syria. 2017, May 31. *Aljazeera*, <http://www.aljazeera.com/news/2017/05/begins-sending-weapons-kurdish-ypg-syria-170531042959705.html> [accessed: May 31, 2017].

Valentine, S.R. 2015. *Force and Fanaticism: Wahhabism in Saudi Arabia and Beyond*. London: Hurst & Company.

Vatanka, A. 2011, January 19. Jundallah Remains a Dnger and a Thorn in Iran's Side. *Al Arabiya*, <http://www.alarabiya.net/views/2011/01/19/134107.html> [accessed: April 17, 2017].

Vertzberger, Y.I. 1990. *The World In Their Minds: Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decisionmaking*. Stanford, California: Stanford University Press.

Warrick, J. 2015. *Black Flags: The Rise of ISIS*. New-York: Doubleday.

Wehrey, F. 2017, March 29. The Challenge of Violent Extremism in North Africa: The Case of Libya. *Carnegie Endowment for International Peace*, <http://carnegieendowment.org/2017/03/29/challenge-of-violent-extremism-in-north-africa-case-of-libya-pub-68446> [accessed: April 11, 2017].

Who Are the Rebels Fighting Libyan Government Forces? 2011, March 29. *Voanews*, <http://www.voanews.com/a/who-are-the-rebels-fighting-libyan-government-forces-118929984/137307.html> [accessed: April 12, 2017].

Wilson, C.S. 2009. Representing National Identity and Memory in the Mausoleum of Mustafa Kemal Ataturk. *Journal of the Society of Architectural Historians* 68 (2): 224-253.

Wright, L. 2011. *The Looming Tower: Al-Qaeda and the Road to 9/11*. New York: Vintage Books.

Yahel, I., and O. Honig. 2016. The Father's Success and the Son's Failure: Explaining the Growth of Lebanon's Resistance to Syria's Invisible Occupation. *Digest of Middle East Studies* 26 (1): 127-149.

Yasmeh, J. 2016, February 29. Here's How Hillary Clinton Personally Created a Bloodbath in Libya, Arming 'Rebels' and Terrorists. *The Daily Wire*, <http://www.dailywire.com/news/3765/heres-how-hillary-clinton-personally-created-joshua-yasmeh> [accessed: September 19, 2016].

Yousaf, M., and M. Adkin. 2001. *Afghanistan – the Beat Trap: the Defeat of a Superpower*. Havertown, PA: Casemate.

Yousufzai, G. 2017, May 27. Pakistan Says Iranian Mortar Attack Kills Civilian. *Reuters*, <https://in.reuters.com/article/pakistan-iran-border/pakistan-says-iranian-mortar-attack-kills-civilian-idINKBN18N0G3> [accessed: May 27, 2017].

Zisser, E. 2014. *Syria: Protest, Revolution, Civil war*. [Hebrew: Suria: mehaa, mahapeha, milhemet ezrahim]. Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies; Tel Aviv University Press.

Zisser, E. 2001. The Syrian Army: Between the Domestic and the External Fronts. *Middle East Review of International Affairs Journal* 5 (1): 1-12.

Zoubir, Y.H., and E.N. Rozsa. 2012. The End of the Libyan Dictatorship: The Uncertain Transition. *Third World Quarterly* 33 (7): 1267-1283.

Zuhur, S. 2015. The Syrian Opposition: Salafi and Nationalist Jihadist and Populist Idealism. *Contemporary Review of the Middle East* 2 (1-2): 143-163.

9/11 and the Road to War. (N.D).

http://www.bbc.co.uk/history/events/the_september_11th_terrorist_attacks

[accessed: May 2, 2017].

Abstract

On the morning of September 11th, 2001 the world was shocked. Nineteen terrorists hijacked four American commercial airplanes, that were on their way to different destinations across the U.S. Two of the airplanes crashed into the north and south towers of the World Trade Center in New York City, it was only a matter of minutes until the towers collapsed. A third plane crashed into the Pentagon and the fourth plane crashed into a field in Pennsylvania. 9/11 was the deadliest terror attack of all times, with at least 3,000 casualties. In addition, world trade and global security had suffered a major hit. Behind the deadly attack stood the Islamic-Sunni radical terror organization-Al Qaeda that was established in 1988 in Afghanistan by Osama Bin Laden. George W. Bush at that time, President of the United States has declared after the attacks that: "we are at war with a new and different kind of enemy" (BBC 2017). In response to those attacks, the U.S has declared war on terrorism and invaded Afghanistan in 2001 and in March 2003 to Iraq (Blix 2013). The roots of the Jihadi movement behind the attacks can be found during the clandestine war of the CIA, that armed and trained the Islamic Afghan rebels also known as the Mujahideen, against the Soviets in Afghanistan during 1979-1989.

The main research question of this paper is do states learn from their past experience? In accuracy, has the U.S learned the lessons of the past in regards to support of Islamic-Sunni rebel groups and establishing its strategy in foreign policy? The research hypothesis that will be examined in this research is that states tend to avoid their past mistakes. Despite this, states can only implement some of the lessons of the past due to the circumstances and their immediate national interests. In order to examine the hypothesis of this paper, I will discuss

three case studies in which the U.S trained and armed Islamic-Sunni rebel groups; the Syrian civil war (2011-2017), the Libyan civil war (2011) and the case of Jundallah in Sistan and Baluchestan province in Iran (2007-2010). In regards to this, I will discuss the lessons learned and not learned. In order to do this, I will analyze the Policy Learning Process theories.

Tel-Aviv University

The Gershon H. Gordon Faculty of Social Sciences

The Security Studies Program

Do States Learn from Past Experience?

How Does the American Support of the Afghan Mujahideen
(1979-1989) and its consequences affect the U.S Support
of Islamic-Sunni Rebel groups?

This paper was submitted as the thesis for the M.A. degree

By: Doron Feldman

This study was carried out under the supervision of:

Dr. Or Honig

September 2017

